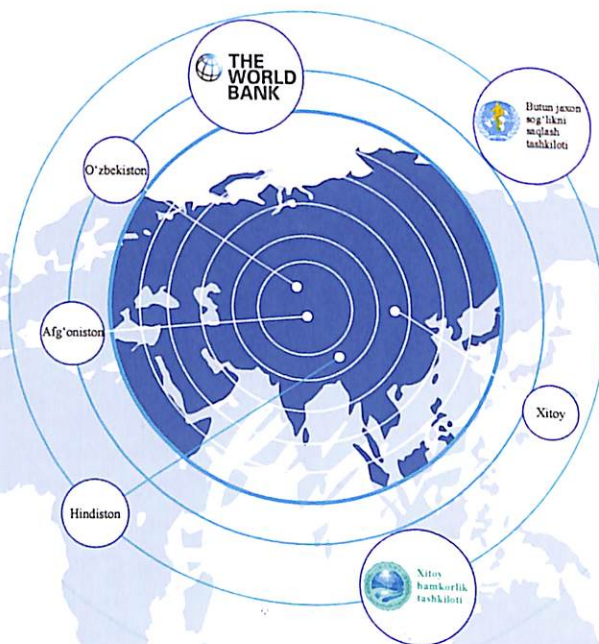

327.
G'-29.

G'afforov Ya.X.

XALQARO TASHKILOTLAR HAMKORLIGI

II-Qism

O'quv qo'llanma

327.
G'-29.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT VILOYATI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

G'afforov Ya.X

1071-
**XALQARO
TASHKILOTLAR
HAMKORLIGI**

O'quv qo'llanma

II-Qism

Toshkent
Shafolat Nur Fayz
2021

UO'K 327:33(100)
KBK 66.4ya73
G' 29

G'afforov Ya.X.

Xalqaro tashkilotlar hamkorligi [Matn] : o'quv qo'llanma / Ya.X. G'afforov.- Toshkent: "Shafoat Nur Fayz".2021.-264 b.

Mazkur o'quv qo'llanma ikki qismdan iborat bo'lib, uning 2-qismida hozirgi zamon aloqalarida xalqaro tashkilotlar va davlatlararo hamkorlik yo'llari yoritilgan. Jumladan, hozirgi davrda SHIT, MOHT, MDH kabi xalqaro tashkilotlarning o'zaro iqtisodiy siyosiy va madaniy hamkorlik aloqalari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek dunyo mamlakatlarining bugungi taraqqiyoti va hamkorliklarini rivojlantirishda nufuzli xalqaro va mintaqaviy tashkilotlarning o'rniga alohida ahamiyat berilgan.

Данной учебной пособие освежайте сотрудничество международных организаций и государств на современном этапе.

Рассматривая также в период интеграционные ситуации история становления мирового сотрудничества, роль международных организаций в обеспечении регионального сотрудничества задачи на пути на осуществления.

The given text book is devoted to consideration of directions of international organizations and states in our days.

The forming of world community in conditions of integration, activity of international organization in the sphere of regional cooperation are also considered.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 05.10.2020 yil 522-sonli buyrug'iga asosan nashrga ruxsat berilgan

Tuzuvchi: t.f.n.dots. G'afforov Ya.X.

Taqrizchilar: t.f.d. G'ulomov X.G'.

t.f.n dots. Xolliyev A.G.

t.f.n.dots. Alimova R.

Ma'sul muharrir: t.f.n.dots. O'roqov D

ISBN 978-9943-6743-2-5

© "Shafoat Nur Fayz" nashriyoti, 2021 y.

© G'afforov Ya.

Mundarija

Kirish..... 5

I BOB. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti

1.Tinchlik va xavfsizlik uchun kurash ShHT ning asosiy yo'li.....	9
2.Mintaqaviy va xalqaro muammolarni hal etishda ShHT ning roli	24
3.ShHT ga a'zo davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash vazifalari.....	33
4.Iqtisodiy va siyosiy hamkorlik hamda xavfsizlikni ta'minlashda O'zbekiston - ShHT hamkorligi.....	45
5.Shanxay Hamkorligi Tashkilotining xalqaro terrorizmga qarshi kurashishdagi o'rni.....	59

II BOB. Markaziy Osiyo Hamkorlik Tashkiloti

1.Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlarida yangi integratsion jarayonlarning boshlanishi.....	68
2.Markaziy Osiyodagi integratsion jarayonlarning kelajakdagi istiqboli	85
3.MOIX negizida yangi tuzilma (MOHT) ni tashkil etish to'g'risidagi meyoriy huquqiy asoslar	99
4.O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan mintaqaviy xavfsizlik va xalqaro hamkorlik masalalaridagi aloqalari	112
5.Markaziy Osiyo mintaqasini yadro qurolidan holi zonaga aylantirishda O'zbekiston Respublikasining tashabbuslari	124

III BOB. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi

1.O'zbekiston va MDH hamkorligining boshlanishi	140
2.O'zbekistonning Rossiya, Qozog'iston va MDH ning boshqa davlatlar bilan har tomonlama aloqalari.....	145
3.O'zbekistonning Markaziy Osiyoda ekologik muammolar, diniy eksteremizm va giyoxvandlikni oldini olish borasida MDH doirasidagi faoliyati	165

4.O'zbekiston-MDH: madaniy, ilmiy-texnikaviy va ta'lim sohasidagi hamkorliklar.....	168
5.MDH faoliyatiga tahliliy nazar.....	180
6.MDH doirasida davlatlarning mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash masalalari hamda kollektiv xavfsizlik tizimini yaratish istiqbollari.....	190
7.CCCR parchalangandan keyin MDHning o'rnini hamda hozirgi bosqichda hamdo'stlikning rivojlanishi muammolari.....	205
8.O'zbekiston Respublikasining Xalqaro Tashkilotlar bilan hamkorlikda xalqaro maydondagi tinchlik va hamjihatlikka asoslangan tashqi siyosati.....	223
IV.Xulosa	252
V. Foydalanilgan adabiyotlar.....	254

Kirish

XX asrning oxirlariga kelib davlatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlashda va o'zaro hamkorlik munosabatlarida-xalqaro tashkilotlarning roli katta ahamiyat kasb eta boshladi. Ayniqsa Shanxay Hamkorlik Tashkilotining o'rnini alohida ahamiyatga ega bo'ldi:

Birinchidan, ushbu tashkilot mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasini bino qilishda tizim yasovchi funksiyani bajaradi. Bunday funktsiya mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashga yo'naltirilgan ShHT konsepsiyasining hadlarini yaratish va uzluksiz takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Ikkinchidan, ShHT katta geosiyosiy va geoiqtisodiy makonni qamrab olgan makromintakada yuzaga kelishi uning aynan shu makonda mavjud boshqa xalqaro tuzilmalar bilan xalqaro xavfsizlik masalalarida baham jihatlikka intilishi shart.

Mamlakatimizning yangi yo'nalishlaridan yana biri asrimizning so'nggi yillarida juda ko'plab nufuzli xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lishidir. Albatta bu tashkilotlarga a'zo bo'lish yurtimizning xalqaro maydonda nufuzini yuksak darajada ko'tarish bilan birga ular bilan turli siyosiy anjumanlar o'tkazishga ham imkoniyat yaratadi. Har qanday mamlakatning jahondagi nufuzi uning iqtisodiy va intellektual salohiyati, dunyo sivilizatsiyasi, fan va madaniyat rivojiga qo'shgan hissasi ayni chog'da umum e'tirof etilgan xalqaro me'yorlarga nechog'lik amal qilishi xalqning turmush darajasi bilan belgilanadi. Dunyo hamjamiyatida o'ziga xos o'rin egallab borayotgan O'zbekiston o'z ichki va tashqi siyosatida ana shu mezonlarga tayanadi. O'tgan asrning oxirgi o'n yilligi davrida O'zbekistonning Xalqaro Tashkilotlar bilan siyosiy diplomatik, savdo-iqtisodiy, ilmiy-madaniy aloqalari nihoyatda keng rivojlandi va bu bir qator yangi yo'nalishlar bilan bog'likdir. Bu yangi yo'nalishlar zaminida Sho'ro hokimiyati yillaridagi aloqalarga nisbatan katta farqi bo'lgan siyosat turadi. Agar u davrdagi asosiy e'tibor faqat sotsialistik taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatlarga qaratilgan bo'lib, kapitalistik mamlakatlar bilan "Ehtiyotkorlik" tamoyiliga amal qilingan bo'lsa endi manzara butunlay o'zgardi va jahonning barcha davlatlari bilan teng huquqli aloqalar o'rnatishga harakat qilinmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizning ichki siyosati "Inson va uning manfaatlari har narsadan ulug'" degan

tamoyil asosida amalga oshiriladi. Bu jarayon har bir fuqaro uchun munosib turmush sharoitini yaratib berish, uning haq-huquq va erkinliklarini kafolatlashi, ozchilikning ko'pchilik irodasiga bo'ysunishi, shu bilan birga, ozchilik fikrining ham ko'pchilik tomonidan hurmat etilishi kabi demokratik qoidalarini o'z ichiga oladi. O'zbekiston o'z tashqi siyosatida va xalqaro tashkilotlar bilan xamkorligida barcha davlatlar bilan teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik asosida hamkorlik qilish, ularning ichki ishlariga aralashmaslik, umuminsoniy qadryatlarga sodiqlik, tinchlik va xavfsizlikni asrab-avaylash, xalqaro huquq me'yorlarining ustunligi kabi tamoyillarga amal qiladi.¹

Bugungi kunda mamlakatlarning siyosiy sohalaridagi yaqinlashuvi haqida gap borar ekan, yana bir obyektiv holatni unutmasligimiz lozim. Bu mamlakatlarning, xususan Markaziy Osiyo mintaqasining xavfsizligini va siyosiy barqarorligini ta'minlashdan iborat. Eng avvalo, xavfsizlik deyilganda, siyosiy, harbiy, iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy xavfsizlikni tushunmoq kerak. Bu sohadagi Hamkorlik barcha mamlakatlarning tinchligi asosiga qurilmog'i, mamlakatlarning qaysi maskuraga amal qilishidan qat'iy nazar, bag'rikenglik, fikrlar xilma-xilligiga asosan qurilishi lozim. Bir paytdan qolgan dogmalar, har bir qo'shnida o'z dushmanini ko'rish odati bugungi kunda mamlakatlararo munosabatlarni o'rnatishga imkon bermaydi.

Respublikamizning Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorligi masalasi faqat uning milliy davlat mustaqilligiga erishgandan keyingina hal etilishi mumkin bo'lgan muammolar sirasiga kiradi. Chunki Respublikamiz sobiq ma'muriy buyruqbozlikka asoslangan totalitar tuzum tarkibidagi rivojlanishi shu qadar cheklab qo'yilgan ediki, bunday sharoitda boshqa mamlakatlar bilan mustaqil ravishda aloqalar o'rnatish xususida gapirish ham mumkin emasdi. Faqat milliy mustaqillikni qo'lga qiritgandan so'nggina O'zbekiston uchun dunyodagi turli davlatlar bilan, jumladan Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan ham xalqaro munosabatlarni o'rnatish imkoniyati paydo bo'ldi. Bunday munosabatlar endilikda tasodifiy va uzuq-

yuluq ravishda emas, balki doimiy hamda ijtimoiy hayotning bircha sohalarini qamrab oluvchi keng miqyosli aloqalar tarzida amalga oshirilmoqda.

Ma'lumki MO davlatlarining mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishi uzoq muddatga mo'ljallangan maqsaddir. Demak, mintaqaviy hamkorlik ikki yoki undan ortiq qatnashchilarni bir necha formatni qamrab olishi bilan shartlanganligi uchun u kun tartibida turgan masalalar va sherik davlatlar manfaatlarini mutanosibligiga bog'lik. Shuning uchun Markaziy Osiyo Hamkorlik Tashkilotining Markaziy Osiyo davlatlari (O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston) bilan tuzilgan sherikchilik va hamkorlik to'g'risidagi bitimlarga (ShHB) asoslanadi.

Bugungi kunda Sobiq Ittifoq davridagi Respublikalar Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) tashkiloti safida faol ishtirok etib kelmoqda. MDH ning tarkibiy tuzilishi Sobiq Ittifoq tarkibiga kirgan davlatlardan iboratdir (Boltiqbo'yi davlatlari va Gruziyadan tashqari). Ushbu davlatlarning tarixi, madaniyati, iqtisodiy va xo'jalik tizimi umumiylikka ega. Bu davlatlar qariyb 70-yil davomida bitta siyosiy kuch tarkibida bo'lganligi ham ma'lum. Yana shunisi ham ma'lumki sotsializm imperiyasi deb atalmish bu ittifoq (sobiq SSSR) o'z kelajagiga ega emas edi. Ya'ni real hayotiylikka asoslanmagan maqsadlarni va'da qiluvchi bu tizim qachondir barbod bo'lishi o'z vaqtida ham aniq bo'lgan edi. Iqtisodiy, ho'jalik va ijtimoiy-siyosiy qo'yingki jamiyatni barcha sohalarini birlashtirib turuvchi bu tizimning rivojlanishi uchun hech qanday asoslar yo'q edi. Endilikda bo'lsa mustaqillikka erishgan bu mamlakatlar yangi tizim sharoitida rivojlanish yo'lida katta to'siqlarga duch kelayaptilar. Iqtisodiy hayot bir-biri bilan uzviy bog'langan bunday sharoitda ular taraqqiyot yo'lida bir qator muammolar bilan yuzlashayaptilar. Ana shunday sharoitda ushbu davlatlarning hamkorlik aloqalarini qayta tiklashi katta yutuq bo'ldi deb aytish mumkin. Bunday aloqalarning yo'lga qo'yilishi mintaqaviy hamkorlik sari muhim qadam sifatida baholanadi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlarining ushbu integratsiya tarkibidagi faol siyosati bugungi kunda mazkur davlatlarning jahon hamjamiyatidagi o'rnini belgilab bermoqda. Shu nuqtai nazardan mamlakatimizning MDH davlatlari bilan aloqalari

¹ Milliy istiqloq g'oyasi: Asosiy tushuncha va tamoyillar. T. "O'zbekiston" 2000 yil. 34-39 betlar

O'zbekiston tashqi siyosatining muhim ustuvor yo'nalashlaridan biridir. O'zbekistonning tashqi siyosiy yo'li barcha xalqaro tashkilotlar bilan har tomonlama hamkorlik qilishga yo'naltirilgan. Prezident Sh.Mirziyoyev ta'kidlab o'tganidek "Biz

O'zbekistonning MDH doirasidagi huquqiy bazasi va hamkorligi holatini tubdan qayta ko'rib chiqish va shu asosda uni kengaytirish uchun imkoniyatlar istiqbolini belgilab olish rejalashtirganmiz Bizning pirovard maqsadimiz-O'zbekistonning Hamdo'stlik doirasidagi hamkorligini faollashtirish bo'yicha "yo'l xaritasi"ni ishlab chiqishdir.

Bularning barchasi munosabatlarimizda prinsipi jihatdan yangi sahifa ochishiga, keng ko'lamli va samarali sheriklikni kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratishiga ishonaman"¹

Mazkur o'quv qo'llanmada tarixiy va madaniy jihatdan yaqin bo'lgan xalqlarning madaniy va ilmiy-texnikaviy hamkorligi hamda ularning xalqaro tashkilotlar va davlatlararo munosabatlardagi o'zni ko'rsatib o'tilgan.

I BOB. SHANXAY HAMKORLIK TASHKILOTI.

1.Tinchlik va xavfsizlik uchun kurash ShHT ning asosiy yo'li

Dunyo mamlakatlarining bugungi taraqqiyoti va hamkorliklarini rivojlantirishda nufuzli xalqaro va mintaqaviy tashkilotlarning o'zni alohida ahamiyatga ega. XX asr ohiri va XXI asr boshlariga kelib ana shunday yirik xalqaro tashkilotlardan biri sifatida shakllangan - Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) Jahon hamjamiyatidan alohida o'rin egalladi.

Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) tuzilganiga ko'p bo'lgani yo'q. Lekin o'tgan qisqa vaqt davomida u o'zining samaradorligini to'la namoyon etdi va dunyo hamjamiyatining e'tiboriga tushdi. Jumladan 2003-yili Sankt - Peterburg shahrida tashkilotning asosiy ta'sis hujjati - Hartiyasi qabul qilindi. 2004-yilda Pekinda uning kotibiyati, Toshkentda esa Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi (MATT) doimiy faoliyat ko'rsata boshladi.

ShHT ning asosiy vazifalari xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash hamda savdo iqtisodiy hamkorlikni kengaytirishdir. Shu yo'nalishlardagi hamkorlikni izchil rivojlantirilmogda. 2020-yilgacha bo'lgan davrda ko'p tomonlama savdo-iqtisodiy hamkorlikni ko'zda tutuvchi dastur qabul qilingan, terrorchilikqa, ekstremizm va ayirmachilikka qarshi birgalikda kurash to'g'risida bitim imzolangan.

ShHT faoliyatida asosiy e'tibor amaliy hamkorlikka qaratilmoqda. ShHT ning ishchi organlari ham, ularda ishlovchi xodimlar ham ko'p emas. Kotibiyat va mintaqaviy aksilterror tuzilmasi tashkilotning uzluksiz faoliyatda bo'lishini ta'minlamoqda. ShHT sammitlari har yiliga bir marta bo'lib o'tadi.

ShHT ning oliy organi Davlat rahbarlari kengashidir. Hukumat rahbarlari, tashqi ishlar, iqtisodiyot va savdo ishlari vazirlarining kengashlari oliy darajadagi uchrashuvga puxta hozirlik ko'rilishini ta'minlaydi va amaliy takliflarni ishlab chiqadi. Xavfsizlik kengashlari kotiblari va milliy muvofiqlashtiruvchilar o'rtasida muntazam maslahatlashuvlar yo'lga qo'yilgan.

¹ Shavkat Mirziyoyev. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. T. O'zbekiston. 2018 y. 2-jild, 328-bet.

Binobarin, bugungi kunda yetuk xalqaro tashkilotga aylanib, faoliyat doirasini kengaytirayotgan, o'zi qamragan ulkan mintaqadagi ko'plab muammolarni yechishga qodir bo'lgan ShHT xaqli ravishda xalqaro hamjamiyat e'tiborini tortmoqda. 2004-yilning deqabrida u BMT Bosh assambleyasida kuzatuvchi maqomini oldi. 2005-yil aprelida ShHT bilan ASYeAN hamda MDH o'rtasida o'zaro anglashuv memorandumlari imzolandi. Bular tashkilotning xalqaro maydondagi faolligi, jahonda u bilan hamkorlikka qiziqish ortib borayotganligidan dalolatdir.

2007-yil, 15-16 avgust kunlari Qirg'izistonning Bishkek shahrida bo'lib o'tgan ShHT Davlat rahbarlari kengashida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I. A. Karimov – "Men bu yerda Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar rahbarlari tomonidan ShHT ning xavfsizlikning mintaqaviy va global modelini shakllantirishda nufuzli xalqaro tashkilot sifatidagi, strategik muhim va ulkan mintaqa hisoblangan Yevroosiyo tinchlik va barqarorlikni saqlashning g'oyat muhim qafolati sifatidagi tobora o'sib borayotgan o'zni va ahamiyati to'g'risida bildirilgan fikrlarni qo'llab - quvvatlayman. Shuni ishonch bilan aytish mumkinki, ShHT bugungi xalqaro terrorizm, ayirmachilik, ekstremizm va tobora avj olib borayotgan narkotik tajovvuzga qarshi kurashning muhim markaziga aylanmoqda".¹ - degan edi.

Bugungi kunda ShHT va boshqa xalqaro tashkilotlar hamkorliklari birinchi navbatda ko'plab xalqaro siyosiy va iqtisodiy muammolarni hamjihatlikda yechish imkoniyatlarini, jumladan mamlakatdagi va umuman mintaqadagi xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari bir qator boshqa muammolar ham mavjudki, ularni hal etish uchun albatta xalqaro munosabatlar taqazo etiladi. Hozirgi davrda ShHT va boshqa xalqaro tashkilotlarning o'zaro iqtisodiy va siyosiy hamkorliklar o'rnatish masalasi dolzarb masalalardan biridir. Chunki ShHT ning yangi asrdagi taraqqiyoti ko'p tomonlama ana shu vazifalarni aniq, va ravshan xal etilishiga bog'lik.

Ma'lumki, XXI asr boshlaridan boshlab barcha xalqaro tashkilotlar qatori ShHT da ham yangidan - yangi o'zgarishlar sodir bo'lmokda. Bir so'z bilan aytganda, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti boshqa xalqaro tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikni, xavfsizlikni ta'minlash, jamiyat hayotida yuz berayotgan isloxlarni yanada chuqurlashtirish bo'yicha jiddiy ishlarni amalga oshirmoqda. Bu ishlar jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvning muhim shartlaridan biri va asosiy omili sifatida baxolanmoqda. ShHT ning dunyo hamjamiyati bilan har tomonlama hamkorliklarini tarixiylik jihatidan o'rganish bugungi kun va kelajagimiz yoshlari uchun g'oyat muhimdir. "Biz Shanxay Hamkorlik Tashkilotini tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashga, birinchi galda, xalqaro terror, diniy ekstremizm, bosqinchi ayirmachilik va narkobiznes kabi mintaqaviy va dunyoviy xavfsizlikka tahdid soladigan xavf - xatarga qarshi kurashda ochiq, o'zaro foydali sheriklik va ko'p tomonlama hamkorlik mexanizmi, deb bilamiz"¹, bunday hamkorlik hech bir mamlakatning manfaatlarini qamsitmaydi.

Hozirgi davrda dunyo va mintaqada katta nufuz va salohiyatga ega bo'lgan ushbu tashkilotning faoliyati jahon jamoatchiligining qiziqishi va e'tiborini o'ziga qaratmokda. Tabiiyki, bunday qiziqishning muayyan maqsad va vazifalari bor. Bu haqda gapirganda, avvalambor, Shanxay Hamkorlik Tashkilotining tarixan qisqa bir muddatda nafaqat shakllanish va taraqqiyot jarayonini bosib o'tganini, balki bir yarim millarddan ortiq aholi yashaydigan mintaqada tinchlik, xavfsizlik va barqarorlikni saqlash, siyosiy, iqtisodiy va sotsial - gumanitar sohalarida hamkorlik aloqalarini rivojlantirishga har tomonlama qodir bo'lgan xalqaro tashkilot sifatida o'zini namoyon qilayotganini ta'kidlash lozim. ShHT ning ayni paytdagi maqsad va vazifasi aniq bo'lganligi uchun ham hozirgi paytda bu tashkilotning siyosiy nufuzi tobora mustahkamlanmokda, uning faoliyatida ishtirok etish istagini bildirayotgan mamlakatlar soni ortib bormokda. Chunki, ShHT ning tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashdagi, ijtimoiy - iqtisodiy, madaniy, inson huquqlari bilan muammolarni xal etishdagi ahamiyati kattadir.

¹ I.A. Karimov. ШХТ га аъзо давлатлар раҳбарларининг саммитида сўзланган нутқ. "Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз". Т. "Ўзбекистон" 2001 йил. 9-жилд. 375-376 бетлар.

¹ I.A. Karimov ShHT ning Bishkek sammiti. "Xalq so'zi" gazetasi. 2007 yil. 17 avgust.

Barchaga ma'lumki asrimiz boshlariga kelib butun sayyora-mizdagi ijtimoiy - siyosiy barqarorlikni ta'minlashdagi Shanxay Hamkorlik Tashkilotining o'rni va nufuzi kundan - kunga ortib bormokda. Bugungi kunda dunyo va mintaqada katta nufuz va salohiyatga ega bir qator davlatlar a'zo bo'lgan ushbu tashkilotning faoliyati jahon jamoatchiligining qiziqishi va e'tiborini o'ziga qaratmokda. 2006-yilning iyun oyidagi sammitida tashkilotga a'zo bo'lgan Xitoy Xalk Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, O'zbekiston, Tojikiston va Qirg'iziston davlat rahbarlari bilan birgalikda to'rtta kuzatuvchi mamlakat - Hindiston, Pokiston, Eron, Mo'g'iliston vakillari ishtirok etdi. Oliy darajadagi bu uchrashuvda 15 ta hujjat imzolandi. Jumladan, Shanxay Hamkorlik Tashkilotining besh yilligiga bagishlangan deklaratsiya, xalqaro informatsion xavfsizlik to'g'risida bayonot, tashkilotga a'zo davlatlar tomonidan xalqaro terrorizmga qarshi birgalikda o'tkaziladigan tadbirlarni tashkil etish tartibi haqidagi bitim, ta'lim sohasidagi hamkorlik to'g'risida shartnoma, ishbilarmonlar kengashining faoliyati, iqtisodiy, moliyaviy va bank tizimlari faoliyati haqidagi hujjatlar ham qabul qilingan. Ayniqsa, uchrashuvda mintaqamizda xavfsizlik va barqarorlikni saqlash, tinch va osuda hayotimizga tahdid soladigan har qanday xavf - xatarlarga yo'l qo'ymaslik, iqtisodiy va moliyaviy, jumladan, investitsion hamkorlikni yanada kengaytirish, transport kommunikatsiyalarini rivojlantirish, tashkilotga a'zo davlatlar joylashgan mintaqaning boy suv - energetika zahiralaridan, yer usti va yer osti boyliklaridan oqilona foydalanish bilan bog'lik hamda o'z yechimini ko'tayotgan masalalar muhokama qilindi. Kelgusida Shanxay Hamkorlik Tashkilotining faoliyati samaradorligini oshirish yuzasidan quyidagi fikr va mulohazalar bildirishdi:

Birinchidan, boshqa barcha hayotiy masalalarning negizini belgilab beradigan mintaqamizda tinchlik, xavfsizlik va barqarorlikni saqlash va mustahkamlash, xalqaro terrorizm va ekstremizm, separatizm, narkotrofik kabi zamonaviy tahdidlarga qarshi kurash masalasi bundan buyon ham ShHT ning o'ta muhim va ustivor vazifasi bo'lib qolishi lozim. Bu maqsadga erishish uchun, avvalambor, mazkur tashkilotga a'zo bo'lgan barcha davlatlarning mavjud xavf - xatarlarni yagona prinsiplar asosida bir so'z bilan qarashi va baholashi talab etiladi.

Ikkinchidan, mana shunday tahdidlarni oldini olish mintaqamizga, millionlab odamlarning hayotiga zarar yetqazishi mumkin bo'lgan yovuz kuchlarning faoliyatini to'g'ri baholashgina emas, ularga qarshi bir yoqadan bosh chiqarib, birgalikda kurashish, tashkilotga a'zo davlatlarning hech birida qo'poruvchilik harakatlarini sodir etishga yo'l qo'ymaslik, barcha kuch va imkoniyatlarni shu maqsad atrofida birlashtirishni bugun hayotning o'zi taqozo etmokda. Eng muhimi, bunday terrorchilik xurujlari, aytaylik, bir davlat hududida sodir etilganda, ShHT ga a'zo boshqa bir davlatning bu ofat bizni chetlab o'tadi, biz faqat tranzit mamlakatmiz yoki xalifalik tuzumini o'rnatish da'vosi faqat Farg'ona vodiysiga tegishli, degan mazmundagi soxta qarashlar bilan yondoshuvi mutlaqo nomaqbul bo'lib, bunday pozitsiyani umuman oqlab va qabul qilib bo'lmaydi. Ana shunday xavf - xatarlarga qarshi birgalikda izchillik va qat'yat bilan kurash olib borilgan taqdirdagina bunday hamkorlik ijobiy natija berishi mumkin. Uchinchidan, Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar o'rtasida hamkorlikda hal etilishi zarur bo'lgan siyosiy iqtisodiy va boshqa muammolarni yechishda mazkur tashkilot va unga a'zo bo'lgan davlatlar orasida o'zaro xurmat va ishonch muhiti mavjud bo'lgandagina qabul qilinadigan qarorlarning samarasi va ta'sirini amalda sezish mumkin.

To'rtinchidan, ma'lumki Shanxay Hamkorlik Tashkiloti o'z safida hududi, aholisi va iqtisodiy salohiyati jihatidan turlicha mavqega ega bo'lgan davlatlarni birlashtiradi. Albatta ushbu davlatlarning barchasi ham bu tashkilot doirasida o'z milliy manfaatlarini ko'zlagan holda siyosat olib borishga intiladi. Mana shunday noziq vaziyatda o'zaro manfaatli hamkorlikni ta'minlash uchun avvalo nima keraq degan savolga, men xalqaro diplomatiya tilida keng qo'llanadigan manfaatlar balansi, ta'bir joiz bo'lsa, manfaatlar muvozanati, degan mezonni doimo saqlash, unga rioya qilish va bu masalani e'tibor markazida tutish keraq deb javob bergan bo'lardim¹.

Darhaqiqat, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti mintaqamizdagi mustaqil davlatlar o'rtasida o'zaro ishonch va hurmat muhitini

¹ "Халқ сўзи" газетаси, 2006 йил, 15 июнь.

chuqurlashtirishga xizmat qiladi. xavfsizlikni ta'minlash masalalarini yechish, tinchlik va barqarorlikni saqlash, xalqlarimizning farovonligini oshirishda mustahkam poydevor yaratishga xizmat qiladi, desak xato bo'lmaydi².

Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) - mintaqaviy xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlik tashkiloti bo'lib, u Xitoyning Shanxay shahrida - Qozog'iston, Xitoy, Qirg'iziston, Rossiya, Tojikiston va O'zbekiston davlat rahbarlari uchrashuvida 2001-yil, 15-iyunda tuzilgan. Bu tashkilotning vujudga kelishi tarihi "Shanxay beshligi" deb atalgan uyushma faoliyati bilan bog'likdir. Dastlab Qozog'iston, Xitoy, Qirg'iziston, Rossiya, Tojikiston davlatlari rahbarlari ("Shanxay beshligi") uchrashuvi bo'lib o'tgan. Unda chegaradan mamlakatlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash (1996) va qo'shni chegarada qurolli kuchlar va qurol yarog'larni qisqartirish (1997) to'g'risida 2 ta bitim imzolangan edi. 1998-yildan "beshlik" mamlakatlarning o'zaro hamkorligi sobiq Sovet Ittifoqi Xitoy chegarasi bo'ylab harbiy - siyosiy vaziyatni barqarorlashtirish masalalaridan mintaqaviy xavfsizlik va ko'p tomonlama iqtisodiy hamkorlikni tamlash choralarga o'tishga qaratildi. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti Dushanbe sammitida (2000-yil) O'zbekiston Respublikasi birinchi marta kuzatuvchi sifatida qatnashdi. ShHT ta'sisчилardan biri sifatida ishtirok etish haqidagi qarorni O'zbekiston o'z milliy manfaatlaridan kelib chiqib, Markaziy Osiyo mintaqasidagi harbiy - siyosiy vaziyatni hisobga olgan holda qabul qildi. Shanxay sammitida 2001-yil, iyunda yangi tashkilotning maqsad va prinsiplari, kelajak rejalarni e'lon qilgan Deklaratsiya, shuningdek terrorizm, ayirmachilik va ekstremizmga qarshi kurash to'g'risidagi konvensiya qabul qilindi. Tashkilotning Sankt -Peterburgda bo'lgan 2 - sammitida, 2002-yil iyunda ustav hujjati - ShHT Hartiyasiga imzo cheqildi. ShHT ning oliy organi Davlat boshliqlari kengashidir. Tashkilot tuzilishi hukumat boshliqlari (bosh vazirlar) kengashi, Tarmoq vazirliklari va idoralari rahbarlari kengashi, Milliy muvofiqlashtiruvchilar kengashi va doimiy ishlovchi Kotibiyat hamda Mintaqaviy aksilterror tuzilmasidan iborat¹. Ushbu tuzilma 2004-yil

1-yanvardan faoliyat ko'rsatmoqda. Mazkur tuzilma zimmasiga axborot almashish, chegara va bojxona qo'mitalarining, maxsus xizmatlarning hamkorligini muvofiqlashtirish, shu orqali terrorchilikning oldini olish vazifasi yuklatilgan. Shu maqsadda tuzilma tarkibida kengash va ijroqo'm faoliyati yo'lga qo'yilgan Kengashga 6 davlat maxsus xizmatlari rahbarlarining vakillari kiritilgan.

ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlari kengashining 2004-yil, 17-iyunda Toshkentda bo'lgan majlisida tashkilotning shakllanish davri yakunlanganligi qayd etildi. Majlis yakunlari bo'yicha Toshkent deklaratsiyasi, ShHT ning vakolotlari va immunitetlari to'g'risidagi konvensiya, Narkotik vositalari va psixotron moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashda hamkorlik to'g'risidagi bitim, tashkilot va uning organlari faoliyatiga doir hujjatlar imzolandi. O'zbekiston Respublikasining tashkilotga a'zo davlatlar xavfsizlik kengashlari kotiblarining tegishli milliy maxkamalarning yangi tahdid va xurujlariga qarshi turishdagi hamkorligini mustahkamlash maqsadiga qaratilgan doimiy uchrashuvlarni o'tqazib turish haqidagi tashabbusi qo'llab -quvvatlandi.

ShHT a'zo mamlakatlarni xavfsizlik orqali hamkorlik sari boshlaydigan tashkilotdir. Iqtisodiy hamkorlik borasida oldinda transport infratuzilmasini rivojlantirish, tabiiy, mineral xom ashyo zahiralarni o'zlashtirish suv energetika zahiralardan unumli foydalanish, ekologiyaga oid va boshqa masalalar bor.

Markaziy Osiyo davlatlari mustaqillikqa erishganidan keyin xalqaro hamjamiyatga faol qo'shilib, dunyoning geosiyosiy kuchlari o'rtasidagi muvozanatga ta'sir eta boshladi. Mintaqaning shu, jumladan, O'zbekistonning xalqaro siyosatdagi ahamiyati oshayotganligi uning tabiiy, energetiq va mineral - xom ashyo resurslariga boyligi, salmoqli ishlab chiqarish, ilmiy -texnikaviy salohiyatga egaligi, geosiyosat jihatdan muhim hududda joylashganligi tufaylidir. Keyingi yillarda Shanxay hamkorlik Tashkilotining nufuzi tobora ortib bormokda. Buning asosiy sabablaridan biri - ShHT ulkan geosiyosiy va geopolitik, resurslar jihatidan katta imkoniyatlarga ega bo'lgan hamda xalqaro iqtisodiy va siyosiy munosabatlar tizimida tobora muhimroq ahamiyat qasb etib borayotgan tuzilma ekanligidir.

² O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining ustivor yo'nalishlari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. T. 2007 yil. 213 bet.

¹ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T. 2005 yil. 9-jild. 692-bet

2001-yilning 14-15-iyun kunlari Shanxayda olti davlat -Xitoy, Rossiya, Tojikiston, Qirg'iziston, Qozog'iston va O'zbekiston rahbarlari ishtirokida bo'lib o'tgan uchrashuvda Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) ni tuzish to'g'risida kelishilgan edi. Sammit davomida qabul qilingan deklaratsiyada Markaziy Osiyoda tinchlik xavfsizlik va barqarorlikni saqlash, shuningdek siyosiy, iqtisodiy, ilmiy - texnikaviy, madaniy, ta'lim, energetika, transport, ekologiya va boshqa sohalarida hamkorlik qilish asosiy maqsad sifatida belgilab olindi. Ikkinchi muhim hujjat - terrorism, separatizm va ekstremizmga qarshi kurash to'g'risidagi konvensiyada esa separatizm va ekstremizmning dunyo miqyosida birinchi marta jinoiy tartibda ta'qib qilinishi belgilandi.

ShHT tashkil topgan dastlabki vaqtlardanok uning ishtirokchilari o'rtasida o'zaro hurmat, bir - birini tushunish ruhi, yuqori darajadagi ishonch va o'zaro manfaatli qarorlar qabul qilinishga erishish qobiliyati shakllandi. Lekin shu bilan birga, davlatlarning ShHT ga birlashishi jarayoni uchun tashqi tahdidlarning mavjudligi, shuningdek dunyoda globallashuv jarayonini boshidan kechirayotgani iqtisodiy harakterdagi muammolar ham muhim rol uynaydi. ShHT ga kiruvchi davlatlarning umumiy yer maydoni Yevroosiyo-ning 61% ni tashkil qiladi. Uning demografiq potentsiali yig'indisi - Yyer shari aholisining to'rtidan bir qismiga teng, iqtisodiy qudrat jihatidan u AQSh dan keyingi o'rinda turadi. Rasmiy ishchi tillari rus va Xitoy tillaridir. Shtab kvartirasi Pekinda joylashgan.

ShHT ning ramzi sifatida tashkilot gerbining tasviri tushirilgan oq rangli bayrok alohida ajralib turadi. 2002-yilning 7-iyunida Sankt - Peterburg shahrida ShHT davlat rahbarlarining ikkinchi uchrashuvi bo'lib o'tdi. Kengaytirilgan tarkibda o'tkazilgan yig'ilishda tomonlar ShHT mexanizmlarini shakllantirish masalalari, ShHT doirasida ko'p tomonlama hamkorlikni kengaytirish va yagona rivojlantirish, shuningdek hozirgi zamon xalqaro maydonidagi dolzarb muammolarini muhokama qilishdi. Shanxay Hamkorlik Tashkilotining bu galgi sammitining ahamiyati eng avvalo, nihoyatda muhim hujjatlar - Hartiya, Deklaratsiya va Mintaqaviy aksilterror tuzilma to'g'risida bitim imzolanishi bilan belgilanadi. O'zbekiston ShHT ning Hartiya va Deklaratsiyada e'lon qilingan hamda mintaqada xavfsizlik, tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga, xalqaro terrorchilik,

ayirmachilik va ekstremizmning barcha ko'rinishlariga, shuningdek narkotrafik va ommaviy qirg'in quroli tarqalishiga qarshi kurashga yo'naltirilgan asosiy maqsadli vazifalarni; gumanitar sohada, ijtimoiy va madaniy taraqqiyot sohalaridagi ko'p tomonlama, o'zaro foydali iqtisodiy hamkorlik rivojlantirilishini qo'llab - quvvatlaydi. Yuqorida ta'kidlanganidek mazkur uchrashuvda davlat boshliqlari tomonidan uchta hujjat - ShHT ning hartiyasi, ShHT ga a'zo davlatlarning terrorizmga qarshi regional tuzilma to'g'risidagi kelishuvi va ShHT ga a'zo davlat boshliqlarining deklaratsiyasi imzolandi. Keyinchalik boshqa mamlakatlarning ham ixtiyoriy ravishda ShHT ga qo'shilishini e'tiborga olgan holda oltilik davlatlarining uzviy hamkorligi orqali hududiy hamkorliklarining yangi tizimi shakllantirildi.

2003-yilning may oyida Moskvada ShHT tarixida oliy darajadagi uchinchi uchrashuv bo'lib o'tdi. Unda ShHT asosiy organlarining ishlash tartibi, budjetini shakllantirish mexanizmi va boshqa organlarning faoliyati bilan bog'lik, boshqa masalalarni belgilab beruvchi hujjatlar imzolandi. Tashkilotning gerbi va bayrogi qabul qilindi. Xitoyning Rossiyadagi elchisi Chjan Deguan ShHT ning birinchi ijrochi kotibi etib saylandi. ShHT ning Moskva sammitida ushbu tashkilotni tashkiliy jihatidan shakllantirish ishlari yakuniga yetdi deb aytish mumkin. Ushbu uchrashuvning yakunida qabul qilingan siyosiy deklaratsiyada ham qayd etildi.

ShHT organlarining ishlash tartibi 2003-yil bo'lib o'tgan Moskva sammitida aniq, belgilab berildi. Unda ShHT ning barcha organlari 2004-yilning yanvar oyidan to'lik, ish boshlashiga qaror qilindi. Bu vaqtga qadar esa Pekinda shtab - kvartiraning qurilishini yakuniga yetqazish va a'zo davlatlarining Pekindagi elchixonalari tomonidan kotibiyat faoliyatini yo'lga qo'yish xususida olib borayotgan ishlarni tugallash rejalashtirildi.

Asosiy organlarga quyidagilar kiradi:

- davlat rahbarlarining kengashi - ShHT ning yillik sammitlari ishtirokchi davlatlar poytaxtlarida o'tkaziladi;
- hukumat boshliqlarining kengashi;
- tashqi ishlar vazirlari kengashi - birinchi yig'ilishi 2002-yilning noyabrida bo'lib o'tgan.

Oliy darajadagi uchrashuvlarni tashkil etadi. ishtirokchilarning pozitsiyalarini muvofiqlashtiradi va davlat boshliqlari imzolashi uchun asosiy hujjatlarni tayyorlaydi. shuningdek shaxsiy murojaatnomalar (Xalqaro terrorizmga qarshi kurashishi to'g'risidagi konvensiya va Yadroviy terrorizm aktlari bilan kurashish bo'yicha konvensiyaning tezroq qabul qilinishi xususida) qabul qiladi:

- vazirlik va idora rahbarlarining kengashi

- 2000-yili "beshlik" doirasida mudofaa vazirlarining birinchi uchrashuvi bo'lib o'tdi shundan buyon bunday uchrashuvlar doimiy ravishda o'tkazilib kelinmokda. Xususan, 2003-yilning sentabr oyida ShHT mamlakatlari Bosh prokurorlarining yig'ilishi bo'lib o'tgan unda O'zbekiston Bosh prokurori R. Qodirov ham qatnashdi:

- Kotibiyat (Pekinda) - uning tarkibi 40 tagacha bo'lishi ko'zda tutilgan. 2004-yildan boshlab ishga kirishishi lozim. Terrorizmga qarshi regional tuzilma (Toshkent). 2003-yilning avgust oyida ShHT ga a'zo mamlakatlar Qurolli kuchlarining terrorizmga qarshi kurash bo'yicha "Hamkorlik - 2003" o'quv mashqlari o'tkazildi. Qozg'istonda bo'lib o'tgan birinchi o'quvda Rossiya, Qozog'iston va Qirg'iziston vakillari (Tojikiston kuzatuvchi sifatida qatnashgan) ishtirok etdilar. Uning ikkinchi o'quvi Xitoyda bo'lib o'tdi. Terrorizmga qarshi kurashish tuzilmasining shtabi 2004-yilning yanvar oyidan boshlab O'zbekiston poytaxti Toshkentda to'laqonli faoliyat yuritib boshladi.

ShHT Tinch okeani va Osiyo hududida kollektiv xavfsizlik tizimining qurilishida katta ahamiyat qasb etadi. Bu tashkilot mazkur hududda faoliyat yuritayotgan boshqa regional institut va mexanizmlar bilan bir qatorda ko'p tomonlama hamkorlik tizimidagi yangi bo'g'in hisoblanadi.

O'zbekiston ShHT ning ustivor vazifasi sifatida e'lon qilingan xalqaro terrorizm, ekstremizm, ayirmachilik va giyoxvandlik moddalari savdosiga qarshi mo'rosasiz kurashni so'zsiz qo'llab - kuvvatlashini ta'kidladi. Bugun ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlari ishtirokida rasmiy ochilish marosimi bo'lib o'tgan Mintaqaviy antiterror tuzilmaning faoliyati ayni ana shu maqsad va vazifalarga qaratilgan, - dedi davlatimiz rahbari va ushbu tuzilma faoliyatini takomillashtirish hakida to'xtalib, jumladan, quyidagi amaliy taklif va mulohazalarni ilgari surdi.

2001-yilning 11-sentyabrida AQSh da sodir bo'lgan terroristik harakatlardan so'ng ShHT doirasida terrorizmga qarshi kurash choralari kuchaytirildi. Bungacha ishtirokchi davlatlar Afg'onistonda qo'nim topgan terroristik kuchlarning tahdidi bilan to'qnash kelgan edi. ShHT davlat boshliqlari avvaldan dunyo hamjamiyatini yuzaga kelayotgan xavfning miqyosini to'g'ri baholashga chaqirib, milliy darajada, ko'p tomonlama va tashkilot doirasida tegishli chora - tadbirlarni ko'rayotgan edilar.

ShHT o'z xususiyatiga ko'ra harbiy tuzilma yoki alyans bo'lmay, balki o'z doirasini keyinchalik kengaytirishi mumkin bo'lgan, keng hamkorlikka mo'ljallangan ochiq tashkilotdir. Hozirgi paytga kelib Hindiston, Eron, Pokiston, Shri - Lanqa, Mo'g'uliston, AQSh, Yaponiya, ASYcAN, Yel kabi davlat va tashkilotlar ShHT faoliyatiga qiziqish bildirishmoqda.

Bizga ma'lumki tinchlik va doimiy hamkorlik barcha xalqaro tashkilotlarning, shu jumladan, ShHT ning ham asosiy dasturini tashkil etadi desak adashmagan bo'lamiz.

Biz har kuni ishlatadigan so'zlar orasida shunday tabarruq ilohiylari borki, eshitgan zahotiy oqalbingizga nur yog'iladi. ohamlarga, hayotda mehr - muhabbatingiz, ertangi kunga bo'lgan umid va ishonchingiz yanada ortadi. Lekin shunday so'zlar ham borki, qulog'ingizga chalinishi bilan qalbingiz, butun vujudingiz larzaga keladi. Men "terrorizm" so'zini eshitganimda ana shunday noxush ahvolga tushaman. Sababi, terrorizm bu - bebaho va go'zal hayotimizga tajovuz, vayronalik, vahshiylik, butun bashariyat yuragiga qarata uzilgan o'q demakdir. Shu baxona ham butun insoniyat, ilg'or davlatlar birlashib, bu balo - qazoga qarshi kurashga bel bog'ladi. 2004-yilda Toshkentda bo'lib o'tgan Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar rahbarlari Kengashining majlisida ushbu tuzilma doirasida iqtisodiy, ilmiy - madaniy aloqalarni kuchaytirish, integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirish kabi bugun zamon oldimizga qo'yayotgan muhim va dolzarb muammolar qatorida terrorizmga qarshi kurash masalasiga alohida e'tibor qaratilgani ham bejiz emas.

Terrorizm ilgari o'z kirdiqorlarini jahon jamoatchiligidan yashirib kelgan bo'lsa, endilikda yovuz niyatlarini qo'poruvchilik ishlarini ochiqdan - ochiq, surbetlarcha ma'lum qilib, bu bilan

millionlab odamlar qalbiga qoʻrquv solish yoʻliga oʻtdi. Dunyoning turli burchaklarida amalga oshirilgan qotillik va xunrezliklarni oʻz zimmasiga olib bundan oʻzicha magʻrurlanadigan ham boʻlib qoldi. Boshqacha aytganda yigirma birinchi asr ham millati, dini, Vataniyning tayini yoʻq vayron qiluvchi bu tajovuzkor kuch bilan yuzma - yuz keldi. 2001-yil 11-sentabr fojiasi insoniyat xotirasidan hali - beri koʻtarilmaydi. Moskvadagi "Nord - Ost" kinokonsert zalida terrorchilar qasofati tufayli qancha begunoh oham qurbon boʻldi. Yoki Ispaniyada yoʻlovchi poyezdining portlatilishi, Tokio metrosidagi terroristik xurujni eslaylik. Afsuski, bu roʻyxatni oʻzoq davom ettirish mumkin. Har daqiqa ogoh boʻlishimiz kerakki, terrorizmning dahshatli xurujlari bosilgani yoʻq. U dunyoning turli nuqtalarida jirqanch basharasini koʻrsatib turibdi. Filippinda "Abu Sayyof", Pokistonda va Afgʻoniston oraligidagi togʻlarda in qurgan "Al - Qoyda" ekstremistik guruhlar¹ qoʻporuvchilik faoliyatini davom ettirmokda. Falastin, Indoneziya, Pokiston, Misr, Sudan, Somali, Yaman, Iroq, Jazoir, Saudiya Arabistoni, Livan kabi mamlakatlarda ham yovuz niyatli diniy ekstremistik guruhlar bor. Mana shunday guruhlar yovuz kuchlar bizning tinch, osoyishta yurtimizga ham bot - bot hamla qilishga urinib koʻrmokda. Bunday urinishlardan eng soʻnggisi 28 -30-mart (2004-yil) kunlari Toshkent shahri va viloyati, Buxoro viloyatining Romiton tumanida otishma portlashlar sodir etilgani yurtdoshlarimizning, butun jahon jamoatchiligining qahru gʻazabini qoʻzgʻatdi. Terrorizm nima uchun Oʻzbekistonda jirqanch basharasini koʻrsatmokchi boʻldi. Chunki Oʻzbekiston Markaziy Osiyodagi tinch, barqaror rivojlanayotgan mamlakat xalqimiz oʻtish davri kiyinchiliklarini chidam sabr va matonat bilan yengib, tarakqiyotning oʻziga xos va oʻziga mos yoʻliga chiqib oldi. Huquqiy demokratiq davlat barpo etishga kirishdi. Iqtisodiy, ijtimoiy, maʼrifiy sohalarida rivojlanishning milliy modelini yaratdi.

2004-yilning yanvar oyidan buyon Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) juda samarali faoliyat koʻrsatmokda. Yanvar oyining oʻzida tashkilot faoliyatida ikkita diqqatga sazovar vokea

¹ "Terrorizm-tinchlik va tarqiqiyot dushmani. "Xalq soʻzi" gazetasi. 2004 yil. 15 iyun".

yuz berdi. Birinchisi Pekinda ShHT ning doimiy ishlaydigan maʼmuriy organi - Kotibiyat oʻz faoliyatini boshlagan boʻlsa, ikkinchisi Toshkentda mintaqaviy antiterror markazi ishga tushganligidir. Kotibiyat kabi antiterror tashkilot ham doimiy ishlaydi. Shuningdek oliy darajadagi sammit oldidan Toshkentda ShHT ga aʼzo mamlakatlar savdo va iqtisod vazirlarining yigʻilishi ham boʻlib oʻtdi.

Hozir jahonda Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga qiziqish ortib borayapti. Uni jaxondagi nufuzli xalqaro tashkilotlardan biri sifatida eʼtirof etilmokda. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti .Bosh kotibi Kofe Annan kotibiyatning ochilishi marosimidagi soʻzida shunday dedi: "Bu tashkilotning katta istiqbollari bor va BMT shu mintaqada xavfsizlikni taʼminlash jarayonini birgalikda olga siljitish uchun ShHT bilan hamkorlik qilishga tayyor"¹. Yevropa Ittifoqi vakili ham ShHT bilan yaqin aloqa oʻrnatishning axamiyati toʻgʻrisida gapirdi. "ShHT tarkibiga kirgan oltita davlatdan bittasi Yevropada xavfsizlik va Hamkorlik Tashkilotining aʼzosi hisoblanadi. Bu bilan YeXHT oʻrtasida samarali hamkorlik qilish uchun zamin yaratadi deb bayonot berdi Yan Koʻbish"¹. Umuman, YeXHT doirasida ShHT bilan hamkorlikni izchil rivojlantirishga kiziqish katta Toshkentdagi oliy darajadagi sammitga tayyorgarlik ShHT ga aʼzo barcha davlatlarda olib borildi. Rossiyaning "Novosti" axborot agentligi tarqatgan xabarga koʻra, Moskvada Rossiya tashqi ishlar vaziri oʻrinbosari Anatoliy Safonov Shanxay Hamkorlik Tashkiloti mintaqaviy antiterror markazining ijroiya koʻmitasi raisi Vyacheslav Kosimov va Oʻzbekistonning Rossiya Federatsiyasidagi elchisi Baxtiyor Islomov bilan uchrashib, ShHT ga aʼzo davlatlar rahbarlarining Toshkentdagi uchrashuvga tayyorgarlikning borishini birgalikda muxokama qildilar. Uchrashuvdagi asosiy eʼtibor mintaqaviy antiterror markazining faoliyatiga qaratildi. Bu tizim Markaziy Osiyoda, umuman, jaxonda terrorizm va ekstremizmga qarshi kurash olib borishda katta ahamiyat qasb etadi. Toshkentdagi sammitda mintaqaviy antiterror markazining dasturiy faoliyatini takomillashtirish istiqbollari ham koʻrib chiqiladi. Endi ShHT ning

¹ Xalqaro anjumanga peshvoz. "Qishloq hayoti" gazetasi. 2004 yil. 11 iyun.

¹ Xalqaro anjumanga peshvoz. "Qishloq hayoti" gazetasi. 2004 yil. 11 iyun..

kengashlari va doimiy ishlaydigan tizimlariga to'xtalib o'tsak. Davlat rahbarlari Kengashi ShHT ning oliy organi hisoblanadi. Kengash tashkilot faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi, ichki tizimlar va ularning faoliyatlari bilan bog'liq jiddiy masalalarni xal qiladi, boshqa davlatlar hamda xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni muvofiqlashtiradi, shuningdek dolzarb xalqaro masalalarni ko'rib chiqadi. Kengash o'z majlisini bir yilda bir marta o'tkazadi. Majlisga tashkilotchi davlat vakili raislik qiladi. Ayni paytda Kengashga O'zbekiston raislik qilgan edi. Sammitning Toshkentda o'tkazilayotganligining boisi ham shunda. Bosh vazirlar kengashi boshqaruv tizimida ikkinchi o'rinda turadi. Unda tashkilotning budjeti qabul qilinadi, iqtisodiy tarmoklarga daxldor barcha asosiy masalalar ko'rib chiqiladi va xal qilinadi. Kengash majlisiga bir yilda bir marta to'planadi. Bundan tashqari Toshkentda tashqi ishlar vazirligi Kengashi ham faoliyat ko'rsatmokda. Unda ko'riladigan masalalar qamrovi keng. Tashkilot qabul qilgan qarorlarni hayotga tatbiq etish, davlat rahbarlari Kengashi majlisiga tayyorgarlik ko'rish, tashkilot doirasida xalqaro muammolar yuzasidan maslaxatlashuvlar o'tkazish va tashkilot faoliyati bilan bog'liq kundalik masalalar shular jumlasidandir. Odatda tashqi ishlar vazirlari davlat rahbarlari kengashi majlisiga bir oy kolganda uchrashadilar. Hay'atni o'z hududida davlat rahbarlari kengashini o'tkazadigan mamlakat tashqi ishlar vaziri boshqaradi. ShHT ning tashqi aloqalarini ham tashqi ishlar vazirlari kengashi raisi amalga oshiradi. Shuningdek ShHT ga a'zo davlatlarning turli darajadagi vazirliklari va idoralari doirasida uchrashuvlar hamda yigilishlar o'tkazishlar shakllanib boryapti. Jumladan, keyingi paytda bosh prokurorlar, madaniyat, ichki ishlar, mudofaa, iqtisod va savdo vazirlari uchrashuvlarni o'tkazish yo'lga ko'yildi. ShHT ning kundalik faoliyatini boshqarib va yo'naltirib turuvchi milliy koordinatorlar Kengashi ham mavjud. Kengash uch yilda bir marta majlis o'tkazadi. Majlisga tashkilotchi davlat raislik qiladi. Kotibiyat esa ShHT ning doimiy ishlaydigan ma'muriy organi hisoblanadi. Bu organ tashkilot doirasida o'tkaziladigan barcha tadbirlarni tashkiliy texnikaviy jihatdan ta'minlaydi, barcha hujjatlarni tayyorlash va ularni hayotga tatbiq etishda qatnashadi, tashkilotning yillik budjeti to'g'risida taklif kiritadi. Kotibiyatni ijrochi kotib boshqaradi. Uni

bu lavozimga davlat rahbarlari Kengashi tayinlaydi. Hozir birinchi ijrochi kotib vazifasida xitoylik diplomat Chjon Deguan ishlab turibdi. Yana bir domiy ishlaydigan tizim bu mintaqaviy antiterror markaz. Bu tizimning qarorgohi Toshkentda joylashgan. Vazifasi ShHT ga a'zo barcha davlatlarning terrorizmga, ayirmachilikka va ekstremizmga qarshi kurashdagi sa'y - harakatlarini yo'naltirib turishdan iborat. Tizimning tarkibida Kengash va Ijroiya ko'mita bor. Kengash rahbar organ sanaladi va qaror qabul qilish huquqiga ega. Ijroiya ko'mita raisini davlat rahbarlari Kengashi tayinlaydi. Hozir bu vazifada O'zbekiston vakili ishlayapti. Shanxayda mazkur tashkilotimiz ta'sis etilganidan buyon o'tgan bir yil mobaynida dunyo hamjamiyati o'z taraqqiyotining favqulodda murakkab va ma'suliyatli davrini boshdan kechirdi. Bu davr fundamental muammolar va xalqaro xavfsizlikka tahdid, birinchi galda, sayyoramizdagi tinchlik va barqarorlikqa eng ko'p darajada xavf solayotgan xalqaro terrorchilik tahdidiga to'qnash kelayotgan sifat jihatdan yangi dunyo tartiboti bilan tavsiflanadi... ShHT ning ushbu barcha murakkab vazifalarni amalga oshirishdagi o'rni haqida so'z yuritadigan bo'lsak uni o'z ishtirokchilarining xolati va imkoniyatlariga mos, mumkin qadar ochiq, omillar va samarali tashkilotga aylantirish nihoyatda muhimdir. Sa'y - harakatlarni sovrurmay, aksincha hamkorlikning "Shanxay jarayoni" qatnashchilari manfaatlariga bir hilda mos bo'lgan asosiy masalalariga safarbar etish zarur.

"Biz ShHTdoirasida ko'plab natijalariga erishdik. ShU bilan birga, Tashkilot doirasidagi sherikikni yanada rivojlapntirish uchun hali ishga solinmagan ulkan imkoniyatlar mavjud. Shu munosabat bilan barchamiz quyidagi masalalarga e'tibor qaratishimiz lozim.

Birinchidan va eng asosiysi-aholi, ayniqsa, yosh avlodda terrorizm va ekstremizm mafkurasiga qarshi qat'iy va barqaror immunitetni shakllantirish.

Ikkinchidan, savdo-iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish va kooperatsiyani kuchaytirish.

Uchinchidan, ShHT makonining transport-tranzit salohiyatidan samarali foydalanish-strategik vazifamizdir.

To'rtinchidan, Innovatsiya dasturi va loyihalarini hamkorlikda amalga oshirish uchun barcha sa'y-harakatlarni birlashtirishga da'vat etamiz. Har yili ShHT mamlakatlari hukumatlari va ishbilarmon

doiralari ishtirokida Axborot texnologiyalari va innovatsion rivojlanish forumini o'tkazishni taklif etamiz.

Beshinchidan, Jahon sayyohlik tashkiloti bilan amaliy hamkorlikni yo'lga qo'yishni maqsadga muvofiq va g'oyat dolzarb ahamiyatga ega, deb hisoblaymiz¹-dedi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ShHTga a'zo davlatlar rahbarlari kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisdagi nutqida.

2 § Mintaqaviy va xalqaro muammolarni hal etishda ShHT ning roli

O'tgan qisqa vaqt ichida Shanxay Hamkorlik Tashkiloti o'zining samarali faoliyatini to'la namoyon eta oldi. Shuningdek jahon hamjamiyatining e'tiboriga sazovor bo'lmokda. 2002-yili Sankt - Petersburg shahrida bu xalqaro tashkilotning asosiy hujjati, ya'ni "ShHT ning Hartiyasi" qabul qilingan edi. 2004-yili Pekinda uning, ijroiya Kotibiyati, Toshkentda esa Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi doimiy faoliyat ko'rsata boshladi. Hozirgi vaqtda ShHT ga Rossiya Federatsiyasi, Xitoy Xalq Respublikasi, O'zbekiston Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Tojikiston Respublikasi rasman a'zo. Bu mamlakatlar hududi Yevroosiyoing 61 foizini tashkil etadi. 2004-yili 16-17-iyun kunlari ShXT ning Toshkentda bo'lib o'tgan Sammitida Mo'g'uliston Xalq Respublikasi ShHT doirasida kuzatuvchi maqomini olgan edi.

2005-yil 4-5-iyul kunlari Qozog'iston poytaxti Ostona shahrida bo'lib o'tgan sammitda esa Hindiston, Pokiston, Eron davlatlari ShHT huzurida kuzatuvchi maqomini berish to'g'risidagi qarorga imzo cheqildi. Shuni ta'kidlash joizki, bu xalqaro tashkilotning olti a'zosi va to'rt kuzatuvchi mamlakatlar aholisini ko'shib hisoblaydigan bo'lsaq dunyo xalqlarining qariyb yarmi (3 milliard)ni tashkil etadi.

Har qanday tashkilot yoki uyushmani tuzishda uning maqsad vazifalari belgilab olinadi. Shu jihatdan olganda Shanxay Hamkorlik Tashkilotining ham bosh vazifalari bor. Ular:

- xavfsizlikni ta'minlash;

- mintaqaviy barqarorlikni mustahkamlash;
- Ekologiya muammolarini birgalikda hal etish;
- Savdo - iqtisodiy aloqalarni chuqurlashtirish;
- Ilmiy - texnikaviy, madaniy - ma'rifiy sohalaridagi

munosabatlarni yanada kengaytirish va boshqa hayotiy muhim yo'nalishlardan iborat bu vazifalarni bajarish borasida davlatlar o'rtasida aloqalar yaxshi rivojlanib bormoqda. Masalan, 2020-yilgacha bo'lgan -davrdagi ko'p tomonlama savdo - iqtisodiy hamkorlikni ko'zda tutuvchi dastur qabul qilingan.¹

ShHT ga a'zo davlatlarni huquq - tartibotni muhofaza qilish, jumladan ichki ishlar idoralari o'rtasida o'zaro hamkorlikda xalkaro terrorizm, diniy ekstremizm va milliy separatizm (ayirmachilik)ka qarshi birgalikda samarali kurash olib borish hakida bitim imzolangan. Muhim jihati shundaki mamlakatimiz ShHT doirasida imzolangan barcha axdnomalarga, shu jumladan, Toshkent deklaratsiyasiga (2004-yil, 17-iyun) sodiq qolib ikki tomonlama munosabatlarda ham o'zaro xavfsizlik masalalariga katta e'tibor berib kelmoqda. Jumladan, 2005-yil mart oyining boshida Pokiston prezidenti Parvez Musharrafning O'zbekistonga rasmiy tashrifi chogida, Birinchi prezidentimiz Islom Karimovni 2005-yil aprel oyida Hindiston Respublikasiga, may oyida Xitoy Xalq Respublikasiga, 14-15-noyabr kunlari Rossiya Federatsiyasiga kilgan rasmiy safari paytida ham o'zaro xavfsizlikni ta'minlash, mintaqaviy, shu jumladan, Yevroosiyo hududida umumiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha bir qator bitimlarga erishildi. Bu jarayonda har bir davlat, ular qatorida Respublikamiz ham ichki ishlar idoralarining o'zaro samarali va do'stona hamkorligiga alohida e'tibor berib kelmoqda.

O'zbekiston - Rossiya alokdalarining mustahkamlanishi, nafaqat mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi yoki Yevroosiyo Iqtisodiy Hamkorlik Kengashi faoliyatini chuqurlashtiradi, balki avvalo, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti miqyosidagi siyosiy va iqtisodiy aloqalarimizni yana ham samarali bo'lishiga olib keladi. 2005-yil 14-noyabr kuni Prezidentlar Islom Karimov va Vladimir Putin O'zbekiston Respublikasi bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasida 16

¹ Каримбекова Г. "Марказий Осиёда хавфсизликни таъминлашда ШХТнинг ўрни". Восток - запад: Аспекты взаимодействия. (Илмий конференция материаллари) Т. 2006 йил. 251 бет.

¹ Sh.Mirziyoyev. Barqarorlik va taraqqiyotni ta'minlash - asosiy vazifamiz. T. O'zbekiston. 2018 yil. 2-jild. 406-408 betlar.

bandan iborat bo'lgan Ittifoqchilik munosabatlari to'g'risidagi *shartnomani imzoladilar*. Shuningdek ikki mamlakat savdo -sanoat *palatalari o'rtasida* hamkorlik, har ikki davlat ichki ishlar vazirliklarining *giyohvandlik* moddalarining noqonuniy aylanishiga qarshi *kurashida* hamkorlik haqida bitimlar imzolandi. Bular ShHT faoliyatida asosiy e'tibor amaliy hamkorlikka karatilishini yana bir bor ko'rsatmoqda. ShHT ning ichki organlari ham, ular da tashkilotdan xodimlar ham ko'p emas. Pekindagi Ijroiya Kotibiyati va Toshkentdagi Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi tashkilotining uzluksiz faoliyat yuritishini ta'minlab kelmoqda.

ShHT ning oliy organi Davlat rahbarlari kengashi bo'lib, hukumat rahbarlari tashqi ishlar, ichki ishlar, iqtisodiyot va shu yerda savdo vazirlari, milliy xavfsizlik xizmati rahbarlarining oliy darajadagi uchrashuviga puxta hozirlik qurilishini ta'minlaydigan amaliy tashkilotlarni ishlab chiqmoqda. Xavfsizlik kengashlari kotiblari va milliy muvofiqlashtiruvchilar o'rtasida muntazam maslahatlar har yili voqea qo'yilgan 2004-yilning dekabrda ShHT Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasida kuzatuvchi maqomida o'zaro yilning aprelida ShHT bilan ASYeAN (Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlarining mintaqaviy iqtisodiy Tashkiloti) hamda MDH o'rtasida o'zaro anglashuv haqidagi memorandumlari imzolandi. Xosha bularning ahamiyati nimada? Bular ShHTning xalqaro mavdodagi faolligi, jahonda u bilan hamkorlikka qiziqish keltirib turibdi. Bu xavf-xatar yangi shakl va qiyofa kasb etib bormoqda. Xalqaro terrorizm, diniy ekstremizm va ayirmachilik qurol sarf hamda giyohvandlik moddalarining noqonuniy savdosi, uchrashuv transmilliy inoyatchilik kabi illatlarga qarshi kurashish, mavjud xavfning oldini olishda ShHT kuchli muvofiqlashtiruvchi mas'ulaga aylandi. Markaziy Osiyoda strategik noaniqlik ham yo'q emas. Bu birinchi navbatda ayrim buzg'unchi kuchlarga vaziyatni tizdan chiqarish uchun qo'l kelishi mumkin. Ikkinchidan, xurujlarning shakl-shamoyili, usul va uslublari, ular foydalanadigan vositalar o'zgarib bormoqda. Chet ellardagi ayrim davlatlar (Masalan, ba'zi g'arb davlatlari bizning mintaqada "boshqariladigan beqarorlik"ni yuzaga keltirish maqsadida radikal kayfiyatdagi oqim

va to'dalarni ishga solib kelmoqda. Markaziy Osiyodagi xavfsizlik va barqarorlikka jiddiy tahdid qilayotgan yana bir xavf bu narkoagressiyadir. Ushbu masalada Afg'oniston hamon katta tashvish uyg'otmoqda.¹ Tabiiyki bu masala mintaqa davlatlari, avvalo, ShHTga a'zo mamlakatlarning ulkan muammosidir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, nufuzi ortib, faoliyat doirasi tobora kengayib borayotgan ShHT dunyoning eng katta va ayni paytda strategik manfaatlar to'qnash kelgan mintaqalaridan birida xavfsizlik va barqarorlikni mautahkamlash, iqtisodiy aloqalarni chuqurlashtirishning muhim omiliga aylanib bormoqda, shuningdek davlatlararo hamkorlik munosabatlariga ham katta hissa qo'shmoqda.

ShHT tuzilganiga qisqa vaqt bo'lishiga qaramay uning mavqei oshib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi keyingi yillarda xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar bilan hamkorlikda xalqaro ahamiyatga molik ishlarni amalga oshirmokda. Jumladan ShHT bilan bo'layotgan aloqalarimiz buning yakkol misolidir. Bugungi kunda ShHT xalqaro hamkorlikning qudratli institutiga xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashning, xalqaro terrorchilik, separatizm va ekstremizm, narkotiq moddalar ishlab chiqarish va tashish kabi zamonning eng qaltis tahlika va tahdidlariga qarshi kurashning kuchli omiliga aylanmokda. Mintaqaning juda boy resurslaridan foydalanishga qaratilgan savdo - iqtisod, transport -kommunikatsiya va gumanitar sohalardagi o'ta yirik loyihalarni amalga oshirish uchun keng va aytish mumkinki, katta miqyosdagi imkoniyatlar ochilmoqda.

Keyingi paytlarda mamlakatimizda bir qator muhim xalqaro siyosiy voqealar, anjumanlar bo'lib o'tmokda. Jumladan, Shanxay Hamkorlik Tashkilotining (ShHT) Toshkent sammiti mintaqamiz istiqboliga doir qabul qilingan muhim hujjatlarga, xalqaro terrorizm va ekstremizmga qarshi birgalikda kurashish, a'zo davlatlar o'rtasida iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash borasidagi aniq amaliy natijalarga boyligi, ishchanlik ruhida o'tgani bilan butun dunyo jamoatchiligi e'tiborini o'ziga tortdi. Bu nufuzli uchrashuvning yuksak saviyada o'tishi va umuman, mazkur anjumandan ko'zlangan maqsad va vazifalarga erishishda sammit ishiga raislik qilgan

¹ Karimbekova G. "Markaziy Osiyoda xavfsizlikni ta'minlashda ShHT ning o'рни", Vostok-zapad: Aspekti vzaimodeystviya. (Ilmiy konferensiya materiallari) T. 2006 yil. 252 bet.

banddan iborat bo'lgan Ittifoqchilik munosabatlari to'g'risidagi shartnomani imzoladilar. Shuningdek ikki mamlakat savdo -sanoat palatalari o'rtasida hamkorlik, har ikki davlat ichki ishlar vazirliklarining giyohvandlik moddalarining noqonuniy aylanishiga qarshi kurashda hamkorlik hakida bitimlar imzolandi. Bular ShHT faoliyatida asosiy e'tibor amaliy hamkorlikka karatilishini yana bir bor ko'rsatmoqda. ShHT ning ichki organlari ham, ular da ishlayotgan xodimlar ham ko'p emas. Pekindagi Ijroiya Kotibiyati va Toshkentdagi Mintakaviy aksiterror tuzilmasi tashkilotining uzluksiz faoliyat yuritishini ta'minlab kelmoqda.

ShHT ning oliy organi Davlat rahbarlari kengashi bo'lib, hukumat rahbarlari, tashqi ishlar, Ichki ishlar, iqtisodiyot va shu yerda savdo vazirlari, milliy xavfsizlik xizmati rahbarlarining oliy darajadagi uchrashuviga puxta hozirlik qurilishini ta'minlaydigan amaliy takliflarni ishlab chiqmoqda. Xavfsizlik kengashlari kotiblari va milliy muvofiqlashtiruvchilar o'rtasida muntazam maslahatlashuvlar yo'lga qo'yilgan 2004-yilning dekabrda ShHT Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasida kuzatuvchi maqomini oldi. 2005-yilning aprelida ShHT bilan ASYeAN (Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlarining mintaqaviy Iqtisodiy Tashkiloti) hamda MDH o'rtasida o'zaro anglashuv haqidagi memorandumlari imzolandi. Xo'sh bularning ahamiyati nimada? Bular ShHTning xalqaro maydondagi faolligi, jahonda u bilan hamkorlikka qiziqish kuchayib borayotganligi timsolidir.

Bugungi kunda ham Markaziy Osiyo mintaqasida turli tahdidlar saqlanib turibdi. Bu xavf-xatar yangi shakl va qiyofa kasb etib bormoqda. Xalqaro terrorizm, diniy eksteremizm va ayirmachilik qurol yarog' hamda giyoxvandlik moddalarining noqonuniy savdosi, uyushgan transmilliy jinoyatchilik kabi illatlarga qarshi kurashish, mavjud xavfning oldini olishda ShHT kuchli muvofiqlashtiruvchi muassasaga aylandi. Markaziy Osiyoda strategik noaniqlik ham yo'q emas. Bu birinchi navbatda ayrim buzg'unchi kuchlarga vaziyatni izdan chiqarish uchun qo'l kelishi mumkin. Ikkinchidan, xurujlarning shakl-shamoyili, usul va uslublari, ular foydalanadigan vositalar o'zgarib bormoqda. Chet ellardagi ayrim davlatlar (Masalan, ba'zi g'arb davlatlari bizning mintaqada "boshqariladigan beqarorlik"ni yuzaga keltirish maqsadida radikal kayfiyatdagi oqim

va to'dalarni ishga solib kelmoqda. Markaziy Osiyodagi xavfsizlik va barqarorlikka jiddiy tahdid qilayotgan yana bir xavf bu narkoagressiyadir. Ushbu masalada Afg'oniston hamon katta tashvish uyg'otmoqda.¹ Tabiiyki bu masala mintaqa davlatlari, avvalo, ShHTga a'zo mamlakatlarning ulkan muammosidir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, nufuzi ortib, faoliyat doirasi tobora kengayib borayotgan ShHT dunyoning eng katta va ayni paytda strategik manfaatlar to'qnash kelgan mintaqalaridan birida xavfsizlik va barqarorlikni mautahkamlash, iqtisodiy aloqalarni chuqurlashtirishning muhim omiliga aylanib bormoqda, shuningdek davlatlararo hamkorlik munosabatlariga ham katta hissa qo'shmoqda

ShHT tuzilganiga qisqa vaqt bo'lishiga qaramay uning mavqei oshib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi keyingi yillarda xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar bilan hamkorlikda xalqaro ahamiyatga molik ishlarni amalga oshirmokda. Jumladan ShHT bilan bo'layotgan aloqalarimiz buning yakkol misolidir. Bugungi kunda ShHT xalqaro hamkorlikning qudratli institutiga xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashning, xalqaro terrorchilik, separatizm va ekstremizm, narkotiq moddalar ishlab chiqarish va tashish kabi zamonning eng qaltis tahluka va tahdidlariga qarshi kurashning kuchli omiliga aylanmokda. Mintaqaning juda boy resurslaridan foydalanishga qaratilgan savdo - iqtisod, transport -kommunikatsiya va gumanitar sohalaridagi o'ta yirik loyihalarni amalga oshirish uchun keng va aytish mumkinki, katta miqyosdagi imkoniyatlar ochilmoqda.

Keyingi paytlarda mamlakatimizda bir qator muhim xalqaro siyosiy voqealar, anjumanlar bo'lib o'tmokda. Jumladan, Shanxay Hamkorlik Tashkilotining (ShHT) Toshkent sammiti mintaqamiz istiqboliga doir qabul qilingan muhim hujjatlarga, xalqaro terrorizm va ekstremizmga qarshi birgalikda kurashish, a'zo davlatlar o'rtasida iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash borasidagi aniq amaliy natijalarga boyligi, ishchanlik ruhida o'tgani bilan butun dunyo jamoatchiligi e'tiborini o'ziga tortdi. Bu nufuzli uchrashuvning yuksak saviyada o'tishi va umuman, mazkur anjumandan ko'zlangan maqsad va vazifalarga erishishda sammit ishiga raislik qilgan

¹ Karimbekova G. "Markaziy Osiyoda xavfsizlikni ta'minlashda ShHT ning o'rni". Vostok-zapad: Aspekti vzaimodeystviya. (Ilmiy konferensiya materiallari) T. 2006 yil. 252 bet.

O'zbekiston rahbarining hizmati katta bo'lgani ham ko'pchilik tomonidan xaqli ravishda e'tirof etilmokda. Ayniqsa, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti faoliyatini yanada takomillashtirish, xalqaro terrorizm va diniy ekstremizmga qarshi kurashish, mintaqamizdagi iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha ilgari surilgan g'oya va takliflar sammit ishining ma'no - mazmunini belgilash va samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat qasb etgani shubxasiz.

Bundan tashqari O'zbekiston ShHT ning ustivor vazifasi sifatida e'lon qilingan xalqaro terrorizm, ekstremizm, ayirmachilik va giyohvand moddalar savdosiga qarshi murosasiz kurashni so'zsiz qo'llab-quvvatlashi ta'kidlandi. 2004-yil 17-iyunda Toshkentdagi "Interkontinental" mexmonxonasida yirik xalqaro voqea - Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) ga a'zo davlatlar rahbarlarining anjumani bo'lib o'tdi. Unda O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov, XHR raisi Xu Szintao, Rossiya Prezidenti Vladimir Putin, Qozog'iston Prezidenti Nursulton Nazarboyev, Qirg'iziston Prezidenti Asqar Akayev va Tojikiston Prezidenti Imomali Raxmon ishtirok etdi. Sammitda shuningdek Afg'oniston islom davlati muvaqqat hukumat rahbari Hamid Karzay, Mongoliya prezidenti-ning vakili - Mongoliya tashqi ishlar vaziri Luvsangiyn Erdeneguluun qatnashdi.

Toshkent sammiti arafasida bir qancha muhim uchrashuvlar ham bo'lib o'tdi. 14-iyun kuni Do'rmon qarorgohida mamlakatimizga davlat tashrifi bilan kelgan Xitoy Xalq Respublikasi Raisi Xu Szintaoni qabul qilindi. Muzokaralar yakunida O'zbekiston bilan Xitoy o'rtasida sheriklik munosabatlari, do'stlik va hamkorlikni yanada rivojlantirish va mustahkamlash to'g'risida Qo'shma Deklaratsiyani imzoladilar. 2004-yil 16-iyun kuni esa O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o'rtasida strategik hamkorlik to'g'risidagi shartnoma imzolandi. O'zbekiston va Rossiya rahbarlari imzolagan strategik hamkorlik to'g'risidagi bitimda iqqala mamlakat munosabatlarining yangi pog'onaga ko'tarilganligi qayd etildi.

Endi bevosita Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitiga to'xtaladigan bo'lsa u ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlarining tor doiradagi majlisi bilan boshlandi. ShHT faoliyati bilan bog'lik masalalardan tashqari, xavfsizlik muammolari, xususan, Afg'onis-

tondagi vaziyat, xalqaro terrorizmga qarshi kurashni kuchaytirish, ShHT bilan chegaradosh Osiyo - Tinch okeani mamlakatlari bilan hamkorlik majlisning asosiy mavzusi bo'ldi. Sammitda Qozog'iston rahbari Nursulton Nazarboyev -davlatlarimiz o'rtasidagi munosabatlar sog'lom fikr, tarihiy ko'shnichilik, mamlakatlarimiz va xalklarimiz takdiriga ma'suliyat hissidek mustahkam zaminga kurilgan. Qozog'iston mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashdek muhim ishda o'zaro kuchlarni birlashtirish uchun barcha zaruriy choralarni ko'rishga tayyor - dedi¹. HHR raisi Xu Szintao o'z so'zida ShHT ning barpo etilishi va uning mustahkamlanishi davr ruhiga monandligini qayd etdi.

- Biz ShHT erishgan muvaffakiyatlardan mamnunmiz - dedi Xitoy rahbari. - ShHT o'z rivojining yangi bosqichiga qadam ko'yishi bilan biz hamkorlikni kengaytirish va chuqurlashtirishga asosiy e'tiborni qaratishimiz lozim. Birinchidan, xavfsizlik sohasidagi o'zaro sa'y - harakatlarni davom ettirish va kuchaytirish, terrorchilik, ayirmachilik va ekstremizm kiyofasidagi uchta yovuzlikqa qarshi ayovsiz kurash olib borish lozim. Davlatlarning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga va barqaror shart - sharoitlar uchun noqulayliklar, qurol - yarog'lar tarqatilishi va boshqa tahdidlarning ildizlari butunlay qirqilishi lozim. Ikkinchidan, iqtisodiy hamkorlikni har tomonlama kengaytirish, buning uchun teng huquqli, o'zaro manfaatli va ochiqlik tamoyillaridan kelib chiqqan holda ShHT doirasida savdo - iqtisodiy hamkorlik bo'yicha qabul qilingan dasturni ruyobga chiqarish zarur. Savdo - iqtisodiy hamkorlik ko'ngildagidek yo'lga quyish maqsadida Xitoy hukumati ShHT ga a'zo mamlakatlarga 900 million AQSh dollari miqdoridagi eksport kreditini berishga qaror qildi.

- ShHT uch yillik faoliyati davomida aniq, tashkiliy va amaliy yo'nalishlarga ega bo'ldi, uning xalqaro nufuzi oshdi, - dedi Qirg'iziston Prezidenti Asqar Akayev. - ShHT mintaqaviy va global ishlarda yanada muhim omilga aylanmokda.

- Bugun biz Shanxay uch yil avval boshlagan ishning natijalarini sarhisob etyapmiz, - dedi Rossiya Prezidenti Vladimir

¹ "ШХТ: типчилик ва барқарорликка қафолат". "Моҳият" газетаси, 2004 йил, 18 июнь.

Putin o'z so'zida. - qisqa fursat mobaynida hakikatan ham katta ishlar qilindi. Eng asosiysi. ShHT tuzilmasi yaratildi, uning asosiy prinsip va yo'nalishlari belgilab olindi. Pekinda kotibiyat va Toshkentda bugun biz ochganimiz aksilterror tuzilma qarorgohi ish boshladi. Barcha ishlarni tez va a'lo darajada xal qilganliklari uchun O'zbekistonlik hamqasblarimizga minnatdorchilik bildirmokchiman. Toshkent Deklaratsiyasining qabul qilinishi ShHT o'z taraqqiyotida yangi bosqichga ko'tarilganligini aks ettiradi, bu ayniqsa Hartiyada belgilangan sohalarida davlatlarimizning ko'p tomonlama o'zaro amaliy sa'y-harakatlari kengayib borayotganini isbotlaydi.

Tojikiston Prezidenti Imomali Raxmon ShHT istiqboliga katta umid va ishonch bilan qarashini ma'lum qildi. - Bizning ishonchimiz kisha vaqt ichida erishilgan aniq natijalarga asoslanadi, - dedi u. - Hartiyada ko'zda to'tilgan yo'nalishlar bo'yicha hamkorlikni yo'lga ko'yishga qodir bo'lgan mintaqaviy tashkilotning to'laqonli mexanizmi barpo etildi. Ikkita doimiy faoliyat ko'rsatuvchi idora ishga tushdi.

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov ishtirokchilarga samimiy hurmat izhor etib, Toshkent sammiti ShHT nufuzli tuzilma sifatida shakllanuvining yakuniy boskichi bo'lib tarixda koladi, deb bayonot berdi. Mamlaktimiz rahbari sammit arafasida Xavfsizlik Kengashi kotiblari hamda iqtisodiyot va savdo vazirlari ishtirokida bo'lgan uchrashuvlarning samarali o'tganligini alohida ta'kidladi. O'tgan vaqt mobaynida amalga oshirilgan ishlar ShHT ga a'zo mamlakatlar rahbarlari, birinchi navbatda, Rossiya va Xitoy davlati rahbarlarining ShHT ning mazkur mintaqada yashayotgan xalqlar xavfsizligi, tinchligi va farovon turmushni ta'minlash ma'suliyatini o'z zimmasiga olgan nufuzli xalqaro tashkilot sifatida shakllanishidagi qat'iy irodasi va jiddiy harakati samarasidir¹. - dedi O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I. A. Karimov - uylaymanki, ShHT faoliyati istiqbollari va samaradorligi ko'p jihatdan ShHT ga a'zo ikki yetakchi davlat, Xavfsizlik Kengashining doimiy a'zosi Rossiya Federatsiyachi va Xitoy Xalk Respublikasining faol ishtirokiga bog'lik, desam hech qanday mubolaga bulmaydi. vokealar rivoji ijobiy davom etayotganiga

qaramay, bu mamlakat vaziyatni barqarorlashtirish va tiqlanishi borasida jiddiy yordamga muhtoj ekanini ta'kidladi. Narkotiq moddalarni ishlab chiqarish va uning nokonuniy aylanmasi ko'lami o'sib borayotgani, butun mintaqada vaziyatni barqarorlashtirishga tahdid solayotgan xalqaro terrorizm ekstremizm va ayirmachilik kuchlari faollashgani barchada tashvish uygotmokda.

- Markaziy Osiyo, bu-o'z tarixi va asrlar qa'riga tutashib ketgan yagona madaniy ildizlarga, diniy, sotsial - ijtimoiy o'ziga xosliklar, o'z turmush tarzi, o'z mentalitetiga ega mintaka. Bularning har biri oqilona, g'oyat jiddiy - e'tibor va hurmat-ehtirom bilan yondashuvni taqazo etadi.

- Aynan mana shunday yondashuv bugungi kunda Markaziy Osiyoda bo'lib o'tayotgan vokea va xodisalarni to'g'ri va xolis anglashga yordam beradi. Afg'oniston Islom davlati muvaqqat xukumi rahbari Hamid Karzay sammitda ishtirok etishga taklif qilingani uchun minnatdorlik bildirdi va Afg'oniston ShHT bilan faol Hamkorlik qilish istagida ekanini ta'kidladi.

Mongoliya delegatsiyasi rahbari Luvsangiyn Erdeneguluun Mongoliya Prezidentining ShHT davlat rahbarlari Kengashiga yo'llagan mo'rojaatida o'qib eshittirdi. Unda qayd etilishicha Mongoliya ShHT tashkil etilganidan buyon uning tobora shakllanib va rivojlanib borayotganini katta kiziqish bilan ko'zatib kelmoqda. Mongoliya ShHT faoliyatida ishtirok etishdan manfaatdor.

Toshkent sammiti ancha samarali yakunlandi. A'zo davlatlar rahbarlari bir qancha muhim hujjatlarga, jumladan, "ShHT davlat rahbarlari Kengashi yig'ilishi yakunlariga oid Toshkent Deklaratsiyasi", "ShHT ga a'zo davlatlar o'rtasida giyoxvand va psixotrop moddalar noqonuniy aylanishiga qarshi kurashda hamkorlik hakida kelishuv", "ShHT immuniteti va vakolatlari to'g'risida Konvensiya", "ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlari Kengashining ShHT xuzurida kuzatuvchi maqomi nizomini tasdiqlash to'g'risida", "ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlari Kengashining HHR hukumati va ShHT o'rtasida tashkilot kotibiyatining Xitoyda joylashishi to'g'risida", "ShHT davlat rahbarlari Kengashining O'zbekiston Respublikasi va ShHT o'rtasida tashkilot mintaqaviy aksilterror tuzilmasini O'zbekistonda joylashishi to'g'risida" hujjatlar imzolandi. "Erishilgan kelishuvlar.

¹ "Mohiyat" gazetasi, 2004 yil, 18 iyun.

bizning fikrimizcha, vujudga kelayotgan xalqaro vaziyatni oqilona va to'g'ri baxolash natijasi bo'lib, hech shubhasiz, yangi, o'zaro ishonchga hamda butun dunyodagi xavfsizlikka asoslangan konsepsiya ishlab chiqishga yordam beradi"¹ -degan edi Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov ShHT davlatlari rahbarlarining sammitida Sankt - Peterburg shahrida (2002-yil, 6-iyun) so'zlagan nutqlarida.

ShHT sammitida kurilgan ikkinchi asosiy masala savdo - iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish bilan bog'liq. Zero ishtirokchilar ta'kidlaganidek ShHT a'zo mamlakatlarni xavfsizlik orqali hamkorlik sari boshlaydigan tashkilotdir. Iqtisodiy hamkorlikda transport infratuzilmasini rivojlantirish, tabiiy, mineral xomashyo zahiralarini o'zlashtirish, suv - energetika zahiralaridan unumli foydalanish, ekologiyaga oid masalalar, xususan, ichimlik suvi muammolarini hal qilish kabi dolzarb vazifalar bor.

ShHT sammitida Markaziy Osiyoda umumiy bozor yaratish to'g'risidagi taklif yana bir bor e'lon qilindi. Zero, "Markaziy Osiyo hamkorligi" tashkilotini to'zgan mintaqamiz mamlakatlarining bu maqsadga erishishda Rossiya va Xitoydek qudratli davlatlar bilan ShHT doirasida hamkorlikni chuqurlashtirish muhim ahamiyat qasb etadi. Bundan tashqari, ShHT mamlakatlari qit'alararo transport yo'laklarining muhim bo'g'inidir. Shuni inobatga olsaq yangi transport tarmoqlarini barpo etish orqali ShHT mamlakatlari dunyoning boshqa davlatlari bilan hamkorlik aloqalarini rivojlantirishda qo'shimcha imkoniyatga ega bo'ladi. Ma'lumotlarga qaraganda hozir Xitoy yo'nalishi, Afg'oniston orqali Fors ko'rfazi bandargohlariga chiqadigan yo'nalish bo'yicha loyihalar o'rganilmoqda. Fan -texnika va yuqori texnologiya, energetika sohalarida ham integratsiya jarayonlarini kuchaytirish orqali, mintaqaviy hamkorlikni keng ko'lamli xalqaro hamkorlik harajasiga ko'tarish mumkin.

Samarali hamkorlikni rivojlantirish va o'zaro ishonchni mustahkamlash, buning uchun esa muloqotlarni faollashtirish, ShHTning bir mamlakatdan ikkinchisiga beradigan sarmoyaning

¹ И. А. Каримов. Хамкорликнинг бой тажрибаси ва алоқалар ривожини рағбатлантиришнинг катта имкониятлари. Т. "Ўзбекистон". 2002 и. 10 - жилд. 388 - бетлар.

xavfsizligini kafolatlaydigan huquqiy poydevorini yaratish kerak. Bu yo'lda uchraydigan to'siq va muammolarni bartaraf etish zarur. Shunda hamkorlikdagi iqtisodiy dastur va loyihalarning ko'lamini yanada kengayadi. Sammit qatnashchilari savdo-iqtisodiy aloqalarni rag'batlantirishga kelishib oladilar.

Yakuniy xulosa shundan iborat bo'ldiki, a'zo mamlakatlarning iqtisodiyotini yuksaltirish, xalqlari farovonligini oshirish, xavfsizlikni mustahkamlash yo'lida hamkorligi ShHTning, shubhasiz xalqaro hamjamiyatga munosib o'rin egallash imkoniyati mavjudligini ko'rsatmoqda. Tashkilot to'la shakllanib bo'ldi, endi amaliy ishlar davri boshlaydi. ShHT qisqa vaqt ichida to'la huquqli xalqaro tashkilotga aylanib ulgurdi. Bu davrda katta ishlar amalga oshirilganligi tashkilotning yuksak nufuzi va ulkan salohiyatidan dalolatdir.

3. ShHT ga a'zo davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash vazifalari

Ma'lumki Shanxay Hamkorlik Tashkilotining salohiyati haqida gapirganda, masalaning faqat iqtisodiy jihati hisobga olinsa ham, uni yirik iqtisodiy - integratsiyaviy tashkilot deb atash uchun barcha asoslar yetarlidir. ShHT ning asosiy maqsad va vazifalari a'zo mamlakatlar o'rtasida hurmat, ishonch va do'stlikni mustahkamlash, siyosat, iqtisodiyot, fan - texnika, ta'lim, madaniyat, energetika, transport, ekologiya kabi sohalarida samarali hamkorlikni yo'lga quyish va rivojlantirish, mintaqaviy tinchlik, xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashdan iborat.

Shanxay Hamkorlik Tashkiloti doirasida ikki yuzdan ziyod hujjat imzolangan bo'lib, ularning salmokli qismi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan. Xususan, 2003-yili ko'p tomonlama savdo - iqtisodiy hamkorlik bo'yicha 2028-yilgacha muljallangan dastur, 2004-yilda esa uni ijro etish rejasi qabul qilingan. Tashkilotning iqtisodiy organlari Ishbilarmonlar kengashi va Banklararo birlashmadir. ShHT Ishbilarmonlar kengashi 2006-yil iyun oyida bo'lib o'tgan Shanxay sammitida tashkil etilgan. Nohukumat tashkilot makomida ish yurituvchi bu tuzilma tashkilotga a'zo mamlakatlarning ishbilarmon va moliyaviy doiralarini birlashtiradi va ularni mintaqaviy miqyosdagi savdo -

iqtisodiy, moliyaviy ilmiy - texnikaviy, energetiq hamkorlik loyihalariga jalb etadi. Transport va transport kommunikatsiyalari, telekommunikatsiya va axborot texnologiyalari, agrosanoat sohasidagi aloqalarni rivojlantirish ham mazkur kengash vazifalari qatoridan joy olgan. Uning doirasida tashqi savdo va tashqi iqtisodiy aloqalar hamda xususiylashtirish uchun ma'sul vazirlik, idora va banklar, savdo - sanoat palatalarining hamkorligi rivojlantiriladi. Ishbilarmonlar kengashi har yili sessiya o'tqazib, o'z faoliyati va mintaqaviy hamkorlikning ustuvor yo'nalishlarini belgilab oladi.

ShHT ning Banklararo birlashmasi to'g'risidagi bitim 2005-yilning oktyabrida Moskvada imzolangan. Uni tashkilotga a'zo davlatlarning tashqi iqtisodiy faoliyati bilan shugullanuvchi banklari ta'sis etgan. Banklararo hamkorlikni nazarda tutuvchi ushbu birlashmaning maqsad va vazifalari infratuzilmani rivojlantirishga, yukori texnologiyalarga, iqtisodiyotning eksportga yo'naltirilgan tarmoqlariga oid hamda ijtimoiy ahamiyatga molik strategik mintaqaviy loyihalarni moliyalashtirishga kredit mablag'larini jalb qilishdan iborat. Birlashma savdo - iqtisodiy aloqalarni ragbatlantirish maqsadida eksport - import operatsiyalarini ham moliyalashtiradi, uning mijozlari va ko'shma loyihalari bo'yicha axborot almashuvi yo'lga ko'yilgan.

Banklararo birlashma kengashining 2006-yilgi Shanxay sammiti doirasida bo'lib o'tgan ilk majlisida uning ta'sis hujjatlari bilan birga qator ikki tomonlama bitimlar ham imzolangan mazkur kengash doirasidagi hamkorlik jadal rivojlanayotganligini ko'rsatadi. Jumladan, mazkur sammit asnosida O'zbekiston Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki bilan Xitoy Davlati banki o'rtasida 20 million¹ dollarlik kredit bitimi imzolandi.

ShHT ning 2007-yil avgustda bo'lib o'tgan Bishkek sammitida Ishbilarmonlar kengashi bilan Banklararo birlashmaning hamkorligi rasmiylashtirildi. Ushbu sammit doirasida Banklararo birlashma kengashining majlisi o'tkazilib, birlashmaga a'zo banklarning loyihalarini saralash, ekspertiza qilish va amalga oshirishdagi hamkorligi reglamenti qabul qilindi. Ushbu hujjat ShHT mamlakatlari

o'rtasidagi sarmoyaviy hamkorlikni yanada faollashtirishning muhim mexanizmi sifatida e'tirof etiladi.

Shanxay Hamkorlik Tashkiloti doirasidagi iqtisodiy va sarmoyaviy hamkorlik ko'lami nechog'li jadal rivojlanayotganiga O'zbekiston bilan ShHT ga a'zo boshqa davlatlar o'rtasidagi tovar ayiriboshlash hajmi ko'rsatkichlarining mo'ttasil o'sayotgani yaxshi misol bo'la oladi. 2001-yilda bu boradagi umumiy ko'rsatkich 1 milliard 781,3 million. AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2006-yilda 4 milliard 541,8 million dollarga yetdi. 2007-yilning yanvar - avgust oylariga doir ko'rsatkich salqam 4.2 milliard dollarni tashkil etdi. Sarmoyaviy hamkorlik borasida 2004-yilda Toshkentda o'tgan sammitda Xitoy tomoni ShHT mamlakatlari uchun 900 million dollarlik imtiyozli kredit ajratganini ta'kidlash joiz. O'zbekiston bu yo'nalishda 19 ta loyiha ishlab chiqdi va ayni paytda ularning beshtasini moliyalashtirish yuzasidan kelishuvga erishilgan. Mazkur loyihalarning umumiy qiymati 196,6 million¹ dollarni tashkil etadi.

ShHT mamlakatlarining iqtisodiy imkoniyatlari haqida gap ochilganida, ularning uchinchi davlatlar bilan hamkorlik qilmay turib ham barcha talab va ehtiyojlarni kondira olishi ayon bo'ldi. Masalan, O'zbekiston, Rossiya va Qozog'iston energiya manbalarining yirik eksportchilari, Xitoy esa yirik importchidir. Transport kommunikatsiyalarining tarmoqlari ham avvalo tashkilotga a'zo davlatlarni bir - biriga bog'laydi. Ishlab chiqarish borasida mashinasozlik va samolyotsozlikdan yukori texnologiyalargacha bo'lgan ko'plab sohalar o'zlashtirilgan va yuksak darajada rivojlanganini ta'kidlash o'rinlidir. ShHT mamlakatlari qishloq o'rmon va suv xo'jaligi borasida ham bir - biri bilan yaqindan hamkorlik qiladi. ShHT doirasida tog' - kon va metallurgiya sanoati mahsulotlari hamda qurilish materiallari savdosining ko'lami ham katta. Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar koinotni o'rganish, quyosh energiyasidan foydalanish kabi sohalarda ham hamkorlik qilib kelmoqda.

ShHT davlatlarining iqtisodiy imkoniyatlari faqat ularning salohiyati bilan cheklanib qolmaganini eslatib o'tish joiz. Tashkilot

¹ A. Boboyev. Iqtisodiy hamkorlikning noyob mexanizmi. "Xalq so'zi" gazetasi. 2007 yil. 24 oktyabr.

¹ A. Boboyev. Iqtisodiy hamkorlikning noyob mexanizmi. "Xalq so'zi" gazetasi. 2007 yil. 24 oktyabr.

huzurida Mug'uliston, Eron, Hindiston va Pokistonga kuzatuvchi maqomi berilgan. Davlat rahbarlari kengashining kengaytirilgan majlislarida ushbu mamlakatlar rahbarlari qatnashadi. Ya'ni, ShHT doirasidagi hamkorlikni rivojlantirishda kuzatuvchi davlatlarning ham muayyan ishtiroki bor. Demak uning imkoniyatlari ham shunga yarasha - juda kengdir. Faqat iqtisodiy hamkorlik nukta - nazardan qaraganda ham ShHT ning ulkan salohiyatga ega ekanligi ayon bo'ladi. A'zo davlatlar o'rtasidagi o'zaro hurmat va ishonchni, aloqalarni mustahkamlash masalalariga qarashlar mushtarak ekanligini hisobga olib, ShHTni savdo iqtisodiy va sarmoyaviy hamkorlikni rivojlantirishning noyob mexanizmi, deb atash mumkin.

"ShHT dasturiy maqsadlariga erishish va uning nufuzini oshirishda mintaqada kommunikatsiya, yoqilg'i - energetika sohasida davlatlararo yirik loyihalarni amalga oshirish, suv va boy mineral resurslardan samarali va oqilona foydalanish asosiga kurilgan iqtisodiy hamkorlik ko'lamini yanada kengaytirish va chukurlashtirish asosiy ustivor yo'nalishlardan hisoblanadi. Qo'shma investitsiya loyihalari asosida nafaqat kazib olish va qayta ishlash sohalarida, balki yukori texnologiyalar tarmoklarida ham zamonaviy ishlab chiqarishlarni tashkil etish -aholi bandligi borasidagi jiddiy muammolarni xal qilish, barqaror iqtisodiy muammolarni hal qilish barqaror iqtisodiy rivojlanish va pirovard natijada, mintaqada ijtimoiy -iqtisodiy xavfsizlik hamda xavfsizlikni ta'minlash imkonini beradigan muhim omilga aylanishi mumkin"¹. Shuningdek bugungi kunda turli yondashuvlarga sabab bo'layotgan Markaziy Osiyo mintakasida suv-energetika resurslaridan oqilona foydalanish bilan bog'liq masalalarga ham to'xtalib o'tildi.

Mustaqil Respublikamiz Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo bo'lib kirar ekan, a'zolikdan ko'zlangan maqsadlari, manfaatlari, ushbu tashkilotga munosabat xususida alohida fikrlar bildirildi. "Besh mamlakat rahbarlarining birinchi uchrashuvi Shanxayda bo'lgani chukur ramziy ma'noga ega. Negaki, nazarimda, bugun ayni shu yerda dunyo siyosiy tarihiga kiradigan muhim xalqaro voqea ruy bermokda - yangi mintaqaviy tuzilma -Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga asos solinmokda. O'zbekiston mazkur

forumning faoliyatini yuqori baholaydi. U o'zining tadrijiy rivojlanish jarayonida faqat chegaragagina oid masalalarni yechish bilan shug'ullanadigan guruhdan, diqqat markazida xavfsizlik va barqarorlik, iqtisodiy va boshqa turdagi hamkorlik masalalari turgan tashkilotgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi. Bizga ma'lumki Markaziy Osiyo ming yillar davomida Sharq va G'arb sivilizatsiyalari o'rtasida o'ziga xos ko'priki bo'lib kelgan. Tabiiyki bunda qadimiy va boy tarixga ega bo'lgan o'lkamizning o'rni alohidadir.

Endilikda globallashuv va jaxon axborot sivilizatsiyasining shakllanishi jarayonida mazkur mintaka uchun O'zbekistonning bog'lovchilik omili yanada mustahkamlanib bormoqda. 2000-yil 5-iyul kuni "Shanxay beshligi" deb atalgan tashkilotning Dushanbe shahrida sammiti bo'lib o'tdi. ishtirok etdi. Mazkur anjumanda O'zbekiston tomoni kuzatuvchi maqomida qatnashdi. O'zbekistonning ushbu tashkilot anjumanida ishtirok etishi tuzilma doirasini kengaytiribgina kolmay, mavjud mintakaviy muammolar yechimi tugal va samarali bo'lishini ta'minladi. Jumladan, ushbu tashkilotga O'zbekistonning ko'shilishi muhim vokea ekanligini Rossiya prezidenti Vladimir Putin ham alohida ta'kidlab, mintaqadagi muammolarni O'zbekistonning ishtirokisiz yechib bulmasligiga e'tiborni karatdi. "O'zbekiston, ta'sischi va teng huquqli ishtirokchi sifatida, ongli ravishda Shanxay Tashkiloti bilan hamkorlikka kirishmokda. Bu qaror qabul qilinishida nafaqat mintaqalar mushtarakligi va mintaqaviy xavfsizlikka tahdidlarning bir hil baxolanishi, balki a'zo davlatlar mazkur muammolarning oldini olish uchun birgalikda kat'iy kurashga tayyorligi katta ahamiyatga ega bo'ldi. Sammit qatnashchilari terrorchilikqa dunyoviy xavf sifatida qaralayotganini hisobga olib, mamlakatimiz rahbarining BMT huzurida Xalqaro terrorchilikqa qarshi kurash markazini tuzish to'g'risidagi tashabbusini to'la qo'llab - quvvatladilar. O'zbekiston kuzatuvchi maqomida ishtirok etgan bu uchrashuv yakunida deklaratsiya qabul qilindi va endi mazkur tuzilma "Shanxay forumi" deb ataladigan bo'ldi. Dushanbe Deklaratsiyasida O'zbekistonning yana bir yirik xalqaro tashabbusi - Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli hududga aylantirish haqidagi tashabbusi yuqori baholandi. Shu tariqa 2000-yil yozida bo'lib o'tgan sammit tashkilot imkoniyatlarini kengaytirishga yo'l ochib berdi. Albatta,

¹ "Xalk so'zi" gazetasi. 2007 yil. 17 avgust.

Yevroosiyoda ulkan xavfsizlik va hamkorlik hududini vujudga keltirishga qaratilgan mazkur uyushmaga a'zo bo'lishidan O'zbekiston ham manfaatdor edi. Ayniqsa, bu ulkan hududda siyosiy va iqtisodiy qudrati, fan

– texnika va yukori texnologiya sohasidagi yutuklari, kolaversa, harbiy salohiyati bilan ajralib turuvchi Rossiya va Xitoy joylashganligi o'ta muhim ahamiyat qash etadi.

2001-yil 14-15-iyun kunlari ShHT ning faoliyatida muhim davr sanaladi. Avvalo, tashkilotning Shanxayda bo'lib o'tgan sammiti O'zbekiston uchun ham iqtisodiy va siyosiy manfaatga ega bo'lsa, ikkinchidan, biz bugun fikr yuritayotgan tashkilotning nomi aynan bundan uch yil avval bo'lib o'tgan anjumanda e'lon qilingan edi.

O'shanda O'zbekiston, Rossiya, Xitoy, Qozog'iston, Kirg'iziston va Tojikiston rahbarlari O'zbekistonning tashkilotga to'la huquqli a'zo bo'lishi to'g'risidagi ko'shma bayonotni imzoladilar.

Gap qaysi soha haqida borishidan qatti nazar ShHT O'zbekistonsiz muqammallik qash eta olishi qiyin edi. O'zbekiston Markaziy Osiyodagi barcha davlatlar, shu jumladan, Afg'oniston bilan ham chegaradosh mamlakatdir. Bundan tashqari, 50 millionlik nufuzga ega Markaziy Osiyo aholisining yarmi O'zbekistonda yashaydi, qolaversa, Rossiya va Xitoy mamlakatimizni o'zining strategik hamkori deb biladi.¹

Ahamiyatli tomoni shundaki, Shanxayda nukta nazari, qarashlari va siyosati Markaziy Osiyodagi mintakaviy xavfsizlik va barqaror taraqqiyotga bevosita bog'lik davlatlar rahbarlari yig'ildi. Bular orasida BMT Xavfsizlik Kengashining doimiy a'zolari bo'lish Rossiya va Xitoy borligi e'tiborga loyiq. O'zbekiston ongli ravishda Shanxay tuzilmasiga ko'shilish barobarida sifat va faoliyat ko'lami jihatidan butunlay yangi tashkilot ta'sischi bo'ldi. ShHT faoliyatida O'zbekiston aniq va o'zaro manfaatli hamkorlikka qaratilgan takliflarni ilgari surib kelmoqda. Bular orasida:

- Afg'oniston masalasi;
- Xalqaro terrorizm, ekstremizm, separatizm va narkobiznes muammolari.

– Ommaviy kirg'in qurollari tarqalishining oldini olish, ya'ni mintaqamizni yadrosiz hududga aylantirish masalasi hamda iqtisodiy va ekologik muammolarni birgalikda yechishga qaratilgan tashabbuslar bor. Shu o'rinda yana ikki masalaga aniqlik kiritsak. Avvalo, O'zbekistonning ShHT ga a'zolikdan ko'zlagan maqsadi nima ediyu va bugungi xalqaro jarayonga bog'liqligi qay darajada? Ikkinchidan, ShHT ning umuman tuzilma sifatidagi bosh maqsadi nimalardan iborat? O'zbekistonning ShHT ga kirishidan maqsadi shuki, bunda avvalo, Vatanimizning xavfsizligini yanada mustahkamlash masalasi turadi. Chunki xavfsizlikni ta'minlamay turib, taraqqiyotga erishib bo'lmaydi.

ShHT safida esa harbiy salohiyati g'oyat katta bo'lgan Rossiya va Xitoy bor. Dunyo miqyosidagi yirik masalalarni shu ikki davlat aralashuviz hal etish ancha mushkul. Shuningdek tashkilotga a'zo barcha davlatlarning dardi ham bir xil¹. Ularning hammasida xavfsizlikka tahdid soladigan muammolar ko'ndalang bo'lib turibdi.

Kelajakda ShHT faoliyatida iqtisodiy yo'nalish izchil yuksalib borishi shubhasiz. Turmush sharoitini tubdan yaxshilash va munosib kelajakni ta'minlash borasidagi sa'y -harakatlarni birlashtirish - bu, pirovardida, xalqlarimiz kutayotgan maqsad - muddaodir. Bugun biz qambag'allik, aholini ish bilan ta'minlash, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotdagi yechilmagan muammolar haqida gapirayapmiz. Migratsiya masalalari ham muayyan keskinlik qash etmokda. Bu va boshqa murakkab muammolarning hal etilmaganligi mamlakatimiz va bugun mintaq kelajagi uchun katta xavf solmokda. Shu bois ShHT doirasida ham integratsiya, umummintaqaviy bozor yaratishga yagona yondashuvlarni ishlab chiqish borasida birgalikda ishlashimiz juda muhim ahamiyatga ega. Aminmanki bu masalalarning xal etilishi ShHT ga a'zo barcha davlatlarning asosiy manfaatlariga bir hilda mos keladi. ShHT davlatlari rahbarlarining ushbu sammiti muhim voqea bo'lib qoladi. Mamlakatimiz hamda butun mintaka xavfsizligi, barqarorligi va o'zaro manfaatli hamkorligini mustahkamlash yo'lida yangi imkoniyatlar ochadi.

¹ Yarash G'afforov. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti - Xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash yo'lida. "Ijtimoiy fikr - inson huquqlari" jurnali. 2005 yil. №4. 38 - bet.

O'zbekistonning ShHT ga qo'shilishdan ko'zlagan yana bir asosiy maqsadi keng ko'lamli iqtisodiy hamkorlikdir. Bunda a'zo davlatlar bilan o'zaro manfaatli iqtisodiy aloqalar katta ahamiyat qasb etadi. ShHT O'zbekistonning jahon aeroportlariga Shark tomondan chiqishini ta'minlovchi tuzilmadir. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ShHT boshqa davlatlar va mintaqalar manfaatlariga qarshi qaratilgan ittifoq emas. U ochiqlik tamoyiliga amal qiladi. Maqsad va vazifalarni e'tirof etsa, a'zo barcha davlatlarning ma'qullashi bilan bu tashkilotga boshqa davlatlar ham ko'shilishi mumkin.

ShHT doirasidagi vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun yangi mexanizmlar yaratilgan. Xususan, davlat va hukumat, tashqi ishlar va mudofaa vazirliklari, huquq - tartibot, xavfsizligi organlari hamda boshqa mutasaddi idoralar rahbarlari va ekspertlarining kengash hamda uchrashuvlari o'tkazib turilishi shular jumlasidandir. Hamkorlik faoliyatini muvofiqlashtirish, tegishli vazirlik va idoralarning hamjihat harakatini ta'minlash maqsadida tashkilot doirasida a'zo davlatlarning muvofiqlashtiruvchi milliy kengashi tashkil etilgan. ShHT ning qisqa davr mobaynidagi faoliyatida 2002-yil 6 - 7-iyun kunlari Sankt - Peterburg shahrida o'tkazilgan sammiti ham alohida mazmun qasb etadi. Hozirgi kunda xalqaro hamjamiyat xavfsizlik masalasida yangicha yondashuvga ehtiyoj sezayotganini ilg'ash kiyin emas. Bu yondashuv o'zaro ishonch va manfaatdorlik, tenglik va hamjihatlik tamoyillariga tayanish kerak. ShHT ana shunday yondashuv, xavfsizlikning yangi konsepsiyasini yuzaga keltirdi. Ushbu uchrashuvning ahamiyati, avvalo, nixoyatda muhim hujjatlar - Hartiya, Deklaratsiya va Mintaqaviy aksilterror tuzilma to'g'risida bitim imzolanishi bilan belgilanadi. ShHT ning asosiy hujjatlari bo'lgan Hartiya va siyosiy Deklaratsiya tashkilotning o'zi va ayni paytda uning asosida tuzilishi mumkin bo'lgan barcha tuzilmalarning keng ko'lamli faoliyati uchun zarur asos yaratadi hamda xalqaro va davlatlararo aloqalar tizimida uning o'rnini belgilab berdi¹.

¹ Q. Qarimbekov. Xavfsizlik va iqtisodiy taraqqiyot yo'lidagi hamkorlik. "XXI asr" gazetasi. 2004 yil. 10 iyun.

O'zbekiston ShHT ning Hartiya va Deklaratsiyada e'lon qilingan hamda mintaqada xavfsizlik, tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga, xalqaro terrorchilik, ayirmachilik va ekstremizmning barcha ko'rinishlariga, shuningdek narkotrafiq va ommaviy qirhin qurollarining tarqalishiga qarshi kurashga yo'naltirilgan asosiy maqsadli vazifalarni ado etishni, gumanitar, ijtimoiy va madaniy taraqqiyot sohalaridagi ko'p tomonlama o'zaro foydali iqtisodiy hamkorlik rivojlantirilishini qo'llab-quvvatlaydi. Hech shubha yo'qki, ShHT ning ushbu va boshqa muhim maqsad hamda tamoyillarining amalga oshirilishi barcha ishtirokchi davlatlar manfaatlariga birdek mos keladi. Sankt - Peterburg sammitida O'zbekiston butun Markaziy Osiyo mintaqasining sur'atli, olga intiluvchi va barqaror taraqqiyotini qo'llab - quvvatlovchi barcha davlatlar bilan hamkorlik qilishdan manfaatdor bo'lishi, bu yerda geosiyosiy raqobat va ziddiyatlar paydo bo'lishiga yo'l ko'ymasligi kerakligini alohida ta'kidlagandi.

Ma'lumki 2004-yil 29-may kuni Moskva shahrida ShHT ga a'zo mamlakatlar davlat rahbarlarining uchrashuvi bo'lib o'tgan edi. Moskva uchrashuvi natijalari O'zbekistonning maqsad va manfaatlari doirasidan chetga chiqmadi. O'shanda tashkilotning Mintaqaviy aksilterror markazi (tuzilmasi)ning qarorgohini Toshkentga kuchirish borasida kelishib olingandi. Bu qaror negizida ham O'zbekistonga xorijdan tashlangan nigohlar va berilgan baholarning o'z ta'siri, mamlakatimizning terrorchilikqa qarshi kurashdagi amalii sa'y - harakatlari, dadil tashabbuslarining hissasi katta. "Terrorchilikqa qarshi kurash" degan ibora hozir xalqaro doirada juda keng tarqalgan, - degan edi Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov, - Ayrimlar soxta obro' orttirish uchun ham bu masalaga urg'u beradi. Vaholanki, terrorchilikqa qarshi so'zda emas, amalda, qat'iyat bilan kurashmok zarur.² Xullas bunday hamkorlik qaysi sohaga tegishli bo'lmasin, ohir - oqibat milliy va mintaqaviy, iqtisodiy va ijtimoiy siyosiy xavfsizlikning mustahkamlanishiga xizmat qilsin. Shu tariqa Shanxayda - insoniyatning to'rtinchi qismi yashaydigan ulkan hududda xavfsizlik va hamkorlik hududini yaratishga qaratilgan tashkilotga asos solindi. Qisqa davr mobaynida

² "XXI asr" gazetasi, 2004 yil. 10 iyun.

amalgama oshirilgan ishlar ShHT ning istiqboli porloq ekanligidan dalolat bermoqda.

ShHT qisqa davrda nufuzli xalqaro tashkilot sifatida shakllandi. A'zo davlatlar o'rtasidagi ko'p tomonlama siyosiy, iqtisodiy va gumanitar hamkorlikning huquqiy asoslari yaratildi. Xavfsizlik, energetika, transport kommunikatsiyalari sohalaridagi aloqalar izchil rivojlanmoqda. Davlat va hukumat rahbarlarining uchrashuvlaridan tashqari, tashqi ishlar, mudofaa, favkulotda vaziyatlar, tashqi savdo, transport, madaniyat vazirliklari, shuningdek chegara xizmatlari va huquqni muhofaza qilish organlarining muntazam muloqotlari yo'lga qo'yilgan. Pekinda Kotibiyat, Toshkentda Mintaqaviy aksiterror tuzilma faoliyat ko'rsatmokda. Tashkilotning 2006-yili Shamxayda o'tgan yubiley sammitida ShHT Ishbilarmonlar kengashining ta'sis majlisi, Banklararo birlashmasining yig'ilishi, a'zo mamlakatlar sanoatchilari va tadbirkorlarining forumi bo'lib o'tdi. Shu tariqa ShHT o'zi qamragan ulkan mintaqada va umuman, dunyoda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashning, iqtisodiy integratsiya jarayonlarini rivojlantirishning, gumanitar hamkorlikni kengaytirishning o'ziga xos mexanizmiga aylandi.

Shu bilan birga, tashkilot a'zolari oldida uch yovuz kuchga, ya'ni terrorism, ayirmachilik va ekstremizmga qarshi birgalikda kurashish, axborot xavfsizligi va energetik xavfsizlikni mustahkamlash singari dolzarb masalalar ham turibdi. ShHT o'zi qamragan mintaqadagi vaziyatni taxlil qilib, xavfsizlikka tahdid avvalo Afg'onistondan chiqayotganini aytish mumkin. U yerda terrorchi va ekstremistik guruhlar faoliyatiga xali to'la chek ko'yilgani yo'q ularning asosiy moliyaviy tayanchi bo'lgan narkotik moddalar ishlab chiqarish hajmi yildan yilga oshib bormoqda. Bu xususda tashkilot huzurida 2005-yilning noyabrida tuzilgan "ShHT - Afg'oniston" muloqot guruhi muhim ahamiyat qasb etadi. U Afg'onistonni tiqlash ishlariga ShHTning e'tibor va resurslarini ko'proq jalb etish orqali ushbu mamlakat barqarorligiga xizmat qilishi mumkin. Masalan, transport kommunikatsiyalari, qishloq xo'jaligi, ta'lim sohalaridagi salohiyatni ishga solishning o'zidayoq yaxshi natijalar ko'zga tashlanadi. Bu orqali Afg'onistonning shimoliy, g'arbiy va markaziy viloyatlari bilan ShHT mamlakatlari o'rtasida muayyan integratsiya jarayonlarini qaror toptirish mumkin.

Bu orqali ShHT ning janubiy sarhadlaridan Fors ko'rfazi portlariga yangi va qulay kommunikatsiya tarmoklarini ochish imkoniyati ham yaratilgan bo'lur edi. Prezidentlar "ShHT - Afg'oniston" muloqot guruhini faollashtirishga, kelasi yilning baxorida Afg'onistonni tiqlash masalalariga bag'ishlangan iqtisodiy konferensiya o'tkazishga kelishib oldilar.¹

Prezidentlar ShHT ning xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarini rivojlantirish masalasi yuzasidan ham fikr almashdilar. Ayni paytda ShHT bilan MDH, ASYeAN va YevrAzES o'rtasida anglashuv memorandumlari imzolangan. Bu safni kengaytirish bilan ShHT ning hamkorlari soni oshiriladi va uning sarxadlarida o'zaro ishonch va hamkorlik yanada mustahkamlanadi.

Davlat rahbarlari iqtisodiy hamkorlik masalalariga alohida e'tibor qaratdilar. Bu yo'nalishda ham imkoniyatlar juda katta. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2006-yili ShHT mamlakatlari o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 50 milliard AQSh dollariga yetgan. Shuning o'zi ham tashkilot doirasidagi iqtisodiy hamkorlik salohiyati haqida yaxshi tasavvur beradi. Eng muhimi, qishloq xo'jaligidan mashinasozlikqacha, neft - gaz sanoatidan yuqori texnologiyalargacha bo'lgan barcha sohalarida o'zaro manfaatli sheriklik aloqalarini yanada mustahkamlash mumkin. Ayniqsa, energetika, axborot texnologiyalari va transport kommunikatsiyalari ustivor yo'nalishlardir. Masalan, yoqilg'i -energetika majmuini oladigan bo'lsa ShHT a'zolari orasida ham yirik eksportchi, ham yirik importchi davlatlar bor.

Ayrim davlatlar esa tranzit vazifasini o'taydi. Bu omillar hamkorlikda energetika infratuzilmalarini rivojlantirish bilan birga, energetik barqarorlik va pirovardida, energetik xavfsizlikni ta'minlash imkonini beradi.

Sammit qatnashchilari gumanitar hamkorlik masalalarini muhokama qildilar. Bu yo'nalishda a'zo mamlakatlar o'rtasida ikki tomonlama asosdagi aloqalar yaxshi rivojlangan. Endi bu sur'atni ko'p tomonlama hamkorlik rivojiga ham kuchirish zarur. Buning uchun, ayniqsa, madaniy va badiiy jamoalarning safarlarini uyushtirish, turli festivallar, ko'rgazmalar, tanlovlar, sport

¹ A. Boboyev. ShHT Bishkek sammiti. "Xalk. so'zi" 2007 yil, 18 avgust

musobaqalari tashkil etish, talabalar almashish, olim va tadqiqotchilarning muloqotlarini ko'paytirish maqsadga muvofiqdir. ShHT mamlakatlarining madaniyat va san'at festivallari, tashkilot sammitlari asnosida o'tkazilayotgan madaniy tadbirlarning o'ziyoq a'zo mamlakatlar xalqlarida bir-birining madaniyati va san'atiga qiziqishni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Prezidentlar yoshlar ta'lim-tarbiyasiga e'tiborni oshirish zarurligini ta'kidladilar. Tashkilotga a'zo mamlakatlardagi yoshlar tashkilotlarning uyushmasini tuzish, oliy ta'lim muassasalarining hamkorligini rivojlantirish uchun SHHT universitetini tashkil etish borasida fikrlar bildirildi.

ShHT Davlat rahbarlari kengashining kengaytirilgan tartibdagi majlisida mazkur masalalarning amaliy jihatlari muhokama qilindi.

Sammitning ushbu qismida ShIT da kuzatuvchi maqomini olgan davlatlar vakillari-Eron Islom Respublikasi Prezidenti Ahmadinejad, Mo'g'iliston Prezidenti Nambarin va Afg'oniston tashqi ishlar vaziri Xurshid Mahmud Doyera.

[illegible]

Afg
ko'pro
qilishi
xo'jalig
yaxshi
shimo
o'rtas

shuningdek, Markaziy Osiyo suv zahiralaridan oqilona foydalanish masalalariga e'tibor qaratdi. Majlis yakunida uzoq muddatli yaxshi ko'shnichilik, do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma, Bishkek deklaratsiyasi, Madaniyat sohasida hamkorlik to'g'risidagi bitim, Xalqaro axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha harakat dasturi imzolandi.

Matbuot anjumanida Prezidentlar mazkur shartnoma ShHT mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro ishonch va xurmatga asoslangan do'stona munosabatlarni, sheriklik ruhini yanada mustahkamlashga hizmat qilishini ta'kidladilar.

Sammit doirasida Ishbilarmonlar kengashi bilan Banklararo birlashma o'rtasida hamkorlik to'g'risidagi bitim ham imzolandi. Bu kelishuv ShHT doirasida savdo - iqtisodiy va sarmoyaviy aloqalarni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Davlatimiz rahbari O'zbekiston bilan Xitoy o'rtasida o'zaro ishonch mustahkamlanib borayotganini, bu o'zaro hamkorlikni har tomonlama rivojlantirishda muhim omil bo'layotganini ta'kidladi.

Muloqot chogida ikki tomonlama munosabatlarning bugungi ahvoli va istiqbollari, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti doirasidagi hamkorlikka oid masalalar yuzasidan fikr almashildi. Mamlakatlrimiz o'rtasida aloqalar 2005-yilda imzolangan Do'stlik hamkorlik va sheriklik munosabatlari to'g'risidagi davlatlararo shartnoma ruhida rivojlanayotganligi ta'kidlandi.

4. Iqtisodiy va siyosiy hamkorlik hamda xavfsizlikni ta'minlashda O'zbekiston - ShHT hamkorligi

XXI asr boshlariga kelib mamlakatimiz Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar ichida mintaqamiz va dunyo mamlakatlari iqtisodiy - siyosiy hamkorligini ta'minlashda alohida rol uynab kelmoqda. Buning isboti sifatida 2007-yil 2-noyabr kuni Toshkentda Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar xukumat rahbarlari kengashining majlisida bo'lib muzokaralarni ham aytish mumkin. O'zaro ishonch va ishchanlik ruhida o'tgan muloqot chogida ShHT o'z taraqqiyotining yangi boskichiga chiqayotgani, Bishkek sammitida imzolangan o'zok muddatli yaxshi qo'shnichilik do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma buning uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qilishi ta'kidlandi. Tashkilotning xalqaro nufuzi

musobaqalari tashkil etish, talabalar almashish, olim va tadqiqotchilarning muloqotlarini ko'paytirish maqsadga muvofiqdir. ShHT mamlakatlarining madaniyat va san'at festivallari, tashkilot sammitlari asnosida o'tkazilayotgan madaniy tadbirlarning o'ziyoq a'zo mamlakatlar xalqlarida bir-birining madaniyati va san'atiga qiziqishni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Prezidentlar yoshlar ta'lim-tarbiyasiga e'tiborni oshirish zarurligini ta'kidladilar. Tashkilotga a'zo mamlakatlardagi yoshlar tashkilotlarning uyushmasini tuzish, oliy ta'lim muassasalarining hamkorligini rivojlantirish uchun ShHT universitetini tashkil etish borasida fikrlar bildirildi.

ShHT Davlat rahbarlari kengashining kengaytirilgan tartibdagi majlisida mazkur masalalarning amaliy jihatlari muhokama qilindi.

Sammitning ushbu qismida ShHT da kuzatuvchi maqomini olgan davlatlar vakillari-Eron Islom Respublikasi Prezidenti Mahmud Ahmadinejad, Mo'g'iliston Prezidenti Nambarin Enxbayar, Pokiston Islom Respublikasi tashqi ishlar vaziri Xurshid Kasuri va Hindiston Respublikasi neft va gaz vaziri Murli Doyera, shuningdek, Afg'oniston Islom Respublikasi Prezidenti Hamid Karzay, Turkmaniston Prezidenti Gurbanguli Berdimuhamedov, BMT Bosh kotibining o'rinbosari Linn Pasko tadbirning mehmonlari sifatida ishtirok etdi. Majlisda mazkur mamlakatlarning ShHT faoliyatidagi ishtirokini kengaytirish masalasi ham ko'rib chiqildi. Masalan, ularni Ishbilarmonlar kengashi va Banklararo birlashmaning loyihalariga, narkobiznesga qarshi kurashga, terrorizmni moliyalashtirishning oldini olish maqsadida moliyaviy hamkorlikka va moliyaviy operatsiyalarning monitoringiga, Afg'onistondagi tiklanish ishlariga jalb qilish foydadan holi bo'lmaydi.

Kuzatuvchilarning faolligini oshirishning ahamiyati katta, albatta. A'zo kuzatuvchi davlatlarni qo'shib hisoblaganda, ShHT Yevroosiyo uchdan ikki qismini, boshqacha aytganda, insoiyatning yarmini barlashtiradi.

O'zbekiston rahbari o'z nutqida ShHT doirasida samarali hamkorlik mehanizmlari yo'lga qo'yilganini, barcha sohalarda a'zo davlatlarning salohiyatini ishga solish uchun platforma yaratilganini ta'kidladi. Xavfsizlikka tahdid, jumladan, afg'on muammosi,

shuningdek, Markaziy Osiyo suv zahiralaridan oqilona foydalanish masalalariga e'tibor qaratdi. Majlis yakunida uzoq muddatli yaxshi ko'shnichilik, do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma, Bishkek deklaratsiyasi, Madaniyat sohasida hamkorlik to'g'risidagi bitim, Xalqaro axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha harakat dasturi imzolandi.

Matbuot anjumanida Prezidentlar mazkur shartnoma ShHT mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro ishonch va xurmatga asoslangan do'stona munosabatlarni, sheriklik ruhini yanada mustahkamlashga xizmat qilishini ta'kidladilar.

Sammit doirasida Ishbilarmonlar kengashi bilan Banklararo birlashma o'rtasida hamkorlik to'g'risidagi bitim ham imzolandi. Bu kelishuv ShHT doirasida savdo - iqtisodiy va sarmoyaviy aloqalarni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Davlatimiz rahbari O'zbekiston bilan Xitoy o'rtasida o'zaro ishonch mustahkamlanib borayotganini, bu o'zaro hamkorlikni har tomonlama rivojlantirishda muhim omil bo'layotganini ta'kidladi.

Muloqot chogida ikki tomonlama munosabatlarning bugungi ahvoli va istiqbollariga, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti doirasidagi hamkorlikka oid masalalar yuzasidan fikr almashildi. Mamlakatlarning o'rtasida aloqalar 2005-yilda imzolangan Do'stlik hamkorlik va sheriklik munosabatlari to'g'risidagi davlatlararo shartnoma ruhida rivojlanayotganligi ta'kidlandi.

4. Iqtisodiy va siyosiy hamkorlik hamda xavfsizlikni ta'minlashda O'zbekiston - ShHT hamkorligi

XXI asr boshlariga kelib mamlakatimiz Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar ichida mintaqamiz va dunyo mamlakatlari iqtisodiy - siyosiy hamkorligini ta'minlashda alohida rol uynab kelmoqda. Buning isboti sifatida 2007-yil 2-noyabr kuni Toshkentda Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar xukumat rahbarlari kengashining majlisida bo'lib muzokaralarni ham aytish mumkin. O'zaro ishonch va ishchanlik ruhida o'tgan muloqot chogida ShHT o'z taraqqiyotining yangi boskichiga chiqayotgani, Bishkek sammitida imzolangan o'zok muddatli yaxshi ko'shnichilik do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma buning uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qilishi ta'kidlandi. Tashkilotning xalqaro nufuzi

yuksalib, unga a'zo bo'lish istagini bildirgan davlatlar soni ortib bormokda.

ShHT mamlakatlari o'rtasida tovar ayirboshlash hajmi muttasil oshmoqda. Xususan, 2007-yili O'zbekistonning ushbu davlatlar bilan savdosi 40 foiz o'sdi. ShHT Davlat rahbarlari kengashining so'nggi majlisida hukumatlar oldiga qo'yilgan vazifalari - tashkilot qamragan mintaqada xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlashda, a'zo davlatlar o'rtasida savdo - iqtisodiy va gumanitar aloqalarni rivojlantirishda hamkorlikka doyr keng ko'lamdagi masalalarni ko'rib chiqdilar. Ko'p tomonlama savdo - iqtisodiy hamkorlik dasturini amalga oshirishning chora - tadbirlari yuzasidan fikr almashildi.

Xavfsizlik muammolari, Afg'onistonni tiklash masalalari ShHT ning doimiy e'tiborida. Tomonlar terrorizm, ekstremizm, ayirmachilik, narkobiznes kabi tahdidlarga karshi kurashda va axborot xavfsizligini ta'minlashda hamkorlik masalalarini muxokama qildilar.

ShHT Bosh kotibining Davlat rahbarlari kengashi va hukumat rahbarlari kengashining tashkilot doirasida savdo - iqtisodiy va madaniy gumanitar hamkorlikni kengaytirishga oid qarorlari ijrosining borishi xaqidagi hisoboti tinglandi. Tashqi savdo va tashqi iqtisodiy aloqalar rahbarlarining 2007-yil 24-oktabr kuni Ostona shahrida bo'lib o'tgan kengashida ko'p tomonlama savdo - iqtisodiy hamkorlik dasturini amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan muayyan chora - tadbirlar ishlab chiqildi. 2007-yilning iyun oyida esa Moskva shahrida yoqilgi-energetika majmui uchun ma'sul vazirlik va idoralar rahbarlarining kengashi o'tkazilib, ushbu sohadagi hamkorlikka oid masalalar atroflicha muxokama qilindi. Majlisda neft - gaz konlarini o'zlashtirish, yoqilgi -energetika majmui infratuzilmalarni takomillashtirish, shuningdek yuqori texnologiyalar sohasidagi hamkorlikni kengaytirish muhim va dolzarb vazifaga aylanib borayotgani qayd qilindi. Shuningdek mashinasozlik, kimyo sanoati, qurilish materiallari ishlab chiqarish, transport kommunikatsiyalari kabi sohalarda hamkorlik uchun keng imkoniyatlar mavjud. Majlisda ShHT Ishbilarmonlar kengashi bilan Banklararo birlashmasining hamkorligini yanada rivojlantirish, a'zo mamlakatlar ishbiarmon va moliyaviy doiralarni yirik mintaqaviy

sarmoyaviy loyihalar ijrosiga kengroq jalb etish masalalari yuzasidan fikr almashdilar. Iqtisodiyotning asosiy tarmoklari va eksportga yo'naltirilgan sektorlarida, yuqori texnologiyalar sohasida ushbu ikki tuzilmaning hamkorligi rivojlanmokda.¹ Kengashning kengaytirilgan tarkibdagi majlisida ShHT doirasidagi ko'p tomonlama hamkorlik masalalarining amaliy jihatlarini ko'rib chiqildi. Muzokaralarning bu kismida kuzatuvchi davlatlar vakillari - Hindiston Respublikasi davlat tashqi ishlar vaziri Ye. Ahamed, Eron Islom Respublikasi birinchi vitse - prezidenti P. Dovudiy, Mo'g'uliston Bosh vazirining o'rinbosari M. Enxsayxan va Pokiston Islom Respublikasi tashqi ishlar vaziri X. Qasuri, shuningdek mexmon sifatida Afg'oniston Islom Respublikasi birinchi vitse - prezidenti A. Ma'sud qatnashdilar. Majlisda tashkilotga a'zo va kuzatuvchi davlatlar o'rtasida transport, yoqilgi - energetika majmui, kimyo sanoati, qurilish materiallari ishlab chiqarish, mashinasozlik, qishlok ho'jaligi yuqori texnologiyalar borasidagi hamkorlik, gumanitar sohadagi aloqalarga doyr masalalar muhoqama qilindi. Mazkur mamlakatlarning bir - biriga bog'lik jihatlarini anchagina, O'zbekiston misolida oladigan bo'lsak mamlakatimizning transport kommunikatsiyalari qator davlatlari uchun tranzit vazifasini bajaradi va ayni paytda O'zbekistonga tegishli yuklar qator mamlakatlar hududi orqali o'tadi. Birgina "Andijon - O'sh magistralining salohiyati tahlil qilinsa, bu boradagi hamkorlikning imkoniyatlari ancha keng ekanligi ayon buladi. Shu bois transport sohasida xalqaro avtomobil harakati uchun qulay shart - sharoit yaratish bo'yicha bitim ishlab chiqish lozim. Energiya manbalarini uzatish borasida ham shunday fikr bildirish mumkin. Sanoatning ko'plab sohalarda ko'shma korxonalar tuzish, sarmoyaviy loyihalar ishlab chiqish va amalga oshirish har tomonlama foydalidir. Majlisda tashqi savdo - iqtisodiy aloqalar, transport, neft - gaz sektori, kishlok xo'jaligi, madaniyat va san'at, sport, sog'likni saqlash va farmatsevtika kabi sohalar uchun ma'sul bo'lgan vazirlik va idoralarga ushbu yo'nalishlarda hamkorlikni yanada rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish vazifasi topshirildi, mavjud reja va dasturlar

¹ ShHT Xukumat rahbarlari kengashining majlisi, "Xalq so'zi" gazetasi, 2007 yil, 3 noyabr

ijrosini faollashtirish yuzasidan ko'rsatmalar berildi. Ko'p tomonlama savdo - iqtisodiy hamkorlik dasturini bajarish chora-tadbirlari rejasiga kiritilgan loyihalarni tahlil qilish vazifasi topshirildi. Xullas, majlis yakunida ommaviy axborot vositalari vakillari bilan uchrashuvda majlis samarali kechgani, imzolangan hujjatlar ShHT mamlakatlari o'rtasidagi do'stona munosabatlar va ko'p tomonlama amaliy hamkorlikni yanada rivojlantirishga hizmat qilishi ta'kidlandi.

O'zbekistonning "Shanxay Hamkorlik tashkiloti" bilan ham olib borayotgan aloqalari samaralidir. 1996-yilda bu tashkilot "Shanxay beshligi" deb nomlanar. uning tarkibiga Rossiya, Xitoy, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston davlatlari kirar edi. Ushbu "beshlik" ning dastlabki asosiy vazifasi tashkilotga a'zo mamlakatlarning davlat chegaralarida qurolli kuchlarni kisqartirish hamda o'zaro davlat suverenitetiga ishonchni ta'minlashdan iborat edi. "Beshlik" doirasida chegara hududlaridagi harbiy kuchlarni kisqartirishdan iborat bitim imzolandi. Bu o'z navbatida, mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning, ishonch va do'slikning mustahkamlanishiga hizmat qildi. "Beshlik"ka a'zo mamlakatlarning munosabatlari rivojlanib, ular o'rtasidagi ishonch endi chegara hududlaridagina emas, balki undan ham kengrok miqyosda namoyon bo'la boshladi. Endilikda bu mamlakatlar o'zaro hamkorlik, siyosiy, diplomatik munosabatlar, harbiy ishlar, xavfsizlik va iqtisodiy masalalarida ham hamjihatlikda ish yuritadigan bo'lib bormokda. 2000-yilning yozida tashkilotning Dushanbe shahridagi sammitida u "Shanxay forumi" deb qayta nomlandi.¹

Mazkur sammitda ilk bor Respublikamiz Birinchi Prezidenti I. A. Karimov rahbarligidagi O'zbekiston delegatsiyasi kuzatuvchi sifatida ishtirok etdi. O'shanda besh davlat rahbarlari "Shanxay forumi"ni turli soxalardagi hamkorlikni qamrab oluvchi mintaqaviy tuzilmaga aylantirish zarurligini e'tirof etdilar.

2001-yilning may oyida O'zbekiston ham mazkur "beshlik" tarkibiga kirish niyatida ekanligini ma'lum qildi. Xususan, o'shanda

¹ K. Usmonov. O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi. T. "Moliya". 2003 yil. 18-19 betlar.

Bugungi kunda Markaziy Osiyo mintaqasi deyilganda - bu mintaqada hududida istiqomat qilayotgan 50 million kishi tushuniladi. Agar mana shu aholining teng yarmisi birgina O'zbekistonda istiqomat qilishini hisobga oladigan bo'lsak O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasida eng muhim geopolitik o'rin tutishi ayon bo'ladi. qolaversa u "Shanxay beshligi"ga a'zo davlatlarning deyarli barchasi bilan chegaradoshdir. Agar mana shu omillarning o'zini ham "Shanxay beshligi" a'zolarining manfaatlari nuqtai nazaridan baholaydigan bo'lsak unda ularning o'zlariyoq birinchi galda O'zbekistonning mazkur tashkilotga a'zo bo'lib kirishidan manfaatdordirlar - deya alohida ta'kidlagan edi. O'shanda mamlakatimiz Birinchi Prezidenti I. A. Karimov kelgusida ushbu birlashmani "Shanxay Hamkorlik Tashkiloti" deya nomlashni taklif etgan edi. "Shanxay Hamkorlik Tashkiloti"ning 2001-yil iyun oyida Shanxay shahrida bo'lib o'tgan sammitida so'zga chiqib, I. A. Karimov, O'zbekistonning ushbu tashkilotga a'zo bo'lishiga birinchi galda mamlakatning xavfsizligini ta'minlash masalasi sabab bo'lganligini ta'kidladi. Mazkur masala bugun Markaziy Osiyo mintaqasi uchun nihoyatda muhim va dolzarbdir. Ta'kidlab o'tmok kerakki, Shanxay Tashkiloti juda katta harbiy potentsialga ega Rossiya va Xitoy kabi davlatlar ham a'zodir. Binobarin, ular BMT xavfsizligi Kengashining ham doimiy a'zolaridir. Dunyo miqyosidagi muhim masalalarni ushbu ikki ulkan davlatlarning ishtirokchisiz hal qilish mumkin emas. O'zbekistonning "Shanxay Hamkorlik Tashkiloti"ga kirishiga yana bir sabab - Xitoyning ichki yalpi mahsulot o'sish ko'rsatkichlari bo'yicha dunyoda eng yetakchi o'rinlardan birini egallab turganligidir.

O'zbekiston rahbari sammit ishtirokchilari e'tiborini qo'yidagi eng muhim masalaga hamda tashkilot faoliyati davomida ularni hal etish zaruriyatiga qaratdi: Bu masala, birinchidan, Afg'onistonda tinchlikni o'rnatishga erishishdan iborat. Afg'onistondagi beqarorlik mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash uchun xavf tug'diradi. Buning barchasi butun Markaziy Osiyo mintaqasining, jumladan, O'zbekistonning ham mustaqilligi, suvereniteti, hududiy yaxlitligi, xavfsizligi va barqarorligiga jiddiy xavf tug'diradi. Ikkinchidan, hozirgi zamon xalqaro terrorizmga, diniy ekstremizm, separatizm va narkobiznesga qarshi kurashda barcha

kuch va imkoniyatlarni birlashtirish zarur. Faqatgina barcha kuch va imkoniyatlarni birlashtiribgina, juda puxta muvofiqlashtirilgan xalqaro terrorizm tizimiga qarshi kurashish mumkin bo'ladi. Shu sababli ham har tomonlama iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishga alohida e'tibor berish lozim. Uchinchidan, Markaziy Osiyo mintaqasida yadroviy quroldan holi zonani tashkil qilish va bu xakda BMT ning qarorini chiqarishga erishish zarur. Bu masalani hal etishda BMT xavfsizlik Kengashining doimiy a'zolari bo'lgan Rossiya va Xitoy katta ahamiyat kasb etishlari mumkin.

To'rtinchidan, xalqaro terrorizmga qarshi samarali kurash olib borishning muhim sharti sifatida har tomonlama iqtisodiy va gumanitar hamkorlik tizimini yanada chuqurlashtirish kerak bo'ladi.¹ Sammitda Shanxay Hamkorlik Tashkiloti tuzish to'g'risidagi Deklaratsiya va terrorizm, separatizm va ekstremizmga qarshi kurash bo'yicha Shanxay konvensiyasi qabul qilindi.

Mazkur Deklaratsiyada tashkilotning asosiy maqsadi - o'zaro ishonch, do'stlik hamda tashkilotga a'zo mamlakatlar o'rtasidagi yaxshi ko'shnichilik munosabatlarini mustahkamlash, ular orasida siyosat, savdo - sotiq, iqtisodiyot, fan va texnika, madaniyat va ma'rif, energetika, transport, ekologiya va boshqa sohalaridagi samarali hamkorliklarni rag'batlantirishdan iborat ekanligi alohida e'tirof etilgan. Shuningdek unda Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik, xavfsizlik va barkdorlikni ta'minlashda birgalikdagi sa'y - harakatlarning muhimligi ham alohida ta'kidlangan.¹

Shunday qilib, Shanxayda insoniyat ahlining to'rtidan bir qismi istiqomat qiladigan ulkan hududdagi xavfsizlik va hamkorlikni, iqtisodiy va madaniy hamjihatlikni ta'minlash imkoniyatini yaratuvchi tashkilotga asos solindi.

Keyingi yillarda ShHT ga a'zo davlatlar o'rtasida iqtisodiy hamkorlik aloqalari bo'yicha muhim uchrashuvlar, tashriflar amalga oshirilmokda. Jumladan 2007-yil 2-noyabr kuni Oqsaroyda Xitoy Xalk Respublikasi Davlat Kengashi rahbari Ven Szyabaoni qabul qilindi. Davlatimiz rahbari HHR Davlat kengashi rahbarining

¹ Karimov I. A. Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar rahbarlarining Sammitida so'zlagan nutqi. T. "O'zbekiston" 2002 yil, 9 - jild. 379 -382 betlar.

¹ Abdugaffor Kirgizboev. O'zbekiston Respublikasining Osiyo mamlakatlari bilan xalqaro hamkorligi. T. "Fan". 2004 yil. 83 - bet.

O'zbekistonga ilk rasmiy tashrifi ekanini, uchrashuv mamlakatlarimizning o'zaro munosabatlariga doir masalalar yuzasidan fikr almashish uchun qulay imkoniyat yaratishni ta'kidladi. O'zbekiston ikki tomonlama aloqalarning bugungi xolatini, hamkorlikning sur'atini yuksak baholashi va qadrlashini, malakatlarimiz ShHT ning faol a'zolari ekanligi ham o'zaro ishonchni yanada mustahkamlashini qayd etdi.

O'zbekiston va Xitoyning an'anaviy do'stona, o'zaro manfaatli aloqalarida ikki davlat rahbarlari o'rtasida qaror topgan ishonch va hurmat- e'tibor muhim ahamiyat qasb etmoqda.

Hamkorlikning barcha sohalarini qamragan O'zbekiston - Xitoy munosabatlari 2005-yilda Do'stlik, hamkorlik va sheriklik munosabatlari to'g'risidagi davlatlararo shartnoma imzolanganidan keyin yangi boskichga ko'tarilib, mazmunan boyib bormokda.

Iqtisodiy sohada O'zbekiston bilan Xitoy o'rtasida eng ko'p qulaylik yaratish tartibi amal qilmokda. O'zaro tovar ayirboshlash hajmi 2006-yilda qariyb 600 million, joriy yilning yanvar avgust oylarida 477 million AQSh dollarini tashkil etdi. Mamlakatimiz rahbari 2005-yil may oyida HHR ga davlat tashrifi asnosida erishilgan kelishuvlar O'zbekiston iqtisodiyotiga 1,5 milliard dollar miqdorida sarmoya kiritilishini nazarda tutishi, shuningdek IIT ning 2004-yilgi Toshkent sammitida Xitoy mazkur tashkilotga a'zo davlatlar uchun 900 million dollar miqdorida kredit ajratgani va ushbu tashabbus doirasida O'zbekiston tomonidan taqdim etilgan 22 loyiha ko'rib chiqilayotgani mamlakatlarimiz o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikning ko'lamini kengligidan dalolatdir.

Davlatlarimiz o'rtasida imzolangan terrorizm, ayirmachilik va ekstremizmga qarshi kurashda o'zaro hamkorlik, tashqi siyosat mahkamalarining hamkorligi va maslahatlashuvlari to'g'risidagi bitimlar o'zaro ishonch ruhini yanada mustahkamlashga hizmat qilmokda.¹

Bir necha yil avval xalqaro siyosatda "Shanxay ruhi" degan yangi atama paydo bo'ldi. Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga (ShHT) a'zo davlatlarning salohiyati, iqtisodiy tarakdiyoti madaniyati

¹ Strategik sheriklikning yuksak marralari. "Xalk so'zi" gazetasi. 2007 yil. 3 noyabr.

o'rtasida muayyan farqlar mavjud ekanligiga qaramay, o'zaro ishonch, xurmat va manfaatdorlik, muloqotlardagi tenglik, taraqqiyotga birgalikda intilish tashkilotni rivojlantirishda muhim asos bo'lib hizmat qilmoqda. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti davlatlari o'rtasidagi gumanitar hamkorlikni kengaytirishda ham "Shanxay ruhi"ning ahamiyati katta. Mamlakatimiz siyosiy muloqotlarni izchil davom ettirish, iqtisodiy aloqalarga oid rejalarni amalga oshirish barobarida madaniyat, san'at va ta'lim yo'nalishlaridagi hamkorlikka alohida e'tibor qaratmokda. ShHT sammitlarida a'zo va kuzatuvchi mamlakatlarning san'at ustalari bir saxnada konsert tashkil etishi an'anaga aylandi. ShHT davlatlarining madaniyati va ta'lim sohalari uchun ma'sul vazirliklari rahbarlarining muntazam uchrashuvlarini, yillik san'at festivallarini o'tkazish yo'lga ko'yildi.

Markaziy Osiyo mamlakatlari hamda Xitoy va Rossiya qadim urf - odat va an'analarga, boy tarixga ega ekanligini nazarda tutib, ularning gumanitar hamkorligi tashkilot qamragan mintaqalarda sivilizatsiyalararo muloqotni rivojlantirishga yo'l ochmokda. ShHT maqomida "xalk diplomatiyasi"ni rivojlantirish maqsadida 2005-2006-yillarda ko'p tomonlama madaniy hamkorlik dasturi muvaffaqiyat bilan amalga oshirildi. Ayni paytda 2007 - 2008-yillarga muljallangan shunday dastur ijrosi davom etmokda. U ShHT mamlakatlari madaniyat vazirlarining 2006-yil aprel oyida Toshkentda bo'lib o'tgan kengashida tasdilangan mazkur anjuman doirasida O'zbekiston Badiiy akademiyasining ko'rgazmalar zalida ShHT mamlakatlarining tasviriy va amaliy-dekorativ san'atiga bag'ishlangan "Bahor kamalagi" mavzuidagi ko'rgazma tashkil qilindi. Xitoyning Xuan - Chjou shahrida tashkil etilgan "Sixu ko'lini chizamiz" badiiy forumi, Kirgizistonning Cho'lpon ota shahrida o'tkazilgan Issiqko'l kinofestivali 2007-yilning madaniy tadbirlaridandir. Xuanchjou forumida ShHT mamlakatlaridan oltmishdan ziyod mo'yqalam ustasi ishtirok etdi. Issiqko'l kinofestivalida namoyish etilgan filmlar soni ham shunga yaqin bo'ldi. Hamkorlikda o'tkazilayotgan madanii tadbirlar soni yildan - yilga ko'payib, boyib bormokda. Bunga davlat rahbarlarining gumanitar hamkorlik masalalariga e'tibori muhim ahamiyat qasb etayotir. Bugun ShHT ning nufuzi ortib, u faol siyosiy va iqtisodiy

hamkorlik tashkilotiga aylanib borayotgan ekan, shunga monand darajada madaniy aloqalarni qaror toptirish unga a'zo mamlakatlar xalklarini bir - biriga yanada yaqinlashtirishga hizmat qilishi shubhasizdir. 2007-yil avgust oyida bo'lib o'tgan Bishkek sammiti kun tartibi yagona madanii makon barpo etish masalasi ham kiritilgani bejiz emas. Bu teatr, musiqa va san'at festivallarini o'tkazish tajriba almashish, malaka oshirishda hamkorlik to'g'risidagi bitim imzolangani bu yo'nalishdagi aloqalar rivojlanish yo'lidan borayotganidan dalolatdir.

2006-yil iyun oyida imzolangan ta'lim sohasida hamkorlik to'g'risidagi ushbu bitim muhim yo'nalishdagi aloqalarni rivojlantirish uchun huquqiy asos bo'lib hizmat qilmokda. Ta'lim sohasida ShHT davlatlari ikki tomonlama hamkorlikning boy tajribasiga ega ekanligi ko'p tomonlama aloqalarni kengaytirishga yordam bermokda. Masalan, Toshkentda "Roszarubejsentr" xalqaro ilmiy va madaniy hamkorlik markazining vakolatxonasi, G. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot akademiyasi, M.Lomonosov nomidagi Moskva Davlat universiteti hamda I. Gubkin nomidagi Rossiya Davlat neft va gaz universitetining filiallari faoliyat ko'rsatmokda. Pekindagi Millatlar markaziy universitetida o'zbek tili kafedrası, O'zbekiston poytaxtida esa Xitoy tili va madaniyatini o'rganish bo'yicha Konfutsiy nomidagi institut ochilgani ham yaxshi misol bo'la oladi. Universitetlar qatorida akademik doiralar, sport va jamoat tashkilotlari, yoshlar tuzilmalari ham ko'plab hamkorlik loyihalarini taklif etmokdalar. Xususan, O'zbekiston va Xitoyning milliy olimpiya ko'mitalari o'rtasida hamkorlik to'g'risida hujjat imzolangan. Yosh avlod o'rtasida do'stlik rishtalarini mustahkamlashga e'tibor berilmokda. Davlat rahbarlari yoshlar tashkilotlarining ShHT doirasidagi muloqotlarini qo'llab-quvvatlash borasida kelishib olganlar. O'zbekiston, Xitoy va Qozog'istonda "Bolalar ertaklarni aks ettiradi" ko'rgazmalari bo'lib o'tdi va bu jarayon davom etmokda.

Iyulda Xitoyda Olimpiya uyinlari o'tkazilishini, Sochi shahri esa 2014-yilgi qishki Olimpiada mezboni deb e'lon kilinganini ta'kidlash joizdir. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti davlatlari bu tadbirlarni tashkil qilish va o'tkazishda yaqindan hamkorlik qiladilar.

Gumanitar hamkorlikni rivojlantirishda ShHT Forumi ham muhim o'rin to'radi. Uning 2006-yil may oyida Moskvada bo'lib o'tgan ta'sis majlisida Reglament va Ish rejasi qabul qilingan. Reglamentga muvofiq ShHT forumi vazifalari sirasiga ilmiy - tadqiqot institutlari va siyosatshunoslik markazlari o'rtasidagi aloqa o'rnatish, tajriba va axborot almashish, qo'shma tadqiqotlar o'tkazish va tahliliy materiallar tayyorlash, ko'p tomonlama hamkorlik dasturlarini ekspertiza qilish, a'zo davlatlarni qiziqtirgan dolzarb masalalar bo'yicha xalqaro simpozium, seminar, ilmiy-amaliy konferensiyalar tashkil qilish kabi tadbirlar kiradi.

O'zbekiston Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligidan ma'lum qilishlaricha, Forum tarkibiga har bir a'zo davlatdan bittadan nufuzli ilmiy muassasaga o'rin berilgan. Bu muassasalar o'z davlatining Forumdagi Milliy tadqiqot markazi maqomida faoliyat yuritadi. Mamlakatimiz tomonidan bu vazifani O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti bajarmoqda.

Shunday qilib, Shanxay Hamkorlik Tashkilotida ulkan salohiyatga ega, jumladan, gumanitar aloqalarni kengaytirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Tashkilot doirasidagi hamkorlik jarayoni kuzatilganda, a'zo davlatlar tobora yangi imkoniyatlarni ishga solayotgani, yangilarini yuzaga chiqarayotgani namoyon bo'ldi. Demak gumanitar hamkorlik ham kelgusida kengayib, yangi mazmun qasb etib boraveradi. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitlarida ko'tarilgan masalalar siyosiy va jamoat arboblari, shaxslar va jurnalistlar e'tiborini o'ziga tortmokda. Uchrashuvda zamonamiz tahdidlariga qarshi kurash vazifalari muxokama qilingani alohida ta'kidlanmokda. Rossiyalik taxlilchilar va ekspertlarning aksariyati ShHT bugungi kunda kollektiv xavfsizlikning muhim vositasiga aylandi, degan yakdil fikrlarni bildirishmokda. "ShHT mintaqaviy hamkorlik asosida barpo etilgan xalqaro tashkilotdir, - deydi NATO bosh kotibining siyosat va xavfsizlik masalalari bo'yicha o'rinbosari Gyunter Altenburg - Mintaqa mamlakatlari umumiy xavfsizlik va barqarorlik yo'lida mintaqaviy hamkorlik tamoyiliga sodiq qolishlari kerak. NATO va ShHT o'rtasida iliq munosabatlar shakllanayapti. Ushbu tashkilot a'zolarining aksariyati bilan "Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturi

doirasida sheriklik munosabatlari o'rnatilgan Xitoy bilan ham aloqalarimiz ijobiy. Binobarin, ShHT ning istiqboldagi faoliyatidan samarali natijalar kutish mumkin". ShHT ga a'zo mamlakatlarning Afg'onistonda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash jarayonida ishtirok etish niyati afg'on xalqi va xukumati uchun katta istiqbollar ochadi, deb ta'kidlaydi. ushbu mamlakat matbuoti. Qobulda nashr qilinadigan "Anis" va "Eslox" gazetalar Tashkent sammitida mintaqadagi barqarorlikni mustahkamlash afg'on xalqi turmush darajasini yaxshilash vazifalarini bajarish bilan bog'liq muhim masalalar muxokama qilinganiga e'tibor qaratgan. Rossiya, Xitoy va Markaziy Osiyoning to'rt mamlakati ko'rsatadigan yordam Afg'onistonda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida oldinga siljish uchun imkoniyat yaratdi. Gazetalar mamlakat o'tish xukumati rahbari Hamid Karzayning sammitdagi ishtiroki, uning ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlari, jumladan, O'zbekiston Prezidenti bilan o'tqazgan uchrashuvlari Afg'oniston siyosiy hayotida muhim voqea bo'lganini qayd etgan.¹ ShHT ning bo'lajak prezidenti va parlament saylovlar arafasida Afg'oniston muammolariga qaratayotgan e'tibori "Afg'oniston islom jamiyati" va Afg'oniston milliy assambleyasi tomonidan yuksak baxolandi. Tashkent sammiti ShHT faoliyatining yangi bosqichini boshlab berdi, - desak hech mubolag'a bulmaydi, deydi Hindiston sobiq bosh vaziri K. Gujral. O'zbekiston tashabbusi bilan xavfsizlik kengashi kotiblarining birinchi uchrashuvi bo'lib o'tdi, MAAT faoliyat ko'rsata boshladi, ilk marotaba Afg'oniston muammolari ushbu mamlakat rahbari ishtirokida atroflicha muxokama qilindi. O'zbekistonning terrorchilik, ekstremizm, ayirmachilik va boshqa tahdidlarga qarshi kurashdagi faoliyati mamlakatning mintaqadagi siyosiy markaz sifatida e'tirof etilishiga asos bo'lmokda. Bularning barchasi O'zbekiston nufuzi yuksalib borayotganidan dalolat beradi, deb ta'kidlaydi taniqli hind davlat arbobi.

- ShHT uch yillik faoliyat davomida o'zining yashovchanligini va katta salohiyatga ega ekanini namoyon etdi, turli mamlakatlarni zamonaning yangi xurujlariga qarshi kurash yo'lida birlashtirdi, -

¹ "ShHT - Xavfsizlikning muhim vositasi". "Toshkent oqshomi" gazetasi. 2004 yil, 24 iyun.

deya e'tirof etadi Italiya TIV bosh maxkamasi boshligi M. Mirsilli. - Tashkilotning rivojlanish sur'atlari shundan shaxodat beradiki, yaqin kelajakda xalqaro maydonda butun jahon siyosatiga ta'sir ko'rsatuvchi tuzilma paydo bo'lishi mumkin, deb xulosa qiladi italiyalik diplomat, M. Mirsilli, shuningdek tashkilotga a'zo mamlakatlarning savdo - iqtisodiy, sarmoyaviy hamkorlikni rivojlantirish, transport - kommunikatsiya dasturlarini amalga oshirish borasidagi intilishlariga yuqori baxo berdi. Uning fikricha, bu ShHT ga a'zo mamlakatlarning o'zaro yaqinlashuviga, tashkilot xalqaro mavqeining yuksalishiga xizmat qiladi. Ko'plab Ozarbayjonlik sharhlovchilarning yakdil fikriga ko'ra, iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish, terrorchilikka qarshi kurashdagi hamkorlikka yo'naltirilgan qat'iy va sobitqadam siyosat yuritayotgan O'zbekiston bu xalqaro tuzilmada g'oyat muhim o'rin egallaydi. Shuningdek mutaxassislar O'zbekistonning bu tashkilotdagi a'zoligi uning qo'shni davlatlar bilan do'stona aloqalar o'rnatishga asoslangan milliy xavfsizlik konsepsiyasiga to'la mos ekanini muhim omil sifatida e'tirof etishmokda. ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlarining Toshkent Deklaratsiyasida "ShHT global va mintaqaviy barqarorlikqa xavf solayotgan yangi tahdidlar va xurujlarga qarshi kurashda xalqaro sa'y - harakatlarni jipslashtirishga qodir yangi xavfsizlik arhitekturasini mukammal shakllantirishda faol ishtirok etishga tayyor. Shu maqsadda ShHT boshqa davlatlar va xalqaro tuzilmalar, avvalambor, BMT bilan hamkorlik qiladi. nafaqat ShHT makonida, balki butun dunyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashga o'z hissasini ko'shadi" - deyiladi.¹ ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlarining Toshkentdagi uchrashuvi ushbu tashkilotning ochiqligidan va uning boshqa mamlakatlar bilan hamkorlik qilish xohishidan dalolat beradi. Xuddi shu ma'noda, ShHT ga a'zo davlatlarning rahbarlari xoxlovchi davlatlarni ushbu tashkilotga kuzatuvchi makomida qabul qilishga ham qaror qilganliklari diqqatga loyiqdir. Xuddi shunday makom ilk marotaba Mo'g'uliston davlatiga berildi.

Xalqaro ekspertlar Toshkent sammiti tufayli ShHT hayotida shakllanish davri yakunlanib, endi amaliy ishlar davri

boshlanganligini ham alohida ta'kidlamodalar. Toshkentda Mintaqaviy aksiterror tuzilmasi ijroiya ko'mitasi ishga tushirilganligi buning yaqqol dalilidir.

Tahlilchilarning fikricha, Toshkentdagi uchrashuv davlatlar o'rtasidagi munosabatlarning mexanizmini aniq belgilab berdi. Jumladan, terrorizm, ekstremizm, separatizm va narkotrafikga qarshi kurashning aniq yo'llarini belgiladi. Bular esa, shak-shubhasiz, dunyo miqyosidagi va mintaqaviy muammolarni amalda samarali hal etishda muhim ahamiyatga egadir. Zamonaviy xalqaro terror, diniy ekstremizm ayirmachilik va narkobiznesning faoliyat ko'lami kengayib bormokda. Bunday kuchlar maqsadga erishishning o'ta qabix usul va vositalarini ishga solayapti. Bu tahdidlarga o'zaro bog'liq bo'lgan xodisalar sifatida qarash lozim. Chunki ular bir "tomirdan oziqlanmokda". Bu kuchlarning ortida turganlar esa o'z reja va hatti harakatlarining yuksak darajada muvofiqlashtirilganligini namoyon etmokda. Bugun aniq aytish mumkinki, agar diniy ekstremizm va aqidaparastlik ishoralari xalqaro terrorning g'oyaviy niqobi bo'lsa, narkobiznes va narkotrafik, hech shubxasiz, xalqaro terrorning moliyaviy tayanchidir.

Ekstremizm, narkobiznes, uyushgan jinoyatchilik va xalqaro terrorga qarshi yalpi kurash olib borilmas ekan, maqsadga erishib bulmaydi. Ayniqsa, yakqa-yolgiz, tarqoq holda va noizchil usullar bilan kurash olib borish istiqbolsiz ekani tobora ravshanlashmokda.

Terrorizm butun dunyoga xavf solib turgan hozirgi murakkab sharoitda, bu xalqaro muammoning yechimini topish maqsadida O'zbekistonning tashabbuskor mamlakat sifatida jahon maydoniga chiqishi, shubhasiz barchamizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi. Ayniqsa 17-iyun kuni Toshkentda Shanxay Hamkorlik Tashkilotining sammiti nihoyat darajada ulug'vorlik qasb etib, butun dunyo nigohini O'zbekistonga qaratgani mamlakatimiz jahon hamjamiyatidagi nufuzli o'rniga ko'tarilganligining yana bir tasdig'i bo'ldi. Shanxay hamkorlik Tashkilotining avvalgi anjumanlari tashkiliy shakllanish va oyokda turib olish bilan bog'liq masalalarni muhokama etgan bo'lsa, Toshkent sammiti bu tuzilma faoliyatidagi yangi boskichni, butun insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammolarni hal etish, aniq maqsadga yo'naltirilgan to'la qonli

¹ "Toshkent Deklaratsiyasi" "Xalq so'zi" gazetasi, 2004 yil, 22 - iyun.

yaratuvchilik ishlari jarayonida boshlab berdi. Buning uchun nima kerak? Bu mintaqalarda tinchlik, osoyishtalik barqaror bo'lishi kerak. Shu ma'noda Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitida xalqaro va mintaqaviy terrorizmga qarshi kurash o'tkir masala qilib qo'yilgan unga a'zo mamlakatlar xalqlarining xohish irodasiga to'la mos keladi. Davlat rahbarlari terrorizm va ekstremizmning yangi shiddatli faollashuvi munosabati bilan katta tashvish bildiradilar - deyiladi Sammit yakunida qabul qilingan Toshkent deklaratsiyasida - Terrorchilar turli mamlakatlar va dunyo mintaqalarini nishonga olmoqdalar. Terrorizm vaziyatga tez moslashmoqda, zamonaviy texnika vositalarini qo'llamoqda, yechimi topilmagan har qanday nizolardan o'z manfaatlari yo'lida foydalanishga tayyor. Global terrorizm tahdidiga qarshi mintqa submintqa va milliy tizimlarga tayangan markaziy yadro sifatida BMT bilan hamkorlikdagi global aksil harakatlar tizimi ko'yilishi lozim. Shu bilan birga terrorchilarning amaliyotlariga nafaqat munosib javob berish, balki ularning oldini olishga qaratilgan sa'y - harakatlar muhimdir.¹ Sammitda terrorchilik, ayirmachilik, ekstremizm va narkobiznes kabi xavfsizlikka tahdid soluvchi illatlarga qarshi kurashda bugun Markaziy Osiyo davlatlarida ham mavjudligi, ularga qarshi birgalikda kurash olib borish dolzarb masala ekanligi hech kimga sir bo'lmay qoldi. ShHT ga a'zo davlatlar rahbarlari tashkilot diqqat markazida, eng avvalo ushbu muammoni bartaraf etish vazifasi turishi kerakligini haqli ravishda ta'kidlashmokda. Tajribadan ayonki, xavfsizlikni ta'minlamay turib, taraqqiyot sohasida uylash befoyd. ShHT ga a'zo barcha davlatlar rahbarlarining bir yoqadan bosh chiqarib, sinalgan tarixiy tajribani amalda qo'llab kelayotgani e'tiborga molikdir. Jaxon siyosiy maydoniga nazar salsak ba'zi xalqaro tuzilmalarning ayrim vaqtlarda besamar tortishuvlar asosida ish yuritishga guvoh bo'lamiz. Biroq ochig'ini aytganda, maqsadlar mushtarak joyda turli hil bahslarga o'rin qolmasligi tabiiy. O'zbekiston rahbari 2001-yil bo'lib o'tgan Shanxay sammitida shu haqda to'xtalib, "... boshqa tuzilmalarning tajribasidan kelib chiqqan holda tashkilotning "munozaralar klubi" ga aylanishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida tegishli tartibiy masalalarni puxta uylab

¹ "Xalq so'zi" gazetasi. 2004 yil. 15 iyul.

chiqish lozim"¹ - deya ta'kidlagan edi. Ya'ni bunday "Klub"ning paydo bo'lishi oqibatida asosiy masalalar quyi o'ringa tushib qolishi mumkin. Bunday holatda tomonlar na uyushadi, na yakdil qarorga keladi.

Xullas, Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar yanada jipslashmokda. ShHT, shuningdek ko'p tomonlama xavfsizlik, savdo-iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy hamkorlikni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratayapti. Eng muhimi, yangi xalqaro tashkilotning samarali faoliyat yuritishi uchun yetarli zamin yaratildi. Bu esa butun dunyoda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlash yo'lida tashlangan yana bir dadil qadamdir.

5. Shanxay Hamkorligi Tashkilotining xalqaro terrorizmga qarshi kurashishdagi o'rni

Ma'lumki, ShHTning tashkil topishi tarihi amalda Xitoy va MDH davlatlari o'rtasidagi choralarni tartibga solish bo'yicha tashabbuslar tug'ilgan davrda boshlangan edi. 1996-yil 5 ta davlat Rossiya, Xitoy, Tojikiston, Qirg'iziston va Qozog'iston davlat boshliqlari Shanxayda davlat chegaralari hududida havfsizlikni mustahkamlash to'g'risidagi tarixiy kelishuv imzolandi. Uning katta yutug'i Xitoy chegaralarida ziddiyatlarni kamayishi va havfsizlashtirilgan hudud tuzilganligi bo'ldi. Ushbu uchrashuvdan boshlab muntazam ravishda yuqoridagi davlatlar o'rtasida ko'p tomonlama aloqalar o'rnatiladigan bo'ldi. Davlat, hukumat boshliqlari, vazirlar hududiy havfsizlik va hamkorlik masalalarida sammitlar o'tkaziladigan bo'ldi. Shunday qilib, Shanxay beshligi davlatlari o'rtasida aloqalar boshlandi. A'zo davlatlar uchrashuvi 1997-yil 24-aprelda Moskvada bo'lib, unda a'zo davlatlar chegara hududlarida qurolli kuchlarni qisqartirish to'g'risida kelishuvga imzo chekishdi.¹ 1997-yil 30-iyulda Almatadagi uchinchi sammitda hududda barqarorlik va o'zaro ishonchni mustahkamlash, savdo va iqtisodiy aloqalarni kuchaytirish hamda faollashtirish masalalari muhokama etildi. 1999-yil 24 avgustda Bishkekda davlat

¹ "XXI asr gazetasi". "ShHT: Istibolli hamkorlik" 2004 yil. 18 mart.

¹ К вопросу о самостоятельном роли организации Центральноазиатского сотрудничества в рамках ШОС.//Центральная Азия и Кавказ 2004-№3(33).- с.169-1806

boshliqlarining to'rtinchi uchrashuvi o'tkazilganda milliy separatizm, diniy ekstrimizm, va transchegaraviy jinoyatlar bilan kurashish bo'yicha qo'shma deklaratsiya imzolandi. Shunday qilib bu tashkilot yangi xalqaro hamkorlikka asos bo'ldi. Bu davrda Rossiya bilan Xitoy bir-biriga o'xshash muammolar bilan to'qnashdi: Rossiyada Checheniston, Xitoyda sharqiy Turkiston (Sinsiziyan Uyg'ur avtonom hududi). Markaziy Osiyo davlatlari uchun Rossiya va Xitoy bilan ushbu masala bo'yicha hamkorlik dolzarbdir. Tojikistonda bir necha yillar fuqarolar urushi va islom ekstrimizmi bilan kurashda bo'ldi. O'zbekiston va Qirg'iziston o'zaro chegaralarda muammolarga duch keldi. Tashkilotning beshinchi sammiti 2000-yil 4-5-iyulda Dushanbe shahrida bo'lib, unda ishtirokchilar hududiy havfsizlik va barqarorlikni ta'minlash masalalarini hal qilish borasida terrorizmga qarshi birgalikda kurashish, chegara muammolarini hal etish masalalarini muxokama etishdi. Sammitda Dushanba deklaratsiyasi imzolandi va "Shanxay Forumi" tashkiloti tuzish bo'yicha qaror qabul qilindi. Shanxay da ShHT ni tuzish to'g'risida deklaratsiya imzolandi. ShHT ga a'zo davlatlar hududi 30 mln kv km yoki Yevroosiyo hududini 5/3 qismini bu davlatlarning umumiy aholisi 1.455 mlrd bo'lib, dunyo aholisini chorak qismini tashkil etadi. Sammit ohirida Xitoy Halq Respublikasi raisi Szyan Szemin ShHT tuzilganligini e'lon qildi. ShHT yaqin qo'shnichilik, hamkorlik va do'stlikka asoslangan. ShHT davlatlari boshliqlarining yettinchi uchrashuvi 2002-yil 7-iyulda Sankt-Peterburgda bo'lib o'tdi¹. "Mazkur sammitda ShHT hartiyasi, a'zo davlatlar deklaratsiyasi, hududiy Antiterroristik tuzilma tuzish to'g'risida kelishuv imzolandi. Ushbu Antiterroristik markazning shtab kvartirasi Bishkek shahrida joylashgan bo'lib bu markaz MDH mamlakatlari hududi orqali o'tadigan noqonuniy qurol yarog'lar, narkotik moddalar ya'ni mintaqada terrorizمنى moliyaviy shakllantiradigan asoslarga qarshi kurashishdir. 2003-yil Moskvadagi 8-uchrashuvda ikkita muhim qaror Shanxayda Shanxay kotibiyatini tuzish to'g'risida va Antiterroristik Markaz shtab kvartirasini Bishkekdan Toshkentga ko'chirish to'g'risida qarorlar qabul qilindi. O'zbekiston Antiterroristik tashkilotining yangi raisi

¹ "Xalq so'zi" gazetasi. 2002 yil 8-iyul 1-bet

bo'ldi. Tashkilotga kiruvchi davlatlar rahbarlari bir qator normativ hujjatlarni tasdiqladilar. Undan tashqari Moskva sammitida ShHT kotibiyati to'g'risida, idoralar rahbarlari Kengashi to'g'risida va bir qancha masalalarda qarorlar qabul qilindi. Shu yili ShHTga a'zo davlatlar hukumat rahbarlari 20 yil muddatga ko'p tomonlama savdo iqtisodiy hamkorlik dasturini imzoladilar. 2004-yil 17-iyulda Toshkentda ShHT davlatlari rahbarlarining navbatdagi 9-yig'ilishi bo'ldi. Mazkur yig'ilishda Davlat boshliqlarining Toshkent deklaratsiyasi va bir qator muhim hujjatlar imzolandi. ShHT davlatlari o'rtasida narkotik moddalarni noqonuniy aylanishiga qarshi hamkorlikda kurash to'g'risida, hududiy Antiterroristik tuzilma bankining tuzish to'g'risida qaror qabul qilindi.¹ 2004-yil 8-sentyabrida Bishkekda ShHT davlat boshliqlarining uchrashuvda iqtisodiy hamkorlikning aniq yo'nalishlari muhokama etildi. ShHT doirasida ko'p tomonlama savda-iqtisodiy hamkorlikni amalga oshirish bo'yicha dastur rejasi qabul qilindi. Ushbu dasturda hamkorlik yo'nalishlarining 100 dan ortiq loyihalari taqdim etildi. Transport kommunikatsiyasi, telekommunikatsiya, energetika qishloq xo'jaligi, turizm, suv xo'jaligi, va tabiatni muhofaza etish doirasidagi masalalar muhokama etildi. 2005-yil 5-iyulida Astanada ShHT davlat boshliqlarining navbatdagi 9-yig'ilishi bo'lib o'tdi. Sammitda Astana deklaratsiyasi imzolandi. Deklaratsiyada xalqaro terrorizm, uni moddiy bazasini yo'qotish, noqonuniy qurol-yarog' va narkotik savdosiga qarshi kurashish kabi masalalar ko'rib chiqildi. Bundan tashqari Antiterroristik harakterga ega ikkita muhim hujjat: terrorizm, separatizm va ekstrimizm bilan qarshi kurashish bo'yicha a'zo davlatlar hamkorligi konsepsiyasi hamda a'zo davlatlar rahbarlarining ShHT doirasida faoliyati to'g'risida qaror qabul qilindi. 2005-yil 6-oktyabrda Moskvada ShHT Kengashining navbatdagi majlisi bo'lib, uchrashuvda banklararo hamkorlik to'g'risida kelishuv favqulotda vaziyatlarni bartaraf etish bo'yicha o'zaro hamkorlik to'g'risida kelishuvlar imzolandi. Shuningdek ShHT a'zo davlatlarining ishchi kengashi tuzilib, mazkur ishchi kengashning birinchi majlisi ish boshladi.²

¹ "ShHT faoliyat doirasi kengaymoqda". "Xalq so'zi" gazetasi, 2004 yil, 18 iyul

² "ShHT xavfsizlik va barqarorlik kafolati" "Xalq so'zi" gazetasi. 2005 yil. 7 oktyabr.

2006-yil 15-iyunda Shanxayda ShHTning yubiley sammiti bo'ldi. Unda a'zo davlatlar hududida hamkorlikda antiterroristik operatsiyalar o'tkazish to'g'risida kelishuv, 2007-2009-yillarda terrorizm, ekstrimizm va separatizmga qarshi kurashish dasturi qabul qilindi. Undan tashqari banklar o'rtasida hududiy hamkorlikni qo'llab-quvvatlash dasturi, ta'lim sohasida hamkorlik va ShHT ta'xis majlisining natijalari to'g'risida protokollar imzolandi. Shuni ta'kidlash kerakki, ShHT doirasida keyingi yillarda hamkorlikning kengayishi va mustahkamlanishi kuzatiladi. Masalan, 2004-yilda Mongoliya ShHTga kuzatuvchi davlat bo'ldi. Hududdagi boshqa davlatlar Pokiston, Eron va Hindiston 2005-yil Astana sammitida kuzatuvchi davlat maqomini oldi. Belorussiya va Shri-lanka davlatlari kuzatuvchi maqomini olishga istagi borligini e'lon qildi. Janubiy Koreya, Nepal, MDH va Yevropa ittifoqining boshqa davlatlarining ShHT faoliyatiga qiziqishi ortmoqda. 2004-yil deqabrda ShHT, BMT, Birlashgan Arab Amirligi kuzatuvchi maqomini oldi. 2005 bahorida ShHT kotibiyati ASYeAN va MDH davlatlari kotibiyatlari bilan o'zaro aloqalar to'g'risida memorandum imzolandi. 2006-yil mayida YevrAzES integratsion qo'mitasi bilan aloqa o'rnatildi. Ko'p tomonlama iqtisodiy hamkorlik, energetika va transport hamkorligi ShHTning yangi yo'nalishlari sifatida shakllanmoqda.

"Shanxay beshligi" ya'ni ShHT hozir "Shanxay oltiligi" ga tarixda birinchi marta Rossiya va Xitoy Markaziy Osiyo davlatlari bilan birlashdi. Bu tashkilot ko'p tomonlama hududiy xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlikka asoslangan. 1996-yildan bu tizim Markaziy Osiyoda o'zaro ishonchni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi, o'zaro ziddiyatlar tarqalishiga yo'l qo'ymaydi. Masalan, Afg'onistondagi fuqarolar urushi bir necha yil davomida Xitoy va uni hamkorlari ShHT doirasida bahsli hududiy muammolarni tartibga soladi.

2001-yil 11-sentyabr voqealari va antiterroristik kompaniya hududiy tashkilotlar uchun yangi imkoniyatlar ochdi va ular oldiga yangi vazifalar qo'ydi.

2002-yil Sank-Petburgda ShHT davlatlari sammiti ishtirokchi davlatlar oldidagi muammolarni hal etishda muhim ahamiyatga ega

bo'ldi. Bu uchrashuvda oltita davlat rahbarlari maqsadga erishishni strategik yo'nalishlarini ishlab chiqdilar.

AQShda terroristik akt sodir bo'lgandan keyin bir necha kun o'tgandan keyin ShHT ishtirokchi davlatlari bosh vazirlari Almata konferensiyasi bo'ldi (14-sentyabr Qozog'iston). Uning ishtirokchilari hamkorlikda terroristlarga qarshi harakat yo'nalishlarini ishlab chiqdi. Undan tashqari, bu hujjatda bu tizimga qarshi kurashda a'zo-davlatlarni tayyorligini bildirdi, hamda global terrorizmni barcha shakllariga qarshi kurashish uchun tezda choralar ishlab chiqish zarurligi ta'kidlandi. Konferensiyadagi bahs munozarada Xitoy bosh vaziri Chju Junszi 2 ta muhim taklif kiritdi: birinchi, ShHT nizomini qayta ko'rib chiqish, 2-si, Bishkekda tuzilgan antiterroristik faoliyatini yanada tezlashtirish. ShHT a'zo davlatlari odatda hamkorlikda hech qanday harakat uyushtirishmadi. Buning o'ziga xos bir necha sabablari bor: 1-dan, 11-sentyabrda terroristik harakatlar AQShga qarshi qaratilgan. Vashington terrorizmiga qarshi kurashda muhim rol o'ynay boshladi. 2-dan, ShHT hech qachon harbiy blok bo'lmaydi va o'z a'zo-davlatlaridan bunday harakatlarni talab qilmaydi.¹ Undan tashqari, tashkilotni hech bir davlati Afg'oniston tomonidan bo'ladigan terroristik aktlarga qarshi urush olib bormaydi. Shanxay oltiligi davlatlari boshqa xalqaro tuzilmalar: MDH Dushanba guruhi (Rossiya, Hindiston, Eron, Tojikiston, O'zbekiston va Afg'oniston) tarkibiga kiradi. NATO ning "tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturida ishtiroki tugadi. Bu shuni bildiradiki har bir ishtirokchi davlat boshqa tashkilot davlatlari a'zolari bilan hamkorlik qiladi. 3-dan, ShHT davlatlariga qo'shma shtatlarning iltimoslari turli hil. Masalan, O'zbekiston hududida AQSh o'z harbiy bazalarini joylashtirishni so'raydi. AQSh Xitoy va Rossiyadan axborot va diplomatiq darajadagi faoliyatini muvofiqlashtirishni so'raydi. ShHT davlatlarining antiterroristik kompaniyadagi faoliyatiga turlicha sabablar bor. Ta'kidlash kerakki, ShHT davlatlari nuqtai nazaridan 11-sentyabr voqealari bu tashkilotlar antiterroristik faoliyatiga to'g'ri kelmaydi. Masalan, Qirg'iziston 1-bo'lib, Antiterroristik markaz tuzishni taklif etdi. Afg'onistondan bo'ladigan

¹ Акмалов III. Шанхайская организация сотрудничества и проблемы региональной безопасности. Журн. "Центральная Азия и Кавказ". 2005г. №2. с 146-153.

terrorizm havfi nuqtai nazaridan O'zbekiston va Tojikiston uchun bu markazni shakllantirish katta ahamiyatga ega. Qozog'iston ta'kidlaydiki, ShHT ni asosiy vazifasi iqtisodiy hamkorlik bo'lishi kerak.

Rossiya ham Qozog'iston singari bu tashkilotga terrorizmga qarshi kurash vositasi deb qaramaydi. 11-sentyabr voqealaridan keyin ShHT davlatlarini ba'zilar AQSh bilan hamkorlikni mustahkamlay boshladi. Bu ShHT ni antiterroristik missiyadagi muvaffaqiyatiga ishonishni bildirmaydi. Rossiya Dushanba guruhi yordami bilan o'z ta'sirini mustahkamladi. Shu bilan birga AQSh va ShHT ba'zi davlatlar o'rtasida 2 tomonlama terrorizmga qarshi kurash boshlandi. Masalan, Rossiya va AQSh, Xitoy va AQSh. Natijada ikki tomonlama vaziyat murakkablashdi. Bir tomondan, ShHT ning barcha davlatlari Markaziy Osiyoda terrorizm bilan kurashda faol ishtirok eta boshladi. Ularni bu sohadagi hamkorligi ayniqsa Rossiya, O'zbekiston, Tojikiston va Xitoy antiterroristik kompaniya rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Boshqa tomondan ShHT bu kompaniyada birlashtiruvchi rol o'ynamaydi. Bu tashkilotni har bir a'zosi AQSh bilan ikki tomonlama hamkorlikda faol ishtirok etadi.

ShHT hududda terrorizmga qarshi tuziladigan 1-xalqaro tizim bo'ldi. U tashkil topganidan boshlab Markaziy Osiyoda terrorizm, ekstremizm va separatizmga qarshi kurashga chaqirdi. 2001-yil 15 yunda ShHT ni oltita a'zosi Shanxay konvensiyasini imzoladi. Bu konvensiyada hududdagi davlatlarni terrorizmga qarshi kurashda hamkorligi zaruriyati haqida so'z boradi. Bu hujjat ushbu masalani hal etishda mustahkam haqiqiy ba'za bo'ldi.

11-sentyabrda AQShda yuz bergan terroristik harakatlardan so'ng, Markaziy Osiyoda kuchlar balansini ta'minlash masalasida yangi muammolarni qo'yimoqda:

Birinchidan, agar 11-sentyabrigacha ShHT Markaziy Osiyoda havfizlik, terrorizm bilan kurashda va hamkorlikni mustahkamlashda lider bo'lgan bo'lsa, hozir u bu muhim rol o'ynamaydi.

Ikkinchidan, ShHT ni ichidan uyushqoqligi buziladi. Ta'kidlanganidek antiterroristik urushda u birlashtiruvchi rol o'ynamaydi. Shuning uchun bu tashkilot a'zolari o'z hamkorligini AQSh va boshqa tashkilotlar bilan mustahkamlash yo'liga o'tadi.

Shubhasiz, ularni markazsizlik an'anasi kuchayishiga va birlikni kuchsizlanishiga olib keladi.

Uchinchidan, bu davrgacha ShHT davlatlarini iqtisodiy hamkorligi mustahkam emasdi. Markaziy Osiyoda Vashington ta'sirini o'sishi AQSh va boshqa davlatlarni hududda investitsiyalari o'sishiga olib keldi. Agar vaziyat shunday o'zgarmaganda, ShHTni a'zo davlatlar o'rtasida iqtisodiy hamkorligi rivojlanardi.

To'rtinchidan, bu davrdagi o'zgarishlar madaniyat sohasida ham ShHT davlatlari o'rtasida aloqalarni shakllantirdi. Markaziy Osiyo yagona hudud, bu yerda 4 ta sivilizatsiya-konfutsiylik, islom, slavyan va induizm jamlangan. Shanxay davlatlari doirasida madaniy hamkorlik va tsivilizatsion muloqotni mustahkamlash kerak.

Bugun ShHT davlatlari o'z oldilarida qanday jiddiy muammolar turganligini yaxshi tushunadi. 2001-yil 20-oktyabrida Shanxaydagi uchrashuvda Xitoy Prezidenti Szyan Szemin va Rossiya Prezidenti Vladimir Putin ta'kidladiki, ShHT o'z masalasida pozitsiyasini mustahkamlashi kerak. Shuningdek Sharqiy Turkistondagi terroristik harakatlarga va chechen jangarilariga qarshi e'tiborni kuchaytirish kerakligi ta'kidlandi. Undan tashqari, Pekin va Moskva terrorizm bilan kurash bo'yicha ichki guruh tashkil etishga kelishildi. 2001-yil 28-29-noyabrida mazkur masalaga bag'ishlangan doirada birinchi uchrashuv bo'ldi. Tomonlar global kenglikdagi terrorizm bilan kurash muammosi to'g'risida fikr almashdi. Afg'onistondagi vaziyatni muhokama etishdi. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti davlatlari ikki tomonlama va ko'p tomonlama darajada harakat qildilar. Shanxay Hamkorlik tashkiloti doirasida mintaqada terrorizmga qarshi tura oladigan Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi 2004-yilning 1-yanvaridan boshlab faoliyat ko'rsata boshladi. Mazkur tuzilma zimmasiga axborot almashish, chegara va bojxona qo'mitalarining, maxsus xizmatlarining hamkorligini muvofiqlashtirish, shu orqali terrorchilikning oldini olish vazifasi yuklangan. Shu maqsadda tuzilma tarkibida kengash va ijroqo'm faoliyati yo'lga qo'yilgan. Ijroqo'mda esa o'zaroo tasdiqlangan lavozim o'rinlariga muvofiq ShHTga a'zo davlatlardan vakillar ishlaydi. ShHTga a'zo davlatlar rahbarlari kengashining 2004-yil 17-iyunda Toshkentda bo'lgan majlisida Tashkilotning shakllanishi davri yakunlanganligi davri qayd etildi.

Majlis yakunlari bo'yicha Toshkent deklaratsiyasi. ShHTning vakolatlari va immunitetlari to'g'risidagi konvensiya. Narkotik vositalar va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashda hamkorlik to'g'risidagi bitim. tashkilot va uning faoliyatiga doir hujjatlar imzolandi. Kengashga oltita davlat maxsus xizmatlarining vakillari kiritilgan. Ularni maqsadi o'zgarayotgan vaziyat natijasida kelib chiqayotgan yangi ziddiyatlarga qarshi turish, iqtisodiy hamkorlik borasida transport infratuzilmasini rivojlantirish, tabiiy, mineral xom ashyo zahiralarini o'zlashtirish. suv energetika zahiralaridan unumli foydalanish. ekologiya va boshqa shu kabi masalalarni hal etish hisoblanadi.¹ ShHTga a'zo davlatlar mintaqaning barqaror rivojlanishi tarafdori bo'lgan barcha davlatlar o'zaro aloqalarini kuchaytirishlari kerak. Binobarin bunda bizningcha ShHTning blok yoki yopiq alyansga aylanib qolmasligi. ochiqdigi, BMT Nizomi maqsadlari va tamoyillariga. xalqaro huquq me'yorlariga muvofiq barcha davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan amaliy muloqot va hamkorlik tamoyillariga rioya etishi juda muhim ahamiyatga ega. ShHTning o'tgan davrlardagi faoliyatini ko'rib chiqar ekanmiz, shu o'rinda shuni ta'kidlash kerak bo'ladi. Bugungi kunda ShHT xalqaro hamkorlikning qudratli institutiga. havfsizlik va barqarorlikni ta'minlashning, xalqaro terrorchilik, separatizm va ekstremizm, narkotik moddalar ishlab chiqarish va tashish kabi zamonning eng qaltis va tahlika va tahdidlariga qarshi kurashishda kuchli xalqaro tashkilotga aylanmoqda

Tayanch so'zlar

Nufuzli tashkilot, ta'sis hujjati, aksilterror tuzilma, assambleya. memorandum, global model, strategiya, integratsiyalashuv, sammit. deklaratsiya, investitsion hamkorlik, narkotrafik, tranzit mamlakat. pozitsiya, ustav hujjati, ijroqo'm, psixotron moddalar, infratuzilma. resurslar, regional tuzilma, shtab-kvartira, antiterror tuzilma, alyans. xunrezlik, milliy koordinatorlar, savdo-sanoat palatalari, strategik hamkorlik, immunitet, vakolat, konsepsiya mineral xom-ashyo, nohukumat tashkilot, moliyaviy doiralar, agrosanoat aloqalar, loyihalarni moliyalashtirish, kredit bitimi, reglament, noyob

¹ S.Jo'raev. O.Axmedov. M.Raximova. O'zbekiston va jahon hamjamiyati. T. G'.Gulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. 2008 yil.

mexanizm. tadrijiy rivojlanish. harbiy salohiyat. migratsiya. ekspertlar. transport kommunikatsiyalari. axborot xavfsizligi. gumanitar hamkorlik. sarmoyaviy loyihalar. yagona makon. mintaq. submintaqa. kuchlar balansi

Savol va topshiriqlar

1. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT)ning asosiy yo'li, maqsad va vazifalarini bilasizmi? Tashkil topish tarixini-chi?
2. Mintaqaviy va xalqaro muammolarni hal etishda ShHT qanday rol o'ynaydi?
3. ShHTga a'zo davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash vazifalarini nimalardan iborat deb bilasiz?
4. Mintaqamiz va xalqaro iqtisodiy-siyosiy hamkorligi hamda xavfsizligini ta'minlashda O'zbekiston-ShHT hamkorligining ahamiyatini tushuntirib bering?
5. Shanxay Hamkorlik Tashkilotining xalqaro terrorizmga qarshi kurashdagi o'rni va ahamiyati qanday?

II BOB

MARKAZIY OSIYO HAMKORLIK TASHKILOTI

1. Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlarida yangi integratsion jarayonlarning boshlanishi

Hozirgi kunda xalqaro doirada shakllanayotgan siyosiy qarashlar Respublikamizning Markaziy Osiyoda tutgan o'rnini yuqori baholaydi. Darhaqiqat, mintaqadagi mavjud muammolarning konstruktiv yechimini topishda O'zbekiston ko'p qirrali tashqi siyosat olib bormoqda. Ushbu mintaqada xavfsizlikka tahdidlarning doimiyliigi va kuchli davlatlarning manfaatlar to'qnashuvi sharoitida Mustaqillikni asrab qolish va yanada mustahkamlashni davrning o'zi talab etmoqda. Bunda, mintaqada davlatlarining barchasi yagona umumxavfsizlik tizimini yaratish zaruriyat ekanligini anglab yetgan holda, ushbu tizimda mintaqaviy integratsiya g'oyasi yetakchi o'rinni egallaydi. Bu g'oyaning tashabbuskori O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bo'lib, uning samarali sa'y-harakatlari natijasida bu geosiyosiy makonda qafolatlangan xavfsizlik tizimlari yaratilmoqda.

Ma'lumki, Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida tuzilgan bitimlar, davlat rahbarlarining rasmiy o'zaro tashriflari chog'ida hamda Markaziy Osiyo hamkorligi doirasidagi uchrashuvlarda imzolangan siyosiy hujjatlar MO davlatlari hamkorligini yo'lga qo'yish uchun me'yoriy huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

1992-yilning 22-iyunida O'zbekiston Respublikasi va Qozog'iston Respublikasi o'rtasida do'stlik, hamkorlik va o'zaro yordam to'g'risida Shartnoma tuzilgan edi. Unda tomonlar o'z munosabatlarini bir-birlarining mustaqilligi va davlat severeniteti, teng huquqligini hurmat qilish, ichki ishlariga aralashmaslik, hududiy yaxlitligini hamda mavjud chegaralarining daxlsizligini tan olish va hurmat qilish; davlatlar o'rtasidagi do'stona munosabatlarni rivojlantirish va mustahkamlash, inson huquqlarini himoya qilish, xalqar xavfsizligini ta'minlash, shuningdek ikki tomonlama siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnik, gumanitar va ekologiy hamkorlikni kengaytirish va chuqurlashtirish, tashqi siyosat sohasida, xalqaro tashkilotlar ishida o'zaro yordamlashish, tashqi iqtisodiy faoliyatning muvofiqlashtirishiga yordam berish; uyushgan

jinoyatchilikqa, terrorizmga qarshi kurashda, shuningdek narkotik moddalarning, qurol-aslahalarning noqonuniy sotilishiga, kontrbandaga qarshi kurashda hamkorlikni kengaytirish va chuqurlashtirish prinsiplariga amal qilishlari alohida ta'kidlab o'tildi.¹

1993-yilning iyul oyida O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasida 1994-2000-yillarga mo'ljallangan o'zaro iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida Bitim imzolangan edi. 1994-yil yanvarida esa-Yagona iqtisodiy hudud tashkil etish haqidagi Shartnoma imzolandi (keyinchalik ushbu shartnomalarga Qirg'iziston ham qo'shildi.)

Markaziy Osiyo Respublikalari hamda Qozog'iston rahbarlari o'rtasida 1991-yil 13 deqabr Bitimiga, shuningdek O'rta Osiyo Respublikalari va Qozog'iston Respublikalararo Maslahat Kengashi Majlisining 1991-yil 17 deqabridagi Bayonnomasiga asosan Turkmaniston va O'zbekiston Respublikasi hukumati vakillari tomonidan 1992-yilning 3-martida Tejen-Seraxs temir yo'lining qurilishini moliyalashtirish va moddiy-texnik ta'minlash to'g'risidagi Bitim imzolandi. O'zbekiston 1992-yil uchun 65 million rubl miqdorida mablag' ajratdi. Uning 48 million rubli qurilish-montaj ishlariga hamda zarur moddiy-texnik rusurslar uchun yo'naltirildi.

Turkmaniston esa O'zbekiston Respublikasining Tejen-Seraxs temir yo'l tarmog'i qurilishiga yo'naltirilgan mablag'larni, temir yo'l tarmog'i ishga tushirilgach, ushbu yo'ldan O'zbekistonning barcha yuklarini imtiyozli asoslarda tashib berish bilan qoplashni o'z zimmasiga oldi.

O'zbekiston o'zining tashqi siyosati bo'yicha faoliyatini izchil davom ettirib borar ekan, Tojikistondagi tartibsizliklar boshlangan ilk kunlardan oq, mazkur davlatga har tomonlama ko'mak berib kelmoqda.²

Markaziy Osiyodagi mintaqaviy iqtisodiy-siyosiy integratsiya jarayoni rasman 90 yillarning birinchi yarmidan boshlandi. 1994-yil

¹ Международные договоры Республики Узбекистон. 1-книга. Т. 1998 г. с 128-138.

² А. Qirg'izboyev. O'zbekiston Respublikasining Osiyo mamlakatlari bilan xalqaro hamkorligi. Т. Fan. 2004 yil. 63-64 betlar.

O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'iziston Yagona iqtisodiy makon shartnomasi tuzishdi. 1998-yil Tojikiston ham bu shartnomaga qo'shildi. Yuzaga kelgan huquqiy asosni tashkiliy va moliyaviy jihatidan ta'minlash uchun Davlatlararo kengash va Markaziy Osiyo hamkorlik va rivojlanish banki barpo etildi. Ushbu shartnomaga muvofiq 1995-2000-yillarga mo'ljallangan iqtisodiy integratsiya Dasturi qabul qilindi. Bu Dastur doirasida qo'shma korxonalar tuzulib, ishlab chiqarish kooperatsiyasi "Kurtak ota" boshladi.¹

Suv-energetika, yonilg'i resurslaridan foydalanish sohasida hamkorlik yo'lga qo'yilib, davlatlararo gaz quvurlar yotqizildi. Natijada gaz-neft zahiralari va suv resurslarini bir-biriga yetqazib berish infrastrukturasini yuzaga keldi. Bu esa o'z navbatida sobiq Ittifoq parchalangandan keyin buzilgan butun ittifoq iqtisodiy tizimdan kurilgan zararlarni oldini olishga olib keldi.

1999-yil Bishkek sammitida 25 ta katta hajmdagi loyiha ma'qullandi. Tomonlar mintqa davlatlari energetika tizimlarini yonma-yon ishlashni ta'minlash va Sirdaryo havzasi suv-energetik resurslaridan tenglik prinsipi asosida foydalanishga kelishib olindi. Oqibatda mintaqadagi integratsion jarayon Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati degan nomni oldi.

XXI asr nafaqat o'zbek xalqi taqdirida, balki Yer yuzi aholisi hayotida tubdan burilishlar davri bo'lishini oldindan bashorat qilmoqda. Dunyoviy muammolar, urush va tinchlik masalalari va tazyiq o'tkazish siyosati davlatlararo xudbinlik singari illatlarni keskin fark qilish, ularni yuksak madaniy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan siyosatini qaror toptirish yo'li bilan bartaraf etish O'zbekiston xalqaro siyosatining bosh yo'lidir. U ijtimoiy tuzum g'oyasi va taraqqiyoti yo'lidan qat'i nazar tinch-totuv yashash, o'zaro manfaatli hamkorlik tarafdoridir. Shu yo'l bilan yer yuzi xavfsizligini ta'minlash, millati, irqi yashab turgan mamlakati, fuqaroligi va boshqa jihatlaridan qat'i nazar inson hayotini himoya qilishga e'tibor bilan qaraydi.

1995-yil 5-mayda Oliy majlis II sessiyasida "Turkiston umumiy uyimiz" shiorini ilgari surilishi, uning mazmunidan ko'zlangan

¹ Жуков Р. Резниково О. Россия-Центральная Азия: новая модель взаимодействия. "Россия и юг: возможности и пределы взаимодействия". Москва: Финстатинформ. 1996 год. с 203-206.

maqsad mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashdir. Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari jahonning boshqa ittifoqdosh va mintaqaviy hamkorlik mamlakatlaridan farqli o'laroq ma'naviy va madaniy hamkorlikka qo'proq asoslanadi. O'zbekiston Markaziy Osiyoda hududiy joylashishi jihatidan ham yer osti va yer usti boyliklariga egaligi, xullas, iqtisodiy ko'lam va madaniy darajasi jihatidan ham alohida mavqega ega. Respublikamizning tashqi siyosiy yo'li aniq. Bu yo'l mintaqada yaxlit iqtisodiy hududini vujudga keltirish va rivojlantirishdan iborat. Oliy majlisining 1995-yil 23-fevraldagi I sessiyasida Markaziy Osiyo davlatlari bilan munosabatlarini belgilab, shunday deyilgan edi: Markaziy Osiyo davlatlari bilan har tomonlama o'zaro hamkorlik milliy xavfsizlikning asosiy shartlaridan biridir. Xalqlarimiz tarixi, madaniyati, an'analari, diniy e'tiqodning mushtarakligi mamlakatlarimiz o'rtasidagi amaliy hamkorlik va hamjihatlikning muhim poydevori hisoblanadi. Bizning maqsadlarimiz bir, taqdirimiz bir. Bizda milliy munosabatlarda keskinliklar yo'q, hal qilib bo'lmaydigan voqealar ham yo'q. Haqiqatan ham mintaqadagi xavfsizlikni qaror toptirish O'zbekiston rahbari olib borayotgan siyosatning ushbu ustuvor yo'nalishi edi. Oddiy qilib aytganda iqtisodiy jihatidan to'lik oyoqqa turib olish uchun tinch muhit, tinch va osoyishta makon zarur edi. Markaziy Osiyoning qoq markazida joylashgan O'zbekiston bugungi kunda Umumustivor jarayonlarning faol ishtirokchisi bo'lib qolgan. Biz Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti Xel'sinki g'oyalarini mustahkamlash uchun mintaqaviy markaz sifatida aynan davlatimiz poytaxti Toshkent tanlanganini yuksak baholaymiz. Mamlakatimiz NATOning tinchlik yo'lidagi sheriklik ishtiroki ham tobora kengayib bormoqda.

O'zbekistonning xalqaro maydonda siyosiy sahnada Markaziy Osiyodagi yetakchi hamda ko'zlangan maqsadlariga erisha olishi jihatidan imkoniyati keng. Shu bilan birgalikda mazkur hududdagi tinchlik uchun javobgarlik yukini zimmasiga olgan davlat hamda ichki, beqiyos tabiiy resurslardan foydalanish uchun shart-sharoitlar yetakchi hamkor sifatida dunyoning peshqadam mamlakatlari tomonidan tan olindi.

2001-yil 28 deqabrda Toshkent shahrida o'tkazilgan Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, va O'zbekiston Respublikalari

davlat rahbarlarining Toshkent Bayonotida "Mintaqaviy iqtisodiy integratsiyaning shakl va mexanizmlarini takomillashtirish, yagona xavfsiz hududini shakllantirish masalalari bo'yicha o'zaro tushunishini chuqurlashtirish, mintaqada tinchlik va barqarorlikni saqlash bo'yicha birgalikdagi xatti harakatlarni ishlab chiqish maqsadida siyosiy, savdo iqtisodiy, ilmiy texnikaviy, madaniy gumanitar sohadagi munosabatlarda ko'p rejali, hamkorlikni jadallashtirish tarafdori ekanliklarini bildirdilar hamda Markaziy Osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati (MOIX)ni "Markaziy Osiyo hamkorligi" Tashkiloti (MOX) deb qayta tuzishga kelishib oldilar".¹

Shuningdek Toshkent sammiti muzokaralarida tomonlarning Afg'onistondagi voqealarga munosabati bir ekanligi ta'kidlandi. Prezidentlarning Hamid Karzay boshchiligidagi muvaqqat hukumatni qo'llab-quvvatlashini, mamlakatda to'la tinchlik va barqarorlik o'rnatishda urushdan keyingi tiqlanish davrida undan yordamini aymasligini bildirdi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki "O'zbekiston Respublikasi bilan chegaradosh mamlakatlardagi Harbiy-siyosiy mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilishga va ularni oldini olishga qaratilgan har qanday harakatlarni, amaliy qadamlarni qo'llab-quvvatlab keldi va bundan buyon ham qo'llab-quvvatlayveradi. Bu yo'lda mamlakatimiz o'z davlat siyosati doirasida ham xalqaro tashkilotlar mexanizmlaridan foydalangan holda, mavjud imkoniyatlarni, aniq maqsadni ko'zlab ishga soladi. Bugun milliy strategiyamizning asosiy yo'nalishlaridan biri ana shunday mazmunga ega".² Xullas, bugungi kunga qadar O'zbekiston nafaqat Markaziy Osiyo mintaqasining, balki butun dunyo Yer kurrasining eng xavfli hududi va imkoniyatiga so'ngsiz kulfatlar keltiruvchi asrimiz vabosi terrorizmdan ham ogoh qilib keldi. Bundan tashqari 2000-yilning 19-oktyabrida Toshkentda "Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash, narkotik moddalar, uyushgan jinoyatchilik va terrorizmga qarshi kurashga yondoshish" mavzuida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. Konferensiya qatnashchilari Toshkent Deklaratsiyasini qabul qildilar. Shuningdek 2000-yilning 1

¹ "Ўзбекистон овози" газетаси, 2001 йил, 29 декабрь.

² Ислам Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т. "Ўзбекистон", 1997 йил, 33-бет.

deqabrida MDH davlatlari rahbarlari Kengashining Minskda bo'lib o'tgan O'zbekiston, Rossiya va Tojikiston Prezidentlari ishtirokida uch tomonlama muloqotda ham davlatimiz rahbari mintaqada tinchlikni saqlash borasida O'zbekistonning o'z qarash va yondashuvlarini bayon etdi.

O'zbekistonning Mintaqa xavfsizligi va osoyishtaligini ta'minlashdagi harakatlarida MDH mamlakatlari bilan bo'lgan o'zaro aloqalar ham alohida o'rin tutadi. Bu borada Yurtboshimiz "ne-ne bosqinlarni, qirg'inlarni ko'rgan bu tuproqni bobolarimiz yonmayon turib himoya qilganlar. Binobarin, bizning tariximiz ham taqdirimiz ham birlashib ketgan va bu Alloh taolo bergan azaliy va abadiy nasibamizdir"¹ -degan edi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari bilan yangi hamkorligining muhim yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli zonaga aylantirishdan iboratdir.

Bugungi dunyo shunisi bilan harakterlanadiqi, unda davlatlar barcha sohalarda bir-birlari bilan izchilroq hamda mustahkamroq bog'lanib bormoqda. Bugungi kun muammolari o'ta globallashib bormoqda. Ayniqsa, harbiy-siyosiy muammolar xalqaro hamjamiyati a'zolaridan insoniyat yashab qolishini ta'minlash uchun kelishilgan kollektiv sa'y-harakatlarni talab etadi. Shu bois, bugungi kunda insoniyat sivilizatsiyasi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri yadro quroli bundan keyin tarqalishining oldini olishdan iborat.

O'zbekistonning dunyo mamlakatlari bilan o'rnatilgan siyosiy hamkorliklardagi Markaziy Osiyoda mavjud bo'lgan va xalqlar o'rtasida milliy ayirmachilik, diniy ekstremizm va xalqaro terrorizmni avj oldirishga urinuvchi, butun mintaqaning, unda joylashgan davlatlarning musta qilligiga, severenitetiga, hududiy birligiga, xavfsizligi va barqarorligiga raxna solish maqsadlarida narkotiklar savdosini qurol-yarog'lar kontrabandasini va jinoyatchilikni keng yoyishni qurol qilib olgan yovuz kuchlarga qarshi kurashish zarurligi ham alohida o'rin egallaydi.

¹ I.A.Karimov. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. T. "O'zbekiston", 1996 yil, 2-jild, 233-bet.

Tarixdan ma'lumki, har qanday mamlakatlar, har qanday xalq o'z sarhadlarini, o'z xavfsizligini, o'z aholisini, oilasi ayoli va onalarining tinch va osoyishta hayotini himoya qilaolmas ekan, uning tom ma'noda davlat deb ham atab bo'lmaydi. Butun tarixiy o'tmishimiz, ajdodlarimiz o'g'itlari shundan dalolat beradi. O'z hududiy yaxlitligi va mustaqilligini qafolatlay olgan mamlakatgina gullab-yashnaydi. Sobiq sovet bloki yemirilib, Varshava shartnomasi tugagandan keyin, 1949-yilning aprelida tashkil qilingan va Yevropadagi 14 ta mamlakatni, shuningdek AQSh va Qanadani Birlashtiruvchi Shimoliy Atlantika shartnomasi Tashkiloti-NATO ga a'zo davlatlar ana shunday operatsiyalarni amalga oshiruvchi eng real va qudratli harbiy siyosiy tashkilot bo'lib qoldi.

NATOning "Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturi Yevropa Xavfsizligining yangi modelini yaratishga qaratilgan yo'nalishlardan biri bo'lib qoldi. U qo'shilmagan, betaraf mamlakatlarning hamda sobiq SSSR mamlakatlarining kuch-g'ayratini birlashtirdi. Ushbu dastur doirasida O'zbekistonning hamkorlik qilishi Markaziy Osiyo mintaqasida va umuman Yevroosiyo makonida tinchlik, barqarorlik va xavfsizlik ishiga ko'maklashadi, mamlakatlar o'rtasidagi turli sohalaridagi samarali hamkorlikni yanada rivojlantirishga olib boradi va pirovard natijasida jahon hamjamiyatiga tezroq integratsiyalashish imkonini beradi. Shuning uchun ham Birinchi Prezident I.A.Karimov "NATO bilan hamkorlik qilish harbiy siyosiy voqealardan xabardor bo'lib turishi, bu uyushma doirasida amalga oshirilayotgan tadqiqotlar va ishlanmalardan bahramand bo'lish uchun imkon beradi"-deydi.

Asrimizning dastlabki o'n yilligining ilk damlaridayoq xalqaro terrorizm, qurol savdosi, narkobiznes kabi mudhish voqealar dunyoni larzaga soladi. Afg'onistonda 20 yildan ziyod vaqt davom etib kelayotgan urush yana kuchaydi. Markaziy Osiyo ayniqsa, O'zbekistonning biqinida joylashgan Afg'oniston xalqaro terrorizmning makoni, boshpanasiga aylanib qoldi. Oqibati-Afg'onistondagi xalqaro terrorizmning qutqusi, zahri nafaqat Amudaryo ortidagi davlatlar, balki Okean ortidagi Amerikaga ham yetib bordi. Shu bilan birga terrorizmni asrimiz boshidanoq butun tinchliksevar xalqlar va davlatlarga qarshi urush qildi.

Yurtboshimiz Yyer sharining qaysi davlatida bo'lmasin, Afg'onistondagi tinchlik sayyoramiz osoyishtaligi ekanligini o'sha yillardayoq uqtirib o'tdi. Masalan, 1994-yilning 29-iyunida xorijiy mamlakatlar va Xalqaro tashkilotlarning Respublikamizdagi vakolatxonalari rahbarlari, mahalliy va xorijiy jurnalistlar bilan uchrashuvda Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti jahonda, jumladan, Markaziy Osiyoda tinchlik va osoyishtalik qaror topishi yo'lida qilayotgan ishlarning yuksak baholanishi, bu ishlar samarali yakunlanishi tarafdori ekanligini ta'kidlagan edi.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov YevroAtlantika hamkorlik kengashi sammitida so'zlagan nutqlarida (2002-yil, 22-noyabr) shunday degan edilar: "Birinchiidan bizning mintaqadagi xavfsizlik bilan bog'lik ahvol haqidagi so'z ketganda, shuni alohida ta'kidlash kerakki, u bir yil avvalgi holatidan jiddiy farq qiladi. Mintaqamizdagi mamlakatlar Afg'oniston hududlaridagi bosqinchi va terrorchi kuchlar tomonidan har yili sodir etiladigan qo'poruvchilik hurujlaridan xalos bo'ldi. Eng muhimi, ularning ortida turgan, haddidan oshgan toliblarning hududimizga bostirib kirishi tahdidi bilan bog'lik doimiy xavf-xatardan qutuldi.

Ikkinchidan. Bugungi kunda xalqaro terrorchilik o'zi oziqlanib kelayotgan, tobora narko agressiya tusini olayotgan narkotrafik bilan chambarchas bog'lanib ketmoqda... Afsuski, bugungi kunda turli xalqaro tashkilotlar shaf'eligida amalga oshirilayotgan ko'plab dasturlar va Markaziy Osiyo mintaqasida ushbu tahdidga qarshi qo'yishimiz mumkin bo'lgan chora-tadbirlar o'zaro yaxshi muvofiqlashtirilgan, moliyaviy hamda moddiy resurslar bilan yetarli darajada mustahkamlanmagan.

Uchinchiidan. O'zbekiston NATog'a a'zo mamlakatlarning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o'zaro aloqalarni yanada faollashtirishga, birinchi navbatda, xavfsizlikni ta'minlash masalalari bo'yicha hamkorligini kuchaytirishga alohida e'tibor berib kelmoqda."¹

2001-yilning 11-sentyabr voqealaridan so'ng Markaziy Osiyo davlatlari darhol Yevro-Atlantika hamkorlik Kengashi a'zolari bilan

¹ "Xalq so'zi" gazetasi. 2002 yil. 23 noyabr.

birgalikda terrorizm balosini bartaraf etish bo'yicha barcha choralarini ishga solish masalasini muhokama qildi. Jumladan, O'zbekiston xalqaro terrorizmga qarshi kurash boshlangan birinchi kunlardan bu kurashning muhim hayotiy ahamiyatini anglagan holda xalqaro qo'lsiyaga yordam ko'rsatishni ma'lum qildi. 2001-yilning 5-oktyabrida O'zbekiston hukumati o'z havo hududini Amerika Qo'shma Shtatlari samolyotlari uchun ochishni, mamlakat hududidan qutqaruv-qidiruv va gumanitar maqsadlarda foydalanishga ruxsat berishni bayon etdi. Ma'lumki, Markaziy Osiyo davlatlarida asosan islom diniga e'tiqod qiluvchi aholi yashaydi. Shu ma'noda olib qaraganda, ularning koalitsiya missiyalarini qo'llab-quvatlashi terrorizmga qarshi boshlangan xalqaro kurash islomga qarshi salib yurishi yoxud sivilizatsiyalar to'qnashuvi emas, balki terrorchilar va ularning rahnamosi Usama Bin Ladenga qarshi ekanligini namoyish etdi. Qolaversa, terrorizm Shimoliy Amerika, Yevropa yoki Markaziy Osiyoda joylashuvidan qat'iy nazar, barcha davlatlarga bir hil tahdid solib turgani ma'lum bo'ldi. Va yana ayni hurujlar va terrorizmga qarshi umumharakat Yevro-Atlantika xavfsizligi uchun naqadar zarurligini va bunga NATOning Markaziy Osiyo davlatlari bilan yaqin hamkorlik qilishi nafaqat bugungi murakkab vaziyatda, balki undan keyin ham zarurligini ko'rsatdi.

Harxaqiqat, tinchlikni saqlash, uni mustahkamlash kundalik ishimiz, muqaddas burchimiz ekan, har qaysi fuqaro avvalo o'z vazifasini vijdonan ado etishi, shu bilan birga g'arazli maqsadda qilinayotgan informatsion hurujlarga, uydirma va mish-mishlarga berilmasdan, sodir bo'layotgan voqealarga ochiq ko'z bilan qarashi, o'z uy, mahallasi, shahar, qishlog'ida osoyishtalik barqaror bo'lishi uchun jon ko'ydirishi, mana shu haqiqatni chuqur anglab, ogohlik va hushyorlikni o'z hayotining mezoniga aylantirishi zarur.

Keyingi yillarda butun dunyo miqyosida va mintaqalarda vujudga kelgan keskin munosabatlarni, ziddiyatlarni juda ko'p sabablari borligini va bu sabablar tanqidiy tahlilga muxtoj ekanligini Islom Karimov o'zlarining "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot qafolatlari." asarida ko'rsatib bergan edilar. Bular: "Bir qancha mamlakatlarda keskin siyosiy kurash borayotgan bir vaqtda demokratiya

asoslarining ba'zan qiyinchilik bilan qaror topish jarayonlarini tahlil qilish:

- Milliy o'zlikni anglashning faol jonlanishi hamda millatlar va ayrim elatlarning o'z taqdirini o'zi belgilashga intilishi;
- Etniq va millatlararo ziddiyatlarning saqlanib qolayotganligi;
- Qotib qolgan mafkuraviy aqidalarning qadrsizlanishi hamda siyosiy va diniy eksteremizmning turli shakllari kuchayib borayotganligi;

- Mamlakatlar, xalqaro o'rtasida, bir mamlakat ichida esa ayrim ijtimoiy guruhlar o'rtasida iqtisodiy va ijtimoiy tabaqalanish kuchayib borayotganligi ularning barchasi dunyo hali ham avvalgidek mo'rt bo'lib turganligi va avaylab munosabatda bo'lish talab qilayotganligidan dalolat beradi. Bizni qo'rshab turgan olam murakkab va muammoli bo'lib keldi, shunday bo'lib qolmoqda va yaqin istiqbolda ham shunday bo'lib qolajak."¹

Umuman olganda, O'zbekiston Respublikasining Markaziy Osiyodagi tinchliksevar tashqi siyosatining konstitutsion tamoyillari tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiqlik; shu hududdagi davlatlarning suveren tinchligi va chegaralar daxlsizligini xurmat qilish; boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik; nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik; inson huquqlari va erkinliklarini xurmatlashdan iboratdir. O'zbekiston nafaqat Markaziy Osiyoda balki butun jahonda barcha umumbashariy muammolarni tinch yo'l bilan hal etish, katta va kichik urushlarga barham berish, terrorchilik, qo'poruvchilik, giyohvandlikqa qarshi faol kurashni maqsad qilib qo'yimoqda. XX asrning so'nggi o'n yilligida o'z davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan mamlakatlar jahon siyosiy haritasi, binobarin, xavfsizlik tizimida davlat, ayniqsa yangi mustaqil Respublikalar uchun o'z xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash bosh masalaga aylandi. Shu jumladan, O'zbekiston bilan BMT, NATO, YeXHT hamda boshqa yirik tuzilmalar o'rtasidagi hamkorlik ham avvalo mamlakatimizning xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashga qaratilgandir. Negaki,

¹ I.A. Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot qafolatlari. T. "O'zbekiston". 1997 yil. 6-bet.

bugungi kunda O'zbekistonning taraqqiyoti uchun tinchlik va barqarorlik eng asosiy shart sanaladi.

Mustaqil Respublikamiz uchun qisqa bir davr mobaynida katta taraqqiyot yo'li bosib o'tildi. O'zbekistonning mintaqaviy mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilish, Afg'onistonda birodarkushlik urushiga barham berish va xalqaro terrorizmga qarshi kurash. Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli hudud deb e'lon qilish kabi tashabbuslari xalqaro jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Agar biz bugungi hayotimizga bunyodkorlik ishlarimizga, erishayotgan yutuqlarimizga, to'g'ri baho bermasaq o'z hushyorligimizni yo'qotib bizni har qadamda kutayotgan tahdidlarni, tinch turmushimizga rahna solayotgan, oyoq ostidan chiqayotgan har hil balo-qazolarni ham payqamay-sezmay qolishimiz mumkin. Bugungi kunga kelib zamon talablarining o'zgarishi va uning talablariga munosib javob berayotgan mamlakatlar safida bo'lish, yangi tahdid va xavf-xatarlarning oldini olish yoki ularni bartaraf etishda bu muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi o'zaro hamjihatlikni va hamkorlikni yanada mustahkamlashda, xavfsiz va barqaror dunyoni shakllantirishda o'z hissasini qo'shib kelayotgani va uni dunyo hamjamiyati tomonidan e'tirof etilayotganligi O'zbekistonning, xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar orasida ham nufuzini yanada oshirish to'g'risida Birinchi prezidentimiz I.A Karimov Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitida so'zlagan nutqida (2005-yil, 5-iyul) mintaqamizdagi xavfsizlik va barqarorlikning mohiyatini yana bir marta ko'rsatib o'tdi.

Birinchi. Markaziy Osiyoning ayrim mamlakatlaridan va butun mintaqadagi mavjud ahvolning tez o'zgarib turishi hamda vaziyatni izdan chiqaradigan tahdidlarning saqlanib qolayotgani, bunday xavf-xatarlar ortida turgan kuchlarning imkoniyat va resurslari ayni mintaqada yashayotgan xalqlar taqdirini uylab qayg'uradigan barcha davlatlar va odamlarda tashvish va havotir uyg'otmasdan qolmaydi.

Ikkinchi. Xavfsizlik va barqarorlikka nisbatan yangi tahdidlarning ko'lamigina emas, balki qo'yilgan geopolitik maqsadlarga erishishning ma'no mazmuni, vosita va uslublari ham, har bir mamlakatning o'ziga xosligi va undagi mavjud vaziyatni hisobga olgan holda, tubdan o'zgarib borayotganiga e'tirof qaratish joiz.

Uchinchidan. Narkotik moddalar ishlab chiqarish va tashish mintaqadagi vaziyatni izdan chiqaruvchi tajavvuzkor kuchga, xalqaro terrorizmning moddiy tayanchiga aylanib bormoqda.

Bularning barchasi mintaqa xavfsizligi va barqarorligiga nisbatan kun sayin ortib borayotgan xatarli tahdidni bartaraf etish uchun kurashda ShHT ga a'zo bo'lgan mamlakatlarning sa'y harakatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirish bilan bog'lik ishlar ahvolini tubdan qayta ko'rib chiqishni taqazo etadi.¹ Bulardan tashqari davlatimiz rahbari Markaziy Osiyodagi vaziyatga baho berar ekan, butun dunyoda xavfsizlik va barqarorlikqa tahdid va xavf xatar oshib borayotgan bir sharoitda bu mintaqada o'zining geosiyosiy va geostrategik ahamiyati hamda boy tabiiy-iqtisodiy, mineral xom-ashyo va birinchi navbatda uglevodorod zahiralari tufayli xalqaro hamjamiyatning diqqat markazida bo'lib kelayotganini qayd etdi. Mintaqa mamlakatlaridagi vaziyatga xavf soladigan xalqaro terroristik, ekstremistik va ayirmachilik kuchlarning faollashayotgani ham qattiq tashvish uyg'otmay qolmaydi. Markaziy Osiyoda yuz berayotgan ko'plab voqealarni tushunishining qaliti va mintaqada barqarorlik va xavfsizlikni saqlash borasidagi murakkab muammolarning yechimi ko'p jihatdan ana shunday yondashuv zahirida mujassamligini yana bir bor ta'kidlab o'tdi.

Xullas, birinchidan O'zbekiston Respublikasining Markaziy Osiyoda tinchlik va kollektiv xavfsizlikni saqlash shu mintaqadagi mamlakatlar salohiyatini birlashtirish, o'zaro hamjihatlikni mustahkamlash borasidagi harakatlari jahonda tinchlik va barqarorlikni o'rnatish uchun o'ta muhimdir. Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasining Markaziy Osiyodagi tinchliksevar tashqi siyosatining konstitutsion tamoyillari tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiqlik; shu hududdagi davlatlarning suveren tengligi va chegaralar daxlsizligini hurmat qilish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, nizolari tinch yo'l bilan hal etish, inson huquqlari va erkinliklarini hurmatlashdan iboratdir.

Shunday qilib, MO davlatlari nafaqat butun jahonda barcha umumbashariy muammolarni tinch yo'l bilan hal etish, katta va

¹ Islom Karimov. O'zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo'lmaydi. T. "O'zbekiston". 2005 yil. 13-jild. 441-444 betlar.

kichik urushlarga barham berish, terrorchilik, qo'poruvchilik gijohvandlikqa qarshi faol kurashni maqsad qilib qo'ymoqda. Bu maqsadlarni amalga oshirish uchun mustaqil Respublikalar o'zining ichki va tashqi imkoniyatlaridan unumli foydalanishga harakat qilmoqda.

Xalqaro xavfsizlik va barqarorlik muammosi yangi asr bo'sag'asida hamon jahon hamjamiyati oldida turgan eng asosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqdi. Jumladan, xalqaro xavfsizlikni bir qismi bo'lgan mintaqaviy xavfsizlik muammosi ham. Mintaqaviy xavfsizlik bu mintaqani mavjud yaxlitligini ta'minlash, uni iqtisodiy munosabatlarda, tabiatni muxofaza qilishda, dunyo hamjamiyati bilan shu mintaqaga uchun qulay sharoit yaratish va chegaralar daxlsizligini ta'minlash hisoblanadi. Mintaqaviy xavfsizlikni makon nuqtai-nazaridan ikki guruhga ajratish mumkin. Tashqi mintaqaviy xavfsizlik: ichki mintaqaviy xavfsizlik.

Markaziy Osiyoda tashqi mintaqaviy xavfsizlikka tahdid soladigan omillarga: Afg'onistondagi notinch vaziyat, mintaqada atrofidagi davlatlarga qurollanish poygasini kuchayayotganligi va Pokiston va Hindistonda yadro sinovlari o'tkazilishi. Markaziy Osiyoning geopolitik markazlaridan biri hisoblinishi, dunyoda energiyaga talabni oshib borayotganligi va boshqalarni kiritishi mumkin.

1. Afg'onistonda tinchlik o'rnatmay turib, bu katta mintaqada xavfsizlikni ta'minlab va uzoq muddatli barqarorlik o'rnatib bo'lmaydi. Afg'onistonda 6 mln.ga yaqin tojiqlar, 1 mln.ga yaqin turkmanlar, 2 mln.dan ortiq o'zbeklar yashaydi.¹ Bu mamlakat hududi xalqaro terrorning tayanch markazi, o'ta jangari va buzg'unchi kuchlarning mashq maydoni, jahon bozoriga narkotik moddalarni yetqazib beradigan asosiy makon bo'lib qoldi.

2. Ma'lumki, Markaziy Osiyo yadro qurolidan xoli hudud hisoblanadi. Bu 1995-yilda yadro qurolini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomalarni uzaytirishga bag'ishlangan xalqaro konferensiyada rasmiy ravishda qayd etilgan. 1997-yilda Almata deklaratsiyasida Markaziy Osiyodagi barcha davlatlar uni qo'llab-quvvatlaganlar.

Lekin Markaziy Osiyoga qo'shni davlatlar yadro quroliga ega bo'lishga harakat qilishi hudud xavfsizligiga tahdid solmoqda.

3. Markaziy Osiyo geosiyosiy markazlardan biri hisoblanadi. Taniqli

siyosatshunos va davlat arbobi Z. Bjezinskiy mintaqalarni, davlatlarni geosiyosiy nuqtai-nazaridan tahlil qilib ikki guruhga bo'ladi. Geosiyosiy markazlar: geostrategik harakatlantiruvchi kuch Markaziy Osiyo geostrategik harakatlantiruvchi kuchlarga Rossiya, Xitoy, AQSh, Eron davlatlarini kiritish mumkin.

Ichki mintaqaviy xavfsizlikka keladigan bo'lsak asosiy tahdid etuvchi omillar etnik munosabatlar, davlatlar o'rtasidagi chegara masalalarini hal qilinmaganligi suv resurslari bilan bog'lik muammolar terrorizm, diniy eksteremizm va boshqalar.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etishda O'zbekistonning roli beqiyos. O'tgan davr mobaynida O'zbekiston hukumatining mintaqadagi xavfsizlikni ta'minlashda va tinchlikni saqlab turishda jonbozlik ko'rsatayotganligini alohida qayd etib o'tish lozim.

O'zbekiston bu hududda vujudga kelgan vaziyat to'g'risida har doim bong urib kelgani yaxshi ma'lum. O'zbekiston Prezidenti Afg'onistonda yuzaga kelgan mushkul vaziyatga 90-yillarning boshlaridayoq jahon jamoatchiligi e'tiborini qaratib, uni hal etish uchun aniq takliflar kirita boshlagan edi. 1993-yil mart oyida BMT uchun aniq takliflar kirita boshlagan edi. 1993-yil 18-bosh kotibi Butros G'oliyga yo'llagan maktubida, 1993-yil 18-iyunda "Forum fond" (Shvetsariya) sessiyasidagi nutqida, 1993-yil 28-sentyabrda BMT Bosh Assambleyasining 48 sessiyasidagi ma'ruzasida, 1994-yil deqabrida Budapeshtda Yevropa xavfsizlik va hamkorlik kengashiga a'zo mamlakatlar davlat boshliqlarining anjumanida so'zlagan nutqida, 1995-yil 23-fevralda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasidagi ma'ruzasida, 1995-yil 24-oktyabrda BMT 50 yilligi munosabati bilan bo'lib o'tgan Bosh Assambleyaning maxsus tantanali yig'ilishida, 1997-yil 22-25-sentyabrda Toshkent YeXHT Parlamenti Assambleyasi tomonidan o'tkazilgan "Markaziy Osiyo va Kavkazda mintaqaviy xavfsizlik, siyosiy va iqtisodiy, ijtimoiy va insonparvarlik masalalari" mavzusidagi xalqaro seminarda, 1999-yil 18-noyabrda YeXHTning Istanbul sammitidagi nutqida va boshqa bir qator chiqishlarida mintaqada xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash

¹ Ю.Морозов. Перестройка политической карты. "Азия и Африка сегодня". 2002 год. №7. стр 9-14.

uchun Afg'onistonda tezroq barqaror vaziyatni qaror toptirish, terrorizm va qurollanish poygasiga chek qo'yish lozimligini qayta-qayta ta'kidlagan edi.

Respublikamizning Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti, Xel'sinki yakunlovchi aktiga, EKO Qo'shilmalik harakati, Islom Konferensiyasi hamda NATOning "Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturiga qo'shilishi uning xalqaro maydondagi siyosiy mavqeining oshishiga sabab bo'lmoqda.

Mamlakatimizda o'tkazilgan nufuzli xalqaro anjumanlar, Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli hudud deb e'lon qilish, mintaqadagi kimyoviy, bakteriologiy qurollar ustidan xalqaro nazorat o'rnatish yadro qurolini batamom yo'qotish, Markaziy Osiyoda narkobiznesga qarshi kurash bo'yicha BMTning mintaqaviy komissiyasini tuzish, Orol muammosi bo'yicha BMTning maxsus komissiyasini tashkil etish va shu bilan birga mintaqaning eng muhim muammosi bilan Afg'onistonda tinchlik o'rnatish borasida amaliy tashabbuslarning qo'llab-quvatlanishi mamlakatimizda YuNYeSKO homiyligida o'tkazilgan ko'plab madaniy-ma'rifiy tadbirlar mustaqilligimiz sharofati millatimiz obro'sidir.

Ma'lumki, XX asrning tugallovchi o'n yilligi jahon sahnasida o'ziga xos jahonshumul voqealar bilan joy oldi. XX asrning ohirida jahon hamjamiyatida xalqaro huquqning teng huquqli subyekti sifatida O'zbekiston Respublikasi maydonga chiqdi. Mamlakatimiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan ilk davrlardan o'zining milliy hududiy barqarorligini ta'minlash balki Markaziy Osiyo mintaqasi

muammolari qolaversa, mintaq orqali jahon hamjamiyati tinchligiga raxna soluvchi muammolarni yechishda bir qancha ishlarni amalga oshirdi.

Bizga ma'lumki, sobiq Ittifoq tarqab ketgandan so'ng Markaziy Osiyo hududida zamonaviy diplomatiyaning yangi yo'nalishi shakllandi, ya'ni bu mintaqaviy diplomatiya yo'nalishidir. Bu diplomatiyaning asosiy tamoyili butun mintaq uchun umum ahamiyatga ega bo'lgan muammolarni hal qilishdan iborat. Buning asosiy shakli esa davlat rahbarlarining ham ikki tomonlama

ham ko'p tomonlama diplomatiyalarida o'zaro uchrashib birgalikda mintaq muammolarini o'zaro manfaatlarni hisobga olgan holda yechimini izohlash.

Markaziy Osiyo mamlakatlarining tinchligi va barqarorligiga, mazkur mintaqada yashovchi xalqlarning xavfsizligiga daxl qiluvchi tajovo'zlarning oldini olish va bartaraf etish borasidagi hamjihatligini mustahkamlash zarur. Ularning bu yo'ldagi sa'yi harakatlari va salohiyatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirish ayniqsa muhimdir.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgan ilk yillaridan boshlab o'zining tashqi siyosatining ustivor yo'nalishlaridan biri sifatida Markaziy Osiyoda Xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash yo'lini tanladi. O'zbekiston Respublikasi ushbu mintaqada xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash borasidagi sa'y-harakatlariga quyidagilarni misol qilishimiz mumkin:

1. Markaziy Osiyo mintaqasiga qo'shni bo'lgan davlat Afg'onistondagi vaziyatni barqarorlashtirishga qaratilgan "6+2" xalqaro uchrashuvi.

2. BMT ning 48.50 sessiyalari, BMTning ming yillik sammiti va boshqa bir qancha xalqaro anjumanlarda davlatimiz rahbarining so'zlagan nutqlarida nafaqat ushbu muammo nafaqat nazariy jihatidan asoslangan, balki amaliy ko'rsatmalar ham berilgan.

3. YeXHTning 1999-yil noyabr oyida o'tkazilgan Istanbul' sammitida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti BMT tashkiloti tizimida terrorizmga qarshi Xalqaro Markaz tashkil etish tashabbusi bilan chiqdi.

O'zbekiston Respublikasi mintaqadagi barqarorlikni ta'minlash borasidagi pozitsiyasi bundan buyon ham o'zgarmasdan qolmoqda. Buni biz mamlakatimiz parlamenti Oliy Majlisning ikkinchi chaqiriq birinchi sessiyasidagi chiqishlardan ham ko'rishimiz mumkin.

Birinchidan: Markaziy Osiyoda tinchlik va tarqoqlikni saqlash, xavfsizlikni ta'minlash. Mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashning asosiy shartlaridan biri bo'lgan Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli bo'lgan hududni birpo etish borasidagi tashabbuslarni amalga oshirish.

Ikkinchidan: Ko'p yillardan buyon davom etib kelayotgan Afg'oniston muammosini hal etishda, O'zbekistonning BMT va

boshqa xalqaro tashkilotlar bilan olib borayotgan muzokaralarni aniq natijalarga qaratish.

Respublikamiz mintaqaviy xavfsizlik tizimini, xususan Mraqaziy Osiyodagi xavfsizlik va barqarorlik tizimini tashkil etish zaruriyatiga alohida e'tibor berib, bu borada Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlikning nechog'li muhim ekanligini e'tirof etmoqda. Mintaqaviy xavfsizlik mamlakatlar o'rtasidagi keskinlikni yumshatishga ko'maklashib integratsiyalashuv jarayonlariga intilishni kuchaytiradi: u nafaqat harbiy tahdidlarga qarshi kurash vositasi sifatida, balki, ayni paytda ekologiq xavf-xatarlar, jinoyatchilik, narkabiznesga qarshi kurashda ham, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishda ham nihoyatda qo'l keladi.

Mintaqada tinchlik, barqarorlik va xavfsizlikka tahdid soluvchi tashqi va ichki xatarlarning yoyilishiga yo'l qo'ymaslik ularning oldini olish uchun Markaziy Osiyo mamlakatlarining sa'y-harakatlari, salohiyat va imkoniyatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirish, o'zaro hamjihatlikni mustahkamlash o'ta muhim ahamiyat qasb etadi. O'zbekiston rahbari BMT Bosh Assambleyaning 1993-yil 28-sentyabrida bo'lib o'tgan 48-sessiyasida so'zga chiqib, Markaziy Osiyoda Xavfsizlik, barqarorlik va hamkorlik masalalari bo'yicha BMTning doimiy ishlovchi seminarini chaqirishni taklif etdi va bunda manfaatdor mamlakatlar mintaqaviy xavfsizlikning ishonchli tizimini vujudga keltirish imkoniyatlarini muhokama qilish mumkinligini e'tirof etdi. Bunday tizim mojarolar va urushlar yuzaga kelgan xollarda tinchlikni saqlash va qayta tiqlash borasidagi chora-tadbirlarni, jumladan, tinchlik va chegaralarning yaxlitligini buzmoqchi bo'lganlar qarshi diplomatiq, moliyaviy, iqtisodiy hamda boshqa tusdagi kollektiv jazo choralarini ko'zda tutishi, ushbu mintaqada barqarorlik va mustahkam tinchlik o'rnatish bo'yicha BMT uchun tavsiyanomalar ishlab chiqishi mumkin bo'lur edi.

Prezidentning bu taklifi 1995-yilning sentyabrida Toshkentda bo'lib o'tgan Markaziy Osiyoda xavfsizlik, barqarorlik va hamkorlik masalalariga bag'ishlangan seminarda qabul qilindi. Ushbu anjumanda 31 davlat va 6 ta xalqaro tashkilotning, shu jumladan Osiyo mamlakatlarining ham vakillari, Islom Konferensiyasi Tashkiloti (IQT) vakillari ishtirok etdi.

Seminarda Markaziy Osiyo mintaqasida vujudga kelgan siyosiy vaziyat tahlil qilindi, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy rivojlanishning asosiy sharti sifatida davlatlar o'rtasida tinchlikni ta'minlash bo'yicha kollektiv chora-tadbirlarni ishlab chiqish, jamiyat hayotining barcha sohalarida islohatlarni amalga oshirishi, o'zaro manfaatli hamda teng sherikchilik asosida har tomonlama hamkorlik, mamlakatlar o'rtasida integratsion jarayonlarni mustahkamlash masalalari muhokama etildi. Shu bilan birga, seminar kengash Markaziy Osiyoda tinchlikni saqlash, xavfsizlik, barqarorlik va hamkorlikni ta'minlashga bevosita aloqador bo'lgan dolzarb muammolarni belgiladi, ularni batafsil tahlil qildi.

O'zbekiston Respublikasining Markaziy Osiyo mintaqasidagi mamlakatlar bilan hamkorligini mustahkamlash uchun mamlakat tashqi siyosatining Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ta'rif berilgan yo'nalishi muhim ahamiyatga egadir.

"Bugun Markaziy Osiyo xalqlari o'rtasidagi ko'p asrlik do'stlik, yaxshi qo'shnilik, bir-birini qo'llab-quvvatlash va hamkorlik solnomasida yangi sahifa ochildi.

Biz mintaq rahbarlarining uchrashuvlarini muntazam o'tkazish haqidagi tashabbusni ilgari surar ekanmiz, hozirgi kunda mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish uchun butunlay yangi imkoniyatlar vujudga kelayotganiga asoslandik. Ayniqsa, keyingi bir yarim yilda bo'lib o'tgan va qator dolzarb muammolarning amaliy yechimini topish, yangi shartnoma va kelishuvlarni imzolash imkonini bergan o'zaro tashriflarimiz, muntazam uchrashuv va muzokaralarimiz prinsipal jihatdan yangi formatdagi hamkorlik uchun mustahkam asos bo'ldi".

2. Markaziy Osiyodagi integratsion jarayonlarning kelajakdagi istiqboli

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyodagi yosh mustaqil davlatlar-Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston bilan hamkorlik, do'stlik aloqalarini mustahkamlashga qaratildi. Mintaqadagi beshta davlat

¹ Sh.Mirziyoyev. Markaziy Osiyo xalqlari o'rtasidagi ko'p asrlik do'stlik, yaxshi qo'shnichilik va hamkorlik solnomasida yangi sahifa ochgan uchrashuv. T. "O'zbekiston", 2018 yil, 2-jild, 347-3487 betlar.

o'rtasida o'xshash jihatlar ko'p. Tariximiz, madaniyatimiz, tilimiz, dilimizning birligi, to'g'irlarimizning tutashib ketganligi bu mamlakat xalqlarini bir-biriga yaqinlashtirishning zaminidir.

O'zbekiston rahbariyati bu mintaqadagi davlatlar, xalqlar o'rtasida teng huquqli va o'zaro manfaatli hamkorlik o'rnatish va mustahkamlash choralarini qadam-baqadam ko'rib bormoqda.

Markaziy Osiyo davlat boshliqlarining birinchi uchrashuvi 1990-yil iyunda Almati shahrida bo'lib o'tdi. Uchrashuv sobiq Ittifoq hali mavjudligi sharoitida uning ahvoli tobora yomonlashib borayotgan, xalq xo'jaligining barcha sohalariga tanglik kuchayib borayotgan, pul qadrsizlangan, narh-navo qimmatlashib borayotgan sharoitda bo'lgan edi. 1993-yilning yanvarida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining Toshkent uchrashuvi tashkil etildi. Oliy darajadagi bu uchrashuvda Markaziy Osiyo Hamdo'stligiga asos solindi. Besh davlat Qirg'iziston, Qozog'iston, O'zbekiston, Tojikiston, Turkmaniston rahbarlari do'stlik haqidagi bitimga imzo chekishdi. Buni mintaq xalqlari zo'r mamnuniat bilan qarshi oldilar va qo'llab-quvvatladilar. Shu tariqa jahon siyosiy so'zligiga "Markaziy Osiyo" degan yangi atama paydo bo'ldi. Albatta, bu hodisaga turli toifa va qarashdagi siyosatchilar, huquqshunoslar, iqtisodchilar turlicha baho berdilar. Birinchi Prezident Islom Karimov Markaziy Osiyo Hamdo'stligini vujudga keltirish tashabbuskori sifatida uning maqsad va mohiyatini aniq-ravshan ko'rsatib berdi: "Markaziy Osiyo davlatlari bilan har tomonlama o'zaro hamkorlik milliy xavfsizlikning asosiy shartlaridan biridir. Xalqimiz tarixi, madaniyati an'analari, diniy e'tiqodning mushtarakligi mamlakatlarning o'rtasidagi amaliy hamkorlik va hamjihatlikning muhim poydevori hisoblanadi. Bizning maqsadlarimiz bir, taqdirimiz bir. Bizda milliy munosabatlarda keskinliklar yo'q, xalq qilib bo'lmaydigan voqealar ham yo'q".¹

1994-yil 30-aprelida Cho'lponota shahrida O'zbekiston, Qirg'iziston o'rtasida yagona iqtisodiy makon tuzish to'g'risida uch tomonlama shartnoma imzolandi. Uch qardosh mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlik yangi pog'ona ko'tarildi.

1994-yil iyun oyi boshida Almati shahrida bo'lib o'tgan uchrashuvi ham bu uch qardosh mamlakatlar xalqlari o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashda yana bir yangi qadam bo'ldi. Unda o'zaro integratsiyani kuchaytirish bo'yicha Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot banki tuzish to'g'risida bitimlar imzolangandi. Tomonlar davlatlararo kengash hamda uning doimiy ijroiya organini, shuningdek Bosh Vazirlar Kengashi, tashqi ishlar vazirlari kengashi, Mudofaa vazirlari kengashini ta'sis etdilar, bunday yagona muvofiqlashtiruvchi boshqaruv organlarining paydo bo'lishi O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'iziston o'rtasida integratsiya uchun huquqiy zaminni yanada mustahkamladi. Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot banki tashkil etildi. Shu tariqa Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati (MOIH) tashkil topdi.

1995-yil 3-martda Toshhovuzda, 1995 14-aprel kuni Chimkentda, 1997-yil 9-10-yanvar kunlari Bishkekda, 1997-yil deqabrida Ostonada, 2000-yil, 20-21-aprel kunlari Toshkentda Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining uchrashuvlari bo'lib o'tdi. Uchrashuvlarda Prezidentlar xalqaro konsorsiumlar tuzish bo'yicha uch mamlakat hamkorligi tamoyillari konsepsiyasini ma'qulladilar.

1998-yilda Tojikiston Respublikasi Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyatiga a'zo bo'lib kirdi. 2000-yil, 14-iyulda Dushanbeda bo'lib o'tgan Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati davlat boshliqlarining kengashida prezidentlar iqtisodiy hamkorlikning bugungi ahvoli iqtisodiy integratsiyasini yanada chuqurlashtirish tadbirlari, Sirdaryo va Amudaryoning suv energetika zahiralaridan umumiy foydalanish masalalari yuzasidan fikr almashdilar. Kengashda MOIHning 2002-yilgacha bo'lgan muddatda yagona iqtisodiy makonni yaratish bo'yicha birinchi navbatdagi sa'y-harakatlar dasturi to'g'risida, 2005-yilgacha bo'lgan integratsiyani rivojlantirish strategiyasi haqida qarorlar qabul qilindi.

2001-yil 28 deqabr kuni Toshkentda Markaziy Osiyo iqtisodiy hamkorlik davlatlari boshliqlarining navbatdagi kengashi bo'lib o'tdi. Mazkur kengashda Markaziy Osiyo iqtisodiy hamkorlik tashkiloti faoliyatini to'xtatishga qaror qilindi. Islom Karimov taklifiga binoan MOIH negizida Markaziy Osiyo Hamkorligi

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 1995 yil, 24 fevral.

(MOH) tashkilotini tuzishga kelishib olindi.¹ 2002-yil 28-fevral kuni Almata shahrida Markaziy Osiyo davlatlari boshliqlarining uchrashuvi bo'lib o'tdi. Muzokaralar yakunida Prezidentlar Markaziy Osiyo Hamkorligi tashkilotini ta'sis etish to'g'risidagi shartnomani imzolandi. Shu tariqa MOH tashkiloti huquqiy jihatdan rasmiylashdi. MOHning raisi etib Islom Karimov saylandi. Mazkur Tashkilot endi nafaqat iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish, shuningdek siyosiy, ijtimoiy madaniy va boshqa turdagi aloqalar ko'lamini kengaytirish masalalari bilan shug'ullanadi.

MOH tashkilotiga a'zo davlat boshliqlarining 2002-yil 6-7-iyul kunlari Oqtov (Qozog'iston), 5-6-oktyabr kunlari Dushanbe sammitlari bo'lib o'tdi. Toshkentda 2002-yil noyabr oyida MOH tashkilotiga a'zo davlatlar parlamentlari rahbarlari hamda ishbilarmon doiralari vakillarining forumlari bo'lib o'tdi.

2002-yil 27-dekabrda Ostona shahrida bo'lib o'tgan MOH tashkilotiga a'zo davlatlar boshliqlarining to'rtinchi sammitida mintaqaviy xavfsizlik, orol inqirozi, noqonuniy migratsiya, uyushgan jinoyatchilik, narkotik kontrabandasi kabi masalalar muxokama etildi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati negizida yangicha shaklda tashkil etilgan "Markaziy Osiyo Hamkorligi" demokratik tuzilmadir. U a'zo davlatlar o'rtasida o'zaro hurmat va ishonch tamoyillariga tayangan holda keng ko'lamli muloqotlar o'tkazish, umumiy muammolarga kelishuv va maslahatlar orqali umumiy yechim topishi imkonini yaratdi. Ilgari Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati faoliyati faqat iqtisodiyotiga oid masalalar bilan cheklangan bo'lsa, uning zaminida tuzilgan yangi tashkilot oldiga barcha sohalarda hamkorlikni rivojlantirish maqsadi qo'yilgan.

"Markaziy Osiyo Hamkorligi" demokratik tuzilmalar ekanligini hisobga olib, tashkilotning nufuzi va samaradorligini oshirish uchun mintaqaviy hamjamiyat doirasida qabul qilingan hujjatlarni tanqidiy nuqtai-nazardan ko'rib chiqish va ish berayotganlarini bekor etish taklifini ilgari surildi. Ma'lumotlarga ko'ra, shu choqqacha

Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyatiga va uning merosho'ri bo'lmish "Markaziy Osiyo hamkorligi" doirasida jami 243 hujjat imzolangan. Sammit qatnashchilari ularning hammasini qayta ko'rib chiqishga kelishishdi.¹

2002-yil 28-29-noyabrda MOH tashkilotiga a'zo davlatlar ishbilarmon doiralari va tadbirkorlarining Markaziy Osiyo hamkorligi iqtisodiy integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirish mavzusida biznes forum o'tkazildi. MOH tashkiloti doirasida Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot banki (MOHTB) tashkil etildi. Ushbu bank Markaziy Osiyo mamlakatlarini iqtisodiy rivojlantirishga yordam ko'rsatuvchi xalqaro bank. 1994-yil 8-iyulda Qozog'iston, Qirg'iziston va O'zbekiston Respublikalari o'rtasida "Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot bankini tashkil etish to'g'risida"gi ko'shma kelishuviga asosan ta'sis etilgan. Ta'sischilar O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston hukumatlari. 1998-yildagi davlatlararo kengashning qarori bilan Tojikiston Respublikasi ham bank ta'sischilari sifatida a'zo qilib olindi. Bankning ustav qapitali 12 mln. AQSh dollari Markaziy Osiyo Hamkorligi tashkiloti qatnashchilari bo'lgan mamlakatlar Bosh vazirlari kengashining 1997-yil 14-martdagi qarori asosida 1997-yil oktyabr oyida Toshkentda MOHTB ning sho'ba banki ochildi. Bank zimmasiga O'zbekiston Respublikasi hududida Respublika hukumati tomonidan qafolatlangan loyihalari ham ko'shilib, investitsiya loyihalarini moliyalash vazifasi yuklatildi.¹

Bizga ma'lumki Markaziy Osiyodagi barcha davlatlar o'ta murakkab va ko'p qirrali islom dunyosining ajralmas qismi hisoblanadi. Shu bois ham ular islom dinini siyosiy maqsadlarda foydalanishga harakat qiluvchi, islom dinining mumtozligi g'oyasini targ'ib qiluvchi boshqa dinlarga nisbatan adovat ruhida munosabatda bo'lish siyosatini yurituvchi, islom aqidalaridan tor milliy manfaatlarini qondirish uchun foydalanish niyatida bo'lgan turli salbiy oqimlarga qarshi kurashish borasida kuch va imkoniyatlarini birlashtirishlari lozim. So'nggi paytlarda diniy eksteremizm, fanatizm va xalqaro terrorizmning tahdidi tobora kuchayib

¹ Hamkorlik va o'zaro anglashuv-umumiy muammolarni yechimining yagona yo'li. "O'zbekiston ovozi" gazetasi. 2002 yil. 8-oktyabr.

¹ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T. 2003 yil. 5-jild. 477-bet.

¹ O'zbekiston Respublikasi jahon hamjamiyati tizimida. Respublika ilmiy-nazariy anjumanning ilmiy to'plami. T. 2004 yil. 258-bet.

borayotganligi sababli Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash, xavfsizlikni ta'minlash alohida ahamiyat qasb etadi.

Xalqaro tajrib shuni ko'rsatadiki, davlatlararo integratsiya juda murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayon hisoblanadi. Unda ishtirok etgan davlatlar umumiy manfaatlar tizimini yaratish orqali xalq xo'jaliklarining o'yg'unlashuvi va jahon bozorida raqobatbardoshlikqa erishishi mumkin.

Integratsiya tushunchasini ilmiy-tahlil qilingandagina uning asl mohiyatini anglab yetish mumkin bo'ladi. Integratsiya nazariyasi-xalqaro munosabatlar fanining ajralmas qismi sifatida ma'lum mintaqalardagi integratsion jarayonlar to'g'risida ilmiy mulohazaga yuritishda va ularning amaliy mohiyatini keng yoritishda muhim ahamiyat qasb etadi.

Xalqaro siyosiy integratsiya deganda, mustaqil davlatlarning hamjamiyat tarzida birlashuvga olib keluvchi jarayon nazarda tutiladi. Siyosiy integratsiya bir vaqtning o'zida iqtisodiy integratsiyasiz kelmaydi.

Iqtisodiy integratsiya o'z navbtida ikki bosqichda namoyon bo'ladi:

1) Integratsiyalashuvchi davlatlar o'rtasida xalqaro mexnat taqsimoti va umumiy bozorning shakllanishi;

2) Xalq xo'jligi faoliyatini tartibga soluvchi umumiy qonun-qoidalar va superanatsional darajadagi iqtisodiy tashkilotlarning barpo etilishi. Siyosiy va iqtisodiy integratsiyalashuv zamirida esa huquqiy integratsiya mavjud. Integratsiyaning ushbu shakli konseptual qarama-qarshiliklarga boy bo'lib, erishiladigan umumiy huquqiy tizimda integratsiyalashuvchi barcha davlatlarning fuqarolari, jamiyat va davlat manfaatlarini uyg'unlashuvi asosida yuzaga kelaadi.

Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisning birinchi sessiyasida Markaziy Osiyo mamlakatlarining tinchligi va barqarorligiga, mazkur mintaqada yashovchi xalqlarning xavfsizligiga daxl qiluvchi tajovuzlarning oldini olish va bartaraf etish borasidagi hamjihatlikning mustahkamlash zarur. Ularning bu yo'l'dagi sa'y-haraqalari, imkoniyatlari va salohiyatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirish ayniqsa muhimligi alohida ta'kidlab o'tilgan edi.

O'zbekiston tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyodagi yosh mustaqil davlatlar Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston bilan hamkorlik, do'stlik, tinchlik va xavfsizlik aloqalarini mustahkamlashga qaratildi. Bu beshta davlatlar tarhi, madaniyati, tili va dilining birligidan, tomlarning tutashib ketganligidan kelib chiquvchi jiddiy siyosat iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot yo'li edi.

Markaziy Osiyo xalqlari ruhiyati asrlar mabaynida bir-biriga tutashib, ma'naviy, diniy va ahloqiy munosabatlarini o'yg'unlashib ketgan, yashash tarzlari va urf-odatlarini mushtarak bo'lib, yagona ulkan va jonli vujudga aylangan edi. Shuning natijasida qondosh-jondoshlik, bir butunlik an'analarini tarkib topgan. Kishilik tarhida bunday ma'naviy, ruhiy va fikriy yaqinlik bu dunyoda hamisha hamma narsadan ustun kelgan. Mustaqillik sharoitida millat, millatlararo munosabatlar, milliy madaniyat, yaqin qardosh xalqlarining madaniy merosi, etnik muammolari, jug'rofiy va iqtisodiy birligi haqidagi tasavvurlar o'zgardi. Yangi tarhiy sharoitlarda vujudga kelayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar Markaziy Osiyo mamlakatlari xalqlarining kelib chiqishi, ularning tarhi o'ziga xos turmush tarzlari va yaqin qo'shnichilik munosabatlariga har qachongidan boshqacharoq kurashni hayot taqazo eta boshladi.

Markaziy Osiyo mintaqadagi, ayniqsa keyingi o'n yilliklarda Tojikiston va Afg'onistonda yuz berayotgan notinch voqealarga o'zbek xalqi, O'zbekiston rahbariyati befarq qarashmadi. Tinchligi buzilgan tojiq va afg'on xalqiga muntazam insonparvarlik yordamini berib kelmoqda. O'zbekiston rahbari bir qator xalqaro minbarlarda jumladan BMT, YeXHT va MDH davlat rahbarlari bilan bo'lgan uchrashuvlarda Tojikistondagi vaziyatni normallashtirishga, uni tinch siyosiy yo'l bilan hal qilishga qaratilgan takliflarni o'rtaga tashladi. Markaziy Osiyoda xavfsizlik, barqarorlik va hamkorlik masalalari bo'yicha BMT ning Toshkentda doimiy ishlovchi seminarini chaqirish, Tojikiston va Afg'oniston mojarolari narkobiznesga qarshi kurashni kuchaytirish, Orol muammosini hal etish va boshqa masalalar bo'yicha bir qator takliflarni o'rtaga qo'ydi. "Bizlar tojiq afg'on chegarasiga ikki davlat o'rtasidagi chegara emas, balki Mustaqil davlatlar Hamdo'stligi chegarasi

sifatida qaror qildi. Xalq Xavfsizlik shartnomasiga imzo chekqan mamlakatlar chegarani mustahkamlashga ko'maklashishi kerak. Har bir davlat, eng avvalo, o'zining ham moddiy, ham ma'rifiy, ham siyosiy va ham diplomatiq kuchlariga tayanib, muammoni hal etishga harakat qilgani ma'qul¹. "Biz farzandlarimizni Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq faravonligiga erishishdek oliy maqsadlarimiz, ularni ana shu maqsadlar sari yetaklashimiz kerak. Barchamiz yana bir haqiqatni yaxshi anglab olishimiz kerakki, biz davlatimiz kelajagini o'z chegaralarimiz, o'z qobig'imizga o'ralib qolgan emas, balki umumbashariy va demokratiq qadriyatlarni chuqur o'zlashtirilgan holda tasavvur etamiz"² -deb aytgan edi I.A.Karimov Shu bois jahon tajribasiga tayanish, O'zbekiston tashqi siyosat konsepsiyasini o'rganish, ayniqsa mustaqil davlatimizning Markaziy Osiyoda tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashdagi siyosatini o'rganish ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolaridan biriga aylanmoqda.

O'zbekistonning tashqi siyosiy faoliyatida Markaziy Osiyo mintaqasidagi mamlakatlar bilan hamkorlik ham juda katta o'rin tutadi. Bunda O'zbekiston Markaziy Osiyo mamlakatlarning milliy madaniyati, tili, urf-odati va an'analariga ko'ra o'zaro yaqin ekanligiga katta ahamiyat beradi.

Markaziy Osiyo respubliklari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zaruriyati Orol dengizi muammolari tufayli yanada keskinlik qasb etmoqda. Orol atrofida sodir bo'layotgan ekologiq haloqatni bartaraf etish uchun nafaqat Markaziy Osiyo davlatlarining, balki butun dunyo hamjamiyati kuchlarini safarbar etish talab qilinadi.

Sayyoramizning juda katta maydonida kuchlar nisbati ko'p jihatdan Markaziy Osiyodagi yangi mustaqil davlatlar qaysi yo'ldan borishlariga bog'liq. Hozir xalqaro munosabatlarning sifat jihatidan yangicha tartibini shakllantirish jarayonida ishtirok etayotganlar buni e'tirof etmasliklari mumkin emas. Hech shubxa yo'qki, bu davlatlarning tanlab olgan yo'li islom dunyosida yuz berayotgan

¹ "O'zbekiston ovozi" gazetasi, 2001 yil, 29 noyabr.

² "Kamolot" yoshlarimizning chinakam suyanchi va tayanchi bo'lsin: "Xalq so'zi" gazetasi, 2001 yil, 25 yanvar.

sifatida qaraymiz. Yalpi Xavfsizlik shartnomasiga imzo chekkan mamlakatlar chegarani mustahkamlashga ko'maklashishi kerak. Lekin har bir davlat, eng avvalo, o'zining ham moddiy, ham ma'naviy, ham siyosiy va ham diplomatiq kuchlariga tayanib, muammoni hal etishga harakat qilgani ma'qul¹. "Biz farzandlarimizni Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq faravonligiga erishishdek oliy maqsadlarimiz, ularni ana shu maqsadlar sari yetaklashimiz kerak. Barchamiz yana bir haqiqatni yaxshi anglab olishimiz kerakki, biz davlatimiz kelajagini o'z chegaralarimiz, o'z qobig'imizga o'ralib qolgan emas, balki umumbashariy va demokratiq qadriyatlarni chuqur o'zlashtirilgan holda tasavvur etamiz"² -deb aytgan edi I.A.Karimov. Shu bois jahon tajribasiga tayanish, O'zbekiston tashqi siyosat konsepsiyasini o'rganish, ayniqsa mustaqil davlatimizning Markaziy Osiyoda tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashdagi siyosatini o'rganish ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolaridan biriga aylanmoqda.

O'zbekistonning tashqi siyosiy faoliyatida Markaziy Osiyo mintaqasidagi mamlakatlar bilan hamkorlik ham juda katta o'rin tutadi. Bunda O'zbekiston Markaziy Osiyo mamlakatlarining milliy madaniyati, tili, urf-odati va an'alariga ko'ra o'zaro yaqin ekanligiga katta ahamiyat beradi.

Markaziy Osiyo respubliklari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zaruriyati Orol dengizi muammolari tufayli yanada keskinlik qasb etmoqda. Orol atrofida sodir bo'layotgan ekologiq haloqatni bartaraf etish uchun nafaqat Markaziy Osiyo davlatlarining, balki butun dunyo hamjamiyati kuchlarini safarbar etish talab qilinadi.

Sayyoramizning juda katta maydonida kuchlar nisbati ko'p jihatdan Markaziy Osiyodagi yangi mustaqil davlatlar qaysi yo'ldan borishlariga bog'lik. Hozir xalqaro munosabatlarning sifat jihatidan yangicha tartibini shakllantirish jarayonida ishtirok etayotganlar buni e'tirof etmasliklari mumkin emas. Hech shubxa yo'qki, bu davlatlarning tanlab olgan yo'li islom dunyosida yuz berayotgan

murakkab jarayonlarning rivojlanishi qanday natajalarda olib kelishiga va umuman jahon hamjamiyati uchun kelib chiqadigan barcha oqibatlarga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Bunday sharoitda biror davlatning yolg'iz o'zi, haqiqiy ma'nodagi mustaqillikni, barqaror rivojlanishini ta'minlashi, yagona iqtisodiy, ma'naviy va siyosiy muhitni yaratishni va shu orqali asrlar davomida xukm surib kelgan tarihiy, ma'naviy, madaniy va diniy yaqinlikni qayta tiqlash mumkin emas.

Tomonlar o'rtasida tuzilgan bitimlar, davlat rahbarlarining rasmiy o'zaro tashriflari chog'ida Markaziy Osiyo hamkorligi doirasidagi uchrashuvlarda imzolangan siyosiy hujjatlarni O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o'zaro hamkorlik uchun me'yoriy-huquqiy asos bo'lib hizmat qiladi.

1993-yilning yanvar oyida Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlari rahbarlarining uchrashuvlari bo'lib o'tdi. Mazkur uchrashuvda tabiiy boyliklardan, ilmiy-texnik va ishlab chiqarish imkoniyatlaridan foydalanish, har bir mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlash, aholi turmush darajasini yaxshilash uchun barcha davlatlarning kuch va imkoniyatlarini birlashtirish zarurligi haqida gapirildi. Markaziy Osiyo mamlatlari o'rtasidagi do'stlik va hamkorlikni kuchaytirish mazkur mamlakatlar tashqi siyosatining ustuvor siyosiy masalasi sifatida e'tirof etildi.

Ma'lumki, Markaziy Osiyo mintaqasida mamlakatlar o'rtasidagi har tomonlama hamkorlikni huquqiy jihatdan tartibga solish Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati (MOIH) tomonidan amalga oshirildi. 2001-yilning deqabrida Toshkentda bo'lib o'tgan uchrashuvda I.A.Karimov mazkur tashkilotni qayta tuzish tashabbusi bilan chiqdi. "Toshkent Bayonoti" imzolanib, unda siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida o'zaro manfaatli hamkorlikni yanada takomillashtirishni, xalqaro siyosat borasidagi kuch va imkoniyatlarni birlashtirish zaruriyati alohida ta'kidlandi.

2002-yilning 28 deqabrida Almati shahrida O'zbekiston, Qozog'iston, Tojikiston, Qirg'iziston davlatlari Prezidentlarining uchrashuvi bo'lib o'tdi. Mazkur uchrashuvda mintaqaviy xavfsizlik, Afg'onistondagi ahvol, noqonuniy migratsiya jarayoni, iqtisodiy integratsiya istiqbollari-erkin savdo hududini tashkil etish, transport.

¹ "O'zbekiston ovozi" gazetasi. 2001 yil, 29 noyabr.

² "Kamolot" yoshlarimizning chinakam suyanchi va tayanchi bo'lsin: "Xalq so'zi" gazetasi. 2001 yil, 25 yanvar.

infrastrukturasi takomillashtirish, suv resurslaridan oqilona foydalanishga oid ko'plab masalalar muhokama qilindi.

Uchrashuv jarayonida "Markaziy Osiyo Hamkorligi" tashkilotini ta'sis etish to'g'risida shartnoma imzolandi. Mazkur tashkilotning asosiy vazifasi iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish, siyosiy, ijtimoiy, ilmiy-texnik va madaniy-ma'rifiy munosabatlarning shakl va mexanizmlarini takomillashtirishdan iborat. Hamkorlik doirasida mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash, tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash va boshqa masalalar hal etildi. Uchrashuvda I.A.Karimov xalqlarining bir-biriga yaqinlashuvda, qo'shni mamlakatlar hayotidan doimiy xabardor bo'lishda, davlatlar o'rtasidagi ochiq muloqotlarni qaror toptirishda mintaqadagi mamlakatlar teleko'rsatuvlarning o'zaro translyatsiya qilinishi lozimligini ta'kidlab o'tdi.¹

O'zbekiston o'z tashqi siyosatida dunyodagi kollektiv xavfsizlik tizimini, xususan Markaziy Osiyodagi xavfsizlikni tizimini tashkil etish zaruriyatiga alohida e'tibor berib, bu borada Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlikning nechog'li muhim ekanligini e'tirof etmoqda. Kollektiv xavfsizlik mamlakatlar o'rtasidagi keskinlikni yumshatishga ko'maklashib, integratsiyalashuv jarayonlariga intilishni kuchaytiradi.

Birinchidan, tinchlikqa nisbatan tashqi tahdidlarga yo'l qo'ymaslik, ularni bartaraf etish, ushbu mintaqada yashovchi xalqlarning barqarorligini hamda xavfsizligini ta'minlash. Bu maqsadlarni amalga oshirish uchun kishilar ogohligini oshirish, jamoatchilikning xavf-xatar va tahdidlarning oldini olish bo'yicha faolliklarini oshirish, xalqlar o'rtasidagi ma'naviy va madaniy aloqlarni mustahkamlash zarur bo'ladi.

Ikkinchidan, Markaziy osiyo mintaqasida boy tabiiy resurslardan, energetika, transport kommunikatsiyalari va hoqazolardan foydalanish bo'yicha aniq iqtisodiy loyihalarni shakllantirish va amalga oshirish kerak.

Uchinchidan, armiyani, chegara qo'shinlari va ichki qo'shinlarini qayta tashkil qilishning yagona davlat siyosati asosida

¹ Q. Usmonov. O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi T. "Moliya". 2003 yil. 48-49 betlar.

mamlakatlarning tinchligi va osoyishtaligini ishonchli darajada qo'riqlash qobiliyatiga ega bo'lishiga erishish zarur.

To'rtinchidan, mamlakatning hududiy yaxlitligini, chegaralaridan qo'poruvchi terroristik guruhlarining va qo'poruvchi unsunlarning o'tib ketmasligini ta'minlash. Davlat chegaralarini yanada mustahkamlash va qayta jihozlash. O'zbekistonning iqtisodiy va boshqa manfaatlarini himoya qilish lozim.

Beshinchidan, O'zbekistonning terrorizmga qarshi Xalqaro Markaz tashkil etish bo'yicha tashabbusini amalga oshirish yo'lidagi sa'y-harakatlarini davom ettirish.

Markaziy Osiyo mamlakatlari hal etishi lozim bo'lgan muhim muammolardan biri-Afg'oniston muammosi, qariyb 60 million kishining hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatib turgan mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash masalasidir. O'zbekiston hamisha ushbu masalalarni hal etish uchun BMT, Islom Konferensiyasi Tashkiloti va boshqa nufuzi xalqaro tashkilotlarning o'zaro muvofiqlashtirilgan va kelishilgan sa'y-harakatlarini faollashtirish zarurligini ta'kidlab kelmoqda. O'zbekiston Afg'onistonga qurol-yarog' yetqazib berishga embargo tayinlash tashabbusi bilan chiqdi. ushbu tashabbus xalqaro hamjamiyat tomonidan qo'llab-quvatlanib, BMT xavfsizlik Kengashi, YeXHT, Yevropalament, Islom Konferensiyasi Tashkiloti tomonidan qabul qilingan qarorlarda o'z ifodasini topdi.

O'zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari bilan siyosiy hamkorlikning muhim yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli zonaga aylantirishdan iboratdir.

Mamlakatimiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov 1993-yilda bo'lib o'tgan BMT Bosh Assambleyasining 48-sessiyasida Markaziy Osiyo mintaqasini yadro qurolidan xoli zona deb e'lon qilish tashabbusi bilan, shuningdek kimyoviy va baktereologiq qurollarning tarqatilishini xalqaro miqyosda nazorat qilishni yo'lga qo'yish talabi bilan chiqqan edi.

I.A.Karimov 1997-yilning 15-sentyabrda Toshkentda bo'lib o'tgan "Markaziy Osiyo yadro qurolidan xoli zona" mavzusidagi Xalqaro Konferensiyada so'zlagan nutqida Markaziy Osiyoni yadroviy qurollardan xoli zona deb e'lon etilishining dolzarb tashabbus ekanligini isbotlab beruvchi bir qator konseptual qoida va omillarni bayon qilib berdi. Ular quyidagilardan iborat:

- Markaziy Osiyo dunyo aholisi eng zich joylashgan mintaqaga bo'lib, bu yerda aholi tabiiy shart-sharoitlarga ko'ra, shusiz ham turli-tuman tabiiy faloqatlar, xavf-xatarlar sharoitida yashayotganligi: - Boy tabiiy, mineral, energetiq, aholi va boshqa resurslarga ega Markaziy Osiyoning o'ziga hos geostrategik mavqega egaligidan tashqari, bu yerda jahondagi ko'plab yirik mamlakatlarning geosiyosiy va strategik manfaatlari to'qnash kelishidagi o'ziga xoslik;

- Markaziy Osiyo mintaqasining dunyoviy xo'jalik aloqalari tizimiga, dunyoviy iqtisodiy va informatsion makonga faol kirib borishi, jahonning yetakchi davlatlari va xalqaro institutlar bilan siyosiy hamkorlikning mustahkamlanishi mintaqa davlatlarining xalqaro xavfsizlik global tizimiga integratsiyalashuvining zarurligi.

O'zbekistonning bu tashabbusi Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston Respublikalari tomonidan to'la qo'llab-quvvatlandi hamda 1997-yilning fevral oyida qabul qilingan Almati Deklaratsiyasida o'z ifodasini topdi. BMTda mazkur Deklaratsiyaning taqdimoti bo'lib o'tdi. I.A.Karimov ta'kidlab ko'rsatayotganidek yadroviy xavfsizlik masalasiga umumiy xavfsizlik, insoniyatning yashab qolishi masalasining ajralmas bir qismi sifatida qaralishi kerak. Bunda zonaning butunlay yadroviy qurollardan xoli etilishi va bunda ishtirokchi davlatlarnigina emas, balki manfaatdor mamlakatlarning ishtirokini ta'minlash prinsiplariga amal qilish kerak. Shuningdek yadro qurolidan xoli zonaning barpo etilishi haqidagi bitimlar kelishilgan majburiyatlarga rioya qilishni ta'minlovchi samarali nazorat tizimini o'z ichiga olishi lozim. Nazorat MAGATE va BMTning Xavfsizlik Kengashi qafolati ostida olib borilishi lozim. Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli zonaning barpo etilishi va uning faoliyat ko'rsatilishi yadro qurolini tarqatmaslik haqidagi shartnoma doirasida belgilab berilgan dunyo miqyosidagi yadro xavfsizligi tuzilishining ajralmas qismidir. Ushbu tartibga yangi mustaqil davlatlar orasida birinchi bo'lib O'zbekiston qo'shildi. Markaziy Osiyoni yadroviy qurolidan xoli zona deb e'lon etishning o'zigina asosiy vazifa emas, balki xavfsizlikni va izchil, barqaror rivojlanishni ta'minlashning bir vositasidir.

Mamlakatning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov 2000-yil sentyabr oyida bo'lib o'tgan va "Ming yillik sammiti" deb

nomlangan BMT Bosh Assambleyasining anjumanida so'zga chiqib, e'tirofni yana bir qarra Markaziy Osiyo mintaqasini demokratik va dunyoviy taraqqiyot yo'lidan chalg'itish, bu yerda klerikal demokratik tartiblar o'rnatishdek kabih niyatlarini ko'zlovchi xalqaro terrorizm va eksteremizm agressiv kuchlarining ekspansiyasi obyektiga aylanib borayotganligiga qaratdi. Markaziy Osiyo mintaqasidagi mamlakatlarning siyosiy hamkorligini yanada rivojlantirish borasida Markaziy Osiyo va Kavkazorti mamlakatlari uchun yalpi qirg'in qurolini eksport nazoratiga olish va tarqatmaslik bo'yicha VI Xalqaro forum nihoyatda katta ahamiyat qash etadi.¹ Forum "Eksport nazorati-yalpi qirg'in quroli va terrorizmning tarqalishiga mustahkam to'siqdir" mavzusida o'tkazildi. Forum qatnashchilari yalpi qirg'in xavfiga qarshi xalqaro va mintaqaviy hamkorlikning dolzarb muammolari yuzasidan fikr almashdilar.

O'zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasidagi davlatlar bilan hozirgi zamonning eng muhim va dolzarb muammosi bo'lgan Orol muammosi borasidagi hamkorligi ham yildan-yilga chuqurlashib va kengayib bormoqda. Orol fojiasi mintaqaviygina bo'lib qolmay, umuminsoniy fojeaga ham aylanishi mumkin. Orol tangligi insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik va gumanitar fojعالardan biridir. Orol muammosi birgina O'zbekistonning sa'y-harakati bilangina hal etilishi mumkin emas. U Markaziy Osiyo davlatlari kuch va imkoniyatlarini birlashtirishni hamda ularning xalqaro hamjamiyat bilan hamkorligini taqazo etadi. 1993-yilning mart oyida Qizil O'rda shahrida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining uchrashuvi bo'lib o'tdi. Unda Orol dengizi fojeasini hal etish bo'yicha hamorlikda faoliyat yuritish to'g'risidagi Bitim imzolandi. Bundan tashqari, ayni uchrashuvda Orol dengizi muammolari bo'yicha Xalqaro Kengash, uning Ijroiya Qo'mitasi, shuningdek Orolni qutqarish xalqaro fondi tashkil etildi.

1994-yilning yanvar oyida Nukus shahrida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining uchrashuvi bo'lib, unda "Mintaqaning yaqin uch-besh yildagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini hisobga olgan holda "Orol dengizi xavzasidagi ekologik ahvolni yaxshilay bo'yicha aniq hatti-harakatlar dasturi" tasdiqlandi. 1994-yilning mart

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 2002 yil, 16 aprel.

oyida Toshhovuzda uchinchi bor uchrashuv o'tkazilib, unda mazkur Dasturni amalga oshirish bo'yicha Davlatlararo Kengashning hisoboti eshitildi.

1995-yili Toshkentda Markaziy Osiyo mintaqasidagi besh davlat rahbarlarining navbatdagi uchrashuvi bo'lib o'tdi. Mazkur uchrashuvga BMT ga 1995-yilda Nukus shahrida Orol dengizi muammolari bo'yicha Xalqaro anjuman o'tkazish taklifini bildirish g'oyasi ilgari surildi. Yana mazkur uchrashuv chog'ida Markaziy Osiyo va xalqaro tashkilotlarning Orol dengizi havzasini barqaror rivojlantirish Deklaratsiya qabul qilindi.

1997-yilning fevralida Markaziy Osiyoning besh davlati rahbarlari BMT vakili ishtirokida Almati shahrida bo'lib o'tgan uchrashuvda Orolni qutqarish Xalqaro fondining yanada faolroq tarkibini va Ijroiya qo'mitasini tashkil etdi.

1995-yilning 18-sentyabridan 20-sentyabrigacha Nukus shahrida BMTning homiyligi ostida Orol dengizi barqaror rivojlantirish masalalari bo'yicha xalqaro konferensiya o'tkazildi. Ushbu anjuman Orol dengizi muammolarini amalda hal etish borasida o'ta muhim hal qiluvchi qadam bo'ldi. Konferensiya kunlari Xalqaro "Ekosan" fondining Qoraqalpog'iston bo'limi va Germaniya Federativ Respublikasining "Mercedes-bens", "Filipp Myuller", "Stentdes Ostens" kompaniyalari, Fransiyaning "Degremont" va Shvetsiyaning "Azoniya" kompaniyalari vakillari o'rtasida bu borada uzoq muddatli hamkorlik to'g'risidagi protokollar imzolandi.

Orol muammosi masalasi 2002-yilning 5-6-oktyabrida Dushanbe shahrida bo'lib o'tgan "Markaziy Osiyo Hamkorligi" tashkiloti sammitida muhokama etilgan eng muhim masalalardan biri bo'ldi. Mazkur sammit davomida hamkorlikka a'zo davlatlarning prezidentlari Orol bo'yida vujudga kelgan ekologiq va ijtimoiy inqirozni bartaraf etish, Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi faoliyatiga doir muhim masalalarni muhoqami qildilar. Shuningdek BMT tomonidan 2003-yilning "Ichimlik suvi yili" deb e'lon qilinishi munosabati bilan hamda Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi tashkil etilganligining 10 yilligi munosabati bilan 2003-yilning sentyabrida Dushanbe shahrida Orolni qutqarish muammolari bo'yicha xalqaro konferensiya o'tkazilishi belgilab olindi.

3. MOIX negizida yangi tuzilma (MOXT) ni tashkil etish to'g'risidagi me'yoriy huquqiy asoslar

Mustaqillik yillarida mintaqamizdagi tarihi, qadriyatlari va madaniyati bir-biriga mushtarak xalqlarining ertangi taqdiri ham ko'p jihatdan bir-biriga bog'lik bo'lib bormoqda. Prezidentlarning muntazam uchrashuvlari dolzarb masalalarga bamaslahat yechim topish, integratsiya muammolarini muhokama qilish, dunyo siyosiy sahnasida va iqtisodiyotida ro'y berayotgan o'zgarishlar yuzasidan fikr almashish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Bunday muloqotlar "Markaziy Osiyo hamkorligi" tashkiloti doirasida ham amalga oshirildi. Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati negizida tuzilgan bu tashkilot mintaqa mamlakatlari o'rtasidagi ko'p tomonlama munosabatlarga oid barcha masalalarni muvofiqlashtirivchi vosita bo'lib qolmoqda.

2002-yilning fevralida MOHTga rasman asos solingandan keyin hamkorlik ko'lamini yangi pog'onaga ko'tarildi. MOHTning bu galgi majlisi (2004-yil, 28-may)da mintaqaviy integratsiya jarayonlarining bugungi ahvoli va istiqboli, Markaziy Osiyoda xavfsizlikni mustahkamlash haqida, xalqaro terrorchilik va ekstremizmga, transmilliy uyushgan jinoyatchilik, narkotiq moddalar va qurol-yarog' kontrabandasiga, shuningdek Afg'onistondagi vaziyat yuzasidan fikr almashdilar. Mamlakatimiz rahbari MOXTni rivojlantirish jarayonlarida Rossiyaning ishtirok etish muhimligini ta'kidladi. Chunki integratsiya va hamkorlikni chuqurlashtirishga bu davlatning imkoniyat va salohiyatini jalb etish har tomonlama foydalidir. Xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda ham Rossiya muhim o'rin tutadi. Sammit qatnashchilari Rossiya Federatsiyasining

MOXT faoliyatida to'la huquq bilan ishtirok etish bo'yicha yahlit qarorga keldilar. MOXT oldiga mintaqada iqtisodiy integratsiyani rivojlantirishning, siyosiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy-ma'rifiy aloqalarni kengaytirishning shakl va mexanizmlarini takomillashtirish asosiy maqsad qilib qo'yilgan.¹

Ma'lumki, O'zbekistonning zamonaviy tashqi siyosati hozirgi kunda Markaziy Osiyo mintaqasida integratsiya jarayonini jadallash-

¹ Anvar Boboyev. Integratsiyani mustahkamlash yo'lida. "Xalq so'zi" gazetasi 2004 yil, 29 may.

tirish va xalqaro tashkilotlar imkoniyatlarini bu jarayonga yo'naltirishdan iborat. O'zbekiston davlat rahbari Markaziy Osiyoda jug'rofiy-siyosiy jihatidan markaziy o'rin tutgan O'zbekiston kuchlari tengiligi va muvozanatini ta'minlash, strategik muhim bo'lgan ushbu mintaqada hamkorlikka mustahkam zamin yaratish jarayonida sezilarli rol uynash uchun hamma imkoniyatlarga ega ekanligini bir necha bor ta'kidlagan edilar.

Markaziy Osiyodagi geosiyosiy vaziyat barqarorligi va mintaqaviy xavfsizlik aynan Rossiya ishtirok etadigan xalqaro tuzilmalar doirasida olib borilishi ta'minlanadi. YevrAzES, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) va Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkiloti (KXShT) va MDH shular jumlasidandir. Garchand ushbu xalqaro tuzilmalar ancha katta bo'lgan geosiyosiy makonni qamrab olsada, Markaziy osiyo geosiyosiy makonni ushbu tashkilot doirasidagi siyosatda hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu o'rinda mintaqqa xavfsizligiga tahdid soladigan muammolar talaygina ekanligini ta'kidlash lozim. Jumladan:

- terrorizm, ayirmachilik va eksteremizm,
- milliy-etniq mojarolar,
- narkotrafik,
- qurollarning noqonuniy savdosi,
- mahsulotlar kontrabandasi,
- mintaqa tabiiy boyliklaridan foydalanishdagi o'zaro kelishmovchiliklar va boshqalar.

Mintaqqa davlatlari bu muammolarni ham ikki tomonlama, ham ko'p tomonlama munosabatlar harajalarida hal etishga intiladilar. Bu mintaqadagi geosiyosiy vaziyat ancha murakkab va chigallashgan ekanligidan dalolat beradi.

YevrAzES va ShHT doirasida ishlab chiqarilgan xavfsizlik konsepsiyalar Rossiya, Xitoy hamda Markaziy Osiyo davlatlari uchun xavfsizlik bo'linmasi degan tushuncha asosida shakllanib bormoqda. Mintaqqa davlatlari o'tish davrida ekanligi va jamiyatni demokratiyalashtirish bosqichma-bosqich amalga oshirilishi mazkur konsepsiya mohiyatini ochib beradi. Mintaqqa davlatlari ShHT doirasida yaratilgan mintaqaviy aksilterror tuzilmasi, MDH aksilterror markaziy mintaqada xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan

bo'lib, NATO ning "Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturi bilan o'ziga xos raqobatga kirishadi.¹

Ma'lumki "Markaziy Osiyo hamkorligi" tishqilotining 2005-yil 6-7-oktyabr kunlari Sankt-Peterburg shahrida bo'lib o'tgan sammitda MOXT bilan Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyatining birlashtirishga kelishib olingan edi. Mazkur ikki tashkilotning maqsad va vazifalari ko'p jihatdan o'xshash va bir-biriga yaqin. Tuzilmalarning huquqiy birlashishi to'g'risidagi kelishuv esa mamlakatimizning Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyati safidan joy olishiga olib keladi.

Bugungi voqelik shundan guvohlik beradiqi, yakqa-yolg'iz rivoj topgan yoki taraqqiy topayotgan mamlakatni topish qiyin. Kuch qudrati, imkoniyatu salohiyati, mavqei qanday bo'lishdan qat'y nazar, har bir davlat horij bilan hamkorlik qilishga majbo'r. Binobarin, bugungi kunda iqtisodiy aloqalar siyosiy hamkorlikni belgilovchi asosiy omil bo'lib qolmoqda. Ana shunday sharoitda MOXT bilan Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyatning birlashtirilishi zamon talablariga mos harakati sifatida namoyon bo'ladi.

Bu jarayonda O'zbekiston manfaatlarini nimalardan iborat ekanligini aniq ifodalab berildi. Dastlab shuni qayd etish kerakki, istiqloлга erishgandan keyin mamlakatimizning tashqi siyosatida, avvalo, qo'shnilar bilan hamkorlik aloqalarini rivojlantirishga ustivor masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Boshqacha aytganda, biz qo'shni sifatida bir-birimizga yelqadosh bo'lib, bir-birimizni qo'llab-quvvatlab, hamkorlikni kengaytirish yo'lini tutmog'imiz zarur. Ta'bir joiz bo'lsa, o'zaro hamkorlik bir-birimiz uchun ham umumiy maqsad, ham umumiy burch sanaladi.

Ikkinchi tomondan, hozirgi kunda Markaziy Osiyoda vaziyat shu qadar shiddat bilan o'zgarmoqdaki, bunday sharoitda bamaslahat ish yuritilmasa, mintaqadagi barqarorlik xavf ostida qolishi hech gap emas. Bu yerda katta geosiyosiy va geoiqtisodiy manfaatlar to'qnash kelayotir. Mana shu sharoitdan o'z g'arazli maqsadlari yo'lida foydalanmoqchi bo'layotgan ayrim yovuz kuchlar ekstremistik tashkilotlarni fitna quroli sifatida ishga solishdan ham qaytmayotir.

¹ Ch. Ko'charov. Markaziy Osiyoning mintaqaviy integrasion jarayoni muammolari. T.Fan. 2008 yil. 48-bet.

Demak MOHT bilan Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyatining birlashishi orqali Yevroosiyodagi olti mamlakat bexavotir hayotni ta'minlash uchun bahamjihat harakat qiladi. Sankt-Peterburg sammiti yakunida "Markaziy Osiyo Hamkorligi tashkilotining Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyatiga integratsiyalashuvini huquqiy jihatdan rasmiylashtirish to'g'risida"gi qarorlar imzolandi.¹

Mustaqillik mafkurasining Markaziy Osiyo davlatlarida kuchli o'rin egallaganligi YevrAzES doirasidagi integratsion jarayonlarga o'z ta'sirini o'tqazmoqda. Mintaqa davlatlari hamjamiyati ularni xalqaro huquq doirasidagi huquq va erkinliklarini cheklamasligini istagan holda asta-sekinlik bilan makromintaqaviy integratsiyani amalga oshirish istagidadir.

2005-yil 6-oktyabrda Sankt-Peterburg shahrida o'tkazilgan Markaziy Osiyo hamkorlik tashkilotining sammitida Rossiya, Tojikiston, O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'iziston Prezidentlari Markaziy Osiyo hamkorlik tashkilotining (MOHT) YevrAzES ga integratsiyasi ko'rsatilgan MO davlatlari rahbarlari "Yevroosiyo makonida integratsion jarayonlarini yanada rivojlantirish to'g'risida" qaror qabul qildi. MOHT va YevrAzES maqsadlari va vazifalarini o'xsbash bo'lganligi sababli: har iqqala mintaqaviy tashkilotlar salohiyatlarini birligidan sezilarli darajada ijobiy natijalar kutildi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov Sankt-Peterburgda YevrAzES kengashida nutq so'zlab, shunday dedi: "MOHT va YevrAzES ning birligini umumiy rivojlanish mahsulidir. Ishonchim komilki, bu qadam funksiyalarni takrorlanishiga yo'l qo'ymaydi va hamjamiyat doirasidagi integratsion jarayonlarga kuchli turtki beradi."¹

YevrAzES Davlatlararo kengashning mazkur yig'ilishi 267-sonli qaroriga muvofiq MOHTni YevrAzES integratsiya qilish masalalari bo'yicha ko'shma ishchi guruhga integratsiyani huquqiylik tomonlarini ta'minlovchi hujjatlarni tayyorlash vazifasi topshirildi. Ko'rsatilgan qaror ijrosi o'laroq YevrAzES Integratsiya qo'mitasi MOHTning shartnoma huquqiy bazasini tahlil qilib chiqdi.

¹ A.Boboev. Mushtarak maqsadlar yo'lida muhim qadam. "XXI ASR" gazetasi. 2006 yil, 26 yanvar.

¹ Ch.Ko'charov. Markaziy Osiyoning mintaqaviy integratsion jarayoni muammolari. T. Fan, 2008 yil, 129-bet.

Ushbu jarayon davomida MOHTning YevrAzES doirasidagi ijrosi davom ettiriladigan xalqaro shartnomalar belgilab olindi.

O'zbekiston Respublikasi 2005-yil oktyabrda bo'lib o'tgan MOHT a'zo-davlatlari kengashida YevrAzES a'zosi bo'lishi haqida ma'lum qildi. 2006-yil 25-yanvarda Sankt-Peterburgda YevrAzES Davlatlararo kengashida O'zbekistonni 2000-yil 10-oktyabrda imzolangan Yevroosiyo iqtisodiy hamkorlik hamjamiyatini tuzish to'g'risidagi Shartnomaga qo'shilishi to'g'risida Protokol qabul qilindi. Bu hujjat O'zbekistonning rasman a'zolikqa kirishini ta'minladi.

Uchinchi ming yillik jahon taraqqiyotida globallashuv, mintaqaviylik, fan-texnika takomili, milliy davlatchilik va xalqaro munosabatlardagi qator muammolar hamda bir qadar yangi dunyoviy o'zgarishlar bilan uzviylikda kechmoqda. Buni bir jihatdan, umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan, globallashuv sari intilayotgan davlatlar, ikkinchi tomondan esa milliy davlatchilik asosani mustahkamlashga intilayotgan hamda xalqaro hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan davlatlar misolida yaqqolroq ko'rish mumkin.

Ma'lumki, Markaziy Osiyo davlatlar ham xalqaro munosabatlar subyekti sifatida mintaqada barqaror rivojlanishni ta'minlashi, milliy va mintaqaviy manfaatlar birligiga erishish hamda xavfsizlik choralarini ko'rish eng dolzarb masalalardan biridir. Bunda mintaqada davlatlari, avvalo o'zaro integratsiyalashuv va yagona hududiy makonni vujudga keltirish orqali o'z geosiyosiy va geoiqtisodiy mavqeini oshirib borishi zarur bo'ladi.

Hozirgi mintaqada davlatlari integratsiyasi tarixiy zaruriyat sifatida qaralayotganligi va unga monelik qiluvchi ichki va tashqi omillar ta'siri ma'lum muammolarni keltirib chiqarayotganligi yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bunday holatda mintaqadagi ichki masalalarni konseptual o'rganish bilan bir qatorda uning atrofida shakllangan geosiyosiy jarayonni tahlil qilish masala yechimiga oydinlik qiritadi.

Bugungi globallashuv asrida integratsiya masalalari sayyoramizning turli burchaklarida yashayotgan xalqlar uchun tobora muhim ahamiyat qasb etmoqda. Zotan integratsiya tushunchasi quruq safsatabozlikdan iborat emas. Uning haqiqiy iqtisodiy sa'y-harakatlar, aniq odimlarga bog'lik ekani keng e'tirof

etilmoqda. Ko'p asrlar davomida mamlakatimiz o'zining muhim jug'rofiy va siyosiy o'rni tufayli Sharq bilan G'arb o'rtasida o'ziga xos bog'lovchi ko'priq vazifasini o'tagan. Davlatimiz hududi orqali o'tgan qadimgi Qarvon yo'llari Buyuk Ipak yo'li xalqlari o'rtasida savdo-iqtisodiy va madaniy aloqalarning uzluksiz rivojiga xizmat qilgan.

"Markaziy Osiyo mamlakatlari darajasidagi integratsiyaga kelsaq u o'zining alohida xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bu integratsiya o'z mohiyatiga ko'ra hamisha xalq integratsiyasi bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda. Butun tarix davomida bu mintaqa xalqlari ajnabiy bosqinchilari hukmronligiga qarshi yelqama-elqa turib kurashib kelganlar. Bu xalqlarning vakillarini mustaqillikqa ko'lga kiritish va mustaqil davlatlar tuzish g'oyalari birlashtirilgan. Bu xalqlar Turkiston deb nom olgan ulkan hududida asrlar davomida yashab kelganlar. Avvalo shuni ta'kidlamochimizki Markaziy Osiyo xalqlarining integratsion orzu yoki kelajakqa mo'ljallangan loyiha emas, bu-bor narsa, bu-mavjud voqelik bo'lib, faqat tashkiliy, huquqiy va siyosiy shakllarga muxtojdir"¹ degan edi I.A.Karimov.

Madaniy va tarixiy ildizlari mushtarak bo'lgan Markaziy Osiyo mintaqasi xalqlari, ayniqsa boy madaniy rishtalar bilan bir-biriga bog'langan. Shu bois ham mazkur mintaqada yashovchi xalqlar o'zaro integratsiyalashuvga intilishayotgani tabiiy hol. Butun mintaqaning kelajak taraqqiyoti ana shu integratsiyalashuv jarayoni-ning muqarrarligi va uzluksiz rivojiga bog'lik.

Ushbu tarixiy zaruratni to'la anglagan O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini e'lon qilgan kundan boshlab butun Markaziy Osiyo mintaqasida integratsiyalashuv jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan izchil siyosatni amalga oshirmoqda. Shu bilan birga, ta'kidlash lozim, O'zbekistonning ushbu tashabbuslari oddiy tashviqot namoyish emas, balki hozirgi zamon talablari chuqur anglagan holda mamlakat rahbariyatining intilishlaridan dalolatdir. Bu sa'y-harakatlar Markaziy Osiyo xalqlarining uzviy tarixiy

¹ Iblom Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: Xavfsizlikka tahdid. barqarorlik shartlari va taraqqiyot qafolatlari. T. "O'zbekiston". 1997 yil. 320-bet.

rishtalariga asoslangan ko'p tomonlama hamkorlik va sheriklikning keng siyosiy platformasini yaratishga qaratilgan.

O'zbekistonning mintaqaviy integratsiyalashuv yo'lidagi izchil va faol qadamlari xususida qator dalillar shahodat beradi. 1993-yilning iyun oyidayoq O'zbekiston bilan Qozog'iston o'rtasida 1994-2000-yillarda iqtisodiy integratsiyalashuvni chuqurlashtirish choralari to'g'risida shartnoma imzolangan edi. Integratsiyalashuv jarayonlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadida ikki mamlakat 1994-yilning yanvarida Yagona iqtisodiy makon barpo etish to'g'risidagi shartnomaga imzo chekdi va keyinroq Qirg'iziston Respublikasi unga qo'shildi. O'sha yilning 30-aprelida O'zbekiston tashabbusi bilan Cho'lpon ota shahrida Yagona iqtisodiy makon barpo etish to'g'risida uch tomonlama shartnoma imzolandi. Keyinchalik 1998-yili martida mazkur shartnomaga Tojikiston Respublikasi ham qo'shildi. O'sha yilning iyulida ushbu mamlakatlardan tashkil topgan Markaziy Osiyo mintaqaviy uyushmasi atamasining "Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati" (MOIH) deb tasdiqlanishi mintaqaviy integratsiyalashuvni kengaytirish yo'lidagi navbatdagi qadam bo'ldi. Shu o'rinda ta'kidlamok o'rinli bo'ladiqi sovet imperiyasi parchalangan kundan boshlab O'zbekiston Respublikasi mintaqa doirasida iqtisodiy integratsiyalashuv siyosatini izchil amalga oshirildi va o'z sa'y-harakatlari bilan boshqa mamlakatlarni ham o'zaro hamkorlikni kengaytirishga chorladi.

Shubhasiz, MOIHning MOHT ga o'zgartirilishi xalqlarimiz hayotida dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan muhim voqea bo'ldi. Mintaqadagi integratsiyalashuv jarayonlari xususida so'z borar ekan, ularni, shubhasiz, umumjahon globallashuv muhiti doirasida baholash kerak. Zero, davlatlar tez sur'atlarda yangi munosabatlarda shakllanayotgan davrda Markaziy Osiyoning jug'rofiy-siyosiy va iqtisodiy ahamiyati, umumbashariyat xavfsizligi tizimidagi roli ortmoqda. Boshqa mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar bilan amaliy hamkorlik qilishga tayyorgarlik o'z faoliyatining o'zga mamlakatlari va boshqa ko'p tomonlama tuzilmalarga qarshi qaratilmaganligi MOHT ning ajralmas tamoyillariga aylandi. MOIH ning MOHT ga o'zgartirilishining muhim natijalaridan biri-bu faqat iqtisodiyot bilan cheklanib qolmagan masalalar doirasining kengayishi ham bo'ldi.

Tashkilot doirasida Markaziy Osiyoda dolzarb ahamiyat qasb etayotgan muammolar, jumladan mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash, Afg'onistonni qayta tiqlash hamda gumanitar sohadagi hamkorlik kabi mavzular yuzasidan ochiq siyosiy muloqotlar o'tkazilmoqda. Mintaqaning ajralmas qismi bo'lgan Afg'onistonda hamjihatlikda ish olib borishi uchun mustahkam asos yaratildi.¹

Aytish joizki, MOHT faoliyati o'zining demokratiya va xurfiylilik tamoyillariga asoslangan, jo'shqin hamda moslashuvchan tabiati bilan ajralib turadi. Shu o'rinda uning qandaydir siyosiy tashviqotlarni tayyorlash hamda uni amalga oshirish uchun yaratilgan tuzilma emasligini yana bir bor ta'kidlash joiz. Aksincha, MOHT mintaqa mamlakatlarining iqtisodiy asoslarini mustahkamlash hamda rivojlantirishga qaratilgan, uzoqni ko'zlovchi rejalarni hayotga tatbiq etish uchun yuksak salohiyatga ega bo'lgan xalqaro tashkilotdir.

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimovning MOHT raisi etib saylanishi tashkilot faoliyatini sezilarli darajada jadallashtirdi. Xususan bir yildan qo'proq vaqt mobaynida tashkilotga a'zo davlatlar rahbarlari Almati, Oqtov, Dushanbe, Ostana hamda Toshkent shaharlarida olti marta uchrashdilar. A'zo mamlakatlarning parlamentlararo aloqalarining jadallashuvi mintaqada tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash yo'lida hamkorlikning yangi qirralarini qashf etish, davlatlararo munosabatlarni chuqurlashtirish, MOHT doirasida integratsiyalashuv jarayonining rivojlanishi hamda istiqboli uchun katta ahamiyat qasb etadi. Shu ma'noda, O'zbekiston tashabbusi bilan 2002-yilning noyabr oyida MOHTga a'zo mamlakatlar parlamentlari vakillarining Toshkentda bo'lib o'tgan uchrashuvi davomida parlamentlararo hamkorlik institutini joriy etish a'zo mamlakatlar parlament vakillarining kengashini tuzish xususida qarorining qabul qilinishi dolzarb ahamiyatga ega bo'ldi.

Mamlakatimizning MOHTga raislik qilishi bilan birga, O'zbekiston zimmasiga yuklangan ma'suliyatni his etgan holda, hukumatimiz tomonidan tashkilot faoliyatini jadallashtirishga

qaratilgan qator ishlar amalga oshirildi. Hususan 2002-yilning avgust oyida poytaxtimiz Toshkentda MOHTga a'zo mamlakatlar huquqni muhofaza qilish hamda xavfsizlik xizmatlari rahbarlarining diniy eksterenizm va fanatizm ekspansiyasining oldini olish borasida hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan kengash bo'lib o'tdi.

Mamlakatimiz tashabbusi bilan MOHT doirasida a'zo mamlakatlarning iqtisodiy doiralari hamkorligi sezilarli darajada faollashdi. 2002-yilning noyabr oyida Toshkentda, 2003-yilning iyul oyida Qirg'izistonning O'sh shahrida MOHT ga a'zo davlatlar tadbirkor hamda ishbilarmon doiralarning biznes anjumani bo'lib o'tdi. Uchrashuvlar chog'ida iqtisodiy hamkorlikning ahvoli hamda istiqbollari qo'shma loyihalarini ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish, korxonalar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodiyotiga chet el sarmoyalari jalb qilish masalalari muhokama etildi. Aytish joizki, bo'lib o'tgan biznes anjumanlarda mintaqamiz mamlakatlari hamda xalqlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tarihinin yangi sahifasini ochib berdi.

Anjumanlarida ayon bo'ldiqi, MOHTga a'zo mamlakatlar doiralari vakillari mintaqada o'zaro iqtisodiy hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda qo'shma loyihalarni amalga oshirishga katta qiziqish bilan qaraydilar. Tadbirlar davomida MOHT doirasida integratsiya jarayonlariga iqtisodiyotining muhim tarmoqlari kiritilishi o'zaro mustahkamlash vositasi bo'lib xizmat qilishi e'tirof etildi. MOHT tashkil topgandan buyon xalqlarimiz o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash va yalpi rivojlanish, ko'p tomonlama hamkorlik mexanizmi va vositalarini shakllantirish borasida muhim qadamlar tashlandi. Ayni chog'da, davlatimiz rahbari ta'kidlab o'tganidek ushbu jarayon integratsiyani sekinlashtirishga olib keladigan navbatdagi byuroqatiq tuzilmalarning barpo etish emas, balki ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish hamda xalqlarimizning qon-qarindoshlik rishtalariga asoslangan keng siyosiy makonning yaratilishi sifatida tushunmog'i darkor. Muhimi, mamlakatimizning MOHTdoirasidagi tashabbuslari jahonning ilg'or siyosiy hamda moliyaviy tashkilotlari tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Xususan, Osiyo Taraqqiyot banki, Yevropa Tiqlanish va Taraqqiyot banki, Jahon banki, Islom Taraqqiyot banki hamda BMT taraqqiyot dasturi

¹ Z. Muzaffarov. Mintaqaviy integratsiya rosmi iqtisodiy sa'yi-harakatlarni taqazo etadi. "Xalq so'zi", gazetasi. 2003 yil, 27 sentyabr.

tomonidan olqishlandi. Mazkur tashkilot vakillari dasturiy hujjatlarni tayyorlashda o'z maslahatlari bilan yordam berishga tayyor ekanliklarini. Markaziy Osiyodagi suv-energetika zahiralarini transport savdosi sohasida olib borgan o'z tadqiqotlari natijalari bilan o'rtoqlashishlarini bildirishdi. Nufuzli moliyaviy tashkilot-YeTTB o'zining shu yil may oyida Toshkentda o'tgan direktorlar kengashining yillik-yig'ilishida Markaziy Osiyo mintaqasidagi integratsiya jarayonlarini qo'llab-quvvatladi.¹ MOHT doirasidagi integratsiyalashuv jarayonlari rivojini Amerika Qo'shma Shtallarning yetakchi siyosiy va ishbilarmon doiralari vakillari ham quvvatlashmoqda. MOHT faoliyatining iqtisodiy istiqbollari haqida fikr bildirib, Qarnegi Fondining yetakchi mutahassisi A. Liven "Markaziy Osiyo davlatlarining mustaqillik yillaridagi iqtisodi turli yo'llar va sur'atlar bilan rivojlandi va ayni paytda xususiy lashtirish, xorijiy qapitalni jalb qilish, bank tizimi va don bozori kabi sohalarda turli rivojlanish bosqichlarida turibdi. Boshqa tomondan olib qaralganda, MOHTga a'zo davlatlar bugungi kunda o'z iqtisodiyotlarining ustivor yo'nalishlarini aniq belgilab olganlar"-dedi. Amerika mutahassislarining fikricha, Afg'onistonning Markaziy Osiyo mintaqaviy hamkorligiga qo'shilishi MOHT faoliyatini rivojlantirish omillaridan biri bo'lishi mumkin. J.Xopkins universitetining Markaziy Osiyo va Kavkaz instituti direktori F. Starming fikricha, "MOHT ning samaradorligi va davomiyligi, eng avvalo, a'zo davlatlar prezidentlarining siyosiy irodasi va samimiy intilishlariga, mamlakatlardagi ichki barqarorlik, shuningdek ushbu davlatlar milliy manfaatlarini imkon qadar hisobga olgan holda bunday ittifoq ularga qanday ustunlik va imtiyozlar ato etishga bog'lik bo'ladi". Aksariyat Yevropalik mutaxassislar MOHTni Markaziy Osiyoda mintaqaviy hamkorlikni chuqurlashtirishga xizmat qilayotgan tashkilot sifatida uning faoliyatini qo'llab-quvvatlashmoqda, O'zbekistonning MOHT doirasidagi roli va o'rniga yuqori baho berishmoqda.

Yevropalik mutaxassislar MOHTga a'zo davlatlarning Markaziy Osiyo integratsiyalashuvini mustahkamlash borasida olib borayotgan uyg'un hamkorligini alohida ta'kidlamodalar. Yevropa

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 2003 yil, 27 sentyabr.

hamjamiyati shu 2003-yilning yanvar oyida Bryusselda o'tgan "O'zbekiston-Yel" hamkorlik kengashining to'rtinchi majlisi davomida MOHTni barpo etish to'g'risidagi shartnomani olqishladi.

2004-yil 28-may kuni Ostona shahrida MOH tashkilotiga a'zo davlatlar rahbarlarining navbatdagi majlisi bo'lib o'tdi. Unda O'zbekiston rahbari o'z fikr-mulohazalarini bildirdilar.

Birinchidan, mintaqamizdagi hozirgi ahvolga xolisona baho beradigan bo'lsak shuni ta'kidlash joizki, "Markaziy Osiyo Hamkorligi"ga a'zo davlatlar izchil rivojlantirish va mamlakatni tiqlash jarayonlari davom etayotgan bo'lishiga qaramay, umuman olganda, Markaziy Osiyo mintaqasida, ta'bir joiz bo'lsa, strategik noaniqlik vaziyat saqlanib qolmoqda. Bugungi kunda mintaqamiz jahon siyosatida, boy tabiiy zahiralar, mineral-xomashyo va birinchi navbatda, uglevodorod resurslaridan foydalanishda o'zining muhim geosiyosiy va geostrategik ahamiyati va mavqeini saqlab kelmoqda. Bu yerda dunyoning eng qudratli davlatlari va bizga qo'shni mamlakatlarning manfaatlari uyg'unlashayotgani, ba'zan esa to'qnash kelayotgani ham hech kimga sir emas.¹

"Markaziy Osiyo Hamkorligi" tashkilotining mintaqada ko'ptomonlama hamkorlikni amalga oshirishning muhim institutlaridan biri sifatidagi ahamiyatni keskin oshmoqda. Bugungi kunda unga dunyoning yetakchi davlatlari va nufuzli xalqaro tashkilotlarining qiziqishi ortayotgani bejiz emas. So'nggi yillarda dunyodagi yirik mamlakatlarning Markaziy Osiyoga jiddiy e'tibor qaratayotgani ko'pchilik uchun, ayniqsa, davlat rahbarlari uchun sir emas. O'zbekiston rahbari Markaziy Osiyoda umumiy bozorini yaratish maqsadlari haqida gapirar ekan, bu boradagi eng asosiy vazifalarni ta'kidlab o'tdi:

Markaziy Osiyo mintaqasi behad boy bo'lgan tabiiy, suv-energetika, mineral-xomashyo resurslari va inson salohiyatidan mazkur bozorga kiruvchi har bir mamlakat manfaati yo'lida oqilona foydalanish va bu ishni takomillashtirish;

¹ Hamkorlik va mintaqaviy integratsiya xalqlarimiz manfaatiga xizmat qiladi. "Xalq so'zi" gazetasi, 2004 yil, 5 iyun.

– qulay investitsiya muhiti va mintaqaga xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun sharoit yaratish borasida yagona yondashuv va strategiyani shakllantirish;

Bir soʻz bilan aytganda, Markaziy umumiy bozorini tashkil etishdan asosiy maqsad.

– MOH tashkilotiga aʼzo davlatlarning jahon va mintaq bozorlaridagi yalpi raqobatbardoshligini oshirish hisobiga ushbu mamlakatlar aholisi turmush darajasini yuksaltirish va iqtisodiyotini jadal rivojlantirishdan iborat. Chunki har bir mamlakat jahon bozoriga oʻz tovarlarini olib chiqish jarayonida jiddiy muammolar va toʻsiqlarga uchraydi. Umumiy bozorni yaratsaq bozorlarimizning ham, tovarlarimizning ham dunyo va mintaq bozorlaridagi yalpi raqobatbardoshligi sezilarli darajada oshadi. Davlatimiz rahbarlari, umumiy bozorni joriy etish uchun uchta asosiy bosqichdan oʻtish zarurligini

taʼkidladi.

Birinchi bosqichda tariflarning yagona, oʻzaro moslashtirilgan va maqbul tizimni nazarda tutuvchi Bojxona ittifoqini shakllantirishga hamda transport-tranzit masalalarini hal etishga kirishish mumkin.

Ikkinchi bosqichda muayyan choralarni qabul qilish asosida Erkin savdo zonasini yaratish mazmuni bilan toʻldirish imkoniyati vujudga keladi. Shu tariqa bu hujjat, nihoyat, ishga tushishi va amaliy natija berishini taʼminlash mumkin boʻladi.

Va nihoyat, uchinchi bosqichda biz Markaziy Osiyoning toʻrtinchi bosqichdagi umumiy bozorini taʼsis etishimiz mumkin. Unda sarmoya va ish kuchining erkin harakatlanishi uchun sharoit yaratiladi. Sogʻlom raqobatni ragʻbatlantirishning antimonopol boshqaruvini vujudga keltirishning yagona mexanizmi yaratiladi. Bu murakkab yoʻlda koʻplab obyektiv va subyektiv, aytish mumkinki, turli ambitsiyalar bilan bogʻliq qiyinchiliklarga duch kelishimiz mumkinligini tan olishimiz kerak. Boy imkoniyatlarga ega mintaqamizning har tomonlama rivojlanishini taʼminlash yoʻlidagi vazifalarni yechish uchun bu muammolarni yengib oʻtishimizga toʻgʻri keladi. Shunday qilib, XXI asrda mintaqaviy xavfsizlik muammolari umumbashariy xavfsizlikni keltirib chiqarish

mumkinligi va Markaziy Osiyo davlatlari siyosat, iqtisodiy hamda ekologiy xavfsizligi mintaqa barqarorligini muhim shartidir.

Markaziy Osiyo davlatlari (jumladan Oʻzbekiston) tomonidan amalga oshirilayotgan tadbirlar, mintaqaviy muammolar yechimi orqali globallashtirishni taʼminlash borasidagi gʻoyalari atroflicha asoslangandir. Bunda mintaq siyosiy, iqtisodiy va ekologiy xavfsizlik muammolarini kompleks oʻrganish, uning muhim jihatlarni tahlil qilish, Oʻzbekistonni xalqaro huquqning subyekt sifatidagi global va regional muammolardandir.

2008-yil 11-12-mart kunlari Toshkentda “Orol muammolari ularning, mintaq aholi genafondi, oʻsimlik va hayvonot olamiga taʼsiri hamda oqibatlarini yengillashtirish uchun xalqaro hamkorlik chora-tadbirlari” mavzusiga bagʻishlangan xalqaro konferensiya boʻlib oʻtdi. Unga Oʻzbekistonning Birinchi Prezidenti oʻz tabrigini yoʻllab “Oʻtgan soʻnggi yillarda mintaq davlatlari xalqaro tashkilotlar bilan birgalikda Orol dengizi xavzasidagi ekologiy hamda ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yengib oʻtish va mintaqadagi vaziyatni yaxshilash boʻyicha sezilarli saʼy-harakatlarni amalga oshirishdi.

Ishonchim komilki, global ijtimoiy muammolar, jumladan Ming yillik rivojlanish maqsadlari doirasida, “regionalizm orqali globalizm sari” formulasi boʻyicha, samarali mintaqaviy mexanizmlar yaratish yoʻli bilan hal etilishi lozim¹ -degan fikrni bildirdi. Mazkur xalqaro nufuzga ega boʻlgan konferensiyaning asosiy maqsadi Orol boʻyi hududida mavjud ijtimoiy-iqtisodiy va ekologiy muammoni yumshatishda kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqishdan iborat.

Markaziy osiyo mintaqaviy xavfsizligini taʼminlashda xavf Afgʻoniston tomonidan jiddiy ekanligini alohida eʼtiborni talab etadi. Afgʻonistonda yetishtirilayotgan narkotiq moddalarning Markaziy Osiyo orqali Yevropaga tarqalayotganligi tabiiy ravishda xalqaro xavfsizlikni taʼminlashni talab qiladi. Mintaqaviy nizolar koʻpgina terrorizm va zoʻravonlik, narkobiznes va qurol-yarogʻ bilan

¹ Islom Karimov. Mamlakatni modernizatsiya qilish va iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish yoʻlida. T. “Oʻzbekiston”, 2008 yil. 16-jild. 286-bet.

noqonuniy savdo qilish, inson huquqlarini ommaviy suratda poymol etish kabi xavfli tahdidlarning doimiy manbaiga aylanib bormoqda.

4. O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan mintaqaviy xavfsizlik va xalqaro hamkorlik masalalaridagi aloqalari

Hozirgi geosiyosiy tizimlar uchun jahondagi globallashuv jarayonlarining yanada rivojlantirish, siyosat tamoyillarining ustivor darajaga ko'tarilishida O'zbekistonning MO davlatlari ichida ahamiyati g'oyatda yuksak. Dunyodagi 170 dan ziyod davlat bilan rasmiy diplomatiq munosabatlar o'rnatilgani bejiz emas. Albatta. O'zbekiston Respublikasi Rossiya, AQSh, Xitoy, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya kabi rivojlangan davlatlar bilan ko'p tomonlama xalqaro aloqalarni yo'lga qo'yish barobarida BMT, YuNYeSKO, YeXHT, MDH, ShHT, NATO kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda ham amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda.

Ma'lumki, Markaziy Osiyo dunyodagi ekologiq falokatga uchragan mintaqalardan hisoblanadi. Yurtboshimiz BMT dasturiga kirgan Ming yillik rivojlanish maqsadlariga erishishda ekologiq va atrof-muhitni muhofaza qilish katta ahamiyat qasb etishishi alohida ta'kidladi. Mintaqamiz Orol fojiasidek ulkan ekologiq muammolarga duch kelib turibdi. O'tgan qirq yil mobaynida Orol dengizi ekvotoriyasi yetti barobar qisqarib, suv miqdori o'n uch marta qamaygani va uning minerallanish darajasi o'nlab barobar ortgani uchun yaroqsiz ahvolga kelgan. Ana shunday bir sharoitda Amudaryo va Sirdaryoning yuqori qismida ulkan gidroinshootlarni qurish bo'yicha loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan urinishlar ekologiyaga jiddiy zarar yetqazib, xavfli texnogen falokatlarini keltirib chiqishi mumkin. Shu bois bu masalada O'zbekistonning pozitsiyasi qat'iy: sobiq tuzum davrida yaratilgan loyihalar asosida transhegaraviy haryolarda xalqaro ekspertizadan o'tmagan va mintaqaning boshqa davlatlari manfaatlari hisobga olinmagan yirik gidroinshootlar qurish, birinchidan, mintaq aholisi hayotini xavf ostiga qo'yadi, ikkinchidan, esa shusiz ham nihoyatda murakkab bo'lgan ekologiq vaziyatni butunlay izdan chiqaradi.

O'zbekiston o'zi ishtirok etayotgan barcha xalqaro tuzilmalardan, xususan Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkiloti ham milliy manfaatlarimizga mos siyosat yuritishga harakat

qilayapti. Voqealar rivoji faqat mustaqil siyosat va milliy manfaatlarni faol himoya qilish amaliyoti mintaqada tinchlik-barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashini ko'rsatib turibdi.

Markaziy Osiyo davlatlari integratsiyasini yangi ko'rinishida namoyish etishda Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkiloti (KXShT) muhim hisoblanadi. 1992-yil 15-mayda Toshkent shahrida Kollektiv xavfsizlik shartnomasining imzolanishi ushbu tashkilotning huquqiy poydevorini yaratdi. Uning yuzaga kelishi Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlik tizimini yaratishga bo'lgan izlanishlar hosilasi deb aytish mumkin. KXShT ga O'zbekiston, Qirg'iziston, Tojikiston, Rossiya va Armaniston davlatlari asos solishdi. Shartnoma 1994-yil 20-aprelda kuchga kirgan bo'lsada, biroq uning amalga oshirilishi mintaqadagi real vaziyatga to'la javob bera olmasdi. Buning asosiy sababi a'zo davlatlari o'rtasidagi munosabatlardagi manfaatlar qarama-qarshiligi tashkilot doirasida jamoaviy faoliyatga to'sqinlik qilardi. Qolaversa, endilikda parchalangan sobiq Sovet Ittifoqi Respublikalari tashkilot doirasida o'zaro bog'lik tayyor emasliklarini namoyish etdilar. Buni Tojikistondagi fuqarolar urushi va Afg'onistondagi qurolli mojarolar mintaqaviy xavfsizlikka tahdid solgan bir vaziyatda tashkilotning shartnomaviy mexanizmidan o'zaro bahamjihatlik bilan foydalanilganidan ham ko'rish mumkin.

O'zbekiston Prezidenti Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkilotining xavfsizlik kengashida so'zlagan nutqida Tezkor harakatlanuvchi kollektiv kuchlar to'g'risidagi bitimni O'zbekiston imzolamaganligini sabablarini chuqur tahlil qilib berdi. "Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkilotining vazifasi bu-o'zaro davlatlar o'rtasidagi va MDH makonidagi turli qarama-qarshiliklar va mojarolarni hal etishda qatnashish emas, balki, avvalo, tashkilotga a'zo mamlakatlarni tashqi tahdidlardan himoya qilishdan iborat".¹ deb alohida uqtirib o'tdi. Chunki zo'ravonlik yoki notinchlik yuzaga kelgan hollarda mustaqil davlatning ichki ishiga Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkilotining harbiy yo'l bilan aralashuvi muammolarning yanada keskinlashib va chuqurlashib ketishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, 2010-yil iyun oyida Qirg'iziston janubida

¹ "Tafakkur" jurnali, 2011 yil, № 3, 16-bet.

sodir bo'lgan fojiali voqealar haqida to'xtalar ekan, davlatimiz rahbari, jumladan bunday dedi: "10-14-iyun kunlari Qirg'iziston janubida ro'y bergan voqealar barchamiz uchun ko'p jihatidan saboq bo'lishi kerak. Ushbu voqealar mamlakat ichidagi qarama-qarshiliklar va mojaroli vaziyatlarning haqiqiy sababini sinchkovlik bilan o'rganmasdan, bu jarayonlarga aralashish qanday oqibatlariga olib kelishi mumkinligini har tomonlama o'ylamasdan, ularni hal etish uchun tashkilotning aralashuviga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmashligini yana bir bor ko'rsatdi".¹ O'zbekistonning qat'iy pozitsiyasi tufayli fojiali voqealar alangasi keng yoyilib ketishining oldi olindi. O'zbekiston va Qirg'iziston hududlarida sodir etilgan terroristik hatti-harakatlar KXShTning mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash qafolati bo'la olmasligini isbotladi. Aynan shu xususda O'zbekistonlik ekspert F.Tolipov tashkilot mintaqaviy beqarorlikni oldini oladigan aniq tizimga ega emasligini ta'kidlaydi.² O'zbekiston Prezidentining shu masala bo'yicha bayon qilgan fikrlari va O'zbekistonning bu boradagi pozitsiyasini bugungi kunda qo'plab xalqaro tashkilotlar vakillari, siyosat va jamoat arboblari ma'qullamoqda va qo'llab-quvvatlamogda. Ma'lumki, O'zbekiston va Markaziy Osiyodagi boshqa davlatlar o'ta murakkab va ko'p qirrali islom dunyosining ajralmas qismi hisoblanadi. So'nggi yillarda diniy ekstremizm, fanatizm va xalqaro terrorizmning tahdidi tobora quchayib borayotganligi sababli Markaziy Osiyo tinchlik va barqarorlikni saqlash xavfsizlikni ta'minlash alohida ahamiyat qasb etadi

O'zbekistonning huquqiy demokratiq davlat, erkin fuqorolik jamiyati qo'rish, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish, fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, xorijiy davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan teng, manfaatli hamkorlik olib borish, Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash, bu yerda yashayotgan xalqlar o'rtasida do'stlik va qardoshlik aloqalarini mustahkamlash, ushbu hududda joylashgan mamlakatlararo integratsiya jarayonlarini rivojlantirish, global

¹ "Tafakkur" jurnali, 2011 yil, № 3, 16-bet.

² Толипов Ф. Многообразие интересов и "Большая стратегия" для Центральной Азии Центральная Азия в XXI веке: сотрудничество, партнерство диалог. Материалы-Ташкент, 2003 г, с 112.

tahdidlarga qarshi birgalikda, hamjihatlik bilan kurashish singari masalalar milliy manfaatlarimizni belgilashda yetakchi omil hisoblanadi.

Bugungi kunda mintaqaviy xavfsizlikning, siyosiy jihatlariga to'htalib o'tadigan bo'lsa avvalo, xalqaro xavfsizlikni ta'minlashda davlatlararo munosabatlar o'zaro tenglik, davlatlar suvereniteti, xalqlarning o'z taraqqiyoti yo'lini o'zi belgilashligi va millat hamda xalqlarning o'z taqdirini o'zi xal qilishligi alohida o'rin tutadi. Shuningdek mintaqada yuzaga keladigan siyosiy iqtisodiy va harbiy inqirozlarni hamda kelishmovchiliklarni tinch muzokaralar yo'li bilan yoki diplomatiq aloqalarni rivojlantirish yordamida o'z yechimini topishi alohida ahamiyatga molik. Mamlakatlararo munosabatlarda xavfsizlikni ta'minlash mamlakatlarning xalqaro huquqiy prinsiplari va normalarga qat'iy amal qilishi ularning har tomonlama hamkorligiga zamin yaratadi.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov Markaziy Osiyo xavfsizlik va hamkorlik masalalari bo'yicha Toshkent kengash-seminarida so'zlagan nutqida Markaziy Osiyo davlatlarining maqsadlari Tinchlik, Barqarorlik va Hamkorlikdan iborat ekanligini ta'kidlash bilan birga uning muhim yo'nalishlarini ko'rsatib bergan edi. Bu: Birinchidan-davlatlar va xalqlar o'rtasidagi tinchlik, o'zaro hurmat va ishonch, suverenitet va mustaqillikni so'zsiz tan olish, kuch ishlatishdangina emas, kuch ishlatish bilan qo'rqitishdan ham to'la voz kechishdir.

Ikkinchidan-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning, islohatlar o'lg'a siljishi va amalga oshishini, inson va jamiyat faoliyatining barcha sohalarida taraqqiyotga erishishining muhim sharti bo'lgan barqarorlikdir.

Uchinchidan-davlat va jamiyat taraqqiyotining ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy jihatlarini rag'batlantiruvchi o'zaro foydali va teng huquqli sheriklik asosida amalga oshiriladigan iqtisodiy integratsiya jarayonidan iborat hamkorlikdir. Bu o'rinda Markaziy Osiyo Respublikalarining yagona iqtisodiy makonda joylashganligi va uning umumiy tarhiy jihatlarini hisobga oladigan bo'lsa yuqoridagi maqsadlarning taraqqiyot yo'nalishida ekanligini ta'kidlash joizdir.

Darhaqiqat, mintaqaviy xavfsizlik ko'pgina mamlakatlarda amalga oshirilayotganligi va ularning tarixiy tajribalarini hisobga olingani holda, Markaziy Osiyo mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash uchun ham huquqiy asoslar yaratishi tarixiy zaruriyat hisoblanadi. Markaziy Osiyo davlatlari xalqaro normalari va prinsiplaridan foydalangan holda, o'zaro munosabatlarda xalqaro huquq ustivorligini ta'minlashlari tom ma'noda davlatlararo iqtisodiy integratsiya rivojiga katta hissa qo'shish bilan bir qatorda uning takomilini ta'minlaydi. Xususan, tashqi qarzlarni adolatli rivishda hal qilish masalasining xalqaro miqyosida huquqiy normalari ishlab chiqilmaganligi ham xalqaro munosabatlarda, jumladan, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi.¹

Ma'lumki, asrimiz boshlariga kelib O'zbekistonning mintqa va xalqaro miqyosida tutgan o'rni hamda obro'-e'tibori tobora ortib bormoqda. Bu darajaga yetish uchun esa qanday murakkab jarayonlar, qarama-qarshilik va chigalliklar, og'ir sinovlardan o'tganimiz barchaga ma'lum. Avvalo davlatimiz rahbarlarining pragmatik, chuqur uylangan siyosiy yo'li va irodasi tufayli O'zbekiston endi xalqaro siyosiy hamda geosiyosiy jarayonlarning oddiy ishtirokchisigina bo'lib qolmay, uning asosiy yo'nalish va mazmunini belgilashda hal qiluvchi o'rin tutadigan davlatlar safidan joy oldi.

Ma'lumki, XXI asrda insoniyat ba'zi global muammolarga duch kelmoqda, bugungi murakkab zamonda dunyo ahli xalqaro terrorizm, ekstremizm, millatchilik, giyoxvand moddalar, qurol-yarog'larining noqonuniy tarqalishi, yirik ekologik va texnologik tahdidlarga qarshi kurash olib bormoqda. Davlatimiz rahbari nufuzli xalqaro anjumanlarda, xususan, BMT Bosh Assambleyasining yalpi majlisida so'zlagan nutqida jahon hamjamiyati tomonidan hal qilinishi lozim bo'lgan ana shunday dolzarb masalalar bo'yicha muhim amaliy taklif va tashabbuslarni ilgari surdi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlikni ta'minlash, xususan yon qo'shnimiz Afg'onistonda 30 yildan ziyod vaqt mobaynida davom etib kelayotgan urushga chek qo'yish, ushbu mamlakatni iqtisodiy

¹ Ch.Sh. Ko'charov. Markaziy Osiyoning mintaqaviy integrasion muammolari. T.Fan. 2008 yil. 58-59 betlar.

jihatidan tiqlash, ijtimoiy-gumanitar infratuzilmalarni shakllantirish, ohamlarni tinch mexnatga qaytarish bo'yicha yurtboshimiz bayon etgan tashabbuslarga xalqaro jamoatchilik alohida e'tibor bilan yondashmoqda. BMT Bosh Assambleyasining 1993-yildagi 48-sessiyasida, 2000 va 2010-yil sentyabr o'yida bo'lgan Mingyillik sammitida dunyo ahli e'tibori yana bir bor Afg'oniston muammosiga qaratildi. Albatta, biz Afg'onistonda tinchlik va barqarorlik bo'lishidan manfaatdormiz. Bu bizning milliy manfaatlarimizga bevosita daxldor bo'lgan strategik masala. Lekin ayni masalaning muhimligi faqat bizning davlatimiz va xalqimiz manfaatlari bilan cheklanib qolmaydi. Uning ijobiy hal qilinishidan butun Markaziy Osiyo mintaqasi qolaversa xalqaro hamjamiyat ham manfaatdordir.¹

Markaziy Osiyoda tinchlikni saqlash, xavfsizlikni ta'minlashda O'zbekistonning o'rni haqida so'z borganda, Prezidentimizning Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli hududga aylantirish haqidagi tashabbusni esga olmasdan o'tolmaymiz. Chunki bu tashabbus hozirgi vaqtda o'zining amaliy tatbig'ini topmoqda. Masalan, Qozog'istonning Semipolatsinsk shahrida Markaziy Osiyoning beshta davlati tashqi siyosat mahqamalari rahbarlari Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli hududga aylantirish to'g'risidagi shartnomani imzolangani bu boradagi muhim qadam bo'ldi. Shu haqda fikr yuriganda 1997-yili Toshkentda o'tkazilgan "Markaziy Osiyo-yadro qurolidan xoli hudud" mavzusidagi xalqaro konferensiya ana shu anjuman uchun poydevor bo'lganini ta'kidlash lozim. Ushbu shartnomani tayyorlash yuzasidan Mintaqaviy ekspertlar guruhi aynan bizning poytaxtimizda tuzilgani ham bu fikrni isbotlab turibdi. Shartnomani imzolash marosimida bu faktni ko'pchilik alohida hurmat va e'tibor bilan esga olgani ham shundan dalolat beradi. Xususan, Qozog'iston tashqi ishlar vazirining "Shartnoma uni imzolash tashabbusini birinchi bo'lib ilgari surgan O'zbekiston poytahtida tasdiqlangan", deb e'tirof etganini esga olaylik.

Davlatimiz rahbarlarining mazkur tashabbusi va imzolangan bu shartnomani xalqaro miqyosdagi ahamiyatini qo'yidagi misollar ko'rsatib turibdi. Mazkur jarayonni BMT Bosh kotibi. MAGATE va

¹ Jaloliddin Safo. Milliy manfaatlar masalasiga yangicha yondoshuvlar. "Tafakkur" jurnali. 2011 yil. №3. 13-14 betlar.

“yadroviy beshlik”ga aʼzo mamlakatlar diqqat bilan kuzatib borгани va ushbu masalaga bagʻishlab BMT qarorgohida bir necha bor uchrashuv va maslahatlashuvlar oʻtkazilgani. BMT Bosh kotibi shartnomani imzolash marosimi qatnashchilariga murojatnoma joʻnatgani hamda boshqa misollar shular jumlasidandir. Biz uchun eng muhim, Markaziy Osiyoning yadro qurolidan xoli hududga aylanishi, yurtimiz, mintaqamiz uzra tinchlik, osoyishtalik muhiti doimo barqaror boʻlib turishidir.

Mustaqil vatanimizning milliy manfaatlarini himoya qilishda Markaziy Osiyo mintaqasida kechayotgan jarayonlar muhim oʻrin tutadi. Shu bois mintqa muammolariga, yon atrofimizdagi voqealarga mamlakatimizda doimo alohida eʼtibor bilan qarab kelimoqda. Chunki hozirgi vaqtda mintaqaviy muammolar nainki bir hudud hayoti, balki butun dunyo taqdiriga daxldordir. Xalqaro terrorizm, narkotrafik va global ekologik muammolar ana shunday yalpi xatardir. Shu oʻrinda ayrim siyosatchi va sayosatshunoslarning Markaziy Osiyo mintaqasini Bolqonga taqqoslashi xususida qisqa bir mulohazani aytib oʻtmoqchimiz. Xususan, mashhur siyosatshunos Zbignev Bjezinskiy “Buyuk shaxmat taxtasi” asarida Markaziy Osiyoni “Yevroosiyo Bolqonlari” deb ataydi. Bunday qarash asossiz ekanini isbotlovchi omillar nihoyatda koʻp. Birinchidan Markaziy Osiyoda tarixiy ildizlari, tili, dini, urf-odati va anʼanalari mushtarak va nixoyat yaqin xalqlar ming yillar davomida tinch-totuv yashab kelmoqda. Ikkinchidan, mintqa xalqlarining milliy tabiati va karakteridagi bagʻriqenglik, oʻzaro hurmat ehtirom, mehi-oqibat fazilatlar chuqur ildiz otgan. Uchinchidan, sobiq ittifoqning yemirilishi arafasida qizil imperiyaning qoʻli va 2010-yil iyun oyida uchinchi bir tomonning igʻvosi bilan uyushtirilgan ayrim mojrolarni hisobga olmaganda, mintaqamiz xalqlari oʻrtasida asrlar davomida nizo-janjallarning oʻzi boʻlmagan. Bjezinskiy globalashuv jarayonlarida Oʻrta Osiyo xalqlarini endigina millat sifatida shakllanayotgan xalqlar deb taʼriflaydiqu, bu hatto izoh berishga ham arzimaydigan notoʻgʻri fikr.¹

Oʻtgan yillarga nazar tashlar ekanmiz, ushbu davr jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini bartaraf etish yoʻlidagi chora-tadbirlar va yutuqlar bilan bir qatorda mintaqaviy va global xavfsizlikka tahdid soluvchi jugʻrofiy siyosiy, mafkuraviy va etniq niqoblar ostida kechgan turli qarama-qarshiliklar, ziddiyat va mojarolarga ham boy boʻlganini taʼkidlash joiz. Koʻp qutbli dunyo, xalqaro xavfsizlikka doimiy ravishda boʻlayotgan tahdidlar sharoitida Oʻzbekiston xalqaro siyosat, iqtisodiy va xavfsizlik borasida ilgari surgan tashabbuslar mintaqaviy va global strategik muvozanat hamda tinchlik osoyishtalik saqlab qolinishida muhim ahamiyat qasb etdi, desak mubolagʻa boʻlmaydi. Albatta, Oʻzbekistonning eʼtirofga sazovor boʻlayotgan saʼy-harakatlari shu bilan cheklanib qolmaydi. Bunga nufuzli xalqaro ilmiy-tadqiqot institutlari va ekspert doiralari Afgʻonistonda tinchlik va barqarorlikni oʻrnatish, mintaqaviy xavfsizlik va osoyishtalikni taʼminlash, terrorizm, narkoagressiya va diniy eksteremizm kabi tahdidlarga qarshi kurash yoʻlida mamlakatimiz rahbariyati olib borayotgan siyosat ham kiradi.

Sir emaski, Oʻzbekiston Markaziy Osiyoda tinchlik, barqarorlik va strategik muvozanatni saqlash, uning manfaatlar toʻqnashuvi va ziddiyatlar makoniga aylanishi oldini olishda turli mintaqaviy va xalqaro tashkilotlar imkoniyatidan foydalanishga intilmoqda. Shu maʼnoda, Oʻzbekistonning ShHT dagi raisligi doirasida ushbu mintaqaviy tashkilot va BMT oʻrtasida 2010-yilning 5-aprel kuni “Oʻzaro hamkorlik toʻgʻrisida”gi bitimning aynan Toshkent shahrida imzolanganiga alohida toʻhtalib oʻtish joiz. Mamlakatimiz tashabbusi bilan imzolangan ushbu hujjat ShHTning xalqaro nufuzi yanada ortayotgani, uning global mojarolar, ommaviy qirgʻin qurollari tarqalishining oldini olish, barqaror iqtisodiy taraqqiyot va atrof-muhit muhofazasi muammolarini hal etishda alohida ahamiyat qasb etib borayotganidan dalolat beradi.

Siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlik masalalarida Oʻzbekiston rahbariyati ilgari surayotgan tashabbuslar va amalga oshirilgan ishlar Respublikamizning mintqa va jahon miqyosidagi obroʻ-eʼtiborini yanada orttirishi shubhasiz. Singapur moliya vazirining oʻrinbosari Lim Xyu Xua 2010-yili Osiyo taraqqiyot banki boshqaruvchilari kengashi yillik majlisining MDH hududida birinchi boʻlib

¹ Laloliddin Safo. Milliy manfaatlar masalasiga yangicha yondashuvlar. “Tafakkur” jurnali, 2011 yil. №3, 17-bet.

Va nihoyat, uchinchi bosqichda biz Markaziy Osiyoning tom ma'nodagi umumiy bozorini ta'sis etishimiz mumkin. Ishonchim komilki, faqat "Markaziy Osiyo Hamkorligi" tashkilotigina Umumiy bozorni tashkil etishining asosi sifatida xizmat qilishi mumkin va xizmat qilishi shart, degan fikriga hamma qo'shiladi. Lekin buning uchun mavjud tuzilmalardan foydalanish imkoniyatlarini chuqur o'rganib chiqish ularning vakolatlarini belgilash va qarorlar qabul qilish tartibini aniqlash talab qilinadi.¹

Ana shu tuzilmalar negizida yangi muvofiqlashtirish va boshqaruv organlarini shakllantirish mumkin. Biz Markaziy Osiyoda mintaqaviy integratsiya jarayonlarini rivojlantirishda ishtirok etishni amalda intilayotgan davlatlar bilan hamkorlik aloqalarining mexanizmini ishlab chiqishni tavsiya etamiz.

Umuman olganda Markaziy Osiyo Hamkorligi nafaqat bugungi o'tish davri mahsuli, balki jug'rofiy, tarixiy etnik va ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojdir. Chunonchi, bu mamlakatlar jug'rofiy jihatidan bir-biriga yaqin va zich joylashgan. Suv, elektr energetikasi va boshqa tabiiy omillar ham ularni bog'lab turadi. Qariyb 50 millionli aholi tarixan yagona uyg'unlashib ketgan dunyoqarash va an'analarga ega. Ularning har qanday siyosiy va iqtisodiy hamdo'stlikdan ham baland to'radigan qadimiy qadriyatlari bor. Ming yilliklar mobaynida shakllangan ma'naviy, madaniy ahloqiy, diniy va isoniy mushtarakligi ham mavjud.

Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari o'rtasidagi siyosiy hamkorlikning rivojlanishi va mustahkamlanishi haqida gapirilar ekan, bu borada O'zbekistonning alohida o'rin tutishini ta'kidlamok kerak. O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ushbu mintaqada rivojlangan, katta va boy ma'naviy va madaniy potensialga ega mamlakat hisoblanadi, shuning uchun ham u Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston o'rtasida, shuningdek butun Markaziy Osiyo mintaqasida hamkorlikning o'rnatilishida bog'lovchi bo'g'in vazifasini bajarishi mumkin.

Agar Markaziy Osiyo mintaqasi haqida gapiriladigan bo'lsa, bu hududda yashovchi jami 50 million aholining teng yarmi O'zbekistonda istiqomat qiladi. Shu bois, O'zbekiston Markaziy

Osiyo mamlakatlari bilan qilinadigan hamkorliklarga yetakchi mavqega egadir.

Markaziy Osiyo davlatlari o'zaro hamkorligining asosini iqtisodiy sohada xususan, tabiiy resurslardan foydalanishda xalqlarning umumiy sa'y-harakatlarini birlashtirish, ularning ilmiy-texnik, ishlab chiqarish, texnologiq salohiyatini yaqinlashtirish va shu orqali, har bir mamlakatning izchil rivojlanishiga, barcha xalqlarning moddiy farovonligi va madaniy darajasini oshirishga erishish kabi maqsadlar tashkil etadi. Ushbu vazifalarni hal etishning muhim sharti esa Markaziy Osiyo mintaqasida va boshqa Osiyo mamlakatlarida tinchlik va osoyishtalik, barqarorlikni ta'minlashdan iboratdir. Tinchlik va osoyishtalikni ta'minlamay turib, barqarorlikqa erishmay turib, hech qanday islohatni amalga oshirib bo'lmaydi. Ana shu ma'noda Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli zona deb e'lon qilish to'g'risidagi tashabbus Osiyo mamlakatlari tomonidan ham qo'llab-quvvatlandi. Markaziy Osiyo davlatlari o'zining tashqi siyosiy hamkorliklari davomida Orol muammosini hal etish uchun mamlakatlar sa'y-harakatlarini umumlashtirishni ustivor yo'nalish deb hisoblaydi. Bu muammo bugungi kunda nafaqat Markaziy Osiyo uchun, balki butun insoniyat boshiga ham jiddiy xavf solib turibdi.

Xullas, birinchidan Markaziy Osiyo davlatlari Markaziy Osiyoda tinchlik va kollektiv xavfsizlikni, saqlash shu mintaqadagi mamlakatlar salohiyatini birlashtirish, o'zaro hamjihatlikni mustahkamlash borasidagi harakatlari jahonda tinchlik va barqarorlikni o'rnatish uchun o'ta muhimdir.

Ikkinchidan, Markaziy Osiyo davlatlarining Markaziy Osiyodagi tinchliksevar tashqi siyosatining konstitutsion tamoyillari tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiq; shu hududdagi davlatlarning suveren tinchligi va chegaralar daxlsizligini xurmat qilish boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik; inson huquqlari va erkinliklarini xurmatlashdan iboratdir.

Uchinchidan, Markaziy Osiyoning geosiyosiy holati undagi davlatlarning bir-biriga qarama-qarshi tashqi siyosati yuritilishidan zarar ko'radi. Buning oldini olish uchun mintaqa davlatlari xalqaro muammolarga bo'lga yagona tizimli yechimlarni ishlab chiqishlari

¹ "Xalq so'zi" gazetasi. 2004 yil. 5 iyun.

va bu yechimlar tashqi siyosiy izchillik va ustivorlik tamoyili asosida qo'llab-quvvatlanishi zarur.

To'rtinchidan, Xalqaro munosabatlardagi, xususan Markaziy Osiyoga tegishli masalalarda tashkilotning a'zo davlatlari SHHTning mintaqaviy barqarorlik va rivojlanishga qo'shadigan hissasini yuqori baholaydilar.

Beshinchidan, KXShT ning Markaziy Osiyo mintaqaviy xavfsizlik tizimini yaratishdagi ahamiyatini, hamda mintqa davlatlari o'rtasida o'zaro uyg'un tashqi-siyosiy hamda harbiy-siyosiy munosabatlarning shakllanishi va barqaror qafolatlarning yaratilishi amaliy jihatidan samarali xavfsizlik tizimini barpo etishda hal qiluvchi rol o'ynashi shubhasizdir. Xullas, Markaziy Osiyo davlatlarining salohiyatini uyg'unlashtirish va mustahkamlash borasidagi harakatlari, jahonda tinchlik va barqarorlik o'rnatish uchun o'ta muhimdir.

5. Markaziy Osiyo Mintaqasini Yadro qurolidan holi zonaga aylantirishda O'zbekiston Respublikasining tashabbuslari

Yadrosiz zonaning vujudga kelishi va rivojlanishi ba'zi davlatlarning tinchliksevar kuchlarining militarizmga qarshiligidir. Yadrosiz zona tuzish muammosi vujudga kelgandan hozirgi kungacha aniq evolyutsion yo'lini bosib o'tdi. Dastlabki yadrosiz zona tushunchasi asosan yadro qurollarining hududiy tarqalishini oldini olishning vositasi bo'ldi. Keyinchalik 70-yillar boshiga kelib bunday qurollar harbiy harakatlarda ishlatiladigan bo'ldi. Hozirgi sharoitda bunday zona davlatlar o'rtasida o'zaro ishonchni mustahkamlashning muhim vositasi sifatida qaraladi:

Yadrosiz hudud qurollarning cheklanganligi, yadro ziddiyatlari vujudga kelishining havfsizlikning kamayishi vositasi bo'ldi. 1968-yilda yadro qurollarni tarqatmaslik to'g'risida shartnoma imzolandi. Yadrosiz zona shunday hududki unda yadro qurollarini ishlab chiqarish, sinovdan o'tkazish va tarqatish taqiqlanadi.¹

BMT Bosh Assambeliyasi yadro qurolidan xoli zonasi bu BMT tomonidan tan olingan istalgan zonadir. 1995-yil BMT Bosh Assambeliyasi yadrosiz zona tuzish bo'yicha masalalarni hal etish

uchun yer yuzining turli hududlariga bu muammoni kelib chiqishini o'rganuvchi ekspertlar guruhini jo'natdi. Ular 3 ta guruhga mansub davlatlardir:

1-zonaga kiruvchi davlat;

2-yadro quroliga ega bo'lgan davlat;

3-boshqa davlatlar;

Yadrosiz hududdagi davlatlarning ba'zilar shartnomaga ko'ra ba'zi mulklaridan mahrum bo'ladi:

1-ularda yadrosiz maqomi to'lik o'rnatiladi;

2-bu zonadagilar yadro davlatlari bilan havfsizlik qafolatlarini oladilar;

Tahminiy hisob-kitoblarga ko'ra hozirgi kunda yadro qurolidan xoli zona yyer sharining 2/3 qismni tashkil etadi. Ularni yagona maqsad birlashtiradi. Bu maqsad yadro va eqalogiq haloqatlar tarqalishini to'xtatish. Yadro qurolining sinovdan o'tkazishning taqiqlashdir. Yadrosiz zona yaratish bo'yicha ilk bor BMT ni jalb etilishi ham ahamiyatlidir.¹

Yadrosiz zona tuzishning shartnomaviy prinsiplari mavjud, shu bilan birga turli darajada ishlab chiqilgan tashabbuslar ham bor. Shartnomaga kirayotgan tomonlar quyidagi majburiyatlarni zimmasiga oladi:

1-yadro materiallari va vositalaridan tinchlik maqsadlarida foydalanadi;

2-o'z hududida yadro qurollarini sinovdan o'tkazishni, ishlab chiqarishni va foydalanishni taqiqlaydi;

3-o'z hududida yadro qurollarini olish, saqlash, o'rnatish va joylashni taqiqlaydi;

4-o'z hududida yadro qurollarini sinovini nazorat etadi;

5-yadro va yadrosiz davlatlar majburiyatlari va javobgarligini, tengligini ta'minlaydi;

6-umumiy qurollanish yutuqlariga qaratilgan o'zaro chora tadbirlarni qo'llab-quvvatlaydi;

¹ S.Jo'raev, O.Ahmedov, M.Rahimova. O'zbekiston va jahon hamjamiyati. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi. T. G'afur G'ulom nomidagi nashryot-mathaa ijodiy uyi. 2008 yil. 415-bet.

¹ Дипломатический словарь. Т. "Наука". Москва 1984 г. с 119.

7-havfsizlikni yagonaligiga va tengligiga asoslangan prinsipga jiddiy bo'ysunadi;

8-yadrosiz hududga kiruvchi davlatlar yadro energiyasidan iqtisodiy- ijtimoiy maqsadlarda manfaat va ehtiyojlarda foydalanish dasturini ishlab chiqadi.

9-MAGATE doirasida yadrosiz hududdan yadro materiallarini, texnologiya va asbob-uskunalarni yetqazib berish;

10-aralashmaslik shartnomasini so'zsiz bajarish;

11-xalqaro transportirovqa jarayonida yadro materiallarining fizik himoyasini ta'minlash (bu 1980-yilda yadro materiallarini fizik himoya qilish to'g'risida konvensiya imzolanganidan keyin boshlanadi).

O'zbekiston Respublikasi havfsizlikning ichki hududiy va global o'zaro munosabatlari va bo'linmaslik prinsipini qo'llab-quvvatlaydi. O'zbekiston mustaqil davlatlardan birinchi bo'lib yadro qurollarini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomaga qo'shildi. 1993-yil sentyabrda BMT Bosh Assambeliyasining 48-sessiyasida Birinchi Prezident I.Karimov Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli zona tuzish tashabbusi bilan chiqdi. prezidentning bu tashabbusi xalqaro jamoatchilikda ijobiy qabul qilindi.

1996-yil 3 deqabrda Lissabondagi YeXHT davlatlari uchrashuvida shu tashabbus yana ko'tarib chiqildi. Uchrashuvda asosiy e'tiborni XXI asrda havfsizlikni yangi modellarini ishlab chiqishga, xalqaro va davlatlar barqarorligini ta'minlash uchun yangi yo'nalishlar ishlab chiqishga qaratdi. Markaziy Osiyoda YeXHT faoliyatini faollashtirish va Yevropa ittifoqi bilan aloqalarni kengaytirishga e'tibor qaratiladi. 1997-yil 15-sentyabrda Toshkentda "Markaziy Osiyo yadro qurolidan holi zona" mavzusida xalqaro konferensiya bo'ldi. Bunda ishtirokchilar e'tiborini Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli zona tuzish dolzarb va muhim bo'lib qolganligiga qaratildi. Undagi barcha davlatlar ham yadro qurolini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomaga qo'shilmagan edi. Ba'zi davlatlar bunga o'z e'tirozlarini bildirdi. Uchrashuvda ta'kidlandiqi Markaziy Osiyo, Lotin Ameriqasi, Janubi-Sharqiy Osiyo, Janubiy Tinch Okeani hududi va Afriqadan keyingi 5-yadro qurolidan xoli zona hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining yadro quroliga munosabati O'zbekiston Respublikasi harbiy doktrinasida ham o'z aksini topgan. Hususan uning birinchi bo'limida ta'kidlanganidek O'zbekiston yadrosiz prinsiplarni qo'llab-quvvatlaydi. Unga ko'ra O'zbekiston yadro qurollarini ishlab chiqarmaydi, joylashtirmaydi va tarqatmaydi. O'zbekiston hududida yadro qurolli sinovlarni o'tkazishni ta'qiqdaydi. O'zbekiston himiq, bakteriologiq va boshqa ommaviy qirg'in qurollarini ishlab chiqarmaydi. O'zbekiston Respublikasi kimyoviy qurollarni ta'qiqlovchi konvensiyaga qo'shiladi. Bakteriologiq qurollarni ta'qiqlovchi muammolar bo'yicha muzokaralar olib boradi. O'z qurolli kuchlari va harbiy bazalarini boshqa davlatlar hududiga joylashtirmaydi.

1997-yil 28-fevralda Markaziy Osiyo davlatlari boshliqlari Almata uchrashuvida Almata deklaratsiyasini qabul qilishda unda yadro qurolidan xoli zona tuzish g'oyalari bir ovozdan maqullandi. Toshkent konferensiyasida 56 ta davlat va 16 ta xalqaro tashkilotlari va vakillari Markaziy Osiyoni yadrosiz hududga aylantirish g'oyalarini to'lik qo'llab-quvvatladi. Qirg'iziston vakillari Bishkekda bu masala bo'yicha xalqaro ekspertlar guruhi uchrashuvi o'tkazish taklifi bilan chiqdilar. Bu tashabbus konferensiya ishtirokchilari tomonidan ma'qullandi.¹

1998-yil 9-10-iyunda Bishkekda Markaziy Osiyo davlatlari ekspertlarining konsultativ uchrashuvi bo'ldi. Bu uchrashuv tarixga "5+5+ BMT" nomi bilan kirdi. Unda Markaziy Osiyoni 5 ta davlat vakillari "Markaziy Osiyo yadro qurolidan xoli zona" to'g'risidagi shartnomani asosiy loyihalari hujjati qabul qilindi. Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli zona tuzish masalasi BMT ni Bosh Assambeliyasida bu rezolyutsiya loyihasi muhokama qilindi. Xalqaro shartnomaning imzolanishi yadrosiz zona maqomini rasmiylashtirdi. Bu shartnoma Markaziy Osiyoni yadrosiz hududga aylanishini mantiqiy yakuni bo'ldi. Shartnomaning asosiy maqsadi Markaziy Osiyoga yadro qurolini kirib kelishini har qanday shakllarini ta'qiqlashdir. Shartnomaga ko'ra davlatlar quyidagi majburiyatlarni o'z zimmalariga oladilar va ta'qiqlaydilar:

¹ "Markaziy Osiyo yadro qurolidan holi zona". Xalq so'zi gazetasi. 1997 yil. 16-sentyabr. 1-bet.

- o'z hududida yadro quroli sinovini ta'qiqlash;
- harbiy maqsadlarda yadro texnologiyalaridan foydalanish
- yadro qurolini ishlab chiqarish va unga ega bo'lish;
- yadro qurolini saqlash, joylashtirish va o'z hududidan olib o'tish.

Markaziy Osiyoda yadrosiz hudud maqomining samarasi yadro davlatlarining bunga munosabatiga bog'lik. Shu maqsadda bu shartnomaga qo'shimcha sifatida 2 ta protokol tayyorlandi. Ularning birinchisiga ko'ra Markaziy Osiyoga chegara davlatlar: Rossiya, Xitoy, Pokiston va Hindiston unga qo'shildi. Ikkinchi protokolda ta'kidlanganki "yadro klubi" a'zolari: Rossiya, Xitoy, AQSh, Angliya va Fransiya yadrosiz zona maqomini e'tiborga olib bu hududda faoliyat olib bormaydi.

Bu protokollar yadrosiz hudud maqomining qafolati bo'ldi. Markaziy Osiyoda yadrosiz hudud tuzishning foydasi shundaki, bu yadro qurollari tarqalish muammosini hal qiladi.

Yadro qurolini tarqatmaslik muammosi ommaviy qirg'in qurolining yaratilishi bilan global muammo sifatida ko'tarila boshlandi. Tarqatmaslik - yadro quroliga ega bo'lgan yangi davlatni paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik va uni oldini olishdan iborat. Yadro quroliga ega bo'lgan yangi davlatni paydo bo'lishini oldini olishning muhimligi 60-yillarda AQSh, SSSR, Angliya va Fransiyaning Yadro quroliga ega bo'lgan davlatlar sifatida shakllanishi bilan anglashila boshlandi. Bu masalada Xitoy ham ular safiga qo'shilishga tayyor edi. Bu davrda Irlandiya yadro qurolini tarqatmaslikning xalqaro huquqiy hujjatini ishlab chiqish tashabbusi bilan chiqdi. SSSR, AQSh, shuningdek Angliya yadro qurolini tarqatmaslik haqidagi shartnomani (YaQTSh) ishlab chiqarishga kirishdi va uning saqlovchilari bo'lishdi. Xitoy va Fransiya bir necha o'n yildan keyin bu shartnomaga qo'shildi. YaQTSh beshta yadroviy davlatga quyidagi majburiyatlarni berdi:

- Yadro quroliga ega bo'lmagan hech bir davlatga buni bermaslik va ular ustidan qattiq nazorat o'rnatish.
- Yadro quroliga ega bo'lmagan davlatga uni yaratishga yordam bermaslik.

- Yadro quroliga ega bo'lmagan hech bir davlatga MAGATE ning qafolatisiz yadro qurolini yaratishga asos bo'ladigan materiallarni bermaslik.

- Atom energiyasidan tinchlik yo'lida foydalanish bo'yicha xalqaro hamkorlikka qo'maklashish va yadroviy qurolsizlanish bo'yicha muzokaralarni muntazam olib borish.

Yadro quroliga ega bo'lmagan YaQTSh ga a'zo bo'lgan taxminan 180 ta davlatga ushbu shartnoma yadro quroliga ega bo'lmashlik, uni qo'lga kiritmaslik va qayta ishlamaslik, hamda atom energiyasidan faqat tinchlik yo'lida foydalanishlik bo'yicha MAGATE ning qafolatini majburiy qildi. Dunyoda yuqoridagi Shartnomaga a'zo bo'lmagan, biroq yadroviy faoliyat olib boruvchi to'rtta davlat mavjud.¹ Bular Isroil, Hindiston, Pokiston va Kubadir.

1991-yilning ohiriga kelib Sovet Ittifoqining parchalanib ketishi bilan xalqaro munosabatlar tarixida, shuningdek yadro qurolini tarqatmaslik sohasida ham katta ahamiyatga ega bo'ldi. BMT Havfsizlik Kengashining doimiy a'zosi va katta hajmdagi yadro quroliga ega bo'lgan davlat parchalandi. Ma'lum vaqtdan keyin Rossiya Federatsiyasi yadroviy huquqiy xolat yuzasidan SSSRning qonuniy vorisiga aylandi va yadro qurolini tarqatmaslik bo'yicha xalqaro tuzumning asosiy hujjati bo'lgan -YaQTX bo'yicha barcha huquq va majbo'riyatlarni o'z bo'yniga oldi. Shu bilan birga, SSSRning parchalanishi tarqatmaslik borasida yangi jiddiy havflarning paydo bo'lishiga olib keldi. Iqtisodiy inqiroz, boshqaruv tizimining zaiflashuvi, jinoyatchilikpiig avj olib ketishi, jamiyatdagi ruhiy tushkunlik va shu kabi biologiq, himiyaviy va yadroviy qurolsizlanishning davom ettirishni majbur qiluvchi xodisalar AQSh Mudofaa Vaziri Donald Ramsfeldning ta'kidlashicha, Rossiyaning Ommaviy qirg'in quroli va uning tayyorlanishi uchun kerakli bo'lgan materiallarni dunyoga tarqatuvchi davlatga aylanishiga olib keldi. Bugungi kunda Rossiyaning tarqatmaslik masalasidagi G'arb bilan, shuningdek AQSh bilan muloqot boshlashi boshqa davlatlar tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda. Yadro va boshqa ommaviy qirg'in qurollarini tarqatmaslik tizimining muhim tarkibiy elementlari quyidagilardan iborat:

¹ WWW/.nti.org.

Qurol-aslaha materiallarining himoya qilinishi va ular eksportini doimiy ravishda nazorat qilish tizimi;

Akd-idroqli insonlarning kamayishini oldini olish tizimi;

OQQ va materiallarining saqlashda havfsizlikning ta'minlanishi;

Yadro va boshqa OQQ hamda ularning materiallarining sotilishini va noqonuniy aylanmasini oldini olish.

Tarqatmaslik tizimining mustahkamlashning muhim elementi. bu sohada g'arbning MDH davlatlariga mashhur Nanna-Lugara dasturi misolida ko'rsatayotgan yordamidir.¹ 2002-yil iyunda Qanadada bo'lib o'tgan yirik sakkizlik a'zo davlatlarning sammitida OQQ va xalqaro terrorizmdan kelib chiquvchi bir-biriga qarshi o'zaro havflarga qarshi kurash bo'yicha muhim qarorlar qabul qilindi. Shuningdek OQQ va ularning materiallarini tarqatishga qarshi saqkizlikning global hamkorligini tashkil etish haqida qaror qabul qilindi. A'zo davlatlar OQQ ni terroristlarning qo'lga tushib kolishini oldini olish tashabbusini ilgari surdi. «sakkizlik» liderlarinish qo'shma bayonotida «terroristlar yoki ularni yashirayotganlarning yadroviy, himiyaviy, yoki biologiq ommaviy quroliga ega bo'lishlarini» oldini olishga tayyor ekanliklarini ta'kidladilar.

Yuqoridagi maqsad yuzasidan boshqa davlatlar ham qo'shilishi mumkin bo'lgan quyidagi oltita tamoyil qabul etildi: 1) qurol, material, texnologiyalarning tarqalishini oldini olishga qaratilgan ko'p tomonli shartnomalarning ishlab chiqilishi va qabul qilinishiga ko'maklashish;

2. Yuqorida ko'rsatilgan materiallar va texnologiyalarning havfsizligini va ro'yhatga olinishini ta'minlash;

3. Obyektlarning himoya qilinishida tashkilotlarga yordam berish;

4. Yuqorida ko'rsatilgan predmetlarning noqonuniy aylanmasini ta'qiqlash borasida davlatlarga yordam berish;

5. milliy eksport va yuklarni tushirishda kuchli nazoratni amalga oshirilishiga qo'maklashish;

6. yadroviy, himiyaviy va biologiq qurollarga zarur bo'lgan materiallar zahirasini boshqarish va ularni yo'q qilish bo'yicha chora-tadbirlarni qabul qilish.

Global hamkorlikning muhim jihatlari tajribalaridan foydalanish va mavjud dasturlarni, hususan, Havflarni birgalikda qamaytirish bo'yicha dasturni kengaytirish. AQSh yuqoridagi dastur bo'yicha 1992-yildan e'tiboran, Rossiya va sobiq SSJL davlatlariga 7 milliard dollar ajratdi. 90-yillar boshlarida Markaziy Osiyodagi beshta yangi davlat o'z mustaqilliklarini qo'lga kiritganlaridan keyin, ular oldida, ularga meros bo'lib o'tgan OQQ taqdirini hal etish uchun dastur va yo'nalishlarni ishlab chiqarish vazifasi to'rar edi. Hozirgi paytgacha ular tomonidan olib borilayotgan qurolsizlanish va tarqatmaslik sohasidagi faoliyatlar AQSh ning havflarni birgalikda qamaytirish dasturi asosida moliyalashtirilmoqda. Ohirgi o'n yil mobaynida mintaqa davlatlari bu sohada muayyan yutuqlarni qo'lga kiritdi. 2004-yil yozida O'zbekiston Respublikasida «Eskport nazorati to'g'risida» gi qonunni qabul qildi. Bunda mamlakat OQQ ni tarqatmaslik bo'yicha ilgari qabul qilingan xalqaro majburiyatlarni bajarilishini ta'minlashga chaqirilgan. Davlatlar tomonidan qonunga muvofiq amalga oshiriladigan eksport nazorati ushbu mamlakatlardan chiqayotgan yadroviy, biologiq, himiyaviy qurollarni yaratish uchun ishlatiladigan hom ashyolar, asbob-uskunalarga, ilmiy-texnikaviy axborotlarga va intellektual faoliyatlarning natijalariga tatbiq qilinadi. Ohirgi paytlarda bunga o'xshash qonunlar barcha Markaziy Osiyo davlatlarida qabul qilingan. O'tgan davrda Markaziy Osiyo davlatlari OQQ uchun kerakli bo'lgan materiallarning havfsizligini ta'minlashda ulkan yutuqlarga erishdilar. Biroq bu materiallarning o'g'irlanishidan va ko'chirilishidan himoya qilish borasidagi havf hali hanuz saqlanib qolmoqda. Bu tashvishlar ayniqsa 2001-yil 11-sentyabr AQSh gi voqealardan keyin, Markaziy Osiyo davlatlarining terroristik tashkilotlar («Al-Qoida») bilan aloqalikda gumon qilinayotgan davlatlarga yaqin bo'lgan terroristik guruhlarining mavjudligi sababli yanada ortdi. OQQ ga ega bo'lishga intilganlarning maqsadi yuqori darajada boyitilgan uran va plutoniyni qo'lga kiritishdan iborat bo'lgan. Mintaqada OQQ uchun materiallarning mavjudligidan ko'ra havfliroq bo'lgan omil boshqa mamlakatlardan keltirilayotgan

¹ WWW.nti.org.

havfli materiallarni olib o'tishda Markaziy Osiyodan koridor sifatida foydalanishga urinishlardir. Bunday materiallarning katta zahirasi Markaziy Osiyo davlatlarining shimoliy qo'shinlarida-Rossiya va Ukrainada mavjud ayni paytda ayrim janubiy qo'shinlari OQQ ni qo'lga kiritishga intilmoqda. Moliyaviy vositalarning va kerakli asbob-uskunalarining yetishmasligi, shuningdek malakaviy qadrlarning ozligi tashkilotlarning davlatlar hududi orqali materiallarni olib o'tishda eksport va chegara nazoratini amalga oshirishga to'sqinlik qilmoqda. Markaziy Osiyo davlatlarining hukumatlari eksport ustidan nazorat o'rnatish tizimini mustahkamlashning muhim ahamiyatga ega ekanligini tushunib yetmoqda. AQSh mintaqada chegara va eksport nazoratini amalga oshirish xizmatlariga radioaktiv ko'rsatkichlar, transport vositalari, kompyuterlar yetqazib berish, shuningdek qadrlarni tayyorlash borasida ko'mak bermoqda. Mintaqa ichida va uning tashqarisida ommaviy qirg'in qurollarini tarqalishini samarali shaklda oldini olish chegara va eksport nazorati tizimi masalalari davomli shaklda diqqat markazida bo'lgandagina mumkin bo'ladi. Diplomatik lug'atda yadrosiz zona haqida qo'yidagi ta'rifni keltiriladi. "Yadro qurolini joylashtirishdan xoli bo'lgan zonalarini tashkil etish yadroviy ziddiyatlarni paydo bo'lish imkoniyatini ozaytiradi, unga kiruvchi mamlakatlarning havfsizligini mustahkamlaydi. 1968-yilgi yadro qurolini tarqatmaslik haqidagi shartnomalarni amalga oshirish uchun xizmat qiladi".¹ Yadrosiz zona, manfaatdor davlatlar tomonidan yadro qurolini ishlab chiqarish, sinash va joylashtirishni man etuvchi xalqaro hujjatni imzolanishi bilan rasmiy shaklda e'lon qilingan hamda bu hududda va bu hududga qarshi yadro qurolini qo'llash ta'qiqlangan va BMT tarafidan e'tirof etilgan hududdir. Hozirgi davr sharoitida yadro qurolidan xoli zona, xalqaro havfsizlikni va davlatlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlashning muhim elementlaridan biri deb hisoblanmoqda. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan yadro qurolidan xoli zonaning belgilanishi va mustaqil davlatlarning unga erkin kirishi BMT Bosh Assambleyasi tomonidan chiqarilgan "Bitim va konvensiya"asosida amalga oshiriladi Bunday bitim «yadro qurolini butunlay

yo'qligini"ta'minlashi keraq shuningdek bu bitim bilan aniqlangan tegishli majburiyatlarni qafolatlash maqsadida nazorat va taftish qilish xalqaro tizimini yo'lga qo'yishga haklidir.²

Shu bilan birga YaQXZ yaratish haqidagi bitimlar mintaqaning ishtirokchi davlatlarining tinchlik maqsadida atom sanoatini rivojlantirishini man etmaydi.

BMT doirasida yadrosiz zona yaratish masalasi bo'yicha majburiyatga ega bo'lgan davlatlarning qo'yidagi guruhlar mavjud:

- 1) mintaqaga kiruvchi davlat
- 2) yadro quroliga ega bo'lgan davlat
- 3) boshqa davlat

Hozirgi paytda yadro qurolidan xoli zona yyer sharining 3,2 qismini egallaydi. Yadro qurolisiz mintaqalar asosida tashkil etilgan bunday shartnomalar umumiy belgilarga egadir, shu bilan birga har biri o'ziga xos belgilarga ham egadir.

Ularni birlashtirgan maqsad atom qurolini tarqatishning oldini olish va yadro terrorizmiga qarshi kurash, yadro va ekologiq fojea va haloqatlarni oldini olish hamda atom va yadro qurolini sinash va portlatishga qarshi kurashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi va mintaqaning boshqa davlatlari Markaziy Osiyoda va unga yaqin bo'lgan mintaqada tinch va barqaror sharoit yaratishda o'z hissalarini qo'shmoqdalar. Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli hududni e'lon qilishda Respublikamiz qator muhim tashabbuslar ko'rsatmoqda, shu jumladan BMT Bosh Assambleyasini 48-sessiyasida prezidentimiz yuqoridagi tashabbus bilan chiqdi. 1998-yil o'rtalarida yadro qurolidan xoli zona tashkil etish g'oyasi mintaqa davlatlari tashqi ishlar vazirlari darajasida muhokama qilindi. Va 1996-yildan boshlab mintaqaviy guruh o'zining faoliyatini boshladi. Qachonki bo'lajak Toshkent konferensiyasida "Markaziy Osiyo-Yadro qurolidan xoli zona" to'g'risidagi hujjat loyihasi borasidagi kelishuvning zarurligi paydo bo'lyapti. BMT Bosh Assambleyasi 48-sessiyasida minbardan yangragan tashabbuslarini rivojlantirgan holda O'zbekiston Respublikasi yadro qurolini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomaga qo'shildi va uning o'zaytirish tashabbusi bilan chiqdi. Keyingi

² Дипломатический словарь. Т. "Наука". Москва 1984 г. С 119.
133

muhim qadam 1996-yil 3-deqabrda YezXDning Lissabondagi Sammitida Birinchi Prezident Islom Karimov tomonidan taklif etilgan "Markaziy Osiyo mintaqasini yadroviy qurolidan xoli zona" deb e'lon qilish fikri bo'ldi.¹

Bunday zona yaratish g'oyasi boshqa Markaziy Osiyo davlatlari tomonidan aktiv qo'llab-quvvatlandi, hususan, 1997-yil Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining Olmaota uchrashuvida "Olmaota deklaratsiyasi" qabul qilindi, bunda besh lider "Markaziy Osiyo - yadro qurolidan xoli zona" xalqaro konferensiyasini o'tkazishni qo'llab-quvvatlashga chaqirdi.

Bundan keyin 1997-yil iyulda Bishkek shahrida o'tkazilgan Qirg'iziston, Qozog'iston va O'zbekiston Respublikalarining tashqi ishlar vazirlarining majlisida bu tashabbuslarning amaliy jihatdan amalga oshirish masalalari ko'rib chiqildi.

Bu uchrashuvdan keyin BMT Bosh Assambleyasining 52-sessiyasida birgalikda yadro qurolidan xoli zona tuzish (YaQXZ) fikri ilgari surildi.

Bu majlisdan keyin tashqi siyosiy boshqarma ekspertlari birgalikda Markaziy Osiyo YaKEM loyihasining rezolyutsiyasini ishlab chiqarishga kirishdilar.

Shular qatorida Markaziy Osiyoda - yadro qurolidan xoli zona (YaQXZ) tashkil etish va "Yadro qurolini tarqatmaslik" haqida Konferensiya o'tkazish bo'yicha O'zbekiston va Qozog'iston taklifi qo'llab quvvatlandi. 1997-yil 8-11-sentyabr kunlari Almatada va 1997-yil 14-16-sentyabr kunlari Toshkentda bo'ldi. Toshkentda o'tkazilgan Xalqaro Konferensiya 3 kun bo'ldi. Konferensiyada ko'tarilgan asosiy muammo ekspertlar ishtirokida konferensiya hujjat loyihalarini muvofiqlashtiruvchi va tashkiliy masalalarni tezkorlik bilan hal etuvchi doimiy ishlab turadigan ishchi guruhini tuzish haqida qaror qabul qilingan. Bundan tashqari yadro qurolidan xoli mintaqa tashkil etish borasida mintaqa davlatlari boshliqlari bilan fikr va mulohazalar almashtirilganligi aytiladi. Bizning Respublika fikrlari jahon ommasini diqqat-e'tiborini o'ziga jalb qildi

¹ "Markaziy Osiyo yadro qurolidan xoli zona". Xalq so'zi gazetasi, 1997 yil, 16-sentyabr.

Shuni ta'kidlash kerakki mintaqaviy guruh faoliyati BMT ekspertlari bilan mustahkam hamkorlikda olib boriladi.

1997-yil may oyida tugatilgan BMT komissiyasining asosiy sessiyasida qurolsizlantirish haqida tarqatilgan ishchi hujjat (YaQXZ) komissiyasi Markaziy Osiyo bilan ishtirokchi davlatlar xohishiga ko'ra qurolsizlanish haqida birgalikda hujjat qabul qilingan. BMT Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining Olmaota deklaratsiyasida tarqatilgan hujjatini asos qilib oldi. 1997-yil iyun oyida birinchi bo'lib O'zbekiston delegatsiyasi navbatdagi atom energiyasi sessiyasida qatnashdi (MLGLTE).

BMT Bosh Kotibining o'rinbosari V.Petrovskiy BMT bosh sekretari K.Annanning yuborgan yo'llanmasini konferensiya ishtirokchilariga o'qib berdi. Yo'llanmada yadro qurolidan xoli zona mintaqaviy havfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi va qurolsizlanish hamda yadro qurollarini tarqatmaslik harakatiga o'z hissasini qo'shadi. Yadro qurolidan xoli zona tashkil etish bo'yicha Markaziy Osiyoda beshta davlat tashabbusi butun jahon ommasiga ularning manfaatlarini umumiylikni, qo'yilgan maqsad atrofida birlashganligini namoyon qildi, amaliy jihatdan yadro qurolidan xoli zona tashkil etish bo'yicha ko'plab mamlakatlar va xalqaro tashkilotlarning birgalikda harakat qilish imkoniyatini yaratdi.¹

Xalqaro konferensiya yakunlari bo'yicha Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O'zbekiston Respublikalari tashqi ishlari Vazirlarining yadro qurolidan xoli zona tashkil etishda mintaqa davlatlarining intilishini ifodalovchi bayonoti qabul qilindi. 1997-yil deqabr oyida BMT Bosh Assambleyasi 52-sessiyasida barcha davlatlarni mintaqada yadro qurolidan xoli zonani tashkil etish tashabbusini qo'llab-quvvatlashga chaqiruvchi "Markaziy Osiyoda yadroviy qurolidan xoli zona tashkil etish" haqidagi rezolyutsiya qabul qilindi. Rezolyutsiya ayni paytda mavjud resurslar doirasida yadroviy havfsizlikning mintaqaviy zonasini tashkil etish haqidagi bitim elementlari va shakllarini ishlab chiqish borasida Markaziy Osiyo davlatlariga yordam ko'rsatish haqidagi BMT Bosh Kotibiga qilingan murojaatni ham o'z ichiga oladi.

¹ Дипломатический словарь. Т. "Наука", Москва 1984 г. с121.

mintaqa davlatlarining yadrodan xoli zonani kengaytirish haqidagi intilishlarini ma'qulladilar va yuqori baholadilar.

1997-yil 24-aprelda BMTning Jenevadagi shtab-kvartirasida yadrodan xoli zona yaratish haqida kelishuvga erishgan beshta MO davlatlari mintaqaviy guruh ekspertlarining birinchi majlisi bo'lib o'tdi. 1997-yil deqabrda Bosh Assambleyaning Toshkent konferensiyasining hulosalarini mustahkamlovchi "MOda yadrodan xoli zonani tashkil etish" haqida ijtimoiy rezolyutsiyasi qabul etildi.

15-sentyabr 1997-yilda Tashkentda "MO- yadrodan xoli zona" mavzusidagi xalqaro konferensiya o'z ishini boshladi. Konferensiyada 56ta davlat va 16 ta xalqaro tashkilot vakillari ishtirok etdi. Ular qatorida: BMT, Yel. "Yadroviy klub", YeXHT, OIQ, NATO, MAGATE, OPANAL va boshqalar bor " edi.

2002-yil 27-sentyabrda Samarqand uchrashuvida shartnomaning matni bo'yicha kelishuvga erishildi va bir qancha baxsli masaladan tashqari Shartnomaning ko'pgina punktlarida ekspertlar bir fikrga keldilar. Faqat AQSh va Fransiya kabi yadroviy davlatlarning pozitsiyasi tufayli Shartnomani imzolash cho'zilib ketdi. MO davlatlari shartnomani 2003-yil aprel oyida imzolashni umid qilgan edilar. Biroq yadroviy davlatlarning takliflarini qaytadan ishlab chiqish uch yildan ko'proq vaqt oldi. 8-sentyabr 2006-yilda Semipalatinskda Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O'zbekiston vakillari tomonidan "MOda yadrodan xoli zona" haqidagi shartnoma imzolandi. Mintaqada yadro quroliga ega davlatlar qurshovida joylashgani bois bu hududda yadro qurolidan xoli zonani tashkil etilishi ular o'rtasidagi munosabatlarda kuchlar muvozanatini saqlab kolish imkonini yaratadi.

Tayanch so'zlar

Konstruktiv yechim, iqtisodiy makon, infrastruktura, narko agressiya, shaf'elik, sivilizatsiyalar to'qnashuvi, informatsion xurujlar, mafkuraviy aqidalar, konstitutsion tamoyillar, geopolitik maqsadlar, mintaqaviy hamjamiyat, biznes forum, ta'sischilar, sho'ba banki, investitsiya loyihalari, supernatsional daraja, me'yoriy-huquqiy asos, translyatsiya, ekspansiya, kontrabanda, xavfbizlik bo'linmasi, aksilterror tuzilma, ekstremistik tashkilot, makromintaqaviy integratsiya, konseptual o'rganish, parlamentlararo

aloqalar, strategik noaniqlik, transport-tranzit, antimonopol, ambitsiya, aholi genefondi, texnogen faloqat, transchegaraviy, xavfsizlik shartnomasi, pragmatik, texnologik tahdidlar, ekologik muammolar, global xavfsizlik, ilmiy-intellektual, siyosiy platforma, madaniy potensial, yadrosiz zona.

Savol va topshiriqlar

1. Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlarida yangi integratsion jarayonlarning boshlanishi tarixini bilasizmi?

2. Markaziy Osiyodagi hamkorlik jarayonlarining kelajakdagi istiqbollari to'g'risida qanday tasavvurga egasiz?

3. Markaziy Osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati (MOIH) negizida yangi tuzilma (MOHT) ni tashkil etish to'g'risidagi qanday me'yoriy huquqiy asoslarga asoslanishgan?

4. O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan mintaqaviy xavfsizlik va xalqaro hamkorlik masalalaridagi o'zaro aloqalari qanday yo'lga qo'yilgan?

5. Markaziy Osiyo mintaqasini yadro qurolidan xoli zonaga aylantirishda O'zbekiston Respublikasining tashabbuslarini bilasizmi?

III BOB. MUSTAQIL DAVLATLAR HAMDO'STLIGI

1. O'zbekiston va MDH hamkorligining boshlanishi

Mustaqil O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosati teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik, boshqa mamlakatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalari asosida amalga oshiriladi. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotini tashkil qiluvchi mamlakatlar bilan bevosita va ko'p tomonlama munosabatlarni rivojlantirish tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkiloti (MDH)- 1991-yil 8 deqabrda Rossiya Federatsiyasi, Ukraina va Belorusiya Respublikalari Belorusiyaning Visko'l hukumat saroyida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotini tashkil etish to'g'risida o'zaro bitim imzoladilar. Keyinchalik, 1991-yil 21 deqabrda Sobiq Ittifoq tarkibiga kirgan, qolgan 8 ta davlat (Boltiq bo'yi davlatlari va Gruziyadan tashqari) O'zbekiston, Qozog'iston, Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston, Armaniston, Ozarbayjon, Moldova Respublikalari ham ushbu Bitimga qo'shilish haqida kelishuv imzoladilar. Oradan 2 yil o'tgach Bitimga Gruziya Respublikasi ham qo'shildi. O'zbekiston Hamdo'stlik tarkibiga kirarqan uning g'oyasini qo'llab-quvvatlaydi, uning tashkilotchilari tarkibiga kirib barcha qatnashchilarning teng huquqliligi asosida uni mustahkamlash va rivojlantirish kerakligini qattiq turib yoqlaydi. Prezidentimiz O'zbekistonning MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi) ga a'zo bo'lish haqida to'xtalar ekan bu haqda shunday fikr bildiradi: "MDH tarkibida o'z maqsadimizga ya'ni chinaqam mustaqilikqa tezroq erishish mumkin. Buning uchun Hamdo'stlik o'zining nomiga to'la-to'kis mos kelishi lozim. Shu orqali mustaqil davlatlarning o'zaro teng huquqli hamkorlikka, kechiktirib bo'lmaydigan muammolarni hal etish yo'llarini birgalikda izlashga, tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashga erishishimiz mumkin.

O'zbekistonning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligidagi ishtirokini qo'yidagi holatlar belgilab beradi:

1. Yangi mustaqil Respublikalar ilgari yagona davlatning tarkibiy qismlari edi. Ular ham hududiy, ham jahon miqyosidagi

siyosiy, ham tashkiliy jihatidan butun edilar. Ko'p yillar mobaynida ular o'rtasida tarkib topgan munosabatlar va aloqalarning keskin uzilishi Respublikalarning o'zidagina emas, shu bilan birga xalqaro maydonda ham vaziyatni chigallashtirishga olib kelgan bo'lar edi.

2. Respublika iqtisodiyoti yagona transport va energetika tizimiga ega bo'lgan sobiq umumittifoq iqtisodiy makon doirasida shakllandi va rivojlandi. U boshqa mintaqalar xo'jalik aloqalarining chambarchas tuguni orqali bog'langan bo'lib, ular yuzasidan o'zaro hisob-kitoblar rubl makonida amalga oshirilmogda. Bu munosabatlar jahon xo'jalik aloqalari bilan tegishlicha to'ldirmay uzib qo'yish (Bunday aloqalarni o'rnatish uchun uzoq vaqt talab etiladi) ishlab chiqarish hajmlarining pasayib ketishiga, iqtisodiy ahvolning yomonlashishiga, ijtimoiy muammolarning keskinlashuviga olib kelishi mumkin.

3. Barcha mustaqil Respublikalarda, xususan, O'zbekistonda ham Ittifoq ko'lamida yaqin qarindosh urug'chilik aloqalariga ega bo'lgan ko'p millatli aholi yashaydi. Hamdo'stlik doirasida chegaralarning ochiqqligini, aholining bir joydan ikkinchi joyga borishi va axborot uzatish erkinligini saqlab qolish Respublikada fuqarolar hamda millatlararo totuvlikni ta'minlash sharti, ijtimoiy-siyosiy barqarorlikning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

4. Yosh mustaqil davlatlar tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy munosabatlarda hali yetarlicha obro'-e'tiborga ega emaslar. Ular-ning xalqaro maqomini mustahkamlash uchun vaqt zarur. MDH ga a'zolik xorijiy davlatlar bilan o'zaro mafaatlari aloqalar o'rnatishni zarracha ham cheklamaydi, diplomatiya sohasidagi faoliyatga salmoqli hissa qo'shadi. O'zbekiston Hamdo'stlik doirasida boshqa mustaqil mamlakatlar bilan faol hamkorlik qilishi qo'yidagilarni ta'minlaydi:

– Birlashgan qurolli kuchlar orqali milliy mudofani muvofiqlashtirish, milliy hudud yaxlitligini va davlat chegarasini himoya qilish;

Hamdo'stlikdagi boshqa davlatlarning Fan-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan, yangiliklardan, texnologiyalari, telekommunikatsiyalar kosmik aloqa vaositalaridan bahramand bo'lish, zarur xom ashyo va tayyor mahsulotni, shu jumladan xalq iste'mol mollarini jahon

narxlaridan past narxlarda sotib olish uchun keng ko'lamdagi bozorning mavjud bo'lishi:

- transport tarmog'idan foydalanish, dengiz portlariga chiqish, horijiy mamlakatlarga mollarni tranzit yo'li bilan yetqazib berish imkoniyatlarining kengligi;

- keskin ekologiya muammolarini hal etish chora-tadbirlarini birgalikda amalga oshirish, tabiiy ofat va falokatlarining oqibatlarini tugatishda o'zaro yordam berish.¹

O'zbekiston Hamdo'stlikdagi sheriklari bilan o'z munosabatlarini ko'p tomonlama davlatlararo va hukumatlararo shartnomalar hamda bitimlar doirasida ham shuningdek ikki tomonlama to'g'ri-dan-to'g'ri muloqotlar o'zaro manfaatli savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy aloqalarning keng ko'lamda o'rnatish asosida ham yo'lga qo'yish tarafdoridir.

MDH davlatlarining kollektiv tizimidagi ishtiroki mintaqada va o'zaro barqarorlik hamda tinchlikning muhim qafolatlaridan biridir.

O'zbekiston ayni shu sabablik mintaqada va Sobiq Ittifoq hududida kollektiv xavfsizlik tizimini barpo etishning tashabbuskorlaridan biri bo'ldi. MDH mamlakatlari o'rtasida tuzilgan kollektiv xavfsizlik to'g'risidagi shartnomalarning dastlabkilaridan biri 1992-yil may oyida aynan Toshkent shahrida imzolanilgani ham bejiz emas. Shu oyning boshlarida esa Almatida mazkur muhim muammoga bag'ishlangan hujjatlar majmui imzolandi. Hozirgi kunda faqat kollektiv xavfsizlik bo'lishi mumkin. Xavfsizlikni bu tarzda tushunish nafaqat har bir alohida davlatlarning imkoniyatlari cheklanganligi, qolaversa ma'naviy-siyosiy tusdagi mulohazalarga ham bog'lik. Davlatlarning imkoniyatlari va say-harakatlarini xavfsizlikni ta'minlash yo'lida birlashtirish muhim ahamiyatga ega. U, birinchidan kollektiv xavfsizlik tizimida ishtirok etuvchilar o'rtasida keskinlik yo'qligidan dalolat bersa, ikkinchidan, ularning birlashishga intilishlarini namoyish etadi.

Kollektiv Xavfsizlik tizimida Rossiya Federatsiyasining alohida o'rin tutishini ta'kidlash zarur, Rossiya iqtisodiy jihatdan ham, harbiy-texnikaviy jihatdan ham ilg'or davlatlardir. Shuning uchun

ham kollektiv xavfsizlik tizimini barpo etishda ham, MDH doirasida davlatlarning bir-biriga yaqinlashuvi masalasida ham O'zbekiston Rossiya bilan yaqindan hamjihatlik aloqalarini mustahkamlashga va strategik hamkorlik o'rnatishga intilmoqda. Bunday hamkorlik nafaqat O'zbekistonning, balki Rossiyaning ham milliy manfaatlariga mos ekanligini aytib o'tish lozim. Chunki yaqin qo'shni mamlakat bilan hamkorlik qilish va tinch totuv yashash har qanday davlatning ham manfaatlariga mos tushadi.

Qolaversa, mamlakatimiz iqtisodiyoti, millatlararo, madaniy, ilmiy-texnikaviy munosabatlari bir-biriga bog'lik ekanini hisobga olish lozim. Kollektiv xavfsizlik tizimini barpo etishda harbiy xavf bilan bir qatorda boshqa xavflar ham mavjudligini hisobga olish zarurdir. Orol dengizi qurib borayotgani, ekologiq vaziyat yomonlashayotgani, uyushgan jinoyatchilik, narkobiznes, mineral resurslarning cheklangani va qamayib borayotgani shular jumlasidandir. Mazkur muammolarni hal etish ayrim davlatlarning imkoniyatlari doirasidan chetga chiqadi va sa'y-harakatlarni birlashtirishni taqazo etadi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotiga a'zo bo'lgan kundan boshlab O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy munosabatlarni chuqurlashtirish, xo'jalik munosabatlarini yangi shaklda tashkil etish, va avvalambor, bir-biriga do'stona munosabatlarni saqlash va mustahkamlash uchun astoydil harakat qilib kelmoqda. O'zbekiston rahbarining fikricha MDH mintaqadagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy aloqalarni chuqurlashtirish, eskirgan xo'jalik tizimini yangilashda asosiy "platforma" vazifasini bajarib kelmoqda. Shu asosda mintaq davlatlarining jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilish imkoniyatlari yaratib borilmoqda. Hamdo'stlik davlatlari orasida yangicha iqtisodiy, siyosiy va madaniy muhit shakllandi. Hozirda Hamdo'stlik oldida turgan muhim masalalardan biri bu, ittifoqdosh mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada yaqinlashtirish va mustahkamlashdan iborat. Ana shundagina qo'zlangan maqsadga erishish mumkin bo'ladi. Shuni hisobga olgan holda 2007-yil 5-oktyabrda Dushanbe shahrida bo'lib o'tgan MDH davlatlari rahbarlarining navbatdagi sammitida MDX rivojlanish Konsepsiyasi va uni amalga oshirish Dasturi ishlab chiqilgan edi. O'zbekiston tomoni birinchilardan bo'lib bu tadbirlarni qo'llab-quvvatlagan edi.

¹ I.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. Toshkent. "O'zbekiston". 1998 yil. 26-28 betlar.

narxlaridan past narxlarda sotib olish uchun keng ko'lamdagi bozorning mavjud bo'lishi;

- transport tarmog'idan foydalanish, dengiz portlariga chiqish, horijiy mamlakatlarga mollarni tranzit yo'li bilan yetqazib berish imkoniyatlarining kengligi;

- keskin ekologiya muammolarini hal etish chora-tadbirlarini birgalikda amalga oshirish, tabiiy ofat va falokatlarining oqibatlarini tugatishda o'zaro yordam berish;¹

O'zbekiston Hamdo'stlikdagi sheriklari bilan o'z munosabatlarini ko'p tomonlama davlatlararo va hukumatlararo shartnomalar hamda bitimlar doirasida ham shuningdek ikki tomonlama to'g'ri-dan-to'g'ri muloqotlar o'zaro manfaatli savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy aloqalarning keng ko'lamda o'rnatish asosida ham yo'lga qo'yish tarafdoridir.

MDH davlatlarining kollektiv tizimidagi ishtiroki mintaqada va o'zaro barqarorlik hamda tinchlikning muhim qafolatlaridan biridir.

O'zbekiston ayni shu sabablik mintaqada va Sobiq Ittifoq hududida kollektiv xavfsizlik tizimini barpo etishning tashabbuskorlaridan biri bo'ldi. MDH mamlakatlari o'rtasida tuzilgan kollektiv xavfsizlik to'g'risidagi shartnomalarning dastlabkilaridan biri 1992-yil may oyida aynan Toshkent shahrida imzolangan ham bejiz emas. Shu oyning boshlarida esa Almatida mazkur muhim muammoga bag'ishlangan hujjatlar majmui imzolandi. Hozirgi kunda faqat kollektiv xavfsizlik bo'lishi mumkin. Xavfsizlikni bu tarzda tushunish nafaqat har bir alohida davlatlarning imkoniyatlari cheklanganligi, qolaversa ma'naviy-siyosiy tuzdagi mulohazalarga ham bog'lik. Davlatlarning imkoniyatlari va say-harakatlarini xavfsizlikni ta'minlash yo'lida birlashtirish muhim ahamiyatga ega. U, birinchidan kollektiv xavfsizlik tizimida ishtirok etuvchilar o'rtasida keskinlik yo'qligidan dalolat bersa, ikkinchidan, ularning birlashishga intilishlarini namoyish etadi.

Kollektiv Xavfsizlik tizimida Rossiya Federatsiyasining alohida o'rin tutishini ta'kidlash zarur, Rossiya iqtisodiy jihatdan ham, harbiy-texnikaviy jihatdan ham ilg'or davlatlardir. Shuning uchun

¹ I.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. Toshkent. "O'zbekiston". 1998 yil. 26-28 betlar.

ham kollektiv xavfsizlik tizimini barpo etishda ham, MDH doirasida davlatlarning bir-biriga yaqinlashuvi masalasida ham O'zbekiston Rossiya bilan yaqindan hamjihatlik aloqalarini mustahkamlashga va strategik hamkorlik o'rnatishga intilmoqda. Bunday hamkorlik nafaqat O'zbekistonning, balki Rossiyaning ham milliy manfaatlariga mos ekanligini aytib o'tish lozim. Chunki yaqin qo'shni mamlakat bilan hamkorlik qilish va tinch totuv yashash har qanday davlatning ham manfaatlariga mos tushadi.

Qolaversa, mamlakatimiz iqtisodiyoti, millatlararo, madaniy, ilmiy-texnikaviy munosabatlari bir-biriga bog'lik ekanini hisobga olish lozim. Kollektiv xavfsizlik tizimini barpo etishda harbiy xavf bilan bir qatorda boshqa xavflar ham mavjudligini hisobga olish zarurdir. Orol dengizi qurib borayotgani, ekologiq vaziyat yomonlashayotgani, uyushgan jinoyatchilik, narkobiznes, mineral resurslarning cheklangani va qamayib borayotgani shular jumlasidandir. Mazkur muammolarni hal etish ayrim davlatlarning imkoniyatlari doirasidan chetga chiqadi va sa'y-harakatlarni birlashtirishni taqazo etadi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotiga a'zo bo'lgan kundan boshlab O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy munosabatlarni chuqurlashtirish, xo'jalik munosabatlarini yangi shaklda tashkil etish, va avvalambor, bir-biriga do'stona munosabatlarni saqlash va mustahkamlash uchun astoydil harakat qilib kelmoqda. O'zbekiston rahbarining fikricha MDH mintaqadagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy aloqalarni chuqurlashtirish, eskirgan xo'jalik tizimini yangilashda asosiy "platforma" vazifasini bajarib kelmoqda. Shu asosda mintaqadavlatlarining jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilish imkoniyatlari yaratib borilmoqda. Hamdo'stlik davlatlari orasida yangicha iqtisodiy, siyosiy va madaniy muhit shakllandi. Hozirda Hamdo'stlik oldida turgan muhim masalalardan biri bu, ittifoqdosh mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada yaqinlashtirish va mustahkamlashdan iborat. Ana shundagina qo'zlangan maqsadga erishish mumkin bo'ladi. Shuni hisobga olgan holda 2007-yil 5-oktyabrda Dushanbe shahrida bo'lib o'tgan MDH davlatlari rahbarlarining navbatdagi sammitida MDX rivojlanish Konsepsiyasi va uni amalga oshirish Dasturi ishlab chiqilgan edi. O'zbekiston tomoni birinchilardan bo'lib bu tadbirlarni qo'llab-quvvatlagan edi.

Buning uchun O'zbekiston Hamdo'stlik a'zolari orasida munosabatlarning yangi qirralarini ishlab chiqib, hamkorlikning yangi, zamonaviy yo'nalishlarida o'zaro aloqalarni davom ettirmoqda.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga kirgan davlatlar bilan bevosita va ko'p tomonlama munosabatlarni rivojlantirish tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston Hamdo'stlik g'oyasini qo'llab-quvvatladi, uning muassalari qatoriga kirdi, yaqinlashuv kooperatsiya aloqalarini mustahkamlash sohasida ishlarini jonbozlik bilan amalga oshirmoqda. O'zbekiston Iqtisodiy Hamdo'stlik muassasalari-Davlatlararo iqtisodiy qo'mita. Davlatlararo bank va boshqa muassasalarni shakllantirishda faol ishtirok etmoqda. Hamdo'stlik doirasida Rossiya, Ukraina, Belorusiya, Moldova va MDH dagi boshqa mamlakatlar bilan ikki tomonlama tashqi siyosiy, savdo iqtisodiy va boshqa shartnomalar va bitimlar imzolandi, bu hujjatlar chambarchas o'zaro manfaatli hamkorlikning mustahkam negizini vujudga keltiradi.

2004-yil 16-sentyabr kuni Qozog'iston poytaxti Olmota shahrida bo'lib o'tgan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari rahbarlarining uchrashuvi O'zbekiston uchun ayniqsa unumli bo'ldi. Ushbu uchrashuvdagi asosiy masala narkobiznes, terrorizm, uyushgan jinoyatchilikqa va noqonuniy qurol savdosi qarshi birlashmada kurashish masalasiga qaratildi. Bu o'rinda esa O'rta Osiyo jumladan O'zbekistonning o'rni muhimdir. Davlatlararo rahbarlari bu masalani qo'llab-quvvatlagan holda qator hujjatlar, jumladan: "2005-2007-yillarda uyushgan jinoyatchilikqa qarshi kurashish Dasturi" "Noqonuniy migratsiyani oldini olish bo'yicha MDH davlatlari Konsepsiyasi," "2005-2007-yillarda noqonuniy qurol-yarog', narkotik moddalar savdosiga qarshi hamkorlikda kurashish Dasturi" kabi shartnomalar imzolangan edi.

MDH mamlakatlari bilan iqtisodiy munosabatlarning tarkibi va shakli tubdan o'zgarib bormoqda. O'zbekistonning mavqei tobora mustahkamlanmoqda. MDH dagi ko'pgina davlatlar bilan savdo-to'lov sohasida O'zbekiston ijobiy sal'doga egadir.

1994-yilda hukumatlararo bitimlarga binoan O'zbekistonning MDH mamlakatlari bilan tovar aylanmasi 1,8 mlrd. AQSh dollarini yoki MDH mamlakatlari umumiy tovar aylanmasining 63 foizini tashkil etdi. Bir necha yuz million dollarga juda muhim mahsulotlar

jumladan neft, aviatsiya kerosini, metal proqati, yog'och-taxta, spirt, oziq-ovqat va boshqa hil mahsulotlar keltirildi. O'z navbatida, O'zbekiston sal qam 1 mlrd dollarlik mahsulot yetqazib berdi. MDH mamlakatlari bilan mahsulot keltirish-chiqarish sal'dosi O'zbekiston foydasiga 142 million dollarga tashkil etdi. Neft' eksporti hajmi keyingi yillarda 2 barobardan oshib ketdi.

Ayni paytda O'zbekistonning MDH dagi boshqa davlatlar bilan, avvalo Rossiya bilan munosabatlari u o'zaro manfaatli siyosat yurgizayotganligini yaqqol namoyish etmoqda, Respublikaning MDH mamlakatlari bilan samarali hamkorlikka, xalqlarimiz o'rtasida vujudga kelgan ko'p tomonlama iqtisodiy, ilmiy-madaniy, aloqalarni yangicha asosda mustahkamlash va rivojlantirishga tayyorligini tasdiqlamoqda.

Mintaqaviy barqarorlik, mintqa ko'lamidagi integratsiya jarayonlarini rivojlantirish masalalarini hal qilishda MDH mamlakatlari o'rtasida vujudga kelayotgan munosabatlar alohida o'rin to'tadi. O'tgan yillar mobaynida MDH mamlakatlari ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnoma munosabatlari doirasida teng huquqli sherikchilik asosida o'zaro foydali hamkorlik qilishlari uchun keng imkoniyatlar mavjudligini tasdiqladi. Bunday hamkorlikki Hamdo'stlik mamlakatlarining hududiy yaqinligi va iqtisodiy jihatidan bog'langanligigagina emas balki chuqur tarixiy ildizlar, madaniy va ma'naviy aloqalar, katta tarixiy davr mobaynida xalqlarimizning taqdiri mushtarakligi ham asos bo'lmoqda. Mamlakatlarimiz xalqlarining yaqinlashuvi tabiiy kechayotgan jarayon. Bu xalq integratsiyasi bo'lib, sun'iy ravishda joriy etiladigan siyosiy integratsiyadan farqli o'laroq, haqiqiy integratsiyadir.

2.O'zbekistonning Rossiya, Qozog'iston va MDH ning boshqa davlatlari bilan har tomonlama aloqalari

O'zbekiston-Rossiya hamkorligi. O'zbekistonning MDH davlatlari bilan o'zaro hamkorligi, aloqalari haqida so'z ketar ekan, Rossiya bilan bo'ladigan aloqalar, o'zaro munosabatlari katta ahamiyatga egadir. Chunki yuqorida aytib o'tganimizdek har iqqala davlat ham xalqaro munosabatlar tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan davlatlardir.

O'zbekiston MDH mamlakatlari bilan o'zaro munosabatlardagi eng muhim masala suveren Rossiya bilan teng huquqli munosabatlarni rivojlan tirish va mustahkamlash hamda uning potensialiga tayanishdir. O'zbekiston o'zining ichki va tashqi siyosatini belgilari ekan, shuni hisobga olmaslik mumkin emaski. 70 yildan ko'proq vaqt mobaynida O'zbekiston va Rossiya sobiq Ittifoq tarkibida bo'lib, jamiyatning barcha sohalarida, iqtisodiy va madaniy sohalarida bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Shuningdek O'zbekiston Rossiya aloqalari uzoq o'tmishga borib taqaladi va bu aloqalar doimo foydali, manfaatli munosabatlarni shakllantira olgan. Rossiyaning O'zbekiston hayotiga uning taqdiri va kelajagi real ta'sirini e'tiborga olgan holda o'zaro hamkorlikning ahamiyati yetarli darajada katta ekanligini xolisona e'tirof etish kerak.

Tashqi siyosatni mustahkamlash, iqtisodiy muammolarni hal etish, o'tish davri tangliklaridan chiqish uchun Rossiya bilan bo'ladigan munosabat aloqalarimiz uchun muhim ahamiyatga egadir. O'zbekistonning iqtisodiyotini sog'lomlashtirish va tovar, xom-ashyolarga bo'ladigan tansiqlikni oldini olish maqsadida Rossiyadan O'zbekistonga hayotiy muhim resurslar-metal, neft, yog'och, va taxta va texnologiya uskunalari hamda boshqa mollar uzluksiz va qulay narxlarda yetqazib berilishi ahamiyatlidir. Xuddi shu tarzda O'zbekiston ham Rosssiyaga paxta tolasi, ipaq meva sabzavot va oziq-ovqat mahsulotlarini yetqazib beradi, shu orqali Rossiyaning ayrim hududlari bozorlarini ta'minlab beradi.

O'zbekiston aholisining katta qismi Rossiya bilan do'stlik aloqalarini saqlab qolishini istaydilar. Sobiq markaz bilan emas, balki ayni Rosssiya bilan do'stlikni saqlab qolishni hohlashadi.

O'zbekistoon Respublikasi bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasida o'zaro do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnomaning¹ tuzilganligi siyosiy iqtisodiy va madaniy sohalaridagi munosabatlarni yanada rivojlantirishda qudratli omil bo'lib hizmat qiladi, har iqqala mustaqil davlat xalqlarining tub manfaatlariga hizmat qiladi. Rossiya Federatsiyasi O'zbekiston Respublikasini mustaqil va suveren davlat sifatida 1992-yilning 20-martida tan oldi, hamda shu kundan e'tiboran O'zbekiston bilan diplomatik munosabatlarni o'rnatdi.

¹ 2005 yil 14 noyabrda imzolangan.

O'zbekiston tashqi siyosati Rossiya bilan bo'ladigan o'zaro aloqalarning asosini 2004-yil 16-iyundan ikki davlat rahbarlari tomonidan imzolangan o'zaro sherikchilik munosabatlari to'g'risidagi kelishuvlar belgilab beradi. Ayni ushbu hujjatlar o'zaro **munosabatlarni yuqori pog'onaga ko'taradi. Iqqala davlatning o'zaro** xalqaro aloqalari yuksak siyosiy hamjihatlikni tashkil etadi.

Buning samarasi o'laroq ikki davlat rahbarlari birgina 2006-yilning o'zida 9-marta ikki tomonlama va ko'p tomonlama uchrashishdi. 2007-yilda esa 5-marta uchrashdilar. Bundan tashqari har hil ko'lamdagi tomonlar delegatsiyalarining 30dan ortiq uchrashuvlari bo'lib o'tdi.

2006-yilning 12-mayida Rossiyaning Sochi shahrida ikki davlat rahbarlarining oliy darajada uchrashuvi tashkil etildi. Bundan sal oldin, aniqrog'i 5-6-may kunlari esa Rossiya Federatsiyasi bosh vaziri birinchi o'rinbosari Dmitriy Medvedev Toshkent shahrida rasmiy tashrif bilan bo'lgan edi.

2006-yilning 11-12 deqabr kunlari esa Rossiya Prezidenti yordamchisi Dj.Polliyev boshchiligidagi delegatsiya Toshkent shahrida faoliyat yuritdi. 2007-yil 6-7-mart kunlari Rossiya Bosh vaziri M.Fradkov boshchiligidagi delegatsiya yurtimizda mexmon bo'ldi.

2007-yil 10-11-iyun kunlari MDH davlatlari rahbarlarining norasmiy uchrashuvi doirasidagi Sankt-Peterburg iqtisodiy Forumi davomida Rossiya Prezidenti V.Putin bilan ikki tomonlama yakqama-yakqa muzokaralari bo'lib o'tdi.

Davlatlararo munosabatlar tizimida Parlamentlararo aloqalarning ham yo'lga qo'yilganligi muhim ahamiyatga egadir. 2006-yil davomida O'zbekistonga 3 ta Rossiya Parlamenti delegatsiyasining rasmiy tashrifi kuzatildi (13-14-fevral kunlari Rossiya Davlat Dumasi spiqeri A.Grizlov, 13-16-mart kunlari Rossiya Davlat Dumasining MDH masalalari bo'yicha komiteti raisi A.Qakoshkin, 9-11-aprel kunlari Federal Kengash raisi S.Mironov boshchiligidagi delegatsiyalar). 2007-yil 4-5-may kunlari esa O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi senatori I.Sobirov Rasmiy tashrif bilan Moskva shahrida bo'ldi. Yana shu yilning 24-deqabrida Senator I.Sobirov boshchiligidagi delegatsiya Rossiya Davlat Dumasining navbatdagi 5 yig'ilishning ochilishida ishtirok etishdi.

Ikki davlat o'rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimovning 2008-yilning 5-6-fevral kunlari Rossiya Federatsiyasi poytaxti Moskva shahrida amalga oshirgan rasmiy tashrifi muhim jihatga ega bo'ldi. Tashrif doirasidagi uchrashuv davomida Rossiya Federatsiyasi Prezidenti Vladimir Putin bilan ikki tomonlama o'zaro munosabatlarning ahvoli, uni rivojlantirish yo'llari, hamda xavfsizlik yuzasidan hamkorlik masalalari to'g'risidagi mulohazalarini muhokama qildilar. Bu uchrashuv ikki davlat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni rivojlantirish, mintaqaviy va xalqaro muammolarni hal qilishdagi muhim bir qadam sifatida baholandi. Shuningdek Rossiyaning O'zbekistonning ishonchli strategik hamkori bo'lishi ta'kidlandi. O'z navbatida Rossiya Prezidenti Vladimir Putin ham O'zbekiston Prezidentining ushbu tashrifini yuqori baholab, bu uchrashuv ikki davlat o'rtasidagi aloqalarning rivojlantirishning garovi sifatida baholab, Rossiya-O'zbekiston sherikchiligiga alohida urg'u berdi. Shundan keyin tashrif doirasidagi tomonlar delegatsiyasining kengaytirilgan tarkibidagi uchrashuv bo'lib o'tdi.

Tashrif so'ngida ikki davlat o'rtasidagi bir qator hujjatlar imzolandi. 2008-2012-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik dasturi, Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston Respublikasi hukumatlarining Aviasozlik sohasidagi hamkorlik to'g'risidagi kelishuv, O'zbekiston Respublikasi Tashqi Ishlar Vazirligi hamda Rossiya Federatsiyasi Tashqi Ishlari Vazirliklarining o'zaro hamkorlik dasturi shular jumlasiga kiradi.

Iqtisodiy hamkorlik dasturi doirasida ikki davlat o'zaro iqtisodiy axvolini stabil rivojlantirish, hamkorlikda yirik loyiha va ishlanmalarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish va tadbirkorlik borasidagi aloqalarni mustahkamlash, agrar sohasidagi tajribalarni almashish hamkorlik qilish to'g'risidagi masalalar o'rin egallagan.

"O'zaro Hamkorlik to'g'risidagi kelishuv va mamlakatlarimiz o'rtasidagi yaqin munosabatlar hamkorligimizning garovi sifatida o'zaro munosabatlarimizda yangi qirralarini ochib beradi".¹

Tashrif doirasida "Lukoil" OAJ prezidenti V.Alkeperov hamda "Rusal" kompaniyasi direktorlar kengashi raisi O.Deripasku bilan ham uchrashuvlar o'tkazildi. Unda yoqilg'i-energetika sanoati, tog'-kon sanoati bo'yicha hamkorlikni yo'lga qo'yish masalalari muhokama qilindi.

Ikki tomonlama munosabatlar intensiv ravishda turli jabha, sohalarida kengayib bormoqda. Davlatlar o'rtasida Oliy darajadagi parlamentlararo aloqalar yo'lga qo'yildi. Shuningdek O'zbekiston va Rossiya uyushgan jinoyatchilik, narkobiznes, ekstirmizi va boshqa turdagi xavflarga qarshi birlashgan tarzda kurashish tizimi yo'lga qo'yildi. Buning isboti sifatida O'zbekistonning "Forish" poligoni hamda Rossiyaning Krasnoyarsk o'lqasi poligonlarida ikki davlat birlashgan kuchlarning antiterroristik harbiy o'quv mashg'ulotlari amalga oshirildi. Bu sohada ham faol hamkorlik yo'lga qo'yilgan-ki, buni biz harbiy-texnik mahsulotlarini yetqazib berish, harbiy texnikani yangilash, harbiy qadrlarni tayyorlash, birgalikdagi harbiy o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish, davlatlararo kosmik tadqiqot dasturi doirasida hamkorlik asosida ko'rishimiz mumkin. Bu esa harbiy-texnik hamkorlikning yuqori darajada ekanligidan dalolat beradi.

O'zbekiston-Rossiya hamkorligi rivojini iqtisodiy aloqalar doirasida ham yaqqol kuzatish mumkin. Buning yorqin misoli sifatida ikki davlat o'rtasidagi tovar ayirboshlash dinamikasining yildan-yilga o'sib borishi-2007-yilda uning ko'rsatkichi 48% ni tashkil qilgan holda uning hajmi 4,2 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi-, doimiy ravishda biznes-forumlar hamda ko'rgazmalarning tashkil etilishi, davlatlararo komissiyalar uchrashuvlarining o'tqazib borilishi orqali kuzatiladi.

O'zaro munosabatlar hamma sohalarida kengayib bormoqda. Buni ayniqsa iqtisodiy munosabatlar tizimida yaqqol ko'z atishimiz mumkin. Rossiya O'zbekistonning asosiy iqtisodiy hamkorliridan biri sifatida

¹ Г.Ахмеджанов. Россия и Центральная Азия. Взаимосвязь в историческом развитии. Москва-Ташкент 2008 г. стр 89.

ikki tomonlama iqtisodiy munosabatlardagi ko'rsatkichlar yildan-yilga o'sib bormoqda. O'zaro tovar ayirboshlash, eksport, import salohiyati kengayib bormoqda. O'zbekiston tashqi savdosining deyarli to'rtidan bir qismi Rossiya hissasiga to'g'ri keladi. 2005-yildan keyingi olib borilayotgan iqtisodiy munosabatlarda o'zaro tovar ayirboshlash ko'lamini har yiliga 1 mlrd AQSh dollari miqdorida oshib bormoqda. Shunisi e'tiborliki yaqin yillargacha savdo ko'rsatkichlari Rossiya hissasiga to'g'ri kelgan bo'lsa, endilikda, aniqrog'i 2005-yildan keyingi ko'rsatkichlarda O'zbekiston hissasiga to'g'ri kelmoqda, va o'rtacha 800 mln dollarni tashkil etmoqda. Yana shunisi ham diqqatliki bu ko'rsatkichlar faqatgina paxta xom-ashyosi va tabiiy gaz oldi-sotdisi bilan yuzaga kelayotgani yo'q. Keyingi yillarda savdo hajmi eksport qilinayotgan yengil mashinalar (1,2-3 barobar), oziq-ovqat mahsulotlari (5), polietilen (2), tayyor tekstil mahsulotlari (1,4-1,5), transformator (2), past vol'tli texnik apparaturalar (1,5), metall trubalari (1,5), hizmat ko'rsatish usullari; havo transporti hizmati (1,7), to'rizm (1,4), savdosi hisobiga ham kengayib, ortib borishi kuzatiladi. Bundan tashqari Rossiyaga yana mashina va mashina jihozlari, himiya sanoati mahsulotlari, rangli va qora metall (tsinq mis, vol'fram, molibden va boshqalar), shuningdek metall ishlanmalari (qabel va sim uzatgichlari), turli hildagi texnika vositalari hamda ashyolari ham eksport qilinadi.

2004-yil aprel oyida "O'zbekneftgaz" Milliy Xolding kompaniyasi va Rossiyaning "Gazprom" ochiq aksionerlik kompaniyasi o'rtasida 2004-2012-yillarga mo'ljallangan hamkorlik to'g'risidagi kelishuv imzolandi. Unga binoan Shoxpaxta va Ustyurt hududidagi tabiiy gaz zahiralari ishlab chiqarishni kengashtirish ko'zda to'tildi. Kelishuv asosida ushbu konlar 80 foiz Rossiya investitsiyasi asosida moliyalashtiriladigan bo'ldi. Gaz ishlab chiqarish jarayoni zamonaviy texnologiyalar asosida qayta yo'lga qo'yildi. Investitorlar 2004-2007-yillar mobaynida 15 mln dollar miqdordagi ishlab chiqarishni yo'lga qo'yidilar. Shuningdek "Gazprom" OAK tomonidan 1,4 mlrd dollarlik investitsiya Ustyurt hududida yangi gaz manbalarini izlab topish geologik qidiruv ishlari uchun kiritildi. Buning natijasida esa, birgina Ustyurt kengligi o'zidan yiliga 10 mlrd kub tabiiy gaz zahiralari ishlab chiqarish imkonini beradi.

Bir payning o'zida xuddi shunday kelishuv Rossiyaning yana bir yirik kompaniyasi "Lukoil" OAJ bilan ham imzolandi. Unga ko'ra

esa Gandim. Xavzaq Shodi hududlaridagi gaz konlari 90 foiz "Lukoil" tomonidan moliyalashtirish ko'zda to'tildi. Jami investitsiya hajmi 1 mlrd dollarni tashkil etib, kelishuv muddati 35 yilgacha o'zaytirildi. Gaz qazib olish ishlari 2007-yildan boshlab amalga oshirila boshladi. Rejaga binoan ishlab chiqariladigan umumiy tabiiy gaz manbayi 283 mlrd. kubni tashkil etadi. Yiliga hududdan 9 mlrd kubni tashkil etib, umumiy ishlab chiqarilishi mo'ljallangan gaz hajmi 207 mlrd. kubni tashkil etishi ko'zda tutilgan. Shuningdek loyiha dasturi yiliga 6 mlrd kub miqdordagi gazni qayta ishlaydigan gaz-kimyo kompleksni ishga tushirish ham mo'ljallangan. Kompleks qurilishi jarayonida esa 240 ta burg'ulash ishlari, 1500 km. tuba o'tqazgichlarni yotqizish, 2 ta kompressor stansiyasini qurish, yig'ish punkti, paxta turar joylari, yuqori vol'tli elektr uzatish tarmoqlari, 40 km uzunlikdagi temir yo'l tarmog'i hamda avtomobil transport yo'llarining bunyod etilishi rejalashtirilgan bo'lib, kompleks faoliyati 2010-yilda ishga tushiriladi. 2007-yil Rossiya Prezidenti V.Putinning O'zbekistonga tashrifi davomida ham bu borada bir qator hukumatlararo kelishuvlar imzolangan edi. Shuningdek ushbu uchrashuv davomida O'zbekiston hududidan o'tuvchi yangi Markaziy Osiyo gaz quvurini qurilishi borasida ham muzokaralar bo'lib o'tgan.¹

2008-yil yakunlariga ko'ra esa o'zaro savdo hajmi 4.038 AQSh(-139,7%) dollarni tashkil etgan holda, shundan 2473 mln AQSh dollari O'zbekiston eksporti hissasiga, 1565mln AQSh dollari esa Rossiya eksporti hissasiga to'g'ri keladi. O'zbekistonning eksport ko'rsatkichlari neft, gaz, mashinasozlik avtomobil ehtiyot qismlari, hizmat ko'rsatish, rangli va rangsiz metall va ulardan ishlangan buyumlar hamda oziq-ovqat mahsulotlari savdosi bilan belgilanadi. Rossiya importi esa yog'och-taxta va yog'och buyumlari, metal va metall buyumlar, mexanika hamda elektrotexnika vositalari, transport vositalari hamda transport hizmati savdosiga to'g'ri keladi.

Investitsion hamkorlik ko'lamining ham o'sib borishini kuzatishimiz mumkin. Bu borada qo'shma hamkorlik asosida yo'lga qo'yilgan "Gazprom", "Lukoil", "SoyuzNefteGaz", "Sroytransgaz", "Volgaburmash" kabi kompaniyalarning energetika-yoqilg'i

¹ WWW.GOV.UZ.Сотрудничество Ўзбекистана со стран СНГ.

kompleksi, geologiya qidiruv-tadqiqot sohasidagi olib borayotgan faoliyatlari muhimdir. 2007-yil noyabr oyidan boshlab "Lukoil" kompaniyasi bilan hamkorlikda Buxoro viloyatining Xavzak hududidagi yangi gaz konlarini ishga tushurish loyihasi asosida keng ko'lamdagi ishlar boshlab yuborilgan.

Investitsion hamkorlik aloqalarining rivojlantirishini yana qo'shma korxonalar va firmalar sonining ortib borishi bilan ham kuzatishimiz mumkin. Hozirgi kunda O'zbekistonda Rosssiya investorlari ishtirokidagi 500 dan oshiq korxonalar faoliyati yuritmoqda. 2006-yil 1-yanvar holatiga ko'ra ularning soni 82 ta edi. "Petromaruzgaz" Qo'shma Korxonasi (Himiyaviy mahsulotlar), "Vimm-Bill-Dann-Toshkent" QK (sut va sut mahsulotlari), "Baltimor-Chelak" QK (Konserva mahsulotlari), "Elimpeks" QK (tekstil mahsulotlari), "Elektrozolit" QK (qo'rilish tovarlari), "Ketgut-Silk" QK (Himiyaviy va farmatsevtika mahsulotlari), "Pallada-Vostok" QK (Parfyumeriya mahsulotlari) shular jumlasidandir. O'zbekistonda shu kabi 145 ta yirik firma va kompaniyalarning vakolatxonalari ish olib boradi. O'z navbatida Rossiyada 300 ga yaqin O'zbekistonlik investorlar ishtirokidagi korxona va firmalar samarali faoliyat yuritib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o'rtasidagi o'zaro aloqalar tizimi o'rnatilgan 232 ta xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar orqali tartibga solinadi.

O'zbekiston-Qozog'iston hamkorligi. O'zbekiston Respublikasi va Qozog'iston Respublikasi o'rtasidagi diplomatiq aloqalar 1992-yil 23-noyabrda e'tiboran yo'lga qo'yilgan.

1991-yildan bugungi kunga qadar O'zbekiston Respublikasi va Qozog'iston Respublikasi rahbarlarining o'zaro tashrifi doirasidagi 9 ta oliy darajadagi uchrashuvlari bo'lib o'tgan (1994-yil may, 1998-yil aprel, 2006-yil mart va sentyabr va 2008-yil aprel oylarida Qozog'iston Respublikasi Prezidenti N.Nazarboyevning O'zbekistonga rasmiy tashrifi, shuningdek 1997-yil iyun, 2001-yil mart, 2002-yil mart, 2006-yil sentyabr, 2008-yil aprel oylarida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimovning Qozog'istonga rasmiy tashrifi. Shuningdek 2003-yil may oyida 2004-yil ShHT ning navbatdagi Toshkent sammiti davomida Qozog'iston Prezidenti N.Nazarboyevning O'zbekistonga tashrif buyurgan

bo'lsa, 2005-yil iyulda ShHTning navbatdagi Ostona uchrashuvi, 2006-yil sentabrda Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining Ostona bo'lib o'tgan norasmiy uchrashuvi davomida Qozog'istonda bo'lib tomonlar munosabatlarini yanada mustahkamladilar. Bundan tashqari 2007-yil 26-iyun kuni Qozog'iston Respublikasi Bosh vaziri K.Masimov, yana shu yilning 22-oktyabrda esa Qozog'iston Respublikasi Bosh vazir birinchi o'rinbosari U.Shukeyevlar ham yurtimizda mehmon bo'ldilar. Bo'lib o'tgan bunday uchrashuvlar davomida ikki davlat o'rtasidagi aloqalar mustahkamlanib bordi.

O'zbek va Qozog xalqlari tarixan bir-biri bilan madaniy, til, urf-odat asosiysi hududiy jihatidan judayam yaqindirlar. Bu ikki xalq aloqalari bir-necha yuz, yoki ming yillardan beri shakllanib kelgan. Bunday yaqin munosabatlar mustaqillik yillarida ayniqsa taraqqiyot etdi. Munosabat yangi qirralarda yo'lga qo'yilmoqda. Jamoatchilik tomonidan e'tirof etilayotgan bu ikki davlatning o'zaro yaqin va do'stona aloqalari Markaziy Osiyo hamkorligiga ham muhim ijobiy ta'sir ko'rsatishi bejiz emasdir. Ikki davlat rahbarlarining o'zaro uchrashuvlari davomida ham birinchi masala bu Markaziy Osiyo integratsiyasi, hamkorligi masalalari bo'lishi ko'pchilikqa ma'lum.

2006-yil davlatlar aloqalarini mustahkamlash borasida nihoyatda ahamiyatli bo'ldi. Shu yili davlat rahbarlari o'zaro tashrif va xalqaro tashkilotlar yig'inlari doirasida bir necha marta o'zaro uchrashuvlar, muzokaralar bo'lib o'tdi. Shu yili Qozog'iston prezidentining Toshkentga tashrifi davomida Prezidentlarning vakillik kengashni tuzish to'g'risidagi bitim tuzildi. Ushbu kengash prezidentlarning o'zaro aloqalarda fikr, muloxaza va munozaralarini amaliyotga tatbiq etish, munosabatlarini oliy darajaga ko'tarishda yangi bosqich bo'ldi. Shuningdek tashrif davomida Afg'oniston masalasi, eron va Iroqdagi vaziyat va bunda Markaziy Osiyo davlatlarining tutgan yo'li, MDH tashkiloti vazifasini kengaytirish bo'yicha ham masalalar muhokama qilindi. Qozog'iston rahbari davlatlarning iqtisodiy munosabatlariga to'xtalar ekan, 2006-yilda uning hajmi 450 mln AQSh dollaridan oshganligini qayd etib, kelajakda uni 1 mlrd. AQSh dollarga yetqazishni va buning uchun mamlakatlar imkoniyatlari mavjudligini e'tirof etadi. Suhbat so'ngida esa N.Nazarboyev ikki davlat aloqalari haqida shunday degan edi-"Biz

– 1992-yil 25 avgust, 1994-yil 10-11-noyabr kunlari, 1998-yil 18-20-fevral kunlari, 1999-yil 8-9-oktabr kunlari O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning Ukrainaga rasmiy tashrifi.

– Ukraina Prezidenti Leonid Kuch'maning 1995-yil 20-21-oktyabr kunlari, 2000-yil 12-13-oktabr kunlari, 2002-yil 19-20-deqabr kunlari, 2003-yil 10-11-aprel kunlari bo'lib o'tgan Toshkent uchrashuvlari, hamda Ukraina Prezidenti V.Yushenkoning 2006-yil 28-noyabrda Minsk uchrashuvi.

Shuningdek 1991-yilda Ukraina Oliy kengashi raisi L.Kravchuk boshchiligidagi Ukraina delegatsiyasining Toshkentga tashrifi. Hukumatlararo komissiyaning navbatdagi yettinchi yig'ilishi doirasida O'zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri Sh.Mirziyoyevning Kiyevga tashrifi, hamda Ukraina Bosh Vaziri V.Yanukovichning 2007-yil 25-26-aprel kunlari Toshkentga tashrifi va shu o'rtasidagi 16 avgust kuni Rossiyaning Sochi shahridagi ikki davlat o'rtasidagi savdo-iqtisodiy masalalar bo'yicha O'zbekiston rasmiylari bilan uchrashuv ham davlatlar o'rtasidagi o'zaro munosabtlar rivojida muhim ahamiyatga egadir. O'zbekiston va Ukraina o'rtasidagi savdo-iqtisodiy munosabatlar "1999-2008-yillarga mo'ljallangan Ukraina va O'zbekiston Respublikalarining iqtisodiy hamkorlik loyihasi" asosida yo'lga qo'yilgan. Ikki davlat o'rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalar erkin tizim asosida shakllantirgan.¹

Davlatlarning o'zaro savdo aloqalari hajmi 2007-yilda 2006-yilga nisbatan 446,4 mln dollardan oshib ketdi umumiy miqdorda 1059,7 mln AQSh dollarini tashkil etdi.

Eksport muhitini avtomobillar va ularning ehtiyot qismlari, neftni qayta ishlash mahsulotlari, rangli va rangsiz metall, paxta xom ashyosi va turli to'rdagi tovarlar savdosi tashkil etadi. Import mahsulotlarini esa rangli va rangsiz metall va ulardan ishlangan ishlanmalar, transport ehtiyot qismlari, mexanik va elektrotexnika vositalari hamda farmatsevtika mahsulotlari tashkil etadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi tomonidan Ukraina qapitali bilan faoliyat yuritayotgan 13 firma va korxonalar rasmiy ro'yxatga olingan. Bu

kompaniyalar asosan rangli va rangsiz metall mahsulotlar ishlanmalari ishlab chiqarish, qishloq xo'jalik mashinasozligi, aviatsiya yuk tashish xizmati va boshqa bir qator sohalarda faoliyat yuritishadi. Ikki davlat o'rtasidagi keng hamkorlikni mustahkamlash va rivojlantirish bo'yicha 1997-yilda davlatlarning Bosh vazirlari va boshchilik qiladigan Komissiya faoliyati yo'lga qo'yilgan. Bugungi kungacha ushbu Komissiyaning 7-marta umumiy yig'ilishi bo'lib o'tgan (Ohirgisi 2007-yil 12-16-fevral kunlari Kiyev shahrida bo'lib o'tgan).

Hozirda Ukraina va O'zbekiston o'rtasidagi hamkorlik aloqalari o'zaro imzolangan 149 ta nomativ hujjatlar orqali yo'lga qo'yilgan.

O'zbekiston-Turkmaniston hamkorligi. O'zbekiston va Turkmaniston o'rtasidagi diplomatik munosabatlar 1993-yil 7-yanvardan e'tiboran o'rnatilgan bo'lib, bunday munosabatlar ikki davlat rahbarlarining o'zaro uchrashuvlari orqali yanada mustahkamlangan. 1991-2008-yillar davomida tomonlar rahbarlarining 6 marotaba oliy darajadagi o'zaro tashriflari amalga oshirilgan (1996, 2000, 2007-yillarda O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning Turkmanistonga rasmiy tashrifi va 1996, 2004-yillarda Turkmaniston Prezidenti Saparmurod Niyozovning hamda 2008-yilda Turkmaniston Prezidenti Gurbanguli Berdimuhamedovning O'zbekistonga rasmiy tashrifi). O'zbekiston va Turkmaniston o'rtasida Tashqi siyosiy va mudofaa masalalarida faol munosabatlar yo'lga qo'yilgan. Keyingi yillarda ikki davlat o'rtasidagi aloqalar yanada mustahkamlanib bormoqda. Buning isboti sifatida shuni aytish mumkinki 2002-yildan keyin o'tgan muddat ichida 54-marta o'zaro tashriflar amalga oshirilgan. Shuningdek 2007-yil 9-yanvarda MDH davlatlari rahbarlarining Sankt-Peterburg shahridagi norasmiy yig'ilishi doirasida O'zbekiston va Turkmaniston prezidentlarining ikki tomonlama uchrashuvi ham davlatlar o'rtasidagi aloqalar caviyasini mustahkamlashga hissa qo'sha oldi. Uchrashuv davomida davlat rahbarlari xalqaro va mintaqaviy muammolarni muhokama qilish barobarida ikki davlat o'rtasidagi erkin munosabatlar rivojini xususida fikr muloxazalarini bildirdilar.

Bu uchrashuvning davomi sifatida 2007-yil 18-19-oktyabr kunlari Turkmanistonga tashrif buyurgan O'zbekiston rahbari

¹ WWW.GOV.UZ. Сотрудничество Узбекистана со стран СНГ.

davlatlar o'rtasidagi bir qator manfaatli kelishuvlarini imzoladi. O'z navbatida bu uchrashuv ham tomonlar iqtisodiy, siyosiy va madaniy hamkorligini yangi pog'ona ko'tara oldi. Shuningdek 2008-yil mart oyida Turkmaniston rahbarining Toshkentga tashrif ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Unda tomonlar hamkorligining yangi qirralarini ochish masalasi muhokama qilindi. Davlatlar fuqarolarining qo'shni davlat hududiga kirish-chiqish masalasi va davlatlar iqtisodiy hamkorligi borasida bir qator yangi kelishuvlar imzolandi. Chunonchi davlatlar chegara hududi va unga yaqin hududlardagi istiqomat qiluvchi aholining qo'shni davlat hududiga erkin kirish-chiqish tizimi o'rnatildi.

1996-yilda ikki davlat o'rtasida uzoq davrga mo'ljallangan Savdo-iqtisodiy hamkorlik kelishuvi o'rnatilgan. O'zaro iqtisodiy munosabatlar shu kelishuv doirasida amalga oshirilib, yildan-yilga kengayib bormoqda.

2007-yilda Turkmaniston va O'zbekistonning savdo aloqalari hajmi 88,3 mln. AQSh dollariga teng bo'ldi. O'zbekistondan Turkmanistonga eksport qilinadigan asosiy mahsulotlar turizm, kommunikatsion aloqa, transport aloqasi xizmatlari, tamaki mahsulotlari, don va don mahsulotlari, mexanika vositalari, himiya sanoati, alqagol va alqagolsiz ichimliklar, transport vositalari, yog'moy sanoati mahsulotlari, rangli va rangsiz metall va ulardan ishlangan mahsulotlar, optik apparaturalar, oynasiz buyumlari hamda oziq-ovqat mahsulotlaridan savdosidan iboratdir.

O'z navbatida Turkmaniston O'zbekistonga plastmassa va plastmassadan ishlangan tayyor mahsulotlar, transport, kommunikatsion aloqa xizmatlari, mineral xom ashyolar, noorganik himiya mahsulotlari poliz va turli oziq-ovqat mahsulotlari kabi tovarlar import qilinadi.

Hozirgi kunda O'zbekiston hududida 2 ta Turkmaniston qapitali asosida faoliyat yurituvchi korxonalar mavjud. Ular asosan qurilish mollari ishlab chiqarishga mo'ljallangan. Turkmanistonda esa O'zbekiston investorlarining 4 ta korxonasi faoliyat yuritmoqda. O'zaro iqtisodiy hamkorlikni yanada kengaytirish maqsadida 1996-yildan e'tiboran O'zbekiston va Turkmaniston Respublikalarining iqtisodiy hamkorlik masalalari bo'yicha Hukumatlararo Komissiya faoliyati yo'lga qo'yilgan. Mazkur Komissiyaning 3 marotaba

yuqori darajadagi umumiy yig'ilishi bo'lib o'tgan. Ohirgi kengash 2008-yil 31-yanvar-2fevral kunlari Ashxobod shahrida bo'lib o'tgan. Aynan shu kunlari Ashxobodda O'zbekiston ishlab chiqaruvchilarning milliy ko'rgazmasi namoyish etildi. Unda 130 dan ortiq O'zbekistonning ishlab chiqaruvchi firma va korxonalari ishtirok etdi. Bu ko'rgazma o'zaro iqtisodiy aloqalarni kengaytirishga katta hissa ko'sha oldi deb aytish mumkin. Ko'rgazma davomida ikki davlat o'rtasida 2008-2012-yillarga mo'ljallangan iqtisodiy hamkorlik kelishuvi imzolandi.

Ikki davlat o'rtasidagi Transport aloqalari ham muhim ahamiyatga egadir. Bugungi kunda O'zbekiston Seraxs orqali o'z tovarlarini Eron va Old Osiyo mamlakatlariga olib chiqadi. Bunda Turkmaniston hududidan o'tuvchi temir yo'l tarmoqlarining ahamiyati juda muhimdir.

O'zbekiston va Turkmaniston Respublikalari o'rtasidagi munosabatlar o'zaro imzolangan 100 dan ortiq xalqaro normativ hujjat va kelishuvlar bilan tartibga solib turiladi.

O'zbekiston va Tojikiston hamkorligi. Tojikiston O'zbekiston bilan diplomatiq va siyosiy aloqalarni 1992-yil 20-oktyabrda o'rnatgan. 1998-yilda esa O'zbekiston, Tojikiston va Rossiya o'rtasidagi har tomonlama hamkorlik qilish bo'yicha uch tomonlama Deklaratsiya imzolangan.

O'zbekiston Tojikiston munosabati, o'zaro aloqalar 2000-yil 15-iyun kuni Dushanbe shahrida imzolangan Abadiy do'stlik to'g'risidagi kelishuvi asosida yo'lga qo'yilgan.

O'zbekiston rahbari birinchilardan bo'lib Tojikistondagi tashvishli xodisalarni xalqaro muammo sifatida ko'targan edi. 1992-yilning 7-sentyabr kuni Islom Karimov ayni shu masala bo'yicha BMT Bosh kitobi Butros G'oliy Janoblariga maktub yo'llab, masalani o'rganish va tinch yo'l bilan hal etish choralari ko'rish kerakligini ta'kidlagan edi.

2000-yil oktabr oyida O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I. Karimov rasmiy tashrif bilan Tojikiston poytaxti Dushanbe shahrida bo'ldi. Bu uchrashuv mamlakatlar aloqalari saviyasini mustahkamladi. Shuningdek 2002 hamda 2004-yillarda "Markaziy Osiyo" Hamkorligi Tashkilotining Dushanbe shahrida bo'lib o'tgan

kengashlari davomida ham Tojikiston hamda O'zbekiston rahbarlarining o'zaro uchrashuvlari bo'lib o'tdi.

O'z navbatida Tojikiston Prezidenti Imomali Raxmon 2001-yil 27-28 deqabr kunlari O'zbekistonga rasmiy tashrifi davomida, shuningdek 2004-yil may oyida Shanxay Hamkorlik Tashkilotining navbatdagi Toshkent uchrashuvi davomida O'zbekiston rahbari bilan ikki tomonlama muzokaralar bo'lib o'tdi. 2005-yil fevral oyida esa Tojikiston Bosh vaziri O.Oqilovning Toshkent shahrida rasmiy tashrifi amalga oshirilgan. Ikki davlat o'rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalar 1996-yil Toshkentda hukumat rasmiylari tomonidan imzolangan erkin savdo munosabatlarini o'rnatish to'g'risidagi kelishuv orqali tartibga solinadi.

O'zbekiston asosan Tojikistonga gaz va neft mahsulotlari, savdo xizmatlari (transport, kommunikatsion, marketing), qurilish materiallari, rangli va rangsiz metall hamda ulardan ishlangan mahsulotlar, shuningdek turli hildagi oziq-ovqat mahsulotlarini eksport qilsa, o'z navbatida Tojikistondan O'zbekistonga elektroenergiya, savdo xizmatlari (transport, kommunikatsion), mexanik vositalari va boshqa turdagi tovarlar import qilinadi.

Bugungi kunda O'zbekistonda 19 ta tojikiston firma va korxonalari faoliyat yuritib kelmoqda. Shulardan 17 tasi ko'shma korxona hisoblansa 2 tasi 100 foiz Tojikiston investitsiyasi asosida yo'lga qo'yilgan. Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi tomonidan esa 7 ta tojiq firma va kompaniyasi akkredetatsiya ro'yxatidan o'tkazilgan. Tomonlar munosabatlarini mustahkamlash maqsadida 1997-yil Hukumatlararo savdo-iqtisodiy munosabatlar bo'yicha Komissiya faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lib, uning vazifasi o'zaro aloqalar natijalari va kelajakdagi munosabatlar muhitini ishlab chiqishdan iborat. Xuddi shu masala yuzasidan har yili Hukumat rasmiylarining uchrashuvi o'tqazib turiladi. Unda o'zaro fikr-mulohazalar muhokama qilinadi.

Hozirgacha ikki davlat o'rtasida 155 ta xalqaro huquqiy-normativ hujjatlar imzolangan bo'lib, yuqorida aytib o'tganimizdek ularning asosini 2000-yil 15-iyundan imzolangan Abadiy do'stlik xaqidagi shartnoma tashkil etadi.

O'zbekiston-Qirg'iziston aloqalari. O'zbekiston Respublikasi va Qirg'iziston Respublikalari o'rtasidagi diplomatiq aloqalar 1993-yil

16-fevraldan boshlab o'rnatilgan. Ikki davlat rahbarlarining 6-marta o'zaro oliy darajadagi uchrashuvlari bo'lib o'tgan (1994-yil yanvar va 2000-yil sentabr oylarida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimovning Qirg'iziston poytaxti Bishkek shahriga rasmiy tashrifi hamda 1992-yil sentabr, 1996-yil deqabr, 1998-yil noyabr, 2006-yil oktabr oyida esa Q.Bekiyevlarning O'zbekistonga rasmiy tashrifi). Shuningdek 2005-yil oktabr oyidagi ikki davlat rahbarlarining Peterburg uchrashuvi, 2006-yil iyul oyidagi Moskva uchrashuvlari ham muhim ahamiyatga egadir. Davlat rahbarlarining bunday o'zaro uchrashuvlari ikki davlatning aloqalarini yanada boyitishga xizmat qiladi. Ayniqsa, 2006-yilning 3-4-oktabr kunlari Qirg'iziston Prezidenti Q.Bekiyevning O'zbekistonga tashrifi davomida tomonlarning manfaatlariga xizmat qiluvchi bir qator foydali kelishuvlar imzolangan edi. Qirg'iziston va O'zbekiston o'rtasidagi siyosiy aloqalar qalin do'stlik munosabatlari bilan mustahkamlangan. Birgina misol sifatida shuni aytish mumkinki Qirg'iziston tomoni ayrim g'arb davlatlarining ziddiyatiga qaramasdan Andijon voqealari yuzasidan O'zbekiston tomonining pozitsiyasini qo'llab-quvvatladi va bu masala yuzasidan O'zbekistonga bevosita yordamini ayamagan edi. Ikki davlat o'rtasida bevosita chegaraning mavjudligini hisobga olgan holda uyushgan jinoyatchilik, narkobiznes, diniy eksteremizm va terrorizm kabi xavf hamda yovlarga qarshi birgalikda kurashish bo'yicha talaygina ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Harbiy kuchlarning birgalikda o'quv mashg'ulotlari tez-tez o'tkazilib to'riladi.

Savdo-iqtisodiy aloqalarning bunday o'sib borishi quvonarli bo'lsa, ikki davlat iqtisodiy salohiyati va potensialini hisobga oladigan bo'lsak bu ko'rsatkichlarning talab darajasiga javob bermasligini aytib o'tish zarur. Faqatgina 2007-yilga kelibgina iqtisodiy munosabatlarda o'sish ko'zatila boshladi.

1996-yildan boshlab Hukumatlararo Komissiya faoliyat yuritib kelmoqda. Bu Komissiyaning faoliyati davlatlari o'rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirib turadi, hamda aloqalarning yangi yo'nalishlarini ishlab chiqishdan iborat. Komissiyaning 7-marta umumiy yig'ilishi bo'lib o'tgan. Bugungi kunda O'zbekiston-Qirg'iziston munosabatlari o'zaro o'rnatilgan 213 ta xalqaro huquqiy hujjat (shartnoma, kelishuv, bitim)lar orqali tartibga solib

turiladi. Ularning eng asosiysi 1996-yil 24 deqabrda imzolangan Abadiy do'stlik haqidagi kelishuvdir.

O'zbekiston-Belorusiya aloqalari. O'zbekiston Respublikasi va Belorusiya Respublikalari o'rtasidagi diplomatiq munosabatlar 1993-yil 21-yanvarda o'rnatildi. Toshkentda 1994-yildan boshlab Belorusiya elchixonasi faoliyat yuritib kelmoqda. O'zbekistonning Rossiya Federatsiyasidagi muxtor elchisi Belorusiya tomonidan o'rindosh asosida elchi sifatida akkreditatsiya qilingan. Tomonlar rasmiylarining 32 marotaba o'zaro tashrifi doirasidagi yuqori darajadagi uchrashuvlari bo'lib o'tgan.

1994-yil 22 deqabrda O'zbekiston va Belorusiya o'rtasida Madaniy Hamkorlik to'g'risidagi shartnoma. 1995-yil 21-fevralda esa "O'zbekturizm" va Belorusiya "Beliturist" ochiq aksiyadorlik kompaniyalari o'rtasida hamkorlik kelishuvlari imzolangan.

Eksport asosini ip-gazlama, to'qimachilik matosi (paxtadan tayyorlangan), quruq meva mahsulotlari, qayta ishlangan neft mahsulotlari, plastmassa va plastmassa mahsulotlari, hizmat ko'rsatish (transport, kommunikatsiya, turizm, meditsina), mexanika mollari, rangli va rangsiz metall hamda ulardan ishlangan mahsulotlar, yarimtayyor va tayyor triqotaj mahsulotlari va boshqa tashkil etsa, O'zbekistonga import asosini transport vositalari, farmatsevtika mahsulotlari, shaqar, yog'och-taxta, qauchuk va rezina mahsulotlari, konditer mahsulotlari, q ora metall va undan yasalgan buyumlar, mexanik anjomlar tashkil etadi.

Hozirda O'zbekiston hududida Belorusiya investorlari ishtirokidagi 7 ta korxona faoliyat yuritib kelmoqda, shulardan 4 tasi 100 foiz Belorusiya qapitali asosida ishlab turibdi. O'z navbatida Belorusiya ham O'zbekiston qapitali asosidagi 6 ta qo'shma korxona ish dlab boradi.

O'zbekiston Tashqi iqtisodiy munosabatlar, savdo va investitsiya vazirligi tomonidan 1 ta Belorusiya firmasining vakolatxonasi akkreditatsiya qilingan.

Shuningdek davlatlari o'rtasida Hukumatlarga Hamkorlik Komissiyasi ham mavjud bo'lib, 2 marotaba bu komissiya umumiy yig'ilishi bo'lib o'tgan (ohirgisi 2007-yil may oyida). Shuningdek 2003-yil may va 2007-yilning oktabr oylarida Toshkent shahridagi Belorusiya Respublikasining Milliy ko'rgazmalari

namoyishi bo'lib o'tdi. Unda 100 dan ortiq Belorusiya firma va kompaniyalarning mahsulotlari namoyish etilib, natijada tadbirkorlarning qator ikki tomonlama foydali shartnomalari imzolandi.

O'zbekiston-Ozərbayjon hamkorligi. O'zbekiston Respublikasi va Ozarbayjon Respublikalari o'rtasidagi diplomatiq munosabatlar 1995-yil 2-oktyabrdan e'tiboran yo'lga qo'yilgan. 1996-yildan boshlab Toshkentda Ozarbayjon davlat elchixonasi faoliyat yuritib boshladi. Boku shahridagi O'zbekiston elchixonasi esa 1998-yildan e'tiboran ish boshlagan. 1997-2009-yillar mobaynida ikki davlat rahbarlarining 3 marotaba o'zaro tashriflari doirasidagi oliy darajali uchrashuvlari bo'lib o'tgan: 1997-yil iyun oyida 2004-yilning 23-24-mart kunlari Ozarbayjon Respublikasi Prezidenti I.Aliyevlarning O'zbekistonga tashrifi hamda 1998-yil sentyabrda TRASYeQA tashkiloti konferensiyasi doirasida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimovning Ozarbayjonga rasmiy tashrifi.

Bugungi kunga kelib ikki davlat o'rtasida 64 ta ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnoma kelishuvlari imzolangan.

Bu ikki qardosh halq madaniy jihatidan ham bir-biriga yaqindir. Shuni hisobga olgan holda tomonlari o'rtasida yaqin do'stona munosabatlar o'rnatilgan.

2007-yil yakunlariga ko'ra davlatlarining tovar ayriboshlash hajmi 6.1% ga, O'zbekistonning eksport hajmi 6.5%, import 3.3% ga o'sdi. Eksport asosi avtomobil va avtomobil ehtiyot qismlari, himiya sanoati mahsulotlari, energiya o'rini bosuvchi va neft mahsulotlari, qora va rangli metall ishlanmalari, hizmat ko'rsatish vositalari orqali namoyon bo'ladi. Import tovarlari esa asosan himiya mahsulotlari mashina texnologiyalari, va hizmat ko'rsatish vositalari tashkil etildi. Hozirda O'zbekiston hududida 21 ta Ozarbayjon investorlari ishtirokidagi firma va korxonalar ishlab turibdi. Shulardan 10 tasi qo'shma korxona bo'lsa, 2 tasi 100% Ozarbayjon investitsiyasi bilan faoliyat yuritadi. O'z navbatida Ozarbayjonda O'zbekiston qapitali asosidagi 1 ta tadbirkorlik obekti ("O'zbekiston" savdo uyi) ish olib boradi. O'zbekiston tashqi savdo-iqtisodiy aloqalar va investitsiya vazirligi tomonidan 4 ta Ozarbayjon savdo kompaniylarining vakolatxonalari ro'yxatdan o'tkazilgan.

1997-yil 18-iyundan e'tiboran O'zbekiston-Ozarbayjon hamkorlik aloqalari bo'yicha hukumatlararo komissiya faoliyati shakllantirilib, hozirgacha ushbu kengashning 7 ta umumiy yig'ilishi bo'lib o'tgan (ohirgisi 2004-yil 14-15-mart kunlari Toshkentda bo'lib o'tdi).

O'zbekiston doimiy MDH doirasidagi sammitlarda xalqaro maydondagi jarayonlar xususidagi munozaralar davomida Ozarbayjon tomonining manfaatlarini qo'llab-quvvatlab keladi. Xususan, Rossiya Prezidenti V.Medvedovning Toshkentga tashrifi davomida Kavkaz hududidagi sodir bo'layotgan jarayonlar haqida so'z borar ekan, O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.Karimov hududdagi ahvolni tinch yo'l bilan hal etish tarafdori ekanligini bildiradi. O'z navbatida Ozarbayjon ham O'rta Osiyo va Afg'onsiton masalasida O'zbekiston tomonining pozitsiyasini qo'llab-quvvatlaydi.

Hozirgi kunda O'zbekiston va Ozarbayjon o'rtasida xalqaro miqyosidagi 97 ta hujjat imzolangan.

O'zbekiston-Moldova hamkorligi. Moldova Respublikasi O'zbekistonni mustaqil davlat sifatida 1992-yil 15-oktyabrdan tan oldi. Ikki davlat o'rtasidagi diplomatiq munosabatlar 1994-yil 23 avgustdan boshlab o'rnatilgan. 1994-yil noyabr oyidan boshlab esa O'zbekistonda Moldova Respublikasining elchixonasi faoliyat yuritib kelmoqda.

Eksport asosini avtomobil, traktorlar hamda ularning extiyot qismlari, o'simlik yog'i va g'alla-don mahsulotlari tashkil etsa, import tovarlarini keramiq buyumlar, o'simlik yog'i, mexanika va texnika uskunolari tashkil etadi.

1997-yilda ikki davlat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash va kengaytirish bo'yicha hukumatlararo komissiya faoliyat tashkil etildi. Hozirgacha ushbu kengashning 5 marotaba umumiy yig'ilishlari bo'lib o'tgan ohirgisi 2002-yil 9-11 deqabr kunlari Moldova Respublikasi bosh vazirining O'zbekistonga rasmiy tashrifi davomida, Toshkent shahrida bo'lib o'tdi.

Ikki davlat o'rtasida bir qator muhim hujjatlar imzolangan. Jumladan: 1995-yil 30-martda Do'stlik va o'zaro hamkorlik to'g'risidagi kelishuv, 1995-yil 30-martda Fan-texnologiyalari sohasidagi hamkorlik to'g'risidagi shartnoma, 1995-yil 30-martda Madaniyat va san'at sohalari bo'yicha hamkorlik haqidagi kelishuv.

1995-yil 21-noyabrda Turizm sohasidagi hamkorlik to'g'risidagi bitim, 1997-yil 24-mayda Ta'lim sohasidagi hamkorlik bo'yicha shartnomalar ularning eng asosiylaridan sanaladi. Bugungi kunda O'zbekiston va Moldova Respublikalari o'rtasidagi munosabatlar shunga o'xshash, o'zaro imzolangan 50ta xalqaro huquqiy-normativ hujjatlar orqali tartibga solinadi.

3.O'zbekistonning Markaziy Osiyoda ekologiq muammolar, diniy eksteremizm giyohvandlikni oldini olish borasida MDH doirasidagi faoliyati

O'zbekiston MDHning teng huquqlari a'zosi sifatida MDH va Markaziy Osiyo doirasidagi jarayonlarda faol ishtirok etib kelmoqda. Ushbu mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli hamkorlikni keng yo'lga qo'ya oladi. Qolaversa O'zbekiston strategik va geopolitik jihatdan qulay joylashgan davlat sifatida qo'shni davlatlar, yaqin qo'shni davlatlar va Hamdo'stlik davlatlari orasida alohida ahamiyatga ega davlat sifatida baholanadi.

1993-yilning 4-yanvar kuni Toshkentda I.Karimovning tashabbusi bilan ilk bor O'rta Osiyo davlatlari prezidentlarining umumiy yig'ilishi bo'lib o'tgan va ushbu uchrashuv davomida birinchi marta "Markaziy Osiyo davlatlari" deb nom olgan matbuot konferensiyasi tashkil etildi. Bu uchrashuv Markaziy Osiyo integratsiyasiga asos bo'la oladi deb bimalol aytishimiz mumkin.

2001-yil 28 deqabrda Toshkent shahrida o'tkazilgan Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekiston Respublikasi davlat rahbarlarining Toshkent Bayonotida "Mintaqaviy iqtisodiy integratsiyaning shakl va mexanizmlarini takomillashtirish, yagona xavfsiz hududni shakllantirish masalalari bo'yicha o'zaro tushunishni chuqurlashtirish, mintaqada tinchlik va barqarorlikni saqlash bo'yicha birgalikdagi xatti-harakatlarni ishlab chiqish masalasida siyosiy, savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy-gumanitar sohadagi munosabatlarda ko'p rejali hamkorlikni jadallashtirish tarafdori ekanliklarini bildirdilar hamda Markaziy Osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati (MOIH)ni "Markaziy Osiyo hamkorligi" Tashkiloti

(MOH) deb qayta tuzishga kelishib oldilar¹ Shuningdek Toshkent Sammiti muzokaralarida tomonlarning Afg'oniston voqealariga munosabati bir hil ekanligi ta'kidlandi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki O'zbekiston Respublikamiz bilan chegaradosh mamlakatlardagi harbiy-siyosiy mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilishga va ularni oldini olishga qaratilgan har qanday harakatlarni, amaliy qadamlarni qo'llab-quvvatlab keladi va bundan keyin ham qo'llab-quvvatlayveradi. Bu yo'l da mamlakatimiz o'z davlat siyosati doirasida ham xalqaro tashkilotlar mexanizmlaridan foydalangan holda, mavjud imkoniyatlarni, aniq maqsadni ko'zlab ishga soladi. Bugungi kun milliy strategiyamizning asosiy yo'nalishlaridan biri ana shunday mazmunga ega.

Bundan tashqari 2000-yil 19-oktyabrda Toshkentda "Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash, narkotik moddalar, uyushgan jinoyatchilik va terrorizmga qarshi kurashga yondoshish" mavzuida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. Anjumanda mashhur olimlar, ekspertlar nutq so'zladilar. Konferensiya qatnashchilari Toshkent Deklaratsiyasini qabul qildilar. Shuningdek 2000-yilning 1 deqabrida MDH davlatlari rahbarlari Kengashining Minskda bo'lib o'tgan O'zbekiston, Rossiya, Tojikiston Prezidentlari ishtirokida uch tomonlama muloqotda ham davlatimiz rahbari mintaqada tinchlikni saqlash borasida O'zbekistonning o'z qarash va yondashuvlarini bayon etdi.

O'zbekistonning mintaqa osoyishtaligini ta'minlashdagi harakatlarida MDH mamlakatlari bilan bo'lgan o'zaro aloqalar ham muhim o'rin tutadi. Bu borada Yurtboshimiz "Ne-ne bosqichlarni, qirg'inlarni ko'rgan bu tuproqni bobolarimiz yonma-yon turib himoya qilganlar. Binobarin, bizning tarihimiz ham, taqdirimiz ham birlashib ketgan Alloh Taolo bergan azaliy va abadiy nasibamizdir".¹ degan edi.

O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasidagi yagona iqtisodiy makon tashkil etish xaqida imzolangan shartnoma Markaziy Osiyo integratsiyasi yo'lida ilk qadam edi. 1998-yil bu shartnomaga

¹ Ya.X.G'afforov, A.Xollijev. O'zbekiston va jahon hamjamiyati. T., 2003 yil. 131-bet.

¹ I.A.Karimov. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. Toshkent. "O'zbekiston". 1996 yil. 1-jild. 51-bet.

Tojikiston ham qo'shildi. Hozirda o'zaro hamkorlik to'g'risida 150 dan ortiq hujjatlar imzolandi. Bugungi kunda Davlatlararo Kengash ish olib bormoqda. Hamdo'stlik dasturlarini ro'yobga chiqarish bo'yicha ijroiya qo'mita. Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot banki tashkil etilgan. Mazkur integratsiya xalqlarimiz manfaatlariga to'la mos keladi. mintaqamizda barqarorlik va tinchlikni mustahkamlashga yordam beradi. 2000-yil 20-21-aprel kunlari O'zbekiston, Qozog'iston, Tojikiston va Qirg'iziston Respublikalari prezidentlarining Toshkentda siyosiy va diniy eksteremizmgga qarshi, xalqaro uyushgan jinoyatchilikqa qarshi kurash yuzasidan birgalikdagi harakatlari to'g'risidagi shartnomasi bunga misol bo'la oladi.

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov Markaziy Osiyo integratsiyasi va mintaqa xavfsizligi borasidagi bir qator mulohazalarni dunyo axli tomonidan yuksak baholanmoqda. Jumladan 2000-yil 22-yanvarda Oliy Majlisning ikkinchi chaqiriq birinchi sessiyasida so'zlagan nutqlari e'tiborga loyiqdir. Rahbarimiz unda quyidagi vazifani oldimizga qo'ygan edi: Markaziy Osiyo mintaqasida Iqtisodiy hamkorlik miqyoslarini har tomonlama kuchaytirib, iqtisodiy loyihalarni birinchi galda mintaqaning boy tabiiy zahiralardan, energetika va suv manbalaridan foydalanish, transport kommunikatsiyalari, gaz va neft tarmoqlarini barpo etish, ekologiq muammolarni hal qilish kabi sohalarga tegishli aniq loyihalarni yaratish va amalga oshirish borasidagi kuch va imkoniyatlarni birlashtirish lozim.

Mustaqil O'rta Osiyo Respublikalari va Qozog'iston bilan do'stona, qardoshlik munosabatlarini chuqurlashtirish va yanada rivojlantirish ilmiy va madaniy hamkorlikni kengaytirish O'zbekiston tashqi siyosatining g'oyat muhim ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Hamkorlikka intilish mintaqa mamlakatlariga tarixan xosdir. Buni umumiy chegaralarigina emas, balki avvalo milliy madaniyatlarning, til, urf-odat va an'analarning yaqinligi belgilab beradi. Mazkur Respublikalarning iqtisodiyoti chambarchas bog'langan va bir-biriga ta'sir o'tqazib turgan bo'lib, bab-baravar holdagi xo'jalik aloqalarini saqlab qolish va mustahkamlash zarurligi yaxlit energetika, transport, irrigatsiya tarmoqlaridan suv va gaz ta'minoti tizimidan birgalikda foydalanish shart sharoitlaridan

ham kelib chiqadi. Mineral xom ashyo resurslarini va qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlash sohasida tarkib topgan ichki mintaqaviy kooperatsiya ham shuni taqazo etadi.

Orol bo'yidagi ekologiq faloqati oqibatlarini bartaraf etish Orol dengizini qutqarish bo'yicha birgalikdagi chora-tadbirlarni amalga oshirish mintaqalararo hamkorlik doirasida alohida ahamiyatga ega. O'rta Osiyo va Qozog'iston mustaqil davlatlarining samarali hamkorligi chegaradosh mamlakatlar avvalambor musulmon sharqi mamlakatlari bilan qo'shma loyihalarini birmuncha muvoffaqiyatli ravishda ro'yobga chiqarish ham ko'maklashadi. O'zbekiston 1992-yil 8-fevralda MDH davlatlari rahbarlarining imzolangan bitimiga muvofiq tuzilgan MDH mamlakatlari Davlatlararo Ekologiya kengashining to'la huquqli a'zosidir. MDH mamlakatlarining ana shu Ekologiya Kengashi doirasidagi hamkorligi a'zo davlatlarning atrof-muhiti muhofaza qilish sohasida kelishib olingan, muvofiq-lashtirilgan say-harakatlar qilish maqsadini ko'zladi. 2006-yil Ostomada bo'lib o'tgan Markaziy davlatlari rahbarlarining uchra-shuvida O'rta Osiyo suv zahiralaridan unumli foydalanish bo'yicha hukumatlararo Konsorsium faoliyatini shakllantirish yuzasidan taklif bildirilgan edi. Ayni masala bo'yicha fikr va muloxazalar barcha davlat rahbarlari tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Bugungi kunda Orolni qutqarish bo'yicha mintaqaviy hamkorlik faoliyati kekng yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu masala nixoyat muhim hayotiy ahamiyatga egadir.

Orol muammosi ilk bor 1993-yilning 26-martida Qizil O'rda shahida bo'lib o'tgan O'rta Osiyo rahbarlarining umumiy yig'ilishi-da muammo sifatida ko'tarilgan edi. O'zbekiston rahbari birinchi-lar bo'lib Orol fojeasini xalqaro muammo sifatida baxolagan edi.

4.O'zbekiston-MDH: madaniy, ilmiy-texnikaviy va ta'lim sohasidagi hamkorliklar

Rossiya. Ikki davlat o'rtasidagi gumanitar-madaniy aloqalar ham mustahkam yo'lga qo'yilgan. Ikki xalq azaldan bir-biri bilan bo'lgan madaniy aloqalari bizga tarixan ma'lum. Bugungi kunda esa bundan tub aloqalar yanada kengayib ikki xalq do'stligini ramzi. yakdillik rishtalarini yanada mustahkamlashga hizmat qilib kelmoqda.

O'zbekiston-Rossiya madaniy hamkorligimizni biz Toshkent shahrida faoliyat yuritayotgan Rossiya xalqaro ilmiy madaniy hamkorligi markazi faoliyati asosida ko'rishimiz mumkin. Shuningdek "O'zbekiston san'ati va madaniyati Forumi" Fondining ham ikki mamlakat madaniy aloqalariga qo'shayotgan hissasi muhim ahamiyatga egadir. 2004-yilda mazkur Fondning Moskva shahrida taqdimoti bo'lib o'tgan edi. Unda Rus xalqiga O'zbek madaniyati vaa san'atidan na'munalar namoyish etildi. Keyinchalik ham ushbu Fond tashabbusi bilan Rossiyada turli tadbirlar, festivallar, ko'rgazmalar, ijodiy kechalar o'tqazib kelinmoqda. 2006-yilda esa "O'zbekiston va Rossiyaning hamkorlik doirasidagi gumanitar-madaniy aloqalari" mavzusidagi ochiq davra suhbatlari bo'lib o'tdi. Unda hamkorlikning keyingi yo'nalishlari, uni yanada rivojlantirish yo'llari xususidagi taklif mulohazalar muhokama qilindi. 2006-yilning yanvaar oyida esa Moskva shahrining markazida A.Navoiyning yirik bronzadan ishlangan hayqali qad ko'tardi.

Ikki davlatning o'zaro madaniy aloqalari doirasida ta'lim hamkorligi sohasi bo'yicha o'rnatilgan munosabatlar tahsinga sazovordir. Toshkent shahrida bugungi kunda Rosssiya bilan hamkorlikda M.Lomonosov nomidagi Moskva Davlat Universiteti (2006y), G.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot akademiyasi (1996y) va I.Gubkin nomidagi Rossiya davlat neft va gaz Universiteti¹ filiaallari ochilgan bo'lib, bu oliy ta'lim muassasalarida O'zbekistonlik yoshlarga tajribali professor-o'qituvchilar tomonidan muqammal bilim berishmoqda. Bunday jahondagi eng ilg'or va nomdor Universitetlarning O'zbekistonda ham ochilishi bejiz emas albatta. O'z navbatida Rossiya Oliy Ta'lim Muassasalari va ularning xodimlari tomonidan O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, Qadrlar Tayyorlash Milliy Dasturi yuksak baholandi. 2001-yil may oyida Rossiyaga qilingan tashrif davomida Moskva davlat Universitetida bo'lib, Rossiya ta'lim tizimi bilan tanishdi hamda Universitet talablariga ikki mamlakat aloqalari, uning xususiyatlari va ahamiyati hamda O'zbekistondagi yo'lga qo'yilgan ta'lim tizimi to'g'risida ma'ruza o'qidi. Ma'ruza davomida davlatlar

¹ 1993 yilning 13 yanvarida tashkil etilgan.

o'rtasidagi ta'lim hamkorligini mustahkamlash va uni yanada rivojlantirish maslasi ilgari surildi va bu fikr Rossiya Prezidenti va jamoatchiligi tomonidan maqullangan edi. Bu tashrif davlatlar o'rtasidagi ta'lim hamkorligini aniqrog'i madaniy aloqalar rivojini yuqori pog'onaga ko'taradi.

2006-yilda yurtimizga tashrif buyurgan Rossiya iqtisodiyot akademiyasi rektori V.Vidyapin O'zbekistondagi amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlarining yuqori saviyada ekanligini aytadi. "Ta'lim sifati har bir davlatning ertangi kelajagini belgilab beradi. Bu sohada O'zbekiston katta tajribaga ega, shu tufayli ham biz O'zbekiston bilan strategik hamkorlik qilish tarafdorimiz."¹

Shuningdek Rossiya neft va gaz Universiteti aqademigi V.A.Sadovnichev ham yurtimizdagi ta'lim tizimini juda yuksak baholar ekan jumladan shunday deydi: "Islom Karimov-bu O'zbekistonda muqammal bilim va ta'lim davridir."²

Ortda qolgan 10 yillik ta'lim sohasidagi o'zaro hamkorlik davomida 1000 dan ortiq O'zbekistonlik talabalar Rossiya oliy O'quv yurtlari stipendiyalari asosida Rossiya Oliy O'quv Yurtlarida o'qish sharafiga musharraf bo'ldilar. Birgina 2007-2008 o'quv yili uchun O'zbekistonlik yoshlarga Rossiya ta'lim muassasalarida bepul ta'lim olishga mo'ljallangan 180 ta grant o'rinlari taklif qilindi.

Shuningdek Rossiya Fanlar Akademiyasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Fan va texnika Markazi bilan hamkorlikda Suffa platosi radioastronomik observatoriyaning ishga tushirish loyihasi bo'yicha samarali ishlar olib borilmoqda. Bu observatoriyaning faoliyati shundan iboratki, uning faoliyati hududidagi aloqa tizimi, asrtonomik kuzatuvlar markazi, shuningdek hududdagi geografik hodisalarni oldindan kuzatish markazi vazifasini bajaradi. Rossiya ilm-fan xodimlari bilan olib borilayotgan hamkorlikdagi loyiha shundan iboratki Moskva Davlat Universiteti bilan hamkorlikda Qashqadaryo viloyatidagi Maydanak tepaligida joylashgan Maydanak observatoriyasini birgalikda o'zlashtirish bo'yicha loyiha ishlari amalga oshirilmoqda.¹

¹ Г.Ахмеджанов. Россия и Центральная Азия. Взаимосвязь в историческом развитии. Москва-Ташкент 2008 год, 84 стр.

² O'sha joy

¹ WWW.GOV.UZ. Сотрудничество Узбекистана со стран СНГ

2008-yil 10-noyabr kuni Toshkentda Aloqa sohasida mintaqaviy hamdo'stlikning elektr aloqa operatorlari kengashi hamda Elektr aloqa bo'yicha mintaqaviy hamdo'stlik komissiyasining qo'shma majlisi ish boshladi.Unda O'zbekiston, Rossiya, Belarusiya, Moldova, Qirg'iziston, Tojikiston aloqa ma'muriyatlari vakillari ishtirok etdi. Forumda davlatlararo yo'nalishlarda tarmoqlarning ishonchliligini oshirish, yangi elektr aloqa xizmatlarini ishlab chiqish va joriy qilish, bir-biriga o'zaro ta'sir ko'rsatadigan aloqa qanallarining axborot xavfsizligini yaxshilash masalalari ko'rib chiqilmoqda. Shuningdek majlisda telegraf tarmoqlarini modernizatsiya qilish, ularni ma'lumotlar uzatish qanal va tarmoqlariga o'tkazish, ayrim mamlakatlarda raqamlashtirish rejalari, universal telekommunikatsiya xizmatlari Fondini shakllantirishda aloqa operatorlarining birgalikda ishtirok etishi ham muhokama etildi. "O'zbektelekom" aksiyadorlik kompaniyasi Aloqa sohasida mintaqaviy hamdo'stlik bilan samarali hamkorlik qilmoqda, hamdo'stlikning operatorlari kengashi tarkibiga kiradi, uning yirik xalqaro loyihalarida faol ishtirok etib kelmoqda, xorijiy operatorlar va telekommunikatsiya uskunalarini ishlab chiqaruvchi kompaniyalari bilan birgalikda harakat qilmoqda. Bundan tashqari, qo'shma majlis ishtirokchilari MDH mamlakatlarining bir-biri bilan o'zaro bog'lik telekommunikatsiya makonini bosqichma-bosqich tashkil etish jarayoni, yaqin kelajakda Aloqa sohasida mintaqaviy hamdo'stlik faoliyat dasturi muxokama etildi, jahon axborot hamjamiyatiga integratsiyalashish zarurligini ta'kidlandi. Hozir butun dunyoda bo'lgani kabi MDH mamlakatlarida ham eng yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal suratda joriy qilinmoqda va bu jarayon Hamdo'stlik makonida eng ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Ukraina va O'zbekiston o'rtasidagi madaniy aloqalar ham tahsinga loyiqdir. Davlatlarning o'zaro madaniy hamkorligining rivojlanishi ikki davlat o'rtasidagi keng munosablarni bir pog'ona yuqoriga ko'tarib, hamkorlikning yangi qirralariga zamin yaratmoqda.

2002-yilning deqabr oyida Ukraina Prezidenti Leonid Ko'chmaning O'zbekistonga rasmiy tashrifi davomida Toshkent shahrida ulug' ukrain shoiri Taras Shevchenko rasmiy hayqalining ochilishi bo'lib o'tdi. Ayni kunlarda Ukraina poytaxti Kiyev shahrida hukumatning tashabbusi bilan buyuk bobokalonimiz, ulug' o'zbek

yozuvchisi, g'azal mulkingning sultoni Alisher Navoiy hayqali o'rnatilgan.

Ukrainada doimiy ravishda O'zbek rassomi, xunarmandlarining festival va ko'rgazmalari o'tkazilib turiladi. 2002-yilning yanvarida Ukrainada "Do'stlik" Kiyev-O'zbek madaniy-iqtisodiy jamiyati o'z faoliyatini boshladi. Shuningdek Kiyevda "O'zbekiston" o'zbek rassomchiligi jamiyati ham mavjud. Toshkent-Kiyev shaharlari. Harkov va Toshkent viloyati, Sum va Qashqadaryo viloyati. Qrim Avtonom Respublikasi va Farg'ona viloyatlari o'rtasida doimiy do'stlik va hamkorlik munosabatlari yo'lga qo'yilgan.

Hozirda O'zbekistonda 100 mingga yaqin etniq ukrainlar istiqomat qiladi. Shundan 40 mingga yaqini Toshkent shahri hissasiga to'g'ri keladi. Ularning yurtimizda erkin yashashlari uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Jumladan: Toshkentda "Slavo'tich" Respublika ukrain madaniy markazi va "Batkivshina" shahar Ukraina madaniy markazlari faoliyat yuritadi. Shuningdek Olmaliq va Yangiyo'l shaharlarida analogik markazlari mavjud. Shuningdek O'zbekiston Fanlar Akademiyasi va Ukrainaning bir qator ilmiy-madaniy tashkilotlari bilan ham mustahkam aloqalar o'rnatilgan. Ayniqsa buni sog'likni saqlash tizimida yaqqol ko'rish mumkin. Har yili mingga yaqin yurtimiz sog'likni saqlash sohasi xodimlari Ukrain Kiyev, Harkov, Zaparoje shaharlarida bilim-ko'nikma hamda tajribalarini oshirib keladi.

O'zbekiston hamda Tojikiston o'rtasidagi madaniy aloqalar tizimi 1997-yil 10-yanvarda har ikki davlat tomonidan imzolangan Ta'lim sohasidagi hamkorlik, shuningdek 1998-yil 4-noyabrda imzolangan Madaniy hamkorlik to'g'risidagi kelishuvlar asosida olib boriladi.

Bizga ma'lumki har ikki davlat azaldan bir-biridan ajralmas hudud hisoblangan. Bu ikki xalq madaniyatini bir-biridan ayirish mumkin emas. O'tmish an'analari asosida bugungi kunda ham o'zaro keng aloqalar o'rnatilgan.

1998-yilning iyun-iyul oylarida O'zbekiston Tojikiston madaniyati kunlari o'tkazishi ham yuqoridagi fikrimizning isbotidir. Unda tojiq ijodkorlarining turli ko'rgazma, festival, bayram tadbirlari xalqimizga yana bir bor namoyish etildi.

2002-yilda esa Tojikiston va O'zbekiston Televideniya tizimidagi hamkorlik to'g'risidagi kelishuv amalga oshirildi. Natijada, Tojikiston hududida ko'plab o'zbeklarning va o'z navbatida O'zbekiston hududida ham ko'plab tojiqlarning istiqomat qilishini hisobga olgan holda endilikda bu aholining qo'shni zaminda o'z yurti teletarmoqlarini ko'rish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bundan tashqari o'zbekiston teleradio qanali orqali tojiq tilidagi kundalik ko'rsatuvlar e'fira uzatilsa, matbuot orqali qariyb 10 ga yaqin tojiq tilidagi nashrlar chop etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi va Qirg'iziston Respublikalari o'rtasidagi madaniy aloqa ham tahsinga loyiqdir. Bu borada davlatlarning Abadiy do'stlik haqidagi 1996-yil 24 deqabrda Toshkent shahrida imzolangan kelishuv asosiy hujjat hisoblanadi. Shuningdek davlatlararo madaniy, ilmiy, ta'lim va sport, sog'likni saqlash, turizm sohasidagi aloqlarni chuqurlashtirish haqidagi kelishuv (1994-yil 16-yanvar) Madaniy Hamkorlik haqidagi shartnomalar (1996-yil 24 deqabr) bu boradagi amalga oshirilayotgan ishlarni yuqori darajaga ko'tardi.

Hoh O'zbekistonda, hoh Qirg'izistonda bo'lib o'tadigan mashhur, buyuk shaxslarning yubiley tadbirlarida ishtirok etish har iqqala davlat rasmiylari uchun odatga aylanib qolgan. Har iqqala xalqning mashhur shoir, olim va ijodkorlarining tadbir va bayram kechalarini uyushtirish ikki davlat munosabatlarini yanada yaqinlashtirdi. Jumladan 1996-yilda Amir Temur tavalludining 660 yillik bayrami Qirg'izistonda ham keng nishonlandi. Teatr, ko'rgazma va madaniyat uylarida Amir Temur tavalludi qizg'in kutib olindi. Shuningdek 1995-yilda "Manas" eposining 1000-yilligi O'zbekistonda ham keng kutib olindi. Har yili o'tqazib kelinayotgan "Sharq taronalari" festivalida doimiy ravishda Qirg'izistonlik san'at ustalari ham faol ishtirok etib kelmoqda.

Madaniy aloqalar doirasini kengaytirish maqsadida 1995-yil Toshkent shahrida Qirg'iziston milliy madaniy markazi ish boshladi. Respublikamizning 6 viloyatida markazning vakolatxonalari ishlab turibdi. Qozog'iston bilan bo'ladigan madaniy aloqalarning asosi sifatida ikki davlat o'rtasidagi imzolangan Abadiy do'stlik to'g'risidagi kelishuv (1998-yil 31-oktyabr) shartnomasi baholandi. Bu sohadagi munosabatlarning yuksalishi jarayonida 2006-yilda ikki

davlat rahbarlarining o'zaro uchrashualari davomida ishlab chiqilgan 2006-2008-yillarda madaniy-gumanitar sohalaridagi aloqalarni rivojlantirish haqidagi chora-tadbirlar Dasturi muhim bosqich bo'ldi.

O'zbekiston va Qozog'iston ijodkorlari orasida doimiy mustahkam aloqalar yo'lga qo'yilgan. O'zaro doimiy gastrol safarlari, madaniy tadbirlar, ko'rgazma namoyishlari o'tkazilib turadi.

2006-yil Ostona shahrida bo'lib o'tgan O'rta Osiyo teatr festivali davomida O'zbekiston Milliy Akademik teatri ham faol ishtirok etgan edi. Har yili o'tkazilib kelinayotgan "Sharq taronalari" musiqa festivalida Qozog'istonlik san'at ustalari doimiy ravishda ishtirok etib kelishadi.

1993-yilning 25-may kuni O'zbekiston rahbari Qozog'istonga tashrif buyurib ulug' qozoq adiblari Tulebiy. Qozibek biy. AYTEKE biylarining xotirasiga bag'ishlangan tantanalarda ishtirok etdi. Shu yilning kuzida yana Ostona tashrif buyurgan prezidentimiz yana bir qozoq adibi Axan Serening 150 yillik yubeley tantanasi va Cho'qon Valihonovning uy mezeyining ochilish marosimida ishtirok etdilar.

2007-yilning mart oyida Qozog'istonning Chimkent shahrida o'tkazilgan xalqaro teatr festivalida jizzax musiqali drama teatri ijodkorlari, shu yilning aprel oyida yana ushbu Chimkent shahrida bo'lib o'tgan "Bo'ronbel" xalqaro raqs festivalida esa A.Navoiy nomidagi Davlat Akademik Balet Teatri vakillari ishtiroki yuqori baholangan edi.

Madaniy-gumanitar hamkorlik dasturi doirasida 2007-yilning 29-aprel 4-may kunlari O'zbekiston bo'ylab M.Quvanshibayev nomidagi Qozog'iston musiqali drama teatrining gastrol safarlari uyushtirildi. Shu yilning oktabr oyida esa Toshkent M.Avezov nomidagi Qozog'iston milliy drama teatrining madaniyat kunlari o'tkazildi.

2008-yil 15-aprelda Toshkent Davlat Akademik va balet teatrida Olmota hareografiya bilim yurti talabalarining ijodlari namoyish etildi. Bundan tashqari O'zbekistonlik Kinomotografiya ustalari doimiy ravishda o'z ijod namunalarini Qozog'iston shaharlarida namoyish etib, turli festival, konkurs namoyishlarida ishtirok etib keladilar.

1994-yil 10-yanvarda davlatlar o'rtasida fan-tehnika, sport, talim, sog'likni saqlash va madaniyat sohalarida hamkorlik o'rnatish to'g'risida 2006-yil 20-martda esa Fan va texnologiya aloqalarini mustahkamlash to'g'risidagi kelishuv shartnomalari imzolandi. Bu

sohadagi munosabatlarning yuksalishi jarayonida 2006-yilda ikki davlat rahbarlarining o'zaro uchrashuvi davomida ishlab chiqilgan 2006-2008-yillarda madaniy-gumanitar sohalaridagi aloqalarni rivojlantirish haqidagi chora-tadbirlar Dasturi muhim bosqich bo'ldi.

Ta'lim sohasida davlatlar o'rtasida mustahkam munosabatlar o'rnatilgan. Bu borada qadrlar, o'qituvchi-pedagog va talabalar shuningdek o'quv-metodik texnologiyalar almashinishi keng yo'lga qo'yilgan.

2006-yildan e'tiboran Ma'mun Akademiyasi va Qozog'iston Fan ta'lim vazirligi, Qozog'iston Sharqshunoslik instituti o'rtasida hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yilgan. Xuddi shunday kelishuv 2007-yil may oyida Toshkent Davlat Arhitektura Qurilish Instituti hamda Qozog'iston Arhitekto'ra Qo'rilish Instituti va M.Avezov nomidagi Janubiy Qozog'iston Institutlari o'rtasida ham imzolangan edi.

O'zbekiston va Ozarbayjon xalqlari azaldan qardosh xalqlardir. Bugungi kunda O'zbekiston hududida 45000 dan ortiq Ozarbayjon millatiga mansub aholi vakillari istiqomat qiladi. Ularning katta qismi Toshkent shahri (10000), Samarqand, Sirdaryo, Farg'ona va Toshkent viloyatlari hissasiga to'g'ri keladi. Ikki xalq va qolaversa davlatlar munosabatlarini yaqinlashtirish maqsadida O'zbekistonning bir qancha hududlarida 10 ga yaqin Ozarbayjon madaniyat markazlari faoliyat yuritmoqda. 2003-yil esa Ozarbayjon madaniyat markazlari Assotsiatsiyasi tashkil etildi. 2007-yildan e'tiboran Respublika Ozarbayjon madaniyat markazi yangi zamonaviy binoda ish boshladi. Respublikadagi ilk madaniyat markazi 1989-yilda ("Gardashiq") ochilgan edi. 2004-yilda Ozarbayjon prezidenti Ilhom Aliyevning O'zbekistonga tashrifi davomida Toshkent shahri markazida buyuk ozar adibi Nizomiy Ganjaviy sharafiga bunyod etilgan hayqalning ochilishi bo'lib o'tdi. Shuningdek bu shaxsning nomi yirik ko'cha, mahalla, ta'lim muassalari ("Nizomiy" nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti) ga ham qo'yilgan. Tashrif davomida yana Ozarbayjon elchixonasining yangi binosi ham foydalanishga topshirildi. Yangi elchixona binosining hovlisida esa Ozarbayjonning sobiq Prezidenti X.Aliyevning byust xayqali qad ko'tardi. Bu esa o'zbek xalqining Ozar xalqiga nisbatan hurmat ramzi sifatida namoyon bo'ldi. O'z navbatida Ozarbayjon tomonining tashabbusi bilan Boku shahrida ulug' mutaffakir A.Navoiy hayqali majmuasining qurilishi boshlandi. Boku shahri kuchalaridan

tishni zarracha ham cheklamaydi. diplomatiya sohasidagi faoliyatga salmoqli hissa qo'shadi.¹

Kuddi shunday asosda Hamdo'stlik davlatlari taraqqiyot sari yuz tutishdi deyish mumkin bo'lardi. Keng jamoatchilik tomonidan e'tirof etilayotgan MDH integratsiyasi o'zaro aloqalarning davomiy-
ligi negizida yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ya'ni MDH ni tashkil etuvchi davlatlar azaldan hududiy, madaniy, urf-odatlar jihatidan bir-biriga juda yaqindirlar. Ushbu davlatlarning o'zaro aloqalari tarixan rivojlanib kelmoqda. Yana o'sha yuqoridagi fikr MDH integratsiyasi ushbu tarihiy aloqalarning yangi bosqich bo'ldi.

O'zbekistonning Hamdo'stlikqa a'zoligi quyidagi holatlar bilan belgilanadi:

- Birlashgan qurolli kuchlar orqali milliy mudofani muvofiqlashtirish, milliy hudud yaxlitligini va davlat chegarasini himoya qilish;

- Hamdo'stlikdagi boshqa davlatlarning Fan-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan, yangiliklaridan, texnologiyalari, telekommunikatsiyalar kosmik aloqa vositalaridan bahramand bo'lish zarur xom ashyo va tayyor mahsulotni shu jumladan xalq iste'mol mollarini jahon narxlaridan past narxlarda sotib olish uchun keng ko'lamdagi bozorning mavjud bo'lishi; -transport tarmog'idan foydalanish, dengiz portlariga chiqish, xorijiy mamlakatlarga mollarni tranzit yo'li bilan yetqazib berish imkoniyatlarining kengligi;

- keskin ekologiya muammolarini xalq etish chora-tadbirlarini birgalikda amalga oshirish, tabiiy ofat falokatlarining oqibatlarini tugatishda o'zaro yordam berish;

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi o'z vazifalari doirasida shu kabi mintaqaviy va xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan masalalarni birgalikda ijobiy xalq qilib kelmoqda. Bosib o'tilgan qisqa davr mobaynida O'zbekiston MDH tarkibida faol tashqi siyosat yuritib kelmoqda. Mintaqaviy va xalqaro masalalar yuzasidan davlatimiz faqatgina ishtirokchilik emas balki yetakchilik ahamiyatini ham bajamoqda. Ha, O'zbekiston Respublikasi MDH tarkibida o'zining xalqaro maydondagi o'rnini belgilab oldi.

Mintaqaviy xavfsizlik, ekologiy muammolarni bartaraf etish, diniy eksteremizm, giyohvandlik, terrorizm va yana boshqa shu kabi muammolarni xalq etishda yetakchilik ko'rsatishi orqali O'zbekiston o'z manfaatlari ham mintaqaviy masalalarda bir qator yutuqlarga erisha oldi deb aytish mumkin. Qolaversa O'zbekiston strategik va geopolitik jihatdan qulay joylashgan davlat sifatida qo'shni davlatlar, yaqin qo'shni davlatlar va Hamdo'stlik davlatlari orasida alohida ahamiyatga ega davlat sifatida baholanadi.

Hozirgi kunda O'zbekistonning xalqaro maydondagi yaqin sheriklari asosan MDH tarkibiga kiruvchi davlatlar hisoblangan. Chunki ushbu davlatlar O'zbekistonga bevosita va yaqin chegaraga ega, madaniy jihatdan qardosh, iqtisodiy jihatdan esa yagona iqtisodiy makonni tashkil etuvchi davlatlardir. Keyingi yillar davomida O'zbekistonning MDH davlatlari iqtisodiy aloqalari yildan-yilga o'sib bormoqda. Yo'lga qo'yilgan keng hamkorlik aloqalari orqali O'zbekiston o'zining xalqaro maydondagi yuksak obro'e'tiborini qo'lga kiritish bilan bir qatorda, o'tish davri to'siqlarini ham ijobiy hal qilib kelmoqda. O'tgan yillar mobaynida MDH mamlakatlari ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnoma munosabatlari doirasida teng huquqli sherikchilik asosida o'zaro foydali hamkorlik qilishlari uchun keng imkoniyatlar mavjudligini tasdiqladi. Bunday hamkorlikka Hamdo'stlik mamlakatlarining hududiy yaqinligi va iqtisodiy jihatdan bog'langanligigina emas balki chuqur tarihiy ildizlar, madaniy va ma'naviy aloqalar, katta tarihiy davr mobaynida xalqimizning taqdiri mushtarakligi ham asos bo'lmoqda. Mamlakatlarimiz xalqlarining yaqinlashuvi tabiiy kechayotgan jarayon. Bu xalq integratsiyasi bo'lib, sun'iy ravishda joriy etiladigan siyosiy integratsiyadan farqli o'laroq, haqiqiy integratsiyadir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki O'zbekistonning MDH dagi ishtiroki mamlakatimizning tashqi siyosiy faoliyati doirasida muhim ahamiyat qasb etib kelmoqda. O'zbekistonning MDH davlatlari bilan o'zaro aloqalar tizimidagi ishtiroki mintaqada va o'zaro barqarorlik hamda tinchlikning muhim qafolatlaridan biri sifatida baholandi. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotiga a'zo bo'lgan kundan boshlab O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy munosabatlarni chuqurlashtirish, xo'jalik munosabatlarni yangi

¹ I.A.Karimov O'zbekiston buyuk kelajak sari. Toshkent. "O'zbekiston", 1998 y.
26-28 betlar

shaklda tashkil etish va avvalambor, bir-biriga do'stona munosabatlarni saqlash va mustahkamlash uchun astoydil harakat qilib kelmoqda. O'zbekiston rahbarining fikricha MDH mintaqadagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy aloqalarni chuqurlashtirish, eskirgan xo'jalik tizimini yangilash asosiy "platforma" vazifasini bajarib kelmoqda. Shu asosda mintaqa davlatlarining jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilish imkoniyatlari yaratib borilmoqda. Hamdo'stlik davlatlari orasida yangicha iqtisodiy, siyosiy va madaniy muhit shakllandi. MDH tashkiloti xalqaro huquqning bir subekti sifatida Xalqaro maydondagi ro'y berayotgan jarayonlarga faol munosabat faoliyati O'zbekistonning dunyo hamjamiyatida o'z o'rnini belgilab olayotgan davlatimizning ulkan yutig'idir.

5.MDH faoliyatiga tahliliy nazar

Ma'lumki, sobiq SSSR tizimi parchalanib ketgandan so'ng, mazkur "qizil imperiya" o'rnida o'z beshta mustaqil davlatlar vujudga keldi. Ushbu davlatlar o'z suverenitetini e'lon qilgach, milliy manfaatlari nuqtai nazaridan kelib chiqib, sobiq ittifoq doirasida mavjud bo'lgan va kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf etish maqsadida o'zaro suveren tenglikqa asoslangan birlashmaga asos soldilar. Shunday qilib har tomonlama manfaatli va teng huquqli hamkorlik umumiy inqirozidan chiqish iqtisodiy integratsiyani takomillashtirish, barcha suveren davlatlari uchun MDH kerakli va zarur bo'lgan mexanizm, birgalikdagi harakatlarning real vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Mazkur siyosiy birlashma 1991-yil 8 deqabrda Belorussiya poytaxti Minsk shahrida Rossiya Federatsiyasi, Ukraina va Belorussiya tomonidan tuzildi va uni MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi) deb nomlashga kelishib olindi. Shuningdek uchchala davlat rahbarlari tomonidan imzolangan Bitimda SSSR chuqur siyosiy inqirozga uchrab parchalanib ketganligi qayd etildi. Shu bilan birgalikda kelgusida uchchala davlat siyosiy, iqtisodiy

gumanitar, madaniy sohalarda hamkorlikni rivojlantirishga intilishini bayon etdi.¹

1991-yil 21 deqabrda Bitimga Ozarbayjon, Armaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldaviya, Tojikiston, Turkmaniston, O'zbekiston Respublikalari qo'shildilar ular Belorussiya, Rossiya va Ukraina bilan birga MDHning maqsab va qoidalari to'g'risidagi Deklaratsiyaga Almati shahrida imzo chekdilar.

MDH tashkil etilgandan buyon o'tgan davr mobaynida unga a'zo davlatlar boliklarning 30 dan ortiq kengashi bo'lib o'tdi. MDH doirasida 1400 dan ortiq qaror va hujjatlar qabul qilindi. Almati uchrashuvida **Rossiyaning Sobiq SSSR o'rniga BMT va xalqaro tashkilotlarda a'zolikni davom ettirishi, Yadro qurolli bo'yicha, Qurolli kuchlarga qo'mondonlik qilishni Ye.I.Shaposhniqovga** topshirish bir qancha masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilindi. Mazkur uchrashuv MDH tashkilotining tashkiliy strukturaviy jihatidan shakllanishi belgiladi. Ko'p o'tmasdan Belorussiya poytaxti Minskda (1991-yil 30 deqabr) MDH ga a'zo davlatlarning uchrashuvi bo'lib o'tdi. Bunda MDH mamlakatlari davlat boshliqlarining kengashi to'g'risidagi, MDH mamlakatlari hukumat boshliqlarining kengashi to'g'risidagi, Qurolli kuchlari va chegara qo'shinlari to'g'risidagi, Kosmik fazoni tadqiq etish, undan birgalikda foydalanish xaqida, Sobiq SSSRning chet ellardagi mol-mulki to'g'risida bitimlar imzolandi. Bundan keyingi faoliyatda tashkilotning vorisi sifatida Rossiya Sobiq SSSRning chet mamlakatlardagi tashqi qarzlarni to'lashni, MDH ga a'zo mamlakatlarini xavfsizligini va barqarorligini ta'minlashda ularni chegaralar dahlsizligini ta'minlashda ma'lum miqdorda qurolli kuchlarni tashkil etishda, barcha masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilishda tashkilotga a'zo mamlakatlar davlat va hukumat boshliqlari kengashi ishtirokini ta'minlashni o'z zimmasiga oldi. MDH doirasida mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashga doir talaygina ishlar amalga oshirildi. Masalan 1992-yil 15-mart Kiyevda MDH davlatlarining chegaralarini va hamdo'stligining dengiz iqtisodiy zonalarini qo'riqlash to'g'risidagi bitim imzolandi. Ayniqsa 1992-yil

¹ Q.N.Nazarov, S.A.Jo'rayov Davlatlar va xalqaro tashkilotlar. Akademiya nashriyoti. Toshkent-2005 yil. 162 bet.

15-may Toshkentda bo'lib o'tgan konferensiyada Kollektiv xavfsizlik, tinchlikni saqlash, kollektiv kuchlarning maqomi to'g'risidagi bitimni imzolanishi katta ahamiyatga ega bo'ldi. Mazkur bitim asosida Chegara qo'shinlarini pul bilan ta'minlash. Quralli kuchlarini qisqartirish va ular sifatini oshirish masalalariga oydinlik kiritdi. 1993-yil yanvarda Minskda Afg'oniston-Tojikiston chegaralarini mustahkamlash uchun MDHning tinchlik o'rnatuvchi harbiy qismini yuborish to'g'risida bitim imzolandi. Imzolangan bu bitim MDH ning janubiy sarxadlaridagi vaziyatni barqarorlashtirish, tinchlikni ta'minlash, Tojikistonda davom etayotgan keskin mojrolarning oldini olishda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bundan tashqari MDH ning kengashlari (1996-yil 28-aprel, 1996-yil 17-may Moskva, 1997-yil 23-oktabr Kishinyov) bo'lib o'tdi. Bu kengashlarda integratsiya jarayonlarini tezlashtirish konsepsiyasi, uyushgan jinoyatchilikqa qarshi birgalikda kurash dasturi, MDH doirasida qabul qilingan hujjatlarning bajarilish ahvoli va samaradorligini oshirish MDH ning istiqbollari, MDH faoliyatini barcha a'zo davlatlar manfaati nuqtai-nazardan yaxshilash va takomillashtirish masalalari muxokama qilindi.¹

Mazkur qonunlar mintaqadagi har tomonlama siyosiy axvolni yaxshilashga olib keldi. Bu siyosiy jarayonlarni kuzatib turgan hamda tashkilotning mamlakatdagi inqiroziy vaziyatni hal eta olishiga ishongan Gruziya 1993-yilda MDHga a'zo bo'lib kirdi. Gruziyani MDH ga a'zo bo'lib kirishi xalqaro siyosiy maydonda tashkilotga bo'lgan ishonchni ortishiga olib keldi.

1993-yil MDH Ustavi qabul qilindi. Agar bir MDH ning Ustavidan kelib chiqib maqsad va vazifalari haqida gapiradigan bo'lsa davlatlarning inson huquqlarini va erkinliklarini ta'minlash, tashqi siyosiy aloqalarini muvofiqlashtirish, umumiy iqtisodiy makonni vujudga keltirish, transport va aloqa tizimlarini takomillashtirish aholi sog'lig'i va atrof muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy masalalar va migratsiya siyosatini erkinlashtirish, uyushgan jinoyatchilikqa qarshi kurash, mudofa siyosati, hamkorlik qilish va tashqi chegaralarni qo'riqlashda birgalikda faoliyat yuritishni nazarda tutadi.

¹ Yangi O'zbekistonning yetti zafarli yurishi. "Sharq" T. 1998 yil. 195-bet.

MDH a'zolarining bargalikdagi faoliyat sohasidagi birgalikda amalga oshiriladigan quyidagi tadbirlar kiritildi.

– tashqi siyosiy faoliyatni muvofiqlashtirish mudofa siyosati va tashqi chegarani muhofaza qilish;

– umumiy iqtisodiy muhitni shakllantirish va rivojlantirish. Umumyevropa va Yevroosiyo bozorini shakllantirish;

– iqtisodiy islohot o'tkazish;

– bojxona siyosatini birga olib borish;

– transport va aloqa shuningdek energetika tizimlarini rivojlantirish;

– uyushgan jinoyatchilikqa qarshi kurash;

Dastlabki davrlarda MDH ga a'zolarining (Gruziya va Moldaviya) ortishini va tashkilot faoliyatini ko'plab sohalar (ayniqsa mintaqadagi xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash) da faollashganligini ko'rishimiz mumkin.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH)- bir butun davlat, federatsiya yoki mamlakat emas, harbiy blok ham emas, davlatlar hamdo'stligining yangicha shakli, Unga kiruvchi har bir davlat xalqaro huquqning mustaqil va teng huquqli sub'etidir.¹

MDH ning asosiy maqsadlarini amalga oshirish uchun Hamdo'stlik davlatlari o'zaro munosabatlarda qo'yidagi qoidalarga rioya qiladi:

– davlat suverenitetini o'zaro tan olish va hurmat qilish;

– teng huquqlilik va bir-birlarini ichki ishlariga aralashmaslik;

– iqtisodiy kuch va boshqa tayziq uslublarini qo'llashdan voz kechish;

– bahsli muammolarni kelishtiruvchi vositalar va xalqaro huquq normalari va tamoyillari asosida hal etish;

Yuqoridagi qoidalardan ko'rinib turibdiki MDH faoliyati to'lik xalqaro jamiyat qabul qilgan bir biriga o'zaro hurmat tamoyili asosida amalga oshirilishni ko'zda tutadi.

MDH doirasida haqiqiy a'zolaridan tashqari ayrim masalalarda qatnashuvi a'zolar ham bo'lishi mumkin. MDH o'z faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadida turli organlarni tashkil etdi.

¹ A.Jalolov, Q.Xonazarov taxriri ostida "Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug'at" "Sharq"-T.:2000 yil. 152bet.

Jumladan, Davlat boshliqlari kengashi, Hukumat boshliqlari kengashi. Tashqi ishlar vazirlari kengashi, Davlatlararo iqtisodiy qo'mita. Markaziy Sankt-Peterburgda bo'lgan Parlamentlararo bo'lgan assambleya va boshqalardir. MDHning doimiy ishchi organi Minsk shahrida joylashgan Muvofiqlashtiruvchi-maslahatchi qo'mita bo'lib, barcha organlar ishlarini muvofiqlashtirib boradi. Bu qo'mitaning qoshida doimiy kotibiyat ishlaydi. Davlat boshliqlari kengashi 1 yilda qamida ikki marta o'tkaziladi. MDX organlari faoliyati MDH Nizomi bilan tartibga solinadi. 1992-yil 6-iyulida MDHning 9 ta davlat - Armaniston, Belorussiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, O'zbekiston, Ukraina, Moldaviya va Turkmaniston davlatlari Rossiyaning yadro qurollarini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomada ishtirok etishni qo'llab-quvvatladilar. Rossiya yadro quroliga ega bo'la turib, qo'shilishga tayyorligini bildirdi. Bu shartnomadan faqat bir moddani ajratib ko'rsatish mumkin. Bu 7 modda bo'lib, unda shunday deyiladi: "ishtirokchi davlat hududida KX tizimi obyektlarini o'rnatish maxsus kelishuvlar bilan amalga oshiriladi. Rossiya KXSh davlatlari bilan ikki tomonlama kelishuvlarni tuzishi bu ahvolni yengillashtirdi va sobiq ittifoq Respublikalarida Rossiya harbiy obyektlar maqomi tartibga solindi. (keyingi vaqtlarda bunday obyektlar soni, keskin qisqardi.) Undan tashqari, MDH birlashgan tizimi tuzish uchun yuridik asos sifatida KXSh muhim rol o'ynadi. Bu haqda kelishuv 1995-yil 10-fevralda imzolandi. Shu bilan birga MDH doirasida KX muammosiga zamonaviy yondoshuvlar shakllantirilmadi va amalga oshirilmadi "Kollektiv xavfsizlik" atamasi 1990-yillar boshida urf bo'ldi.

Kollektiv xavfsizlik konferensiyasini ishlab chiqishdagi kechikish hamkorlikni bir qator xalqaro-huquqiy aktlarini vujudga keltirdi. Masalan, MDH nizomini uchinchi bo'limi: "KX va harbiy-siyosiy hamkorlik" KX to'g'risida to'lik tasavvur bermaydi. Hatto KXSh ishtirokchi davlatlari KX konsepsiyasida (1995-yil 10-fevral) tashqi xavflarni kelib chiqishi manbalarini ko'rsatiladi. Lekin ishtirokchi davlatlar o'rtasida o'zaro ziddiyatlar xavfi to'g'risida so'z bormaydi.

Shunday qilib, MDH kolektiv xavfsizlik tizimi qurilishi KX to'g'risidagi shartnoma orqali emas normativ hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Bunda tinchlik masalalari bo'yicha hujjatlar imzolagan davlatlar, KXSh ishtirokchilari hamkorligidagi tinchlik

operatsiyalarida MDH davlatlari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi xavfsizlik va mudofa sohasidagi o'zaro munosabatlar hamkorlikni boshqa yo'nalishlari bilan solishtirganda murakkab yo'lni bosib o'tdi. Avvaldanoq, KX to'g'risidagi shartnoma hamkorlikdagi davlatlarning ko'pchiligini egalladi.

Xalqaro huquq nuqtai nazaridan, chet el tadqiqotchilari 3 ta kategoriyaga bo'linadi. Rossiya federatsiyasi fuqarolari o'z vatanini barcha davlatlarning fuqarolari ular boshqa barcha huquqlar foydalanishlari kerak. Nihoyat, boltiq bo'yi davlatlari fuqaroligi bo'lmagan guruh ko'p.

1990-yillar ohirida tashkilot faoliyatini qayta tashkil etishga bir necha o'rinlar bo'ldi. Kishinyovdagi davlat boshqarish tizimini qayta ko'rib chiqish bo'yicha qaror qabul qilindi. Hamkorlikda rivojlantirish istiqbollari va strategiyasini belgilash, MDH davlatlari har birini rolini oshirishi masalalari dolzarb qilib qo'yildi. 1998-yil qaror qabul qilish uchun MDH faoliyatini muqammallashtirish masalalari bo'yicha davlatlararo forum chaqirildi.

Forum ishtirokchilari ta'kidladiki hamkorlikda integratsion jarayonlarni rivojlantirish, hamkorlikda savdo-iqtisodiy siyosat yo'nalishlarini ishlab chiqish va erkin savdo zonasini shakllantirish muhim elementi hisoblanadi. 1994-yil 15-aprelida erkin savdo zonasi tuzish to'g'risidagi kelishuvga o'zgartirish va qo'shimchalar qiritish to'g'risida bayonnoma tayyorlandi.

1999-yil 2-aprelida davlat boshliqlari kengashi MDH organlari tizimini qayta shakllantirish va takomillashtirish to'g'risidagi forumda qabul qilingan qaror tasdiqlandi. Bu hujjatlarga ko'ra, MDHning ijroiya qo'mitasi hamkorlikni doimiy ishlovchi yagona ma'muriy organiga aylandi. Shu bilan birga davlat budjetidan moliyalashtiriladigan 10 ga yaqin tarmoqni ishchi organlari tugatildi. Ularning vazifalari ijroiya qo'mitasiga o'tkazildi. Umumiy ishchilari soni 1190 kishidan 710 kishigacha, 40% ga qisqardi (ulardan 356 tasi ijroiya hokimiyat xodimlari, 354 tasi MDHning boshqa organlari xodimlari). Keyinchalik MDH davlatlari Antiterroristik markazi tashkil etilishi bilan ijroiya qo'mitasi 46 xodimga qisqardi.¹

¹ Забуров А. Органы СНГ и Интеграция Содружества и Национальные интересы-Москва., 2005

Davlat boshliqlari kengashi va hukumat boshliqlari kengashi vakolatlari tasdiqlandi, tashqi ishlar vazirlari kengashi to'g'risida yangi qaror qabul qilindi, MDHni iqtisodiy kengashi tuzildi. Undan tashqari, hamkorlik organlarida rahbariyat muddatlari aniq belgilanadi. Iqtisodiy kengash qoshida iqtisodiy muammolar bo'yicha doimiy ish olib boruvchi komissiya faoliyati tashkil etildi. Natijada hamkorlikni huquqiy asosi 1000 hujjatga yetdi. 1997-1999-yillarda MDH doirasida olib borilgan islohatlar natija bermadi.

MDH sobiq SSSR hududida fuqarolik urushi kelib chiqishini oldini oldi, mamlakatlarni bosqichma-boschiq xalqaro munosabatlar tizimiga kirib, mustaqilliklari, va suverenitetini mustahkamlashga ko'mak berdi. Biroq MDHga a'zo mamlakatlarning o'zaro imkoniyatlari har qanday sohada keng bo'lishiga qaramay ayrim qamchiliklarga yo'l qo'yildi. Bunga albatta, biz ijobiy ma'noda qaraydigan bo'lsa har bir MDH ga a'zo mamlakatlar o'tish davrida o'z ichki muammolariga ko'proq ahamiyat qaratishi, shu muammolar doirasida o'ralashib qolishi natijasida MDH tashkilotining faoliyatiga nisbatan e'tibor pasayishi tabiiy hodisa edi. Agar biz MDH ning 2000-yildan keyingi faoliyatiga nazar solsa ushbu tashkilotga jahon hamjamiyatining qiziqishini ortishini, jahonda sodir bo'layotgan global miqyosidagi muammolarni hal etishda MDHning ahamiyatini ortishi undagi a'zo mamlakatlarning siyosiy-iqtisodiy markazlarga aylanayotganligi, xalqaro diplomatiq munosabatlarda MDH mamlakatlarining asosiy subyekti sifatida e'tirof etilayotganligini, uning tarkibida turli hil mintaqaviy muammolarni hal etishga asoslangan ishchi organlarining tuzilayotganligini guvohi bo'layapmiz. Demak kelajakda MDH tashkilotining istiqboli mintaqadagi mamlakatlar uchun progressiv ahamiyat qasb etadi.

Mintaqaviy barqarorlik, mintaq ko'lamida integratsiya jarayonlarini rivojlantirish masalalarini hal qilishda ilgari sovet ittifoqi tarkibiga kirgan mamlakatlar o'rtasida vujudga kelayotgan munosabatlar alohida o'rin tutadi. 1991-yil deqabrida MDH mamlakatlari ikki tomonlama shartnoma munosabatlari doirasida teng huquqli sherikchilik mavjudligini tasdiqladi. Bunday hamkorlikka hamdo'stlikqa a'zo mamlakatlarining hududiy yaqinligini va iqtisodiy jihatdan bog'langanligiga emas, balki chuqur tarixiy

ildizlar, madaniy va ma'naviy aloqalar, katta tarixiy davr mobaynida xalqlarimizning taqdiri mushtarakligi ham asos bo'lmoqda. Biz uchun masalaning mohiyati mustaqillik yoki integratsiyani tanlash emas, balki bu ikki yo'nalishni uyg'unlashtirishdan iborat. Biz MDHni haqiqiy mustaqil, suveren davlatlar integratsiyasi sifatida ko'rishni istar ediq. Masalaga bunday yondashishning MDH mamlakatlarining chuqur integratsiyasi deb atalgan ba'zi siyosiy g'oyalarga hech bir aloqasi yo'q. To'rtlar shartnomasi (Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Belarus) va ikkilar shartnomasi (Rossiya va Belarus) imzolanganidan beri ancha vaqt o'tdi. Bu Shartnomalarni imzolash va ularni amalga oshirish-bu davlatlarining ichki ishi.

Mustaqil O'zbekistonni tashvishga solayotgan asosiy strategik masala-eski imperiyani qayta tiqlashga yo'l qo'ymaslik masalasidir. Afsuski, biz tashvishlanish uchun jiddiy asoslarga egamiz. Bu tashvish ana shunday yig'inlarda qabul qilingan hujjatlarning qoidalari, ular ro'qach qilib keltirilayotgan dalillar va da'volar tufayli tug'ilmoqda. Ho'sh ular nimalardan iborat?

Birinchidan, MDH o'zining bugungi xolati bilan uni tashkil etish chog'ida nazarda tutilgan g'oyalarga mos kelmayotganligi bu mo'rt tizulma hech narsani amalda bajarmayotganligini aytmqdalar. Ha, bunday fikrlarda jon bor. Lekin, qabul qilingan qarorlarning MDH doirasida bajarilishini ta'minlaydigan mexanizmlarni chinakamiga, amalda izlash o'rniga, davlatlar o'rtasida ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirish, ularni muayyan mazmun bilan boyitish o'rniga, ko'proq eski davlatlarni qo'msash hissi paydo bo'lmoqda. Davlatlardan yuqori turuvchi tuzilmalar-qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, idoralar-Muvofiqlashtiruvchi yoki Yuqori Kengash, qo'plab amaldor ishlaydigan Ijroiya yoki Ma'muriy qo'mita, birlashgan harbiy-siyosiy tuzilmalar va shu kabilarni tashkil etishga harakat qilinmoqda. Sobiq ittifoqning ulkan makonidagi barcha masalalarni yagona markazdan turib hal qilish mumkin bo'lgan davrlardagi tartib odamlar ongiga nixoyatda chuqur singib ketganligi sezilmoqda.¹

¹ Q.N.Nazorov, S.A.Jo'raev Davlatlar va xalqaro tashkilotlar. Akademiya nashriyoti, Toshkent-2005 yil. 162-bet.

Ma'lumki, davlatning mudofa qobiliyati uning siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ilmiy va ma'naviy imkoniyatlaridan tarkib topadi. Bu sohada biz yuritayotgan siyosatning asoslari Oliy Majlis tomonidan jamiyatimizning hamma qatlamlarining keng va har tomonlama muhokamasidan so'ng qabul qilingan harbiy doktrinada mustahkamlab qo'yilgan. Xalqimiz uning mudofa xususiyatini hamda unga asos bo'lgan qoidalarini ma'qulladi. Bu eng avvalo, kuch ishlatishdan yoki kuch ishlatish bilan tahdid qilishdan voz kechish, mudofaa qobiliyatini oqilona darajada saqlab turish, xalqaro huquq qoidalari va normalariga og'ishmay rioya etish majburiyatlarini qabul qilish, xalqaro bitimlar bo'yicha o'z zimmamizga olgan majburiyatlarni bajarish va shu kabilardir.

Bugun biz 2005-yil va keyingi yillar uchun mo'ljallangan tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlarini belgilashda bu masalaga dunyoda va mintaqamizda vujudga kelayotgan murakkab va ziddiyatli vaziyatni inobatga olib, hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan milliy manfaatlarimiz va mamlakatimiz xavfsizligini ta'minlash nuqtai nazaridan yondoshmog'imiz kerak. Biz milliy manfaatlarimizga mos keladigan barcha mamlakatlar bilan faol hamkorlik qilishga tayyormiz. Ayni paytda xalqaro hayotning muayyan prinsipial masalalari bo'yicha qarashlarimizda tafovut bo'lgan davlatlar bilan ham ochiq muloqot olib borishga hozir ekanligimizni bildiramiz. Biz xalqaro munosabatlarni mafkuralashtirishga bo'lgan har qanday urinishga qat'iy qarshimiz.

Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash, bu mintaqaning xavfsizlik hududiga aylantirishni tashqi siyosatimizning muhim ustuvor yo'nalishi etib belgilab olganmiz. Biz integratsiya jarayonlari va bozor islohotlarini rivojlantirishga, Markaziy Osiyo mintaqasida umumiy bozorini shakllantirishga alohida ahamiyat beramiz.

Mintaqamizdagi hozirgi mavjud ahvolni real va xolis baxolar ekamiz, Afg'onistondagi vaziyatni barqarorlashtirish va qayta tiqlash borasida davom etayotgan ijobiy jarayonlar bilan bir qatorda, mintaqada strategik mavhumlik saqlanib qolayotganini ham tan olishga to'g'ri keladi. Bu yerda jahondagi yirik davlatlar va bizga qo'shni mamlakatlarning geostrategik manfaatlari mavjud bo'lib, ba'zida ular bir-biri bilan kelishmasligini ham kuzatish mumkin.

Xalqaro terrorizm, eksteremizm, narkoagressiya va mintaqaviy xavfsizlikka nisbatan boshqa taransmilliy tahdidlar hamon saqlanib qolmoqda. Bugungi Afg'onistonda giyoxvand moddalar ishlab chiqarish hajmining ortib borayotgani jahon hamjamiyati va mintaqada davlatlarining qattiq tashvishga solayotir.

Biroq, bu illatga qarshi faqat giyohvand moddalar ishlab chiqarilayotgan hudud atrofida "Xavfsizlik zona" sini tashkil etish, va jazolash va ma'muriy chora-tadbirlarni kuchaytirish bilangina kurashish kifoya qilmaydi. Bu muammoni birinchi navbatda Afg'oniston iqtisodiyotini chuqur tarkibiy o'zgartirish, aholini tinch va bunyodkor mehnati bilan band etish orqali hal qilish mumkin va lozim.

Bunday tahdidlarga qarshi samarali choralar ko'rish, mintaqada xavfsizlik va barqaror rivojlantirishini ta'minlash bilan bog'lik boshqa vazifalarni faqat shu zaminda joylashgan davlatlarning faol ishtiroki bilan hal etish mumkin.

Aynan shu bois bu yerda yashayotgan xalqlarning muhim hayotiy manfaatlariga daxldor bo'lgan iqtisodiy suv energetika, transport-kommunikatsiya, ekologiq harakterdagi umummintaqaviy masalalarni yechish uchun o'zaro hamjihatlik va amaliy harakatlar mexanizmini shakllantirish muhim ahamiyat qasb etadi. Bu borada xalqimiz asrlar davomida shakllangan "Qo'shning tinch-sen tinch" degan hayotiy naqlga doimo amal qilib kelmoqda. Biz bundan bauyon ham shu tamoyilga qat'iy rioya qilamiz.

Shuni ta'kidlash lozimki, Shanxay Hamkorlik tashkiloti, Markaziy Osiyo Hamkorligi tashkiloti, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi va boshqa tashkilotlar bilan hamkorligimiz mintaqada xavfsizlik, tinchlik va barqarorlik rivojlanishni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekiston tashqi siyosiy sohasidagi vazifalarini hal etishda Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasidagi hamkorlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. O'zbekiston bu nufuzli tashkilotning mintaqaviy va global xavfsizlikni ta'minlashda hamda hozirgi zamonning boshqa dolzarb muammolarini xal etish borasidagi ishtiroki kengayishidan manfaatdordir. Shu bilan birga jahon maydonida xalqaro xavfsizlik masalasi bilan bog'lik mo'tloqa yangi tendensiya va vaziyatlar, shuningdek yangi tahdidlarning paydo bo'lishi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tuzilmalarini, birinchi

navbatda, uning yetakchi organi-Xavfsizlik Kengashini islox qilish va tarkibini qayta qo'rib chiqish tezlashtirishni taqazo etmoqda.¹

XX asr ilmiy texnika asri, inson Koinot sirlari qo'yniga kirib borayotgan asr, axborot va g'oyat ulkan texnikaviy imkoniyatlari asri bo'lib tarixga kirdi. Shu bilan bir davrda bu asrning ohirida diniy qadriyatlarning uyg'onish davri, vazmin, behuda o'rinishlardan xoli diniy ma'naviyatga o'ziga xos tarzda qaytish davri bo'ldi. Bunday jarayonlar MDH oldiga ma'lum bir vazifalarni yuklamoqda.

6.MDX doirasida davlatlarning mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash masalalari hamda kollektiv xavfsizlik tizimini yaratish istiqbollari

MDH doirasida kollektiv xavfsizlik tizimining shakllanishi SSSRning qulashi va MDH tashkil topishi bilan boshlandi. Masalan 1992-yil 14-fevralda mudofa vazirlari kengashi tuzishi to'g'risida va MDH qurolli kuchlari bosh qo'mondonligi tuzishi to'g'risida qarorlar qabul qilindi. Shu yil 20-martga o'tish davrida Hamkorlikning Birlashgan Qurolli Kuchlari (XBQK) to'g'risida kelishuv imzolandi. Shu bilan birga MDHning yangi davlatlari o'z qurolli kuchlarini shakllantira boshladi. Bu amalda yangi mustaqil davlatlar qurolli kuchlari bo'linishiga olib keldi. Keyinchalik Toshkentda Yevropa qurolli kuchlari to'g'risidagi shartnoma bo'yicha kvotalar to'g'risida shartnoma (DOVSYe) imzolandi.¹ Shuning uchun, 1992-yil mayiga kelib aniq bo'ldiqi, MDH ning markazlashgan armiyasini yagona nazorat ostida ushlab turish mumkin emas. Buning sababi markazlashgan kuchlarni kuchayishi, qo'shnilarni boshqarish tizimining inqirozi, sobiq SSSR Respublikalaridagi ziddiyatlar va boshqa bir qancha omillar. Shu bilan birga Respublikalarni ko'pchiligida shunday fikr o'sdiq, harbiy siyosiy doiralarda integratsiya va mexanizm shakllari sifati oshib bordi. Aynan shu omillarni hisobga olib 1992-yil 15-mayda

¹ I.Karimov. Bizning bosh maqsadimiz-jamiyatni demokratlashtirish va yangilash mamlakatni modernizatsiya va islox etishdir. Toshkent "O'zbekiston"-nashriyoti matba ijodiy uyi 2005 yil 56-62bet.

¹ Хакимов Б. Коллективная безопасности в СНГ//Международная жизнь 2001.№2 с15.

Toshkentda Armaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya, Tojikiston, O'zbekiston vakillari kollektiv xavfsizlik to'g'risidagi shartnomani imzoladi. Bu hududiy xavfsizlik tashkiloti BMT nizomining 52-moddasiga mos keladi. Keyinchalik unga Azarbayjon (1993-yil 24-sentyabr), Gruziya (1993-yil 9 deqabr), va Belorusiya (1994-yil 3-yanvar) qo'shildi. Bu hujjat barcha davlatlar tomonidan radifiqatsiya qilingandan keyin 1994-yil 20-aprelda kuchga kirdi.² Ta'kidlash kerakki bu shartnoma boshidanoq MDH ni harbiy birlashtirdi. Unga qo'shilgan barcha davlatlar Yevropa va Osiyodagi xavfsizlik tizimining asosini tashkil etdi.

Bir qator sabablariga ko'ra shartnomaga MDH dan boshqa davlatlar ham kirdi. Shunga ko'ra keyingi 10 yillikda MDH doirasida bo'lganidek KXSh doirasida ham harbiy integratsiya jarayoni kuchaydi. Hamkorlik-xavfsizlik tashkiloti sovet armiyasi asosida bo'lmay balki yangi koalitsion kuchlar tuzildi. 1993-yil sentyabrda MDH ning xavfsizlik tashkiloti bosh qo'mondonligi qayta tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilindi. Keyinchalik harbiy sohadagi integratsiya doirasida bir qator kelishuvlar imzolandi.¹ Ular orasida 1995-yil 10-fevralda imzolangan PVO birlashgan tizimini tuzish to'g'risida kelishuvni alohida ko'rsatish mumkin. Undan tashqari boshliqlar shtabi qo'mitasi, harbiy texnik qo'mita shaxsiy tarkib bilan ishlovchi organ rahbarlari qo'mitasi va boshqa organlar tuzildi.

MDH doirasida geosiyosat tarqalishi shunga olib keldiki yagona xavfsizlik tizimining shakllanishi jarayonida turli darajadagi va turli tezlikdagi integratsiya payodo bo'ldi. Bu esa xavfsizlik tizimini yaratishda MDH harbiy siyosiy organlarining roli pasayishiga olib keldi. Harbiy integratsiya jarayoni 3 ta harakterga: MDH KXSh va ikki tomonlama aloqalar doirasida bordi.

Ta'kidlash kerakki, MDH ning antiterroristik markaz sifatidagi faoliyati 2001-yil 11-sentyabr voqealaridan keyin kuchaydi. Harbiy hamkorlik natijasi sifatida MDH hududida kollektiv tinchlik

² Хакимов Б. Коллективная безопасности в СНГ//Международная жизнь 2001. №2 с17.

¹ Туманов Б. Аксельбант для государственных: об итогах июньского 2000 г. саммите СНГ, подписавши Договор о коллективной безопасности //Новое время.-2000г. 22 октябрь №4-с 8

operatsiyalari o'tkazildi. MDH ning bu tashkiloti sobiq sovet ittifoqi hududidagi qurolli to'qnashuvlarni bartaraf etishga qaratilgan tinchlik operatsiyalari faol ishtirok etdi. Moskva bu ziddiyatlarni muhim manfaatlarga va milliy manfaatlarga xavf sifatida qaradi. Rossiya Somali, Gaitidagi, Bosniyadagi 1200 harbiy hizmatchilari tinchlik operatsiyalarini olib bordi. MDHni turli hududlarida 1990-yillar ohiriga kelib tinchlik operatsiyalaridagi asqarlar soni 16000ni tashkil etdi. 1995-yil 10-fevral oliy siyosiy organ-KX kengashi qarori bilan kollektiv xavfsizlik konsepsiyasi tasdiqlandi. Unda a'zo davlatlarning harbiy-siyosiy doiralardagi asosiy prinsiplari belgilandi. Shu yili noyabrga oyida KXTSh BMT kotibiyatida rasmiy ro'yhatga olindi. 1990-yillar ohiriga kelib KXSh ni ba'zi a'zolari shunday xulosaga keldiki, bu xavfsizlik sohasidagi barcha manfaatlarga mos kelavermaydi. U ayrim davlatlar o'rtasidagi ziddiyatlar: Rossiya-Gruziya, Armaniston-Azərbayjon va O'zbekiston-Tojikiston o'rtasidagi ziddiyatlarda ko'zga tashlandi. Gruziya, Azərbaycan va O'zbekistondagi 1999-yilgi voqealar KXSh ni noziqligini ko'rsatdi.¹

Rossiyani o'zi MDH hududida Xavfsizlik tizimini shakllantirish tarafdori edi. Bu g'oya Rossiya xavfsizlik kengashi kotibi S.Ivanovning Myunxendagi xalqaro xavfsizlik muammolariga bag'ishlangan 37-konferensiyasida (2001-yil fevral) ta'kidlandi. Uning so'zlariga ko'ra, Rossiya rahbariyati shunday xulosaga keldiki, to'liq integratsion birlashishda hamkorlik transformatsiyasini tezlashtirish yaqin orada mumkin emas hududda hamkorlikni shakllantirishda yangi alternativ hududiy tashkilot-GUAMning o'rni katta bo'ldi.

KXSh keyingi taqdirida Bishkek (2000-yil oktyabr), Yerevan (2001-yil may) va Moskva (2002-yil may) konferensiyalari muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Bishkek uchrashuvida nodavlat boshliqlari KXSh ichida xavfsizlikni 3 ta hududiy tizimlari (Yevropa, Kavkaz va Markaziy Osiyo) tuzishga qaror qilindi, KX tizimi kuchlari va vositalarini shakllantirish maqomi to'g'risidagi kelishuv imzolandi. Masalan, Markaziy Osiyo davlatlari uchun milliy xavfsizlikka asosiy

tahdid islom terrorizmi va etniq separatizm hisoblanadi. Belorusiya fikricha, bunday kompleks fikrlar NATOni Sharqqa kengayishi bilan bog'lik.

KXSh doirasida harbiy integratsiyasi rivojlanishida Yerevanda o'tgan KX kengashi yig'ilishi muhim bosqich bo'ldi. KXSh tarixida birinchi bo'lib, ko'p tomonlama kollektiv kuchlarni shakllantirish to'g'risida qaror qabul qilindi. Undan tashqari Bishkekda KXSh shtabi to'g'risida, sharqiy Yevropa va Kavkaz yo'nalishida 2 tomonlama hududiy guruh shakllantirish to'g'risida shartnomalar o'tkazildi. Kavkaz yo'nalishdagi birlashgan guruh tarkibiga Rossiya Armaniston hududidagi harbiy bo'linmasi kirish kerak edi. Shunga o'xshash hududiy guruh Sharqiy Yevropa yo'nalishida Rossiya va Belorusiyani harbiy bo'linmalari kiritiladigan bo'ldi.

2002-yil mayida Moskva KXK ning yubiley kengashi bo'ldi. Unda KXSh imzolanganligini 10 yilligi bo'ldi. Konferensiyada KXShni KX to'g'risidagi shartnoma tashkiloti (ODKB) ga aylantirish to'g'risida qaror qabul qilindi. 2002-yil 1-iyulga kelib mas'ul vazirlik va idoralar rahbarlari o'rinbosarlari darajasida ishchi guruhi shakllantirilgani sir emaski, hozirgi kunda Rossiyadan tashqari KXTSh tashkiloti a'zolaridan hech bir davlat o'z xavfsizligiga bo'ladigan tahdidlarga mustaqil ravishda qarshi tura olmaydi. Bunday sharoitda KXShT davlatlari uchun o'z milliy xavfsizligini ta'minlash asosiy ahamiyatga ega edi. Bu masala Moskva tomonidan "yadro qafolati" deb nom oldi. 2000-yilda Rossiya Federatsiyasi muhim rol o'ynaydi.¹ Bu muhim hujjatlarda ko'rsatishicha, Rossiya o'ziga yoki o'z ittifoqchilariga hujum bo'lgan sharoitda yadro qurolidan foydalanish huquqiga ega. KXShT davlatlarining harbiy-texnik va harbiy-siyosiy 2 tomonlama hamkorligi integratsiyaning muhim belgisi bo'ldi. Shartnoma ishtirokchilari o'rtasida quroli va harbiy texnikalarni imtiyozli narxlar bo'yicha joylashtirish to'g'risidagi qarorni qabul qilinishi bu sohada katta ahamiyatga ega bo'ldi. KXShT faolligi va uni imkoniyatlarini oshirishda muhim bir yo'nalish bu xavf-xatarlarga qarshi turish va ishtirokchi davlatlar harbiy tizimini yanada rivojlantirish zarurligiga chiqarish bo'ldi.

¹ НМасанов "Региональная стабильность в Центральной Азии:" Центральная Азия и Кавказ 1999-№1(2) с8

¹ Шишков Ю. Период полураспада СНГ закончился. Что впереди? Безопасности Евразии-2002-, №1(январь-март) 193

Kollektiv mudofa konsepsiyasi hududiy tizimni shakllantirish. hududdagi davlatlarini birgalikda tashqi agressiyaga qarshi kurashishini aks ettiradi. Uning asosiy elementlari: Dushman hujumi, inqirozi sharoitida harbiy tizim shakllantirish konsepsiyalaridir. NATO va sobiq Varshava shartnomasi tashkiloti buning yorqin misollaridir. MDH doirasida harbiy integratsiyani hozirga axvoli shuni ko'rsatadi, kollektiv mudofaa tizimini tuzish hamkorligidagi ba'zi davlatlarni faqat tashqi xavfdan birlashtira oladi.

Kollektiv xavfsizlik shartnomasi imzolanganligiga 10 yil to'lgan kuni harbiy-siyosiy integratsiyaning hozirgi holati va istiqbollarini harakterlash va ba'zi natijalarini aniqlash uchun asos bo'ldi. Kollektiv qurolli kuchlari shakllanganligidan boshlab har yili qo'shma shtab va dala o'quv amaliyotlari o'tqazib kelinadi. Bunda KXShT davlatlarining hammasi ishtirok etadi. Masalan, Armavir poligonida Rossiya va Armaniston qurolli kuchlari o'rtasida ikki tomonlama o'quv mashg'ulotlari o'tkazildi. Hamkorlik doirasida mudofa integratsiyasi shunga olib keldiki, bir tomondan KXShT tuzilishida boshqa tomondan MDH davlatlari o'rtasidagi kelishmovchiliklar hatto ziddiyatlar ham kuchayib ketdi.

Xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha Markaziy Osiyo davlatlari hamkorligi ba'zi masalalari muhimdir. Dunyo siyosiy haritasidan sovet ittifoqi yo'qolganidan keyin yagona mudofaa tizimi ham quladi. Milliy qurolli kuchlarni shakllantirish asosiy vazifa bo'lib qoldi. Davlat suverenitetini ta'minlash va milliy xavfsizlikni ta'minlashni alternativ yo'llarini ishlash asosiy masalalardan biri bo'lib qoldi.

Bu jarayonlar bilan parallel ravishda hududiy havfsizlikni mustahkamlash bo'yicha urinishlar bo'ldi. Masalan, 1994-yilda Markaziy Osiyo hamkorlik a'zolari o'rtasida harbiy texnik hamkorlik to'g'risida kelishuv imzolandi. 1995-yilda Markaziy Osiyo hamkorligi oliy-organi davlatlararo kengash mudofa vazirlari kengashi to'g'risida qaror tasdiqlandi. MVK maqomi hujjatiga mos ravishda davlatlararo kengash ishchi organ sifatida belgilandi. Uning sohasiga harbiy hamkorlik sohasidagi asosiy masalalar kiradi. MVK harbiy va operativ tayyorgarlik, xavo hujumidan mudofa, qurol va harbiy texnikani ta'minlash, harbiy sohadagi ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boradi.

1995-yil deqabrida Qozog'iston, O'zbekiston va Qirg'iziston prezidentlari Jambuldagi uchrashuvda BMT rahnamoligida Markaziy Osiyoni 3 ta davlat tinchliksevar batalionini shakllantirish to'g'risida qaror qabul qildi. Kollektiv tinchliksevar batalionini shakllantirish va tuzish 3 ta davlat rahbarlari BMT bosh kotibi B.B.G'oliyga murojat qilib, BMT mutaxasislari guruhini jo'natishni iltimos qildi. Ular tashqi ishlar vazirligi va mudofa vazirligi vakillari bilan maslahatlar olib boradi, hamda BMT qo'shimcha kuchlariga kirish to'g'risidagi kelishuvda zarur hujjatlarni birgalikda tayyorlaydi. 1997-yil fevralida Markaziy Osiyo ittifoqi davlatlari boshliqlari sammitida Almata deklaratsiyasi qabul qilindi. Bu deklaratsiyada yadro kuroli tarqalmasligi to'g'risida shartnoma fikrlari, Markaziy Osiyo yadro qurolidan holi hudud deb elon qilish zaruriyati o'z aksini topgan. O'zbekistonning Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli zonaga aylantirishga qaratilgan xalqaro tashabbusi 1993-yil sentyabrida BMT Bosh Assambleyasi 48-sessiyasida birinchi marta e'lon qilindi.

1997-yil deqabrida BMT Bosh Assambleyasi Markaziy Osiyo davlatlari boshliqlarining Olmata deklaratsiyasiga asoslanib erkin yadro qurolidan xoli zona tuzish haqida maxsus rezolyutsiya "Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli zona qurish" qabul qilindi. Hududdagi davlatlar xalqaro terrorizmning milliy va hududiy xavfsizlikka tahdid ekanini anglab u bilan kurashish maqsadida hamkorlikda harakat boshlandi. Masalan, 2000-yil aprelida Toshkent, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekiston davlat boshliqlari "Terrorizm siyosiy va diniy eksteremizm, transmilliy uyushgan jinoyatchilik va boshqa xavfsizlik, barqarorlikqa, tahdidlarga" Bu shartnoma 2001-yil 4-yanvarda kuchga kirdi.

Ta'kidlash kerakki Markaziy davlatlar subyekti sifatida hududiy siyosat yotadi. Lekin bu hali xalqaro munosabatlarning global darajasiga ko'tarilmadi.

Hozirgi sharoitda xavfsizlik faqat kollektiv bo'lishi mumkin. Bunda davlatlar o'z imkoniyatlarini birlashtirib harakat qiladi. Shuning uchun O'zbekiston BMT, YeXHT rahbarligida olib

¹ Шишков Ю. Период полураспада СНГ закончился. Что впереди? Безопасности Евразии-2002. №1 (январ)

boriladigan tinchliksevar operatsiyalarida ishtirok etishga tayyor. Shu sabab bilan O'zbekiston hududida KX sistemasini tuzish tashabbuskorlaridan biri edi. 1992-yil mayda Toshkentda MDH a'zo davlatlarning dastlabki shartnomalari imzolandi. Faqat O'zbekiston qo'shilmaslik harakati a'zosi bo'lib, harbiy siyosiy guruhlarda ishtirok etmasligini bildirdi.

1994-yil iyulda O'zbekiston NATO ning tinchlik uchun hamkorlik dasturiga qo'shildi. Bu dastur KX xavfsizlik va barqarorlik tizimini yaratishga qaratilgan. Masalan, Markaziy Osiyo hududida tinchlik uchun hamkorlik dasturi Shimoliy Amerika ittifoqi va sherik davlatlar o'rtasidagi hamkorlik bo'yicha munosabatlar rivojlantirishning asosiy omillaridir.

Tinchlik uchun hamkorlik bo'yicha hamkorlik:

- milliy mudofani rivojlantirish va harbiy budjetlarini shakllantirishda transsheriklik yutuqlarini birlashtirish;

- qurolli kuchlar ustidan demokratiq nazoratni mustahkamlaydi;

- Ishtirokchi davlatlar tinchlik operatsiyalarida o'z hissalarini qo'shish uchun tayyorgarlik va o'z potensialini mustahkamlashga yordam beradi;

- sherik davlatlarga harbiy tayyorgarlik va mashg'ulotlarni o'tkazish uchun Shimoliy Atlantika bilan hamkorlikni rivojlantirish uchun imkoniyatlarni yaratadi;

- sherik davlatlar armiyalari bilan NATO davlatlari qurolli kuchlari o'rtasida o'zaro aloqalarni rivojlantirishga imkon beradi;

- Favqulodda holatlarda harakatlarni rivojlantirishda ilmiy va iqtisodiy dasturlarni amalga oshirishda hamkorlikka yordam beradi;

- sherik davlatlarning o'rtasidagi kelishmovchiliklarni muvofiqlashtirishga yordam beradi.

Tinchlik sari hamkorlik TSHning ishchi hujjatida NATO tomonidan olib boriladigan konsultatsiya dasturlarida ishtirokini o'z zimmasiga oladi. TSH dasturida 27 ta davlat ishtirok etmoqda. Jumladan Markaziy Osiyo davlatlari 1997-yilda ta'sis etilgan Shimoliy Atlantika hamkorlik tashkiloti tuzilgandan keyin (SYeAP) TSHning barcha ishtirokchilari SYeAPning ishtirokchilariga aylandi. Shu bilan birga hamkorlik dasturini chuqurlashtirishga qaror qilindi. U siyosiy muloqot o'tkazish organi hisoblanadi. SYeAP ishtirokchi

davlatlari NATO bilan siyosiy munosabatlarni rivojlantirib tinchlikni mustahkamlash dasturida muhim rol o'ynaydi.¹

Pragadagi Shimoliy Atlantika ittifoqi kengashi va NATO sammitida ishtirokchilar shunday fikrga keldiki bugungi kunda narkomaniya tahdidi terrorizmga nisbatan qam xavf emas. Nursulton Nazarboyev SYeAP bilan hamkorlikka tayyorgarligini bildirib Qozog'iston TSH dasturining o'quv markazini tashkil etishni taklif etdi. Bu markazning maqsadi xavfsizlik va kontrabanda bilan kurashuvchi mutaxassislar tayryolash hisoblanadi. Birinchi Prezident I.Karimov ham NATO davlatlari va Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi munosabatlarni faollashtirishni takidlagi. Bu munosabatlar xavfsizlikni ta'minlash sohasida va xalqaro terrorizm bilan kurashda hamkorlik qilishda bo'ladi.

1990-yil yanvarida Bokudagi qonli voqealardan keyin Respublika kompartiyasi Markaziy komiteti birinchi kotibi 51 yoshli Ayozy Mo'talibov bo'ldi. U dastlab Respublikadagi vaziyatni o'z nazoratiga oldi. 1990-yil mayida u Respublika Prezidenti bo'ldi. 1991-yil kuzida o'z nomzodini butun xalq saylovida tasdiqladi. Qorabog' frontidagi mag'lubiyati va milliy xalq frontining kuchayishi 1992-yil 6-martda uni iste'foga olib keldi. Oliy Sovet raisligiga saylangan, tibbiyot instituti rektori 51 yoshli Yoqub Mamedov prezident bo'ldi, ikki oydan keyin 14-mayda Mutalibov yana xokimiyatga qaytdi. Lekin u hokimiyatni 4 kun ushlab turdi. U ikki marta hokimiyatdan ketgan MDH davlatlari yagona lideri edi. Undan keyin Oliy Sovet yangi spiqeri, Azarbayjon milliy fronti rahbarlaridan biri Iso Gambar prezident bo'ldi. 1992-yil iyunidagi prezidentlik saylovlarida 54 yoshli Azarbayjon milliy fronti lideri Abdulfaz Elchibay (Aliyev) prezidentlik lavozimiga saylandi. Milliy front boshqaruvini iqtisodiy islohat o'tqazdi, na urushda g'alaba qildi, na demokratiyaga erishdi. 1993-yil yozida mamlakatda polkovniq Surat Guseynov, boshliq harbiy isyon boshlandi. Elchibay 70 yoshli siyosatchi Haydar Aliyevga yordam surab murojat etdi. Xaydar Aliyev davlatni 1969-82 yillarda boshqargan. 1993-yil 15-iyunda Aliyev Oliy Kengash raisi bo'ldi. Ikki kundan so'ng

¹ Хакимов Б. Коллективная безопасности в СНГ//Международная жизнь 2001№2 С15-20

prezident Elchibay Bokudan qochib ketdi. Aliyev prezident bo'ldi. Guseynov bosh vazir bo'ldi. Xalq fronti boshqaruvi tugadi. Avgust oyida referendum o'tkazilib, Elchibayga 90% ishonchsizlik bildirdi. Shu yili 30-oktyabrda prezidentlik saylovlarida Haydar Aliyev g'alaba qildi (1998-yil oktyabrda qayta saylandi.) 1995-2000-yilgi parlament saylovlarida uning partiyasi "Yeni Azarbayjon" g'alaba qildi. 2003-yil 15-oktyabridagi prezidentlik saylovlarida Haydar Aliyev yana g'alaba qozondi. Uning o'g'li Ilhom Aliyev otasi davrida vitse-prezident, "Yeni Azarbayjon" partiyasi raisi o'rinbosari bo'lgan, ikki marta deputatlikka saylangan. 2003-yil 4 avgustda u bosh vazir bo'ldi. Shu yili 15-oktyabrda saylovchilarning ¾ qismi qo'llab-quvvatlashi bilan 41 yoshli Ilhom Aliyev mamlakat prezidentligi lavozimiga saylandi. Ikki oydan keyin 12 deqabrda Haydar Aliyev vafot etdi. U 23 yil davomida Azarbayjonni boshqargan sobiq SSSR hududidagi yagona davlat boshlig'i edi. U o'z hokimiyatini Ayozi Mo'talibovga meros-qoldirib, 1992-yildan Rossiyada yashaydi. 2000-yil avgustida Abdulfaz Elchiboy o'limidan keyin siyosatga qaytdi.

Armaniston. Armaniston kompartiyasini 1990-yillar boshida 50 yoshli Suren Arutyunyan boshqardi, aprelda uning o'rnini 56 yoshli birinchi vitse-bosh vazir Vladimir Movsisyan egalladi. Lekin kompartiya oliy Sovetga bo'lgan saylovlarda mag'lubiyatga uchradi. 1990-yil avgustida Oliy sovet raisi 45 yoshli "Arman umummilliy harakati" lideri Levon Ter-Petrosyan bo'ldi. 1991-yil oktyabrda u umumxalq saylovlarida respublika prezidenti etib saylandi. Milliy-demokratlar boshqaruvi qam muvaffaqiyat olib keldi. Qorabog'dagi harbiy g'alaba, iqtisodiy islohatlar va ko'plab yordamlar mamlakatda o'tish davrining qiyin vaziyatdan olib chiqdi. 1995-yilgi saylovlarda Arman umummilliy harakati g'alaba qildi. Lekin 1996-yil sentyabrda prezidentlik saylovlari o'tkir siyosiy ziddiyatlarga olib keldi. Vazgen Manukyan saylovlarda tartibsizlik uyushtirdi. Lekin u politiya tomonidan bostirildi. 1997-yil martida Ter-Petrosyan o'z siyosiy bazasini kengaytirishga intilib, Tog'li Qorabog' prezidentligiga Robert Kocharyanni tayinlaydi. Bir yildan keyin prezident va hukumat o'rtasida Qorabog'dagi vaziyatni tartibga solish masalasida ziddiyat kelib chiqdi. Natijada 1998-yil 3-fevralda Ter-Petrosyan iste'foga chiqdi. Prezident Lavozimiga 43 yoshli bosh

vazir Robert Kocharyan tayinlandi. 1999-yil may oyidagi Armanistondagi prezident saylovlarida Koren Dimirchyan boshliq "Birlik" bloki g'alaba qozondi. saylovlardan keyin Demirchyan spiker bo'ldi. Sarkisyan bosh vazir bo'ldi. Shu yili 27-oktyabrda ularni iqqalasi ham parlament binosida o'ldirdi. Bunga aybdor qilib prezidentni maslahatchilaridan biri qamoqqa olindi. 2003-yil martida Kocharyan ikkinchi muddatga qayta saylandi. Shu yili may oyida prezident partiyasi parlament saylovlarida g'alaba qildi.

Belorusiya. Bu Respublika 1990-yillar boshida boshqaruvni sovet tizimini saqlab qolganligi bilan farqlanadi. Oliy Sovet raisi Yefrem Sokolov, Oliy Sovet prezidumi Niqolay Dementey, Vazirlar Kengashi raisi Mixail Kovalev edi. Bahorgi saylovlarda kompartiya g'alaba qildi. Yangi spiker saylovlarida 60 yoshli Dementey g'alaba qildi. Stanislav Shushkevich oliy kengash raisi o'rinbosari bo'ldi. Hukumat boshlig'i 53 yoshli Vecheslav Kebich bo'ldi. 1991-yil avgust oyi voqealaridan keyin Dementey iste'foga chiqdi. Uni o'rniga demokratlar qo'llab-quvvatlash bilan markazchi Shushkevich chiqdi. Bir necha oydan keyin u Yelsin va Kravchuk bilan birga Belovej kelishuvini imzoladi va Belorusiya mustaqil davlat bo'ldi. Mustaqillikni birinchi yillari hokimiyatda Shushkevich-Kebich an'anasi davom etdi. Oliy kengash raisi mamlakatda siyosiy kuchlar qo'llab-quvvatlanishini yo'qotdi. 1994-yil iyunida birinchi prezident saylovlari bo'lib o'tdi. Bosh vazir Kebich, Shushkevich, Poznyak Agrar va kommunistiq partiya vakillari mag'lubiyatga uchradi. Ikkinchi turda Aleksandr Luqashenko 45. 14% ovoz oldi. Mamlakatni G'arbiy qismi uchun u 80% ovoz bilan Luqashenko g'olib bo'ldi.¹ Belorusiya davlatini boshqaruvi dastlabki yillarni demokratiyaga asoslangan deb aytish qiyin bo'lardi.

Gruziya. 1989-yil voqealaridan keyin 44 yoshli Givi Gumbaridze Respublika e'lon qildi U oldin GKP Tbilisi shahri birinchi kotibi va Respublika Davlat xavfsizligi kengashi raisi bo'lgan. 1989-yil aprelda u Markaziy Komitet birinchi kotibi bo'ldi. U Yarim yildan keyin Oliy Kengash Prezidumi raisi bo'ldi. U Gruziyani ko'p boshqara olmadi. Respublikada milliy-demokratlar

¹ Пастухов Б.СНГ пересекающиеся множества: политическая интеграция // Международная жизнь 2004 год. №1. с 35

kuchlari o'sdi. Abxazlar va Osetinlar kuchaydi. 1990-yil oktyabrida saylovlarda "Doira stoli ozod Gruziya" bloki kompartiyani mag'lub etdi. Oliy Kengash raisi Zviad Gamsaxurdia, Vazirlar kengashi raisi-Tengiz Sigua bo'ldi. Respublikada iqtisodiy inqiroz boshlandi. Millatlararo ziddiyatlar kuchaydi, mamlakatni talab etuvchi qurolli guruhlari paydo bo'ldi. Gamsahurdia 1991-yil mayda 86% bilan prezidentlikqa saylandi. Lekin shu yilni kuziga kelib vaziyat keskinlashdi 1991-yil deqabr 1992-yil boshida zaddiyatlar avjiga chiqdi. Davlat muassasalari egallab olindi. Gamsaxurdia mamlakatdan qochib ketdi (2 yildan keyin u mamlakatga qaytib kelib, lekin tog'li bir qishloqda vafot etdi.) Gruziyani boshqarishni Jaboy Kocheliani boshliq harbiy kengash, milliy gvardiya boshlig'i Tengiz Kitovani va EKS-bosh vaziri Tengiz Sigua o'z qo'liga oldi. Lekin 64 yoshli Eduard Shevarnadzeni roli o'sib bordi. U GKP birinchi kitobi (1972-1985) SSSR tashqi ishlar vaziri bo'lgan (1985-1990 va 1991) 1992-yil oktyabrida E.Shevarnadze (uni Amerikaliklar "sheva" deb atashgan). Saylovlarda parlament raisi bo'ldi, keyin mudofa davlat kengashi raisi va qurolli kuchlar bosh qo'mondoni bo'ldi. 1995-yil noyabrida E.Shevarnadze birinchi turdayoq Gruziya prezidenti etib saylandi (2000-yil aprelida ikkinchi muddatga saylandi.) 1995 va 1999-yillardagi parlament saylovlarida "Gruziya fuqarolari ittifoqi" partiyasi g'alaba qildi. Uni 10 yillik boshqaruv davrida mamlakatdagi iqtisodiy vaziyat yaxshilanmadi. Abxaziya, Janubiy Osetiya va Ajariyada ziddiyatlar kuchaydi. Prezident faqat siyosat bilan mashg'ul bo'ldi. 2001-yil boshqaruv partiyalari parchalandi. EKS-spiqer Zurab Jvaniya boshliq yoki islohatchilar operatsiyasiga o'tdi. Saylovlar noqonuniy deb e'tirof etildi Tbilisida norozilik kuchaydi. Bu qarshilik bostirildi, lekin 75 yoshli Eduard Shevarnadze 23-noyabrida iste'foga chiqdi. Prezidentlikni Burjanadze, bosh vazirlikni Jvaniya egalladi. 2004-yil 4-yanvarida prezidentlik saylovlari o'tkazildi. Unda 36 yoshli Saakashvili 96% bilan g'alaba qozondi. Parlamentlarda ham saylovlar o'tkazildi. Bosh vazir Zurab Jvaniya 2005-yil 30-fevral sirli ravishda o'ldirildi.¹

Qirg'iziston. 1985-yil noyabridan Qirg'iziston kompartiyasi markaziy komiteti birinchi kotibi Absamat Masaliyev bo'ldi. 1990-yil 4-aprelda yangi oliy kengash birinchi sessiyasida oliy kengash raisligiga saylandi. 1990-yil kuzida boshqa Respublikalardagideq Qirg'izistonda Prezidentlik lavozimi joriy etildi. Lekin Respublikada bu vazifani egallaydigan shaxs chiqmadi. 25-oktyabr oliy kengash sessiyasi nomzod sifatida Masaliyev Issiqko'l oblast qo'mitasi birinchi kotibi Jumgalbek Amanbayev va Vazirlar kengashi raisi Apas Jumagulovlar ko'rsatildi. Masaliyev va Jumagulov ikkinchi turga o'tdi. Lekin ularni hech biri deputatlarni 50% ovozini to'play olmadi. O'shdagi vaziyat va poytaxtdagi mitinglar vaziyatni keskinlashuviga olib kelindi. 27-oktyabrida deputatlar yana prezidentlik sayloviga ovoz berishdi. 12 ta nomzoddan ikkinchi turga Fanlar Akademiyasi prezidenti Asqar Akayev va Issiqko'l oblasti qo'mitasi raisi Nasriddin Isanov chiqdi. Navbatdagi ovoz berishdan keyin 45 yoshli Asqar Akayev Respublika prezidenti bo'ldi. Deqabr oyidagi keyingi sessiyada Masaliyev spiqer lavozimidan istefoga chiqdi. (1991-yil aprelida u yana Markaziy qo'mita birinchi kotibi bo'ldi.) uning o'rniga Medetqan Shirimqulov qo'mita birinchi kotibi bo'ldi.) 1991-yil oktyabrida 1995-yil deqabrida va 2000-yil oktyabrida Asqar Akayev saylovlarda g'alaba qildi. Undan tashqari u 1993-1994-yillardagi inqirozi vaqtida o'z viloyatlarini kengaytirib oldi. 1990-yil deqabridan 1991-yil yanvargacha bu vazifani Nasriddin Isanov egalladi. 1991-yil yanvaridan 1992-yil fevraligacha German Kuznitsov vitse-prezident bo'ldi (keyinchalik Qirg'iziston vitse-bosh vaziri, Rossiya moliya vaziri o'rinbosari. "Alrosy" vitse-prezidenti) Asqar Akayevning ohirgi o'rinbosari Feliks Kulov bo'lib, 1992-yil fevraldan 1993-yil deqabrigacha ishladi.

Bishkekdagi mart oyi voqealarini inqilob, yoki davlat to'ntarishi deb bo'lmaydi. Akayev hokimiyati hech qanday jiddiy sababsiz va hech qanday oppozitsiyasiz obro'si tushib ketdi.

Latviya. Boshqa Boltiq bo'yi Respublikalaridan Latviyadagi qayta qurish jarayonlari qizg'in kechdi. Davlat mustaqilligi uchun kurashlar ketdi. 1988-1989-yillarda Respublikada Latviya xalq fronti "Latviya milliy mustaqilligi uchun harakat" vujudga keldi. Latviyadagi birinchi qayta qurish ishlariga Boris Pugo boshchilik

¹ WWW.nti.org

qildi. U davlat xavfsizlik kengashi raisi edi. 1988-yil M.Gorbachev uni KPSS MK partiya nazorat qo'mitasi raisi lavozimiga tayinlaydi (keyinchalik ittifoq ichki ishlar vaziri).

Latviya oliy kengashi EKS raisi Yan Vagris edi. 1990-yil mart oyi saylovlarida oliy kengashda xalq fronti g'alaba qildi. Oliy kengash raisi va Respublikaning amaldagi rahbari 48 yoshli Anatoliy Gorbunov bo'ldi. Uni birinchi o'rinbosari Daynis Ivanis, bosh vazir Ivars Godmanis bo'ldi. Gorbunov va Godmanis Latviyani 3 yil boshqirib, kommunistlarni jazoladi. 1991-yil iyunida Parlament saylovlari o'tkazildi. Unda ko'p o'rinni markazchilar partiyasi oldi. Mamlakatni urushgacha bo'lgan konstitutsiyasi qayta tiqlandi. Uni davlat tizimi parlament prezidentlik Respublika sifatida shakllandi. Seyli spiqeri Gorbunov bo'ldi. Prezidentlik saylovlarni bir necha turidan keyin "Latviya yo'li" ittifoqi va Latviya dexqon ittifoqi koalitsiyasi tuzildi. Natijada prezident lavozimiga 53 yoshli Guntis Ulmanis saylandi. Bosh vazir 50 yoshli Valdis Birkovs bo'ldi.

Bir yildan keyin 1994-yil ko'zida hukumat koalitsiya parchalandi. Bosh vazir Maris Gaylis bo'ldi. Birqavs Tashqi ishlar vaziri bo'ldi. Respublika siyosiy tizimi dastlabki yillarda barqaror bo'ldi. 1995-yil oktyabridan seymga navbatdagi saylovlardan keyin vaziyat o'zgardi. Natijada ikkita guruh: markazchilar va so'llar hamda o'nglar va natsionalistlar. Prezident Ulmanis natsionalistlar rahbari Maris Grinblastga hukumat shakllantirishni taklif etdi, keyinchalik bunday taklif markazchilar rahbari Ziyedonis Cheversga ham berildi. Lekin ularni hech biri ishonch qozona olmadi. Ikki oylik muzokaralardan so'ng 37 yoshli partiyasiz tadbirkor Andpriq Shkele bosh vazir bo'ldi. Uning hukumatiga seymning barcha vakillari kirdi. 1999-yil iyunida navbatdagi prezidentlik saylovlari bo'ldi. Raymand Pauls prezidentlik lavozimini da'vo qildi. Besh tur davom etgan saylovdan so'ng 61 yoshli Vayra Viqe Freyberg prezident bo'ldi. 2000-yil boshida Respublikada janjal ko'tarildi. Bu "pedo filgeyt" deb ataladi. Bosh vazir va boshqa vazirlar o'zgardi. Amaldagi hukumat quladi. Riga shahri Meri va "Litva yo'li" lideri Andres Berzinsh yangi hukumatni shakllantirdi. O'ng markazchilar hukumati 2 yillik boshqaruvdan so'ng quladi. 2003-yil 20-iyunda Viqe-Freyberg prezident bo'lib saylandi (hozir Latviya prezidenti vakolat muddati 4 yil). Prezident Qanada va Latviya Fanlar

Akademiyasi a'zosi hisoblanadi. Viqtoriya. Latviya. Kounas. Mokreal Universitetlarining fahriy doktori hisoblanadi.

NATO va KXShT o'rtasidagi aloqalarda KXShT ning ilmiy ekspert kengashi doirasi stolida majlis o'tqazadi. Bu ikkita harbiy siyosiy bloklar o'rtasida hali rasmiy munosabatlar o'rnatilgan yo'q. Bu davlatlar ishtirokchilari Shimoliy Atlantika alyansi faoliyatini faollashtirishga asosiy e'tibor qaratishdi. KXShT bosh kotibi Niqolay Bordyuja NATO majlisini ochib, NATO ning Moskva bilan sobiq Respublikalari bilan munosabatlarini mustahkamlashda NATO ning aralashuvini asosiy omillardan ekanligini ta'kidladi.¹ Rossiya bilan postsovet davlatlari kuchsizlantirishga urinyapti, Ameriqani katta Markaziy Osiyo konsepsiyasi ziddiyatlarga sabab bo'lmoqda. Geosiyosiy fanlar Akademiyasi prezidenti General polkovniq Leonid Ivanov ham shu fikrni ta'kidladi. U uzoq vaqt RF mudofa vazirligi xalqaro harbiy hamkorlik bosh boshqarmasini boshqargan. General fikricha "KXShT hududi o'z barqarorligini, sivilizatsiyasi asosini yo'qotmoqda KXShT davlatlarini moddiy va iqtisodiy asosda birlashishga urinishlarining istiqboli yo'qligini Rossiya federatsiyasi mudofa vaziri Sergey Ivanov ta'kidladi. KXShT doirasidagi vaziyat istiqbollari keskinlashib boradi. Bu G'arbda NATO ni yangi tuzilmalari: Polsha va Chehiyada raketaga qarshi yangi harbiy ba'zalari vujudga kelishi bilan bog'lik."²

Ukraina va Gruziyani NATO ga qabul qilinishi Rossiyaning Qora dengiz davlati maqomidan ayiradi. Afg'oniston, Iroq va Eron sababli vujudga kelgan vaziyat boshqa davlatlarni xavotirga soladi. Bu davlatlardagi voqealar istiqbollari Osiyodagi vaziyatni barqarorlashuviga to'sqinlik qiladi. Sergey Oznobsov fikricha, Rossiya va KXShT davlatlarida NATOga qarshi turadigan rusurslar yo'q.³ Pentagonni NATO ga harakatlari 481 mlrd dollarni tashkil etadi. Bu qo'shimcha yana 270 mlrd dollar ajratilgan. Umumiy hisobda harbiy xarajatlar uchun Rossiya 34 mlrd dollar, Germaniya 39 mlrd, Italiya 32 mlrd, Britaniya 52 mlrd, Fansiya 53 mlrd ajratadi. 2007-yil NATOning harbiy xarajatlari 800 mlrd dollarni tashkil etib, bu yili oldingi yilga nisbatan 100 mlrd dollar o'sdi. KXShT davlatlarida bu

¹ WWW.nti.org

² WWW.nti.org

³ WWW.nti.org

ko'rsatkich 40 mlrd dollarni tashkil etadi. Doira stoli ishtirokchilari fikricha bugungi kunda KXShTni rivojlantirishning 2 ta yo'li borligini e'tirof etmoqda:

Birinchidan, tashkilot kollektiv xavfsizlik tizimida NATO, YeHHT va YeI bilan ShHT ni birlashtiruvchi bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, KXShT o'z kengayish doirasini cheklab qo'yishi kerak emas. Xalqaro tadqiqotlar va siyosiy markaz direktori Aleksandr Niqitin ta'kidlashicha, NATO 1995-yilgacha blokqa kirgan davlatlar doirasini cheklab turdi. 1994-yil NATO o'z qo'shinlarini Yevropa Ittifoqiga kiritishini e'lon qildi. Olti oydan keyin NATO o'z harbiy bo'linmalarini BMT mandatiga berishga tayyorligini bildirdi. 1999-yil bahorida NATO Yevropa ittifoqi va BMT mandatisiz o'z harbiy operatsiyalarini chet davlatlarda olib bordi. 2001-yildan Yevropa doirasidan chiqib, Afg'onistonga o'z qo'shinlarini yubordi (Iroqda NATO harbiy bo'linmalari paydo bo'ldi). Yevropa ittifoqi haqida ham shunday fikr aytish mumkin. Yevropa ittifoqi o'tqazgan 14 operatsiyadan ikkitasi Yevropada, qolganlari Iroq va Indoneziyada edi.

KXShT NATO ni "tan olishga" tayyor. 2004-yilda Bryusselga iqqala ittifoq o'rtasida a'loqalar o'rnatish to'g'risida murojat qildi. Bunga javob haligacha berilgani yo'q. Bu yagona murojat emas. RF prezidenti Vladimir Putin NATO bosh kotibi Yaan de Xoon Sxeffer bilan uchrashdi. Rossiya tashqi ishlari vaziri Sergey Lavrov va BMT raisi o'rinbosari Vitaliy Churkin uchrashuvida iqqala ittifoq o'rtasida o'zaro a'loqalar o'rnatish xohishi borligini ta'kidladi. Ayniqsa bu hamkorlik Afg'oniston uchun kerak. MDX davlatlari bo'lim boshlig'i Abdunabi Sattorov fikricha "toliblar nafaqat o'z kuchlarini qayta tiqladi balki amalda Afg'onistonni 324 ta provinsiyasidan 10 tasini egalladi".¹ Afg'onistondan kelib chiqayotgan terrorizm, diniy eksteremizm va narkotrafiq qo'shni davlatlari uchun xatarli harakterga ega. Bu vaziyat Afg'onistonda narkotik moddalar yetishtirishni oshiradi. O'tgan yili Afg'onistonda 8 ming tonnadan ortiq narkotik tayyorlangan. Afg'oniston bo'yicha ishchi guruh KXShT tashqi ishlar vaziri kengashi qoshida tuzildi. 2005-yil

¹ К вопросу о самостоятельном роли организации Центральноазиатского сотрудничества в рамках ШОС. Центральная Азия и Кавказ 2004-№3 (-с. 169-180 б.)

30-noyabrida tashqi ishlar vazirlari kengashi ishchi guruhni ahvoli va uni tarkibini tasdiqladi. Uning birinchi majlisi 2006-yil 18-yanvarda Moskvada bo'ldi.

KXShT Afg'onistondagi vaziyatga alohida e'tibor qaratdi. Bu xaqda KXShT bosh kotibi Niqolay Bordyuja xabar qildi.

Hozirgi kunda KXShT a'zolari Armaniston, Belorusiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya, Tojikiston va O'zbekiston. 2006-yil 18-yanvarda Moskvada KXShT tashqi ishlar vaziri kengashi qoshida Afg'oniston bo'yicha ishchi guruhi majlisi bo'ldi. Kengash ishida Afg'oniston masalalari bo'yicha KXShT a'zolari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha tadbirlar rejasi ishlab chiqildi. Bu ishchi guruh tarkibiga: Armaniston nomidan Grigor Arakelyan, Belorusiya Anatoliy Stepus, Qozog'istondan Vladimir Alesin, Qirg'izistondan Gulnora Qizqarayeva, Rossiyadan Mixail Mixailov, Tojikistondan Toshmad Nazirovlar kirdi. Mintaqadagi yagona mudofaa tizimini shakllantirish va umume'tirof etilgan xalqaro tashkilotlar (BMT, NATO, ShHT, YeI, YeXHT va boshqalar) bilan qalin aloqalar yo'lga qo'yish kelajakda KXSh tashkilotining rivojlanishi uchun progressiv ahamiyatga ega bo'ladi.

7. SSSR parchalangandan keyin MDHning o'rni hamda hozirgi bosqichda hamdo'stlikning rivojlanishi muammolari

1992-yil 6-iyuli da MDHning 9 ta davlati Armaniston, Belorusiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, O'zbekiston, Ukraina, Moldaviya va Turkmaniston davlatlari Rossiya yadro qurollarini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomada ishtirok etishni qo'llab-quvvatladilar. Rossiya KXSh davlatlari bilan ikki tomonlama kelishuvlarni tuzishi bu ahvolni yengillashtirdi va sobiq ittifoq respublikalarida Rossiya harbiy obektlari maqomi tartibga solindi. (Keyingi vaqtlarda bunday obyektlar soni, keskin qisqardi.) Undan tashqari, MDX birlashgan tizimi tuzish uchun yuridik asos sifatida KXSh muhim rol o'ynadi.¹ Bu haqda kelishuv 1995-yil 10-fevralda imzolangan. Shu bilan birga MDX doirasida KX muammosi

¹ А.Касымов, И.Васькин. Основные направления внешней политики Республики Узбекистан. «Узбекистан» Т. 1993г. 54-б

zamonaviy yoshdashuvlar shakllantirildi va amalga oshirilmadi "kollektiv xavfsizlik" atamasi 1990-yillar boshida urf bo'ldi.

Kollektiv xavfsizlik konsepsiyasini ishlab chiqishdagi kechikish hamkorlikni bir qator xalqaro-huquqiy aktlarini vujudga keltirdi. Xatto KXSh ishtirokchi davlatlari KX konsepsiyasida (1995-yil 10-fevral) tashqi havflarni kelib chiqishi manbalarini ko'rsatiladi. Lekin ishtirokchi davlatlar o'rtasida o'zaro ziddiyatlarni xavfi to'g'risida so'z bormaydi.²

Shunday qilib, MDH kollektiv xavfsizlik tizimi qurilishi KX to'g'risidagi shartnoma orqali emas normativ hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Bunda tinchlik masalalari bo'yicha hujjatlar imzolagan davlatlar, KXSh ishtirokchilari hamkorligidagi tinchlik operatsiyalarida MDH davlatlari tomonida qo'llab-quvvatlanadi xavfsizlik va mudofa sohasidagi o'zaro munosabatlar hamkorlikni boshqa yo'nalishlari bilan solishtirganda murakkab yo'lni bosib o'tdi. Avvaldanoq, Kollektiv xavfsizlik to'g'risidagi (KX) shartnoma hamkorlikdagi davlatlarining ko'pchiligini tashkil etdi.

1990-yillar ohirida tashkilot faoliyatini qayta tashkil etishga bir necha urinishlar bo'ldi. Kishinevdagi davlat boshliqlari kengashida (1997-yil otkyabrida) integratsion jarayonlarni boshqarish tizimini qayta ko'rib chiqish bo'yicha qaror qabul qildi. Hamkorlikda rivojlanish istiqbollari va strategiyasini belgilash, MDH davlatlari har birini rolini oshirishi masalalari dolzarb qilib qo'yildi. 1998-yil iyulida qaror qabul qilish uchun MDH faoliyatini mukammallash-tirish masalalari bo'yicha davlatlararo forum chaqirildi.

Forum ishtirokchilari ta'kidladiki, hamkorlikda integratsion jarayonlarni rivojlantirish, hamkorlikda savdo-iqtisodiy siyosat yo'nalishlarini ishlab chiqish va erkin savdo zonasini shakllantirish-ning muhim elementi hisoblanadi.¹ 1994-yil 15-aprelida erkin savdo zonasi tuzish to'g'risidagi kelishuvga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida bayonnoma tayyorlandi.

2000-yildan boshlab vaziyat o'zgardi. Rossiyaning MDH dagi o'rnini jiddiy ahamiyatga ega bo'ldi. Moskva shunday prinsipial

xulosaga keldiki, hamkorlikni integratsion birlashish evolyutsiyasi mumkin emas. Keyingi davrda asosan hamkorlik doirasi ikki tomonlama prinsipga asoslangan edi. Shu yo'nalishga asoslangan siyosat konsepsiyasi Rossiya federatsiyasi prezidenti tomonidan 2000-yil yanvarida tasdiqlandi. Bu yo'nalish Moskvani ko'p tomonlama hamkorlik olib bormaydi degan ma'noni birdirmaydi. Rossiya diplomatiq hizmati tarkibi bilan uchrashuvda (2001-yil 26-fevral) Putin ta'kidladiki, "Integratsiya shior yoki niqobdek. U Rossiyaga kerakmas. U mamlakatimiz va fuqarolarimizga xaqiqiy foyda keltirishi kerak". Rossiya prezidenti bu yo'nalish uni Gruziya bilan munosabatlarida yaqqol ko'zga tashlandi. 2001-yil 12-oktyabrda Prezident jurnalistlarga javob berib ta'kidladiki, "MDH Rossiyaning emas, xalqaro tashkilot".¹

Tashqi siyosatning o'z konsepsiyasiga ko'ra Rossiya federatsiyasi ko'p tomonlama hamkorlikda rivojlanishi yo'lidan boradi. Bu yo'nalish Rossiyaning MDH davlatlari bilan teng huquqli asosda hamkorlikka undaydi. Lekin bu hamkorlik bilan munosabatlarda jiddiy o'zgarishlarni anglatadi. Bizning fikrimizcha, bu yo'nalish ohirigacha tugalanmagan.

Bugungi kunda MDH davlatlari sanoati bir qator tarmoqlarida (transport, aloqa, energetika va boshqalar) hamkorlik qiladi, erkin savdo hududini yaratadi, harbiy yo'nalishlar bo'yicha aloqalarni qo'llab-quvvatlaydi.² Antiterroristik va antiqriminalistik harakatlar olib boradi. MDH doirasida umum e'tirof etilgan tinchlik operatsiyasi Tojikistonda siyosiy barqarorlikqa hizmat qiladi. Turli darajada maslahatlar tizimi shakllandi. Endi ko'p tomonlama hamkorlikni asosiy yo'nalishlariga to'htalib o'tamiz. Markaziy Osiyoda siyosiy, iqtisodiy va strategik antiterroristik kompaniya boshlanganidan keyin vaziyat hududni keyingi rivojlanishda yangi imkoniyatlarni keltirib chiqardi:

Birinchidan, uni barcha davlatlar terrorizm bilan kurash bo'yicha xalqaro koalitsiyaga qo'shildi.

² Федулова К. Соодрудничества независимых государств 15 лет спустя. Мировая экономика и Международная отношения 2006 №12 с82-91.

¹ Федулова К. Соодрудничества независимых государств 15 лет спустя. Мировая экономика и Международная отношения 2006 № 12 с82-91

¹ Хакимов Б. Коллективная безопасность в СНГ. Международная жизнь 2001 №2 С 15-20.

² Забуров А. Органы СНГ и Интеграция Содружеств и национальные интересы 2005 № 4 с17-20

MDH davlatlari harbiy hamkorligi (analiz) SSSR qulashi bilan MDH davlatlari harbiy sohasidagi hamkorligi to'htadi. Bu aloqalar ba'zi yillari rivojlangan, ba'zi yillari past darajada rivojlandi. Lekin ba'zi yillari hamkorlikda xalqaro terrorizm bilan bog'lik muammolar hal etildi. MDH davlatlari o'rtasida harbiy-texnik hamkorlikni saqlab kolishning asosiy sabablaridan biri davlat xavfsizligi muammolari va o'z qurolli kuchlari harbiy tayyorgarligini ta'minlash bilan bog'lik. Tabiiyki, hamdo'stlikqa qo'shni davlatlar o'z harbiy xavfsizlik qo'shimcha qafolatlari ta'minlashga harakat qiladi. SSSR da harbiy texnika ishlab chiqarishda 700 dan ortiq korxona ishtirok etadi. Ularning 100 ga yaqini Rossiya da emas. Hozirgi Rossiya shuning uchun 80% harbiy qudratini saqlab qoldi. 2006-yil boshiga kelib harbiy-texnik hamkorlik bo'yicha federal xizmat direktori Mixail Dmitrev so'zlariga ko'ra Rossiya harbiy texniq hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha dunyoni 20 ta davlati bilan hamkorlik qiladi. Rossiya MDH doirasida harbiy texnika hamkorligi sohasida hamkorlik qiladi. Qozog'iston va Azarbayjon, Belorussiya, Ukraina va O'zbekiston hududida raketa hujumlaridan mudofaa qilish tizimi ishlab chiqarilgan. Qozog'istondagi Baykanur kosmodromidan foydalanish va ballistik raketalarni texnik nazorat qilish tizimini ishlab chiqilgan. Lekin MDH davlatlaridan faqat Rossiyada harbiy qurollar ishlab chiqaradi. Birinchidan, harbiy tovarlar ishlab chiqarish va harbiy sohada hamkorlik qilish mantiqqa to'g'ri kelmaydi. XXI asr boshida O'zbekiston Ukraina bu omilni qayta ko'rib chiqib Rossiya bilan yangi qurollar ishlab chiqarish bo'yicha bir qator kelishuvlar imzolandi. MDH davlatlari 3-davlatlar bilan bu sohada hamkorlik qilmaydi. Rossiya Belorussiya bilan harbiy xavfsizlik ittifoqi tizimini yaratishda faol ishtirok etadi. Masalan, Belorussiyaga S-300 PS zenit raketalari kiritildi. G'arbiy va Shimoliy G'arbiy yo'nalishda Belorussiya harbiy xavfsizlik hamkori sifatida faoliyat yuritadi. Bu ohir oqibatda Rossiya bilan MDHning birlashgan kuchlari tizimining roli oshishiga olib keladi. Bugungi kunda 19 ta qiruvchi avia samalyotlaridan 11 tasi Rossiyaniki, 22 ta radio texnik qismlardan 9 tasi Rossiyaniki, radio elektr qurullardan 2 qismi Rossiyaniki hisoblanadi. Harbiy xavfsizlikdagi hamkorlikning 4 ta birgadasi Qozog'iston qurolli kuchlaridan iborat. Janubiy Kavkaz davlatlari orasida Armaniston

Rossiya bilan mustahkam aloqa o'rnatgan. Gruziyadan Rossiyaning harbiy ba'zalarini olib chiqib ketilgandan keyin rus qo'shinlarini joylashtirish uchun yagona davlat Armaniston bo'lib qoldi. Garchi, Armanistonning Turkiya va Azarbayjon bilan hududiy muammolari bo'lsa-da, Rossiya bilan iqtisodiy aloqalarga kirishadi. 2000-yil 26-sentyabrida "XXI asrda Rossiya va Armaniston o'rtasida o'zaro ittifoqchilik to'g'risida deklaratsiya" imzolanganligi ikki tomonlama munosabatlarni yangi bosqichga ko'tardi. Ikki davlat o'rtasidagi deklaratsiya imzolash chog'ida Rossiya prezidenti "Biz hududdagi siyosatimizni Armaniston mudofasini ta'minlashga qaratamiz" deb ta'kidladi.¹ Shundan keyin 2001-yildan boshlab hamkorlikda rus-arman qurolli bo'linmalari shakllandi. Armaniston o'z hududidan 201 ta rus harbiy ba'zalari uchun joy ajratgan.

Rossiya Qozog'iston bilan turli sohalarda hamkorlik qiladi. Nafaqat ikki tomonlama balki MDH, ShIT, YevrAzES, MDHning antiterroristik markazi va KXShT doirasida hamkorlik qiladi. 2004-yil yanvarida Rossiya va Qozog'iston "Ikki davlat xavfsizligini ta'minlashda ko'shinlar hamkorligini rejalashtirish to'g'risida" kelishuv imzolandi. O'shanda Qozog'iston Rossiya bilan hukumatlararo palegonlarni tartibiga solish to'g'risidagi kelishuvlarni ratifiqatsiya qildi (tasdiqladi). Bugungi kunda Rossiyaning 43 ta harbiy o'quv yurtlarida 800 ta Qozog'iston harbiy hizmatchilari o'qiydi. O'tgan 10 yil davomida Qozog'istondagi 15 ming harbiy Rossiyada ta'lim olgan. Bu Rossiyada o'qiydigan MDH davlatlari harbiy hizmatchilarining 1/3ni tashkil etadi. Undan tashqari 1995-yildan Rossiya va Qozog'iston o'rtasida "tashqi chegeralarni himoya qilishni birgalikda kuchaytirish to'g'risidagi" shartnomaga amal qiladi.

Rossiya Qirg'iziston bilan harbiy texnik sohada hamkorlik qiladi. Afg'onistonda antiterroristik operatsiyalar boshlanishi bilan Qirg'izistonda AQSh ning harbiy xavo ba'zasi "Gansi" faoliyat boshladi. Shu bilan birga Rossiya harbiy ba'zasi "Qant" ni ta'mirlash uchun faqat 2005-yilda 1 milrd rubl ajratdi. Bishkekda hokimiyatning o'zgarishi Rossiya-Qirg'iziston va Qirg'iziston-

¹ Ниязи А. ЮГ СНГ: Уникальная проблемы развития (в политических жизнь) Центральная Азия и Кавказ 2003-№1 (25)С 151-158

AQSh harbiy texnik hamkorligiga tasir qilmadi. Keyingi 7 yilda Rossiya Qirg'izistondagi harbiy texnikalarni ta'mirlash uchun 7.6 million rubl ajratdi.

Keyingi yillarda Moldaviyaning Dnestr bo'yi inqirozi sababli Kiyev Moskva va G'arb bilan munosabatlari yaxshi emas. 2000-yil boshida Moldaviya siyosatida faollik kuzatildi. Rossiya va Moldaviya tinchlik operatsiyalarida birga ishtirok eta boshladi. Keyingi yillarda Moldaviya va Rossiya hududida hamkorlikda harbiy mashg'ulotlar o'tkazildi. Masalan, 2004-yilda "Ko'k qalqon-2004" nomli 6 ta harbiy amaliyot o'tkazildi.¹

AQSh va Yevropa ittifoqi muzokaralar jarayoniga tortildi. Ko'plab ekspertlarni baholashicha Rossiyaning Tojikiston bilan ittifoqchilik munosabatlari uzoq davom etadi va ishonchlidir. 90 yillar boshidan boshlab Rossiya Respublikadagi fuqarolar urushini tartibga solish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqdi. Rossiya harbiy yordamisiz Tojikistonni qutqarib bo'lmashligini Imomali Raxmon tushunib yetdi. 2000-yil boshigacha Rossiya terrorizm va jinoyatchilik bilan kurash sohasida Tojikistonda doimiy harbiy harakatlar o'tqazdi. Rossiyaning Turkmaniston bilan munosabatlari alohida o'rin egalladi. 50 yil davomida Ashxobod va Moskva hamkorlikdagi qurolli kuchlar yo'lidan harbiy hamkorlikka bo'lgan yo'lni bosib o'tdi. Qaspiy dengiz resurslarini bo'lish bo'yicha Turkmaniston va Rossiya o'rtasida bir necha muammolar bor.² Moskva bilan harbiy hamkorlikni rad etib, Ashxobod 2001-yildan Kiyev bilan aloqalar o'rnatdi. Ukraina Turkmanistonga 500 mln dollarlik harbiy texnika qo'yish majburiyatini oldi. 2003-yil Ukraina Turkmanistonda "Kokhuga-M" nomli radioloqatsion stansiya qurdi. Bu Qaspiy dengizining Azarbayjon Qismini va sharqiy Azarbayjonni nazorat qilish imkonini berdi. Boku bunga javoban BMT ga murojaat qilib, Turkmanistondan neytral davlat maqomini olib qo'yishni suradi. Saparmurod Niyozov bir necha marta Moskvaga kelib, Rossiya uchun foydali bo'lgan shartnoma va kelishuvlar imzoladi. Rossiya O'zbekiston bilan harbiy va harbiy-texnik hamkorligi istiq bollari keng va real O'zbekiston birinchi bo'lib, 1994-yil martidayoq

¹ www.nti.org

² www.nti.org

"qurolli kuchlarni moddiy ta'minlash va o'zaro texnika almashinuvi prinsiplari to'g'risida" gi kelishuvni imzoladi. Rossiyaning Markaziy Osiyo davlatlariga bo'lgan siyosatini Toshkent pozitsiyasi o'zgartirdi va O'zbekiston Toshkent shartnomasi doirasidan tashqari o'z muammolarini yechish mexanizmlarini ishlab chiqdi. O'zbekiston bir necha shartnoma va kelishuvlar bilan bir qator 1999-yil MDH kollektiv xavfsizlik tizimida ishtirok etmaslik to'g'risida qaror qabul qildi. 2001-yil 7-oktyabrida Afg'onistonda Harbiy operatsiya boshlanganidan keyin I.Karimov birinchilardan bo'lib AQShni qo'llab-quvvatladi va AQShga Xonaboddan harbiy baza sifatida foydalanish huquqini, koalitsiya bo'yicha ittifoqchi Germaniyaga Termizda harbiy bazani taqdim etdi. Bunga javoban Amerika Toshkentga 2001-yilda 55 mln dollar miqdorida harbiy yordam ajratdi. 2002-yilda Harbiy yordam miqdori 100 mln dollargacha o'sdi. Bunda O'zbekistonning Rossiya bilan hamkorligi susaymadi. 2001-yilda Rossiya bilan Janubdan Toshkent xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan yangi harbiy ittifoq tuzildi. 2004-yilga kelib iqqala davlat harbiy-texnik hamkorligi bir necha 10 million dollarga o'sdi. 2004-yil 16-iyunda Moskva va Toshkent strategik hamkorlik to'g'risidagi shartnomani imzoladi. Unga ko'ra Rossiyadan O'zbekistonga harbiy anjomlar yuborildi. 2005-yil bahorida Andijon voqealaridan keyin G'arb davlatlarining talablarini Toshkent rad etdi. Buning oqibatida O'zbekistonni Rossiya bilan hamkorligi yanada o'sdi. 2005-yil avgust oyi ohirida parlament Xonaboddan Amerika bazasini olib chiqib ketishga qaror qildi va O'zbekistonda Rossiya pozitsiyasi mustahkamlanganligi ta'kidlandi. 2005-yil 11-oktyabridagi Rossiya delegatsiyasi o'rtasidagi muzokaralarda Toshkentda vertalyotlar zavodi qurishga, hamkorlikda IL-76 FM va IL-114 samalyotlari ishlab chiqarishga kelishib olindi. Bunga javoban O'zbekiston har yili Rossiya uchun 250 ming tonna paxtani harbiy-texnik tovarlarga almashdi.

Ukraina MDH doirasida aholi soni va YaMM hajmi jihatdan ikkinchi o'rinni egallaydi. Ukraina NATO va ShHT davlatlari o'rtasidagi bufer zonaga aylanib bormoqda. Bu ko'proq harbiy sanoatga taalluqli. Kiyevni Bryussel bilan harbiy aloqalarning kuchayishi Moskva bilan ikki tomonlama munosabatlarni inqirozga olib keldi. Rossiya harbiy qurollar ishlab chiqarish sohasida Ukraina

o'rniga boshqa hudud izladi va keyingi 10 yilda Ukrainadan amalda avtonom mudofa tizimi tuzishga erishdi. Hozirgi kunda MDHning 10 ta davlatida Rossiya mudofa vazirligining 356 baza va harbiy obyektlari bor, ulardan beshtasi MDH ga tegishli. Ularda 46 ming Rossiya harbiy hizmatchilari bor. Rossiya keyingi yillarda KXShT ga kiruvchi davlatlar bilan harbiy aloqalarni kengaytirishga intilmoqda. Post sovet hududidagi boshqa davlatlar bilan ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirmoqda. Rossiya qo'shni davlatlaridagi vaziyatni yaxshi bilib, iqqala davlat manfaatlariga javob beradigan harbiy hamkorlikni mustahkamlash yo'lidan bormoqda. Harbiy texnik hamkorlik doirasida Rossiya uchun KXShT ga kiruvchi davlatlar bilan aloqalari alohida ahamiyatga ega.¹ Bu davlatlar bilan aloqalar davlatlarni mudofa sanoat komplekslari bahosida saqlanib qoladi. KXShT doirasida hozirgi kunda ikkita qo'shin guruhi mavjud: Sharqiy Yevropa (rus-belarus), kavkaz (rus-armen) ikki yil davomida qo'shnlarni janubiy guruhini tuzish bo'yicha muzokaralar va konsultatsiyalar olib borilmoqda. Anti-terroristik vazifalarni xal qilish uchun Markaziy Osiyo hududida kollektiv kuchlar tarkibida Rossiya, Qozog'iston va Qirg'izistondan 4000 kishidan iborat o'nlab batal'ionlar bor. Rossiya, AQSh va Xitoy bilan bir qatorda hozirgi kunda mustaqil harbiy qurollar ishlab chiqaradi. Bunda Rossiya bir necha xalqaro loyihalarda ishtirok etadi. Masalan, Ukraina bilan hamkorlikda AN-70 samaliyoti. Hindiston bilan hamkorlikda "Bra Mos" raketalar va samaliyotning 5 ta avlodini ishlab chiqaradi. Qora dengiz hududiga kiruvchi davlatlar bilan harbiy hamkorlikda siljishlarga olib keldi. 2001-yil aprelida Istambulda hududdagi 6 ta davlat: Bolgariya, Gruzija, Rossiya Ruminiya, Turkiya va Ukraina davlatlari vakillari Qora dengiz harbiy tengiz guruhini tuzish to'g'risidagi kelishuvni imzoladilar. Shunday qilib, keyingi yillarda Rossiya post sovet hududida o'z pozitsiyasini mustahkamladi va harbiy-texnik sohada ikki tomonlama va ko'p tomonlama aloqalarni mustahkamladi.

1991-yil deqabrida Boris Yelsin, Leonid Kravchuk va Stanislav Shushkevich Belovej Pusheda SSSRni tugatish uchun yig'ilishdi. Bu

qaror halq referendumida qabul qilindi (73% aholi SSSR ni saqlab qolish uchun ovoz berdi). Sovet ittifoqini so'ngi mudofa vaziri aviatsiya marshali Yevgeniy Shaposhniqov SSSR ni parchalanishini ta'minladi.

Yevgeniy Ivanovich Shaposhniqov 1942-yil 3-fevralda Rostov oblastida tug'ilgan. Harkov oliy harbiy aviatsiya o'quv yurtini tamomlagan. Dastlab uchuvchi Qarpat bo'yi harbiy okrugi qiruvchi aviapolki zvenosi komandiri, katta uchuvchi bo'lgan. 1969-yil harbiy havo akademiyasini tugatgan keyin qiruvchi aviapolki komandiri o'rinbosari keyin komandiri bo'ldi. 1975-yildan yana Qarpat bo'yi harbiy okrugida aviadiviziya komandiri, keyin Odessiya harbiy okrugi komandiri bo'lib ishlagan. 1987-yildan Germaniyadagi Sovet qo'shinlari guruhi komandiri. 1988-yildan butun Rossiya bosh qo'mitasi birinchi o'rinbosari. 1990-yil iyulida SSSR mudofa vaziri o'rinbosari, 1991-yil 23 avgustdan mudofa vaziri bo'ldi.

1993-yida Yuriy Sokolov RF xavfsizlik kengashining tuzuvchisi Boris Yelsin tomonidan iste'foga chiqarildi. Sababi U "mamlakatni boshqarishni alohida tartibi to'g'risidagi" farmonini rad etgan. Uni o'zni bo'shagandan keyin Yelsin E.Shaposhniqovni esladi. E.Shaposhniqov iyun-sentyabr oylarida RF xavfsizlik kengashi kotibi edi. Bu paytda Yelsin guruhi davlat to'ntarilishga tayyorgarlik ko'rayotgan edi. B.Yelsin bir necha oydan keyin 1994-yil yanvarida E.Shaposhniqovni "Rossiya voorujeniye" sida davlat kompaniyasi raisi qilib tayinladi. Bu paytda marshal E.Shaposhniqov siyosatga qaytishga urindi. Uni sotsial-demokratlar yagona harakati raisi o'rinbosari qilib tayinladi. Lekin bu jiddiy harakatni amalga oshirmadi. 1995-yil oktyabridan 1997-yil martigacha E.Shaposhniqov "Aeroflot-Rossiya xalqaro avialiniyasi" avia kompaniyasi General derektori bo'ldi. E.Shaposhniqov davrida kompaniya xavfsiz va tinch bo'ldi. 1997-yil martida qasal Yelsin uni o'z yordamchisi qilib tayinladi.

1991-yil 30 deqabrida hamdo'stlikqa kirgan davlatlar strategik kuchlar tashkil etish to'g'risida (MDH hamdo'stlik birlashgan qurolli kuchlari tarkibida) kelishib oldilar. Keyinchalik MDH BKK bosh qo'mondonligi tuzish to'g'risida qaror qabul qilindi. E.Shaposhniqov Birlashgan qurolli kuchlar Bosh qo'mitasi raisi bo'ldi. 3-yanvarda Kiyevda Ukrainadagi SSSR qo'shinlari bevosita Ukraina prezidenti va Ukraina mudofa vazirligiga ishonchi e'lon

¹ Перспективы двустороннего сотрудничества Россия с каждой из стран СНГ (в том числе и Узбекистан) Евразия сегодня-2007(65) (октябрь)-с18-28

qilindi.. Ular Ukraina xalqiga sodiqligi qasamyodini qabul qilishi kerak qasamyod qabul qilishni hohlamagan harbiy hizmatchilar boshqa davlatlarga ketishi kerak. Har kuni yangi muammolar tug'ildi. Masalan, Dastlab Qora Dengiz floti birlashgan qurolli kuchlar tarkibiga kiradi. Lekin bu flotni bir qismi MDH BKK tarkibidan chiqarilib, Ukrainaga berildi. Moskva va Kiyevda qolgan flot qismlari o'zlariga bo'ysundirildi. Nihoyat, 1992-yil avgustida B.Yel'tsin va Kravchuk kelishib olishdi. Flot qismlari bo'yicha 1992-yil avgustidagi kelishuvga ko'ra, o'tish davrida (1995-yilgacha) u MDH BKK tarkibidan chiqarildi va Ukraina va RF birlashgan floti shakllandi.

1992-yil 17-yanvarida Moskvada butun armiya ofitserlar kengashi bo'ldi. To'planganlarning asosiy qismi rahbariyatga norozi qayfiyatda edi. Rais general N.Stolyarov qiyinchilik bilan rezolyutsiya qabul qilishga erishdi. Yelsin birlashgan kuchlar g'oyasini rad etdi va 16-martda RF mudofa vazirligi tuzish to'g'risida farmon chiqardi. Farmonda ta'kidlanishicha 1992-yil 7-mayda RF qurolli kuchlar qo'mondonligi vazifasini bajarishga kirishadi. 20-mayda Grachev Rossiya mudofa vaziri qilib tayinlandi. Shunday qilib MDHning birlashgan kuchlari to'g'risidagi orzular amalga oshmadi. MDH ni birlashgan kuchlari bor yo'g'i 1 yilgacha saqlanib qoldi.

1992-yil mayida Toshkentda sobiq sovet ittifoqi qurolli kuchlarini bo'lish to'g'risida shartnoma imzolandi. Uqarina va Belorussiya birinchi bo'lib o'z ulushlari sifatida 57 ta diviziyani oldi. O'zbekiston o'z hududidagi qo'shinlarini oldi, Qozog'iston qo'shinlarini katta qismini oldi, Qirg'izistonda faqat rus chegarachilari qoldi. Turkmanistonda rus-turkman qo'mondonligi tashkil etildi. 1993-yil yoziga kelib MDH BKK parchalanish jarayoni cho'zilib ketdi. 1993-yil 15-iyunda Moskvada MDH davlatlari mudofa vazirlari kengashi yig'ilishi bo'ldi. MDH BKK qo'mondonligi vazifalari ta'sis etishga qaror qilindi. Hamdo'stlik davlatlari harbiy hamkorligini muvofiqlashtirish bo'yicha shtab boshlig'i lavozimi joriy etildi. Bu lavozimga BKK shtab boshlig'i General-polkovniq Viqtor Samsonov tayinlandi. Aviatsiya marshali Yevgeniy Shaposhniqov o'z qo'shinlarini yo'qotdi va uch oyga RF XK ga yuborildi.

MDH Respublikalari shartli ravishda ikkita lagerga bo'linadi: Moskva bilan do'stona munosabatdagi va Moskva bilan do'stona munosabatda bo'lmagan lager. Bugungi kunda ularning birinchisiga Belorussiya (G'arb bilan munosabatlarida ishonch yo'qolgani uchun), Armaniston, Tojikiston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Qozog'iston, Ukraina, Moldaviya, Gruziya, Azarbayjon kiradi. Neytral Turkmaniston bu tomonlarga ham kiradi. O'z davrida Amerika tashqi siyosati g'oyasiga Zbegnev Bjezinskiy "Buyuk shaxmat dosqasi" asarida Sovet ittifoqining inqirozi va qo'shma shtatlarni bu yerdagi Respublikalarga ta'sirini yozadi.¹ 1994-yilda Vashington postsovet hududida geosiyosiy plyuralizm rejasini amalga oshirishni boshladi. Buni amalga oshirish uchun Ukraina bilan munosabatlarni o'rnatish zarur. Rossiya dunyo imperiya maqomini yo'qotishni hohlamaydi. Markaziy Osiyo Respublikalarini barqarorlikni mustahkamlashda hududiy hamkorlikda ishtirok etishni va Kavkaz tinchlik operatsiyalarida ishtirok etishni rag'batlantiradi. Bjezinskiy rejasiga ko'ra bu harakatlarda Moskva bilan munosabatlar yaxshilanish kerak. Millatlararo ziddiyatlar ittifoqi qulashini ham tezlashtirdi. Integratsion tizim sifatida MDH tinchlik va kelishuvga erisha olmadi. Bugungi kunda bu ziddiyatlar sustlashgan bo'lsa-da, Azarbayjon va Armaniston qo'shnihilik munosabatlariga kirisha olmayapti. Moldaviyada Dnestr bo'yi isyonlari, Gruziyada Abxaziya va Janubiy Osetiya ziddiyatlar to'lik xal etilmadi. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiqi, shunga o'xshash ziddiyatlarni tinchlik yo'li bilan hal etib bo'lmaydi.

1991-yilda postsovet davlatlari o'z maqsadlari va istiqbollarini turlicha baholadi. Ko'p davlatlari tezda o'z siyosiy va iqtisodiy manfaatlarini isloh etishga kirishib ketdi. Bir guruh davlatlar bir joyda to'htab qoldi. Radiqal oqim tarafdorlari "shok" islohotlarni ilgari surdilar. Ko'plab ekspertlar fikricha MDH tashkil topgan davridayoq inqirozga uchraydi. MDHni tuzish tashabbusini Yelsin, Kravchuk va Shushkevich ilgari surgan. Hamdo'stlikning keyingi taqdiri ikki tomonlama o'zaro masalalarni hal etish bo'yicha klub maqomini oldi. MDHning tinchlik sevar kuchlari asosan Rossiya

¹ www.nti.org

hisobida shakllantirildi. MDH doirasida qabul qilingan 600 dan ortiq hujjatlarning faqat 10% gina realizatsiya qilindi.

MDH doirasida anteterroristik harakatlar 2001-yil 11-sentyabrda voqealardan keyin rivojlanib ketdi. Keyingi 10 yil davomida MDH davlatlarida 30ga yaqin yirik terroristik aktlar sodir bo'lib, ularda 2500 cha odam aziyat chekqan. 1990-yillar ohirida bu davlatlar hamkorlikka kiruvchi hududlar janubda yirik terrorizm va eksteremizm bilan to'qnashdi.

1995-yil 25-noyabrda uyushgan jinoyatchilik bilan kurashda hamkorlik to'g'risida kelishuv imzolandi. 1999-yil 4-iyunda terrorizm bilan kurashda hamkorlik to'g'risida shartnoma imzolandi. 2000-yil ichida davlat boshliqlari kengashi 2003-yilgacha xalqaro terrorizm va eksteremizmni boshqa ko'rinishlariga qarshi kurash bo'yicha dasturni tasdiqladi. 2000-yil ohirida Moskvada davlat boshliqlari kengashi qarori bilan MDHning Antiterroristik markazi tashkil etib, uni shtati 60 kishidan iborat. Bu bosqichda markaz axborot-analitik tizim harakat qiladi. Uning vazifasi MDH organlari aloqalarini muvofiqlashtirish, antiterroristik harakatlar va harbiy o'quv mashg'ulotlari o'tkazish, hamdo'stlik davlatlari o'rtasida xalqaro terrorizm va eksteremizga qarshi kurashni kuchaytirishdan iborat. 2001-yil aprelda O'sh shahrida ATM doirasida MDH ni 9 tadavlati ishtirokida "Janub-Antiteror-2001" o'quv mashg'ulotlari o'tkazildi. Shu yili iyulidan boshlab Bishkekda hududiy operativ guruhlarini Markaziy Osiyo yo'nalishi ish boshladi. MDH davlatlari maxsus xizmatlari va huquq tartiboti organlari kengashi o'z oldiga uyushgan jinoyatchilik va terrorizm bilan kurashni asosiy vazifa qilib qo'ydi.¹ Masalan, 1997-yildan boshlab Federal xavfsizlik kengashi tashabbusi bilan xavfsizlik va maxsus xizmat organlari rahbarlari kengashi tashkil etildi. Rossiya tashabbusi bilan MDH davlatlarida hamkorlikda anteterroristik operatsiyalar olib borishga ko'plab hujjatlar tayyorlandi.

2001-yil sentyabr voqealaridan keyin hamkorlik doirasida turli darajada ikki tomonlama va ko'p tomonlama maslahatlar o'tkazildi. Ularni maqsadi murakkab vaziyatda o'z harakatlarini muvofiqlash-

tirish. Prezidentlar o'rtasida telefon orqali so'zlashuvlaridan so'ng 26-sentyabrda MDH shtab boshliqlari qo'mitasi kengashi bo'ldi. 8-9-oktyabrda KXShT ishtirokchilari XK kotiblari qo'mitasining navbatdan tashqari kengashi bo'ldi. Gruziya, Ukraina va O'zbekiston xavfsizlik kengashi kotiblarini kengaytirilgan tartibdagi yig'ilishi o'tkazildi.

Harbiy hamkorlikdagi asosiy to'siq bu xalqaro siyosiy birlikni turli hilligidadir. Ko'p yillar davomida MDH davlatlari doirasida antiqriminalistik kurash rivojlanib bormoqda. 1996-yil may oyida 2000-yilgacha MDH doirasida uyushgan jinoyatchilik boshqa xavfli jinoyatlar bilan kurashning davlatlararo dasturi qabul qilindi. 2000-yil yanvarida bu dastur faoliyati 2003-yilgacha o'zaytirildi. Agar 1995-yilda xalqaro qidiruvda bo'lgan 117 ta xavfli jinoyatchi ushlangan bo'lsa 2000-yilda ular soni 2600 ga yetdi. O'tgan 5 yil davomida 23 ta kompleks operativ-profilaktik tadbirlar va 118 ta maxsus operatsiyalar o'tkazildi. 126 ming jinoyatlar ochildi, 14ming jinoyatchi ushlandi 50 ming qurol, 150ta portlovchi moddalar, 10 million AQSh dollari qo'lga olindi. Bir qator terroristik guruhlar aniqlanib, ularning faol ishtirokchilari qo'lga olindi. Garchi keyingi yillarda MDH doirasida bir qator jinoyatlar ochilgan bo'lsada, transmilliy jinoiy guruhlar, noqonuniy migratsiya, narkotiklar kontrabandasi, qurol, harbiy o'q-dorilar, portlovchi moddalar ko'paydi, boshqa xavfli jinoyat turlari ko'paydi.¹

Narkotik moddalarning noqonuniy aylanishi-alohida xavf hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadi, 2001-yilgacha MDHda narkomonlar soni 20-25 millionga yetdi. Bu bilan qasallanganlar soni 10 millionga yaqinlashdi. Afg'onistondan chiqayotgan narkotik moddalarni asosiy qismi hamdo'stlik davlatlari hududidan o'tadi. Ekspertlar fikricha, Markaziy Osiyo hududi orqali bir yilda 100 tonnagacha geroyin o'tadi. Buning faqat 10% nigina ushlanib qolinyapti takidlash kerakki harbiy operatsiyalarga qaramasdan Afg'onistonni ishlab chiqarish infraktstrukturasi va eksport qamaymayapti. BMTni narkotik moddalar va uyushgan jinoyatchilik ustidan nazorat qilish boshqarmasi ma'lumotlariga ko'ra 2002-yil yanvarida oldingi yil yanvarida solishtirganda Afg'onistondan

¹ Бордюже Н. Организация Договор о Коллективной безопасности (О деятельности этой организации) Международная жизнь 2005 №2 С 72-85

¹ .www.nti.org

qoraduri oqimi 9% ga heroin oqimi 130% ga o'sdi. Narko-kontrabandasining o'tishini doimiy nazarat qilish uchun "Qanal" nomli operativ-profilaktik tadbirlari olib borilmoqda.¹ 2001-yilda MDH davlatlarini huquq tartibot organlarini birgalikdagi faoliyati natijasida 3600 ta jinoyat aniqlandi. 1.5 mln tonnaga yaqin narkotik moddalar ushlab qolindi.

2001-yil 1-3 avgustdagi MDH davlat boshliqlarini Sochidagi norajimiy uchrashuvda tarnsmilliy xavflarni bartaraf etish sohasida sustqashlikka, shu yili yanvar oyida Minskda bo'lib o'tgan MDH davlat organlari qo'shma majlisda narkotik moddalarni noqonuniy aylanishiga qarshi chora tadbirlar konsepsiyasini ishlab chiqish to'g'risida qaror qabul qilindi. Bugungi kunda tashqi siyosat sohasini muvofiqlashtirish to'g'risidagi masala ham dolzarb bo'lib turibdi. Ta'kidlash kerakqa, bu sohada hamdo'stlik davlatlari yagona fikriga ega emas. Bir tomondan esa, idoralararo ko'p darajali dastur amal qilmoqda. 2000-yil 21-iyunda Moskva MDH davlat boshliqlarini strategik barqarorlikni qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi masala bo'yicha bayonot berildi. 2000-yil 18 avgustda Yaltada "Gastuksizlar" uchrashuvida Prezidentlar BMT mingyillik sammiti va Assambleyasi muammolariga yagona yo'nalish taklif etish fikri bilanchiqdilar.

Boshqa tomondan, bir qator davlatlar: Ukraina, Azarbayjon va Gruziya tashqi siyosatda hamkorlikdan manfaatdor emas. Bu esa tashqi ishlar vazirliklari o'rtasidagi o'zaro konsultatsiyalar o'tkazishga xalaqit bermaydi.¹ Bu muhokama etiladigan masalaning manfaatlilik darajasiga bog'lik yuqoridagi davlatlar xalqaro tashkilotlarda hamkorlik maqomini tan olishmaydi.

MDH doirasida iqtisodiy aloqalarni ko'rib chiqamiz. O'tgan 10 yil davomida hamdo'stlik davlatlarida YaMM 33% ga, sanoat ishlab chiqarish 40% ga, qishloq xo'jaligi 28% ga qisqardi, unga ehtiyoj qamayib ketdi. Ko'mir qazib olish 1990-yillardagi 703mil. Tonradan 2000-yil 413 tonnaga qamaydi. MDH davlatlarida eksportning umumiy hajmi 80% ni tashkil etdi. Import ko'rsatgichi 55% ni tashkil etdi. Ekspertlar fikricha hozirgi davrda MDH ning

¹ Бурдюже Н. Организация Договор о Коллективной безопасности (О деятельности этой организации) Международная жизнь 2005 г. "2. с 72-85.

iqtisodiy potentsiali tovar va hizmatlar bo'yicha atigi 35-40% ni tashkil etadi. Keyingi davrda hamkorlikni barcha davlatlarida makroiqtisodiy ko'rsatkich dinamiqasi o'zgargan. YaMM ni o'sish suratlari 2001-yilda o'rtacha davlatlar bo'yicha 6% ni tashkil etadi. Sanoat ishlab chiqarish 7% ga, qishloq xo'jaligi 8% ga, investitsiyalar 10% ga, transportda yuk tashish 7% ga o'sdi. 2001-yil yanvar-noyabr oylarida tashqi savdo hajmi 39% ga o'sib, 204 mlrd dollarni tashkil etadi. O'zaro savdo aylanmasi 57 mlrd dollarni tashkil etadi (5% ga o'sdi). MDH doirasida iqtisodiy hamkorlik haqida gapirganda bu sohada o'zaro munosabatlarni obektiv sabablarini ko'rsatib bo'lmaydi. 2001-yil 30-noyabrda davlat boshliqlarini Moskvadagi yubiley sammitida keyingi 10 yildagi hamkorlik faoliyati natijalari va kelajakdagi istiqbollari ko'rib chiqildi.

2002-yil 1-martda Almata sammitida yoqilg'i-energetiq sohasida ko'p tomonlama hamkorlik masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Ta'kidlandiqi, tranzit va resurs potentsiallaridan foydalanish hamkorlik davlatlari o'rtasida energetiq xavfsizlikni ta'minlashga hizmat qiladi.

Umuman olganda, o'tgan davr mobaynida MDH faoliyatida katta o'zgarishlar ro'y berdi. Masalan MDH doirasida mintaqada barqarorlikni ta'minlash maqsadida KXSh tuzildi va mazkur tashkilotlar tomonidan bir qancha harbiy-siyosiy dasturlar amalga oshirildi hamda aksilterror markazlari tishqil etildi. Hozirgi kunda MDH va uning doirasidagi tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish va jahondagi yirik xalqaro tashkilotlar bilan integratsiyalashuv jarayoni amalga oshirilmoqda. Bu MDH ni yanada rivojlanishiga asosiy rol ni o'ynaydi. Xullas, MDH mintaqadagi davlatlarining globallashtiruviga, xavfsizlik va barqarorligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Globalashuv jarayoni shiddat bilan kechayotgan hozirgi kunda dunyo xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash muhim ahamiyat qasb etmoqda. XX asrda insoniyat havfsizligi va tinchligini saqlash qanday ahamiyat qasb etgan bo'lsa, mazkur masala XXI asrda ham eng dolzarb masalalardan bo'lib qolmoqda Jumladan, Sobiq Sovet Ittifoqidan keyin vujudga kelgan mustaqil davlatlar joylashgan mintaqada ham. Chunki, sovet davrida iqtisodiy – siyosiy qurilish ittifoqdosh davlatlarni bir-biriga shu darajada bog'langan tarzda joriy qilingan ediqi, mazkur Respublikalar mustaqil boshqaruvlarini tashkil etish juda murakkablik

qasb etardi. Aynan shu siyosat XX asrning birinchi yarmida rus shovinistlari tomonidan ishlab chiqilgan uzoq vaqtga mo'ljallangan, mazkur halqlarning ustidan doim hukmronligini ta'minlashga hizmat qiladigan strategik boshqaruv konsepsiyasi edi. Ammo, bu tizimni inqirozga uchrashini tarixiy sharoitni o'zi taqozo etdi. Sobiq Sovet Ittifoqi inqirozga uchragandan so'ng ushbu mintaqada joylashgan davlatlar rahbariyati bundan keyin ham o'zaro havfsizlik va barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy integratsiyani ta'minlash maqsadida MDH tashkilotining vujudga kelishini qo'llab quvvatladilar. Bu borada MDH tashkiloti ham mintaqada yangi vujudga kelib, yana oyoqqa turayotgan davlatlar havfsizligi va barqarorligini ta'minlash masalasida katta ahamiyatga ega bo'ldi.

MDH sobiq SSSR hududida fuqarolik urushi kelib chiqishini oldini oldi, mamlakatlarni bosqichma-bosqich xalqaro munosabatlar tizimiga kirib, mustaqilliklari, va suverenitetini mustahkamlashga qo'mak berdi. Biroq MDHga a'zo mamlakatlarning o'zaro imkoniyatlari har qanday sohada keng bo'lishiga qaramay ayrim qamchiliklarga yo'l qo'yildi. Bunga albatta, biz ijobiy ma'noda qaraydigan bo'lsa, har bir MDH ga a'zo mamlakatlar o'tish davrida o'z ichki muammolariga ko'proq ahamiyat qaratishi, shu muammolar doirasida o'ralashib qolishi natijasida MDH tashkilotining faoliyatiga nisbatan e'tibor pasayishi tabiiy hodisa edi. Agar biz MDH ning 2000-yildan keyingi faoliyatiga nazar solsa, ushbu tashkilotga jahon hamjamiyatini qiziqishini ortistini, jahonda sodir bo'layotgan global mintaqaviy muammolarni hal etishda MDHning ahamiyatini oshib undagi a'zo mamlakatlarning siyosiy-iqtisodiy markazlarga aylanayotganligi, xalqaro diplomatiq munosabatlarda MDH mamlakatlarining asosiy subyekti sifatida e'tirof etilayotganligini, uning tarkibida turli hil mintaqaviy muammolarni hal etishga asoslangan ishchi organlarning tuzilayotganligini guvohi bo'lamiz. Hozirgi kunda biz yashayotgan dunyo murakkab hususiyatlarga ega bo'lib, so'nggi vaqtlarda jahonda yuz bergan, dunyoning jug'rofiy-siyosiy tuzilishi va haritasini tubdan yangilagan o'zgarishlar hozirgi zamon va kelajak uchun tarixiy ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Ma'lumki XX asrning 90 yillaridagi Yevrosiyo mintaqasidagi Sovet ittifoqi deb nomlanmish byurokratiya va shovinizm zaminida paydo bo'lgan Qizil imperiya inqirozga yuz tutishi bilan uning

o'rnida dunyo haritasida yangi mustaqil davlatlar vujudga keldi. Ular, hozirgi til bilan aytganda, sotsialistik o'tmishga ega bo'lgan, o'z siyosiy mustaqilligini tinch yo'l bilan qo'lga kiritgan davlatlar mustaqil rivojlanish va ijtimoiy munosabatlarni yangilash yo'liga qadam qo'ydi. Ular dunyodagi boshqa mamlakatlar orasida o'z mavqegini mustahkamlashga intilmoqda. Mazkur davlatlar oldida zamonaviy bozor iqtisodiyotiga ega bo'lgan, odamlarni munosib hayot kechirishini ta'minlay oladigan inson huquq va erkinliklarini himoya qila oladigan chinaqam demokratik jamiyat qurishdek vazifalarni hal etishga harakat qilmoqda. Biroq totalitarizm tuzumi yemirilib barham topgan bo'lsada, shu sababli dunyo barqaror yoki havfsiz bo'lib qolgani yo'q.

Mazkur jarayonlarni yuzaga kelishining asosiy sabablari sifatida:

- Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari o'zaro keskin siyosiy kurashlar olib borayotgan bir mahalda demokratiya asoslarining ba'zan qiyinchilik bilan qaror topish jarayonlarini tahlil qilish;

- milliy o'zlikni anglashning faol jonlanishi hamda millatlar va elatlarning o'z taqdirini o'zi belgilashga intilishi;

- etniq va millatlararo ziddiyatlarning saqlanib qolayotganligi;

- qotib qolgan mafkuraviy aqidalarning qadrsizlanishi hamda siyosiy va diniy ekstremizmning turli shakllari tahdidining kuchayib borayotganligi;

- dunyoning katta qismida iqtisodi zaif, aholisi qashshoq yashayotgan mamlakatlar saqlanib kolayotganligi; jarayonlarni aniq va to'g'ri tahlil qilishda tajriba va yagona to'xtamga kelishda o'zaro ishonch yetishmasligi kabi omillarni keltirishimiz mumkin.

Bundan tashqari mintaqadagi mamlakatlar, halqlar o'rtasida, bir mamlakatlar ichida esa ayrim ijtimoiy tabaqalanish kuchayib borayotganligi

- bularning barchasi dunyo hali ham avvalgidek mo'rt bo'lib turganligi va ehtiyotlik bilan munosabatda bo'lishni zamon va maqonni o'zi talab qilayotganligidan harak bermoqda.

MDH tashkiloti dastlabki davrlarda mintaqa havfsizligi va barqarorligini ta'minlash borasida bir qancha ishlarni amalga oshirdi;

- MDH doirasida yagona havfsizlik va barqarorlikni ta'minlaydigan mehanizm Kollektiv havfsizlik shartnomasi tashkiloti (KXSh) tuzildi;

- Kollektiv havfsizlik shartnomasi tashkiloti (KXSh) "Sarhadlar", "Janub qalqoni", "Antiterror-2001" kabi harbiy o'quv dasturlarini amalga oshirib, mintaqadagi barqarorlikni ta'minlash masalasida katta ahamiyatga ega bo'ldi;

- MDH Markaziy Osiyoda yadrodan xoli zona yaratish masalasida O'zbekiston tashabbuslarini yuqori baholadi va uning faoliyatini qo'llab quvvatladi;

- MDH mintaqada savdo-iqtisodiy sohalarni rivojlantirish, o'zaro havfsizlikni ta'minlash borasida ShHT (Shanxay hamkorlik tashkiloti) bilan keng aloqalarni o'rnatdi va faoliyat olib bormoqda.

Undan tashqari mintaqahavfsizligi va barqarorligi uchun ShHT faoliyatini ham ta'kidlab o'tshimiz kerak.

"Shanxay bssligi" ya'ni ShHT hozir "Shanxay oltiligi" ga tarixda birinchi marta Rossiya va Xitoy Markaziy Osiyo davlatlari bilan birlashdi. Bu tashkilot ko'p tomonlama hududiy havfsizlik va iqtisodiy hamkorlikka asoslangan. 1996-yildan bu tizim Markaziy Osiyoda o'zaro ishonchni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. o'zaro ziddiyatlar tarqalishiga yo'l qo'ymaydi. Masalan. Afg'onistondagi fuqarolar urushi bir necha yil davomida Xitoy va uni hamkorlari ShHT doirasida baxsli hududiy muammolarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Kelajakda MDH, KXSh, ShHT, tashkilotlarining faoliyatini yanada takomillashtirish hamda Yadro qurolidan xoli zonalarini barpo etish tashabbuslarini dunyo tinchligi va havfsizligi uchun qay darajada muhimligi hisobga olinib qo'yidagi xulosalar chiqarish mumkin:

- MDH va ShHT tashkilotida o'zaro manfaatlar umummilliy ahamiyatga ega bo'lishi va hisobga olinishi;

- MDH na ShHT da global sharoit va vaziyatdan kelib chiqib. BMT singari aniq ishlaydigan ixtisoslashtirilgan konstruktiv tuzilmalarni tashkil etish;

- MDH na ShHT tashkilotlarining siyosiy harbiy masalalar amalga oshirish borasidagi konsepsiyalar yaratishga yo'l qo'ymaslik;

- KXSh tashkilotida harbiy-siyosiy dasturlarni qisqartirib, a'zo davlatlar o'rtasida iqtisodiy-madaniy kommunikatsiya va turizm

sohalarini rivojlantirish va barqarorligini ta'minlash borasidagi dasturlarni ishlab chiqish va ularni integratsiyalashuvini kuchaytirish;

MDH na KXSh tashkilotlariga a'zo bo'lmagan g'arb mamlakatlari va NATO bilan aloqalari kuchli bo'lgan (Kavkazorti va Boltiqbo'yi hududidagi ayrim davlatlar) mamlakatlarga nisbatan boshqacha pozitiv munosabatlarni

shakllantirish va ular manfaatlariga zid bo'lgan majburiyatlardan tashqari dasturlarga jalb etish;

Shanxay Hamkorlik Tashkilotining Markaziy Osiyo mintaqasi bilan aloqalarini konstruktiv va integratsiyalashuvini kuchaytirish uchun markaziy Osiyoda eng boy uglevodorod zahiralari va geosiyosiy ahamiyatga ega.

Turkmaniston Respublikasini (garchi Turkmaniston neytral hudud sifatida e'tirof etilsada) ham jalb etish;

MDH dagi juda katta yadro arsenaliga ega davlat hisoblangan Rossiya ham o'zining ommaviy qirg'in qurollarini keskin kisqartirish va yadro zaryadlarini tinchlik yo'lida energetika masalalarida foydalanish dasturlarini ishlab chiqish.

Sayyoramizda yadro qurolini tarqatilishi insoniyat yashashi uchun havf tug'diruvchi bosh omil bo'lib hisoblanadi. Yadro quroli asrlar davomida insoniyat tomonidan yerda yaratilgan hayotni yo'qotishga qodir. Shuning uchun mintaqadagi barcha davlatlar o'z hududlarini "Yadrosiz zonaga" aylantirishi va yadroviy qurolsizlantirish davrida kuch ishlatish va kuch ishlatish bilan tahdid solishni inkor etuvchi tamoyilga, har bir halqning ijtimoiy, siyosiy va mafkuraviy huquqlarini hurmat qilishga, birini boshqalaridan ustun qo'yishni rad etuvchi siyosatga asoslangan yangi konsepsiyani ishlab chiqarish zarur. Umuman olganda MDH uning doirasida tuzilgan va ShHT tashkilotlarining mavjud bo'lishi va rivojlanishi mintaqahavfsizligi uchun muhim ahamiyatga egadir.

8.O'zbekiston Respublikasining xalqaro maydondagi tinchlik va hamjihatlikka asoslangan tashqi siyosati

XXI asrning dastlabki o'n yilligida siyosiy, iqtisodiy, ilm – fan, madaniyat sohasida insoniyat tomonidan ulkan taraqqiyot natijalariga erishilgan bo'lsa – da, afsuski, global tinchlik va barqarorlikka tahdid solib turgan jiddiy havf – hatarlar ham saqlanib qolmoqda. Insoniyat

taraqqiyotining ko'p ming yillik tajribasiga qaramasdan, urush olovini yoqishga, undan o'z manfaatlari yo'lida foydalanib qolishga urinatgan qora kuchlar sayyoramizning turli burchaklarida hanuzgacha o'zlarining kabih niyatlariga erishish yo'lida goh oshkora, goh pinhona faoliyat olib bormoqda. Xalqlar, millatlarning havfsizligi, tinchlik va faravon turmush kechirish borasidagi orzu – istaklariga rahna soladigan turli salbiy ofat manbalarining mavjud ekani butun bashariyatni xavotirga solmoqda. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, “Bugungi dunyoda jadal o'zgarib borayotgan vaziyat va jarayonlar, mavjud mojarolarning keskinlashuvi va yangi qarama – qarshiliklarning paydo bo'lishi, ba'zi mintaqalarda etnik va konfessiyalararo tafovutlar negizida vujudga kelayotgan to'qnashuvlarning kuchayishi, hali – beri davom etayotgan jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi hamda uning oqibatlari jiddiy tahdid va xatarlarni keltirib chiqarmoqda”.¹

Darhaqiqat, dunyoda, Markaziy Osiyoda yuz berayotgan ijtimoiy – siyosiy jarayonlar, ularning geosiyosiy manzarasi dunyoning iqtisodiy va ma'naviy imkoniyatlariga, jahon hamjamiyatining istiqboliga yangicha nazar tashlashga undamoqda.

Yadro reaktorlariga ega bo'lgan davlatlar

1- jadval

Davlatlar	Mavjud yadro reaktorlari soni
AQSh	104 ta
Fransiya	59 ta
Yaponiya	55 ta
Rossiya	31 ta
Angliya	23 ta
Janubiy Koreya	20 ta
Kanada	18 ta
Germaniya	17 ta
Ukraina	15

Bugungi kunda atom quroliga ega bo'lgan davlatlar soni (10ta) tobora oshib bormoqda. Bular qatoriga AQSh, Rossiya, Angliya, Fransiya, Xitoy, Pokiston, Hindiston, Shimoliy Koreya, Eron va

Isroilni (oxirgi ikkita davlat taxmin qilinadi) kiritish mumkin. Jahonda 500 ga yaqin yadroviy reaktor mavjud (1- jadval) va dunyo bo'yicha elektr energiyasi ishlab chiqarishda atom elektr stansiyalarini ulishi 16 foizni tashkil qiladi.

Shu boisdan ham hozirgi davr – dunyoda g'oyaviy qarama – qarshiliklar murakkab tus olgan, mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham kuchliroq bo'lib borayotgan davrdir. Butun Yer yuzi odamzod uchun yagona makon bo'lib hisoblanadi. Ammo tarixda mavjud chegaralarni o'zgartirish, muayyan hududlarni bosib olish uchun son – sanoqsiz urushlar bo'lgan. Bu jarayonda esa urush qurollari muntazam takomillashib borgan. Mazkur urushlar to XX asrgacha, asosan, ko'proq bir yoki ikki davlat yoxud mintaqalar o'rtasida bo'lgan. XX asrda ro'y bergan ikkita jahon urushida o'nlab davlatlar, bir necha qit'a mamlakatlari ishtirok etgan.

Xullas, urush qurollari takomillashib boraverdi. Bugungi kunda ularning qudrati boshqa hududni bosib olish u yoqda tursin, butun Yer sayyorasidagi hayotni bir necha marta yo'q qilib tashlashga yetadi. Insoniyat XX asr oxiriga kelib, bir qator chegara bilmaydigan muammolariga duch keldi. Urush va tinchlik ekologik falokatlar, ma'naviy qashshoqlik, narkobiznes, terrorizm kabi muammolar ana shular jumlasidandir.

Yurtboshimiz BMT minbaridan butun Afg'onistonda, Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, Markaziy Osiyoda yadroviy quroldan xoli hududni tashkil etish tashabbusini ilgari surgandan so'ng bu haqda shartnoma 2006-yil sentabr oyida Semipalatinsk shahrida imzolandi. BMT Bosh Assambleyasining 61 va 63 – sessiyalarida ushbu tashkilotga a'zo davlatlarning ko'pchilik ovozi bilan “Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli hudud” rezolyutsiyasi qabul qilindi, 2009-yilning mart oyidan boshlab esa, bu haqdagi shartnoma kuchga kirdi.

Bugungi kunda yadrodan xoli hududlar butun Yer sharining 70 foizini tashkil etadi. Dunyoning ko'pgina davlatlari yadrodan xoli hududlar haqidagi 6 ta shartnomani qo'llab – quvvatlamoqda.

1. Antarktida shartnomasi 1959-yil 1-dekabrda qabul qilinib, 1961-yil 3-iyunda kuchga kirgan.

¹ “Xalq so'zi” gazetasi, 2012 yil 8 dekabr.

2. Lotin Amerikasi va Karib havzasida yadro qurolini ta'qiqlash haqidagi Tlatelolko shartnomasi 1967-yil 14-fevralda qabul qilinib, 1969-yil 25-aprelda kuchga kirgan.

3. Tinch okeanining janubiy qismini yadrodan xoli hududga aylantirish haqidagi Raroton shartnomasi 1985-yil 6 avgustda qabul qilinib, 1986-yil 11-dekabrda kuchga kirgan.

4. Janubi – Sharqiy Osiyoni yadro qurolidan xoli hududga aylantirish haqidagi Bangkok shartnomasi 1995-yil 15-dekabrda qabul qilingan.

5. Afrikani yadro qurolidan xoli hududga aylantirish haqidagi Pelindab shartnomasi 1999-yil 11-aprelda qabul qilingan.

6. Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli hudud tashkil etish to'g'risidagi Semipalatinsk (Qozog'iston) shartnomasi 2006-yil 8-sentyabrda qabul qilingan va Markaziy Osiyodagi beshta davlat rahbarlari tomonidan imzolangan.

Demak, dunyoning 110 mamlakati, ya'ni jahon hamjamiyatining yarmidan ko'pi yadro qurolidan butunlay voz kechish tarafdoridir. Bundan ko'zlangan maqsad yadro quroli mavjud bo'lgan hududlarni cheklash, yadro urushi havfini kamaytirishdir.

O'zbekistonning Markaziy Osiyoda yadrosiz hudud barpo etish haqidagi tashabbusi BMT va jahon jamoatchiligi tomonidan to'la qo'llab-quvvatlanmoqda. Bu taklif BMT Bosh Assambleyasining sessiyalarida muhokama qilindi va u bo'yicha maxsus rezolyutsiya qabul qilindi.

Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli hudud barpo etish faqat mintaqada emas, balki butun jahonda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov 1997-yildayoq "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" nomli fundamental asarida xavfsizlikka tahdid soluvchi quyidagi milliy, mintaqaviy va umumbashariy xatarlarni teran tahlil qilib bergan edi:

1. Mintaqaviy mojorolar.

2. Diniy ekstremizm va fundamentalizm.

3. Buyuk davlatchilik shovinizmi va agressiv millatchilik.

4. Etnik va millatlararo ziddiyatlar.

5. Korrupsiya va jinoyatchilik.

6. Mahalliychilik va urug' – aymoqchilik munosabatlari.

7. Ekologik muammolar.

XXI asr boshlariga kelib dunyo mamlakatlari o'rtasida o'zaro ta'sir shu qadar kuchayib ketdiki, hozirgi vaqtda bu jarayondan to'la ihtotalanib olgan birorta ham davlat yo'q. Globallashuvning turli mamlakatlarga o'tkazayotgan ta'siri ham turlicha. Bu hol dunyo mamalkatlarining iqtisodiy, axborot, ma'naviy salohiyatini va siyosati qanday ekani bilan bog'lik.

XX asr so'nggida ro'y bergan ulkan ijtimoiy – siyosiy o'zgarishlar, ikki qutbli dunyoning barham topishi natijasida nisbiy muvozanatning buzilishi jahonning mafkuraviy manzarasini tubdan o'zgartirib yubordi.

XX asrda dunyoda g'oyaviy qarama – qarshiliklar keskin va murakkab tus olgan davr bo'ldi. XX asr so'nggida ikki qutbli dunyoning barham topishi, nisbiy muvozanatning buzilishi natijasida jahondagi mafkuraviy manzaralar tubdan o'zgardi. "XX asr oxirida dunyoda jo'g'rofiy – siyosiy ahamiyati va ko'lam jihatidan noyob o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bu o'zgarishlar betakror. Ular nafaqat mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda vujudga kelgan, balki ko'p jihatdan qayta baholashni ham talab qiladi. "Sovuq urush" davrida xalqaro munosabatlarga asos bo'lgan ko'p qoidalar, tamoyillar va g'oyalarni tubdan qayta ko'rib chiqish talab qilinmoqda. Butun dunyo yaxlit va bir – biriga bog'lik tizim bo'lib bormoqda, unda o'zi – o'zidan qanoatlanishga va mahdudlikka o'rin yo'q. Bu hol hozirgi xalqaro munosabatlarni shakllantirganda, xalqaro tuzilmalar bilan o'zaro aloqalarda va ularning faoliyatida ishtrok etganda mutlaqo yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishni zarur qilib qo'ymoqda".¹

XX asr oxiri va XXI asr boshlariga kelib kommunistik va sotsiolistik partiya ta'siridagi sotsiolizm lager parchalandi. Dunyo mamalkatalari rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarga bo'lindi. Ana shu rivojlangan ba'zi mamlakatlar o'z milliy

¹ Sobirova Sh. Yadro qurolidan xoli zona // Ma'rifat. 2006 yil 12 iyul.

¹ Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lid. T. 6. Jild.: "O'zbekiston", 1998. – 240 – 241 – betlar.

mustaqilligini qo'lga kiritgan, rivojlanayotgan mamlakatlarni, jahon maydonlarini mafkuraviy jihatdan bo'lib olishga urinmoqda. Bular quyidagi holatlarda ko'rinadi:

Dunyoni bo'lib olishga urinayotgan siyosiy markazlar:

1. Buyuk davlatchilik mafkurasi.
2. Diniy ekstremistik mafkuralar.
3. Pansovetizm mafkurasi.
4. Individualizm va egoizm g'oyalarini ifodalagan mafkuralar.
5. Turli diniy sektalarning g'oyalarini ifodalovchi mafkuralar.

Bu jarayonda turli mamlakatlarni mafkuraviy zabt etish g'oyat katta iqtisodiy manfaatlar bilan qo'shilib ketmoqda. G'oyaviy – mafkuraviy tazyiq va tajovuzlarning oldini olish uchun esa har bir millat, davlat o'zining g'oyaviy – mafkuraviy daxlsizligini ta'minlaydigan chora – tadbirlarni ko'rishi zarur bo'lmoqda.

Mamlakatlar o'rtasida o'zaro hurmat, hamkorlik, tinchlik, birodarlik tamoyillarini qaror toptirishni ko'zlaydigan davlatimiz tashqi siyosatining asosiy pritsiplari ishlab chiqildi va davlatimizning tashqi siyosat strategiyasida mazkur tamoyillar dasturlamal bo'lib xizmat qilib kelayotgani bois, bugungi kunga kelib yurtimizning xalqaro obro' – e'tibori tobora ortib bormoqda. Shu bilan bir qatorda, jamiyatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar uchun nihoyatda maqbul xalqaro shart – sharoitlar ham mustahkamlanib bormoqda. Ushbu natijalarning ulkan ahamiyatini yanada chuqurroq anglash uchun ta'kidlab o'tish joizki jahon tajribasi ham buni isbotlaganidek, biron – bir davlat xalqaro maydonda o'zining obro' – e'tibori hamda xavfsizligini ta'minlamasdan turib, mamlakat ichkarisida samarali ravishda islohotlarni amalga oshira olmaydi. Boz ustiga, bugungi davr fenomenini o'tgan asr hattoki, uning so'nggi o'n yilliklaridagi shart – sharoitlardan ham o'ziga xos xususiyatlari bilan farq qilmoqda. Bir tomondan, xalqaro globallashuv jarayonlari bugungi kunga kelib o'zining yangi xususiyatlarini namoyon qila boshlagan bo'lsa, ikkinchi tomondan, dunyo miqyosida mamlakatalar, xalqlar o'rtasidagi munosabatlarning murakkablashuviga sabab bo'ladigan salbiy tendensiyalar ham, afsuski, kuchli darajada saqlanib turibti. Mana shunday qaltis vaziyatda mamlakatlarning ayniqsa, yosh mustaqil davlatlarning xavfsiz va barqaror taraqqiy etishi uchun

jahon miqyosida paydo bo'lgan yangi salbiy ta'sirlarni bartaraf qilish, ularga nisbatan mustahkam ichki immunitetni shakllantirib, mustahkamlab borish tobora xal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi davrimizning turli ta'sirlariga munosib javob berish, o'zi tanlab olgan yo'ldan sobitqadamlik bilan borish, barqaror demokratik taraqqiyot havfsizligini ta'minlash uchun bugungi kunda jamiyatni izchillik bilan yangilash va modernizatsiya qilish, shu orqali demokratik islohotlarni yanada yuqori pog'onalarga ko'tarish yo'lidan borar ekan, bu o'rinda xalqaro miqyosda teng huquqli aloqalar o'rnatishni va mustaqil taraqqiyot havfsizligini ta'minlashning eng nufuzli vositasi bo'lgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan yaqindan hamkorlik qilish masalalariga katta e'tibor berib kelmoqda.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasining BMT bilan 1992-yildan buyon davom etib kelayotgan hamkorligi o'zining izchilligi va keng qamrovliligi bilan alohida ajralib turadi. Mamlakatimizning yer yuzining eng nufuzli xalqaro tashkiloti bilan hamkorlik aloqalari natijasida mintaqamiz va dunyo miqyosidagi o'tkir muammolarni hal qilish borasida yuksak natijalarga erishilmoqda. Ma'lumki, BMT ning 1993-yil sentabr oyida bo'lib o'tgan va tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan 48 – sessiyasida bildirilgan xulosa va takliflarda mamlakatimizning mazkur tashkilot bilan hamkorligining istiqbollari belgilab berilgan edi. Ushbu sessiyada BMT faoliyatini, davr talablaridan kelib chiqib, yanada takomillashtirish, uning kurrai zaminimizda vujudga kelgan murakkab ziddiyatlarni hal etish layoqati va imkoniyatlarini yanada kengaytirish borasidagi muhim takliflar ilgari surilgan edi.

Bular jumlasiga O'rta Osiyoda havfsizlik, barqarorlik va hamkorlik masalalari bo'yicha Toshkentda BMTning doimiy ishlovchi seminarini chaqirish; BMT Havfsizlik Kengashi huzurida yuzaga kelayotgan xalqaro mojarolarni tahlil qilish va istiqbolni belgilash bo'yicha maxsus guruh tashkil qilish; O'rta Osiyo mintaqasini yadrosiz zona deb e'lon qilish; O'rta Osiyo mintaqasida kimyoviy va bakteriologik qurolni tarqatmaslik ustidan xalqro nazorat o'rnatish; narkobiznesga qarshi kurashni kuchaytirish; Orolni va Orolbo'yini ekologik halokatdan qutqarish masalalari kiradi.

Davlatimiz rahbari tomonidan BMT faoliyatini, uning institutsional mexanizmlarini zamonaviylashtirish va samaradorligini oshirish

borasida bildirilgan fikrlar jahonning barcha nufuzli tashkilotlarida, ko'plab xorijiy mamlakatlarda katta qiziqish va e'tibor bilan e'tirof qilindi. O'zbekistonning jahondagi obro'si yanada ortdi. 2010-yilning 20-sentyabrida o'z ishini boshlagan BMT Bosh Assambleyasining Ming yillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan sammitida mamlakatimiz rahbarining BMT Bosh kotibi Pan Gi Munning taklifiga binoan ishtirok etishi O'zbekiston va BMT hamkorligida sifat jihatdan yangi bosqich boshlanganini namoyon qilmoqda. Tashrif chog'ida davlatimiz rahbarining BMT Bosh kotibi Pan Gi Mun bilan bevosita uchrashuvi bo'lib o'tdi. Ana shu uchrashuvda nufuzli xalqaro tashkilot rahbari BMT O'zbekiston bilan hamkorlikni yuksak qadrlashini, mamlakatimiz bilan munosabatlarga va umuman, Markaziy Osiyo mintaqasiga alohida e'tibor qaratishini ta'kidladi. Mazkur uchrashuv jarayonida O'zbekiston va BMT o'rtasidagi hamkorlik aloqalarini hozirgi davr talablari asosida yanada rivojlantirish masalalari muhokama qilindi.

Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash, asriy qardoshlik tuyg'ularini rivojlantirish, yaqin qo'shnichilik fazilatlarini kuchaytirish hozirgi kunning muhi vazifasidir. Ana shu maqsaddan kelib chiqib va hozirgi sharoitda mintaqamiz va xalqlarimiz hayotiga tahdid qilayotganlarga qarata Birinchi Prezident Islom Karimov bunday dedi: "Kelgusi avlod vakillari urush olovini yoqishga undagan sabab va bahomalar uchun zamondoshlarimizni kechirmasalar kerak. Tarix o'z hukmini chiqarar ekan, hamma vaqt sholini kurmakdan ajratadi va g'arazli, xudbin maqsadlarni ko'zlab, xalq manfaatlarini niqob qilib oluvchi shaxslarning o'zlarini oqlash uchun keltiradigan kibr – havodan iborat dalillarini qabul qilmaydi".¹

O'zbekistonning geosiyosiy jihatdan Markaziy Osiyoning qoq o'rtasida joylashgani, uning juda katta yerosti va yerusti boyliklariga ega ekani, o'z xalqining yuksak intellektual salohiyati hamda ishlab chiqarish quvvati tufayli yurtimiz, aytish mumkinki, ushbu mintaqaning tayanch nuqtasi hisoblanadi. Ayni paytda Markaziy Osiyoga ko'z olaytirayotgan kuchlar uchun O'zbekiston alohida nishon hisoblanadi. Ana shunday vaziyatning o'zidan O'zbekiston

zimmasida butun mintaqqa taqdiri va uning istiqboli uchun kurashishdek og'ir mas'uliyat turganini sezish qiyin emas.

Birinchi Prezident Islom Karimov BMT Bosh Assambleyasining Mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan oliy darajadagi yalpi majlisida so'zlagan nutqida sammit qatnashchilari e'tiborini Markaziy Osiyoda kechayotgan jarayonlar, ziddiyatli muammolar, umumiy havfsizlikni ta'minlash bilan bog'lik eng dolzarb masalalarga qaratdi. Jumladan, BMTning bevosita rahnamoligida Afg'oniston muammosini hal etish, Qirg'izistonda yuz bergan qonli voqealarning asl sabablarini aniqlash va aybdorlarni jazolash, kuchayib borayotgan ekologik muammolarning oldini olish kabi masalalar yuzasidan g'oyat muhim konseptual xulosa va takliflarni ilgari surdi.

Markaziy Osiyo mintaqasida, yurtimizda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash eng muhim o'zak tamoyillaridan biri bo'lib kelmoqda. Xususan, mintaqaviy tinchlikning umumiy tamoyillari haqidagi prinsipial muhim g'oyani ilgari surildi: AYSYeF deb atalmish koalitsion qo'shinlarning 2014-yilgacha va undan keyin Afg'oniston hududidan olib chiqib ketilishi bilan bog'lik ravishda ushbu mamlakat va uning atrofidagi vaziyatning yanada keskinlashib, terrorizm, ekstremizm va narkotrafikning kuchayishi xavfi borligi, qisqa qilib aytadigan bo'lsak, mamlakatda ahvol chegaradan chiqib ketishi mumkinligini qo'shni davlatlarda jiddiy havotir uyg'otmasdan qolmaydi, albatta.¹

Haqiqatdan ham, Afg'onistonda 30 yildan ko'proq vaqtdan buyon davom etayotgan urushning oxiri, yakuni haligacha ko'rinmayapti. Afg'onistonda shunday qonli urush davom etayotgan, turli kuchlar, guruhlar o'rtasida yarashish, murosaga kelish masalasi mutlaqo ko'rilmayotgan ekan, bu O'zbekiston uchun, xalqimiz uchun, umuman, O'rta Osiyoda yashayotgan odamlar uchun juda katta tahdid, juda katta xavf – xatardir.

Afg'onistondagi vaziyatni barqarorlashtirish masalasi bugungi kunning eng murakkab muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Afg'oniston mojarosi – faqat bu mamlakat yoki uning qo'shnilarining muammosi emas. Mojaro oqibatlari mintaqaviy va global havfsizlikka bevosita va g'oyat kuchli salbiy ta'sir

¹ Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. – T.: "O'zbekiston". 1998. – 430 – bet.

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 2012 yil 8 dekabr.

ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda Afg'oniston muammosini hal qilish yo'llarini topishda O'zbekiston alohida o'rin tutmoqda. So'nggi o'n yil davomida mamlakatimiz xalqaro hamjamiyatning Afg'oniston muammosini hal qilish borasidagi sa'y – harakatlarida yetakehi o'rinlaridan birini egallab kelmoqda.

Afg'oniston muammosi nafaqat bevosita jo'g'rofiy yaqinlik nuqtai nazaridan, balki qator boshqa sabablar tufayli ham O'zbekistonda jiddiy tashvish uyg'otmoqda. Bu mamlakatdagi keskin notinch vaziyat Markaziy va Janubiy Osiyoga doimiy ravishda tahdid solmoqda.

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining ilk davrlaridan boshlab O'zbekiston rahbari nufuzli xalqaro minbarlaridan bong urib, xalqaro hamjamiyatni Afg'oniston taqdiriga befarq qaramaslikka, bu zaminda tinchlik va barqarorlik o'rnatilishi uchun qo'lidan keladigan barcha choralarni ko'rishga qat'iy da'vat etib kelmoqda. BMTning N'yu – York shahrida, 1993, 1995, 2000-yillarda bo'lib o'tgan sammitlarida xalqaro xavfsizlikka Afg'onistondan chiqayotgan tahdidlar haqida dunyo ahlini takror va takror ogohlantirdi. Afg'on urushi uzoq vaqt davomida faqat Afg'oniston hududi bilan cheklanib qolmasdan, har qanday paytda yoyilib ketishi, hatto uzoq dengiz va okeanlar ortidagi davlatlar uchun ham halokatli oqibatlar keltirishi mumkinligi haqida ko'pbor ogohlantirdi.

Bugun koalitsiya kuchlari tomonidan Afg'onistonda tinchlik o'rnatish bo'yicha tanlangan strategiya kutilgan natijalarni bermayotganini qayd etishga to'g'ri kelmoqda. Urush davom etayotgan har bir kun jafokash Afg'oniston xalqining ahvolini yanada og'irlashtirib, ushbu mamlakat muammolari yechimini boshi berk ko'chaga kiritib qo'yimoqda.

Afg'oniston muammosi bo'yicha o'nlab xalqaro konferensiya va uchrashuvlar o'tkazilayapti, lekin ularning hammasi ham real amaliy samara berayotgani yo'q.

Afg'onistonda ro'y berayotgan qonli mojarolar, o'z ko'лами va havflilik darajasiga ko'ra, XX asrning oxiriga kelib, xalqlar, millatlar uchun misli ko'rilmagan katta tahdidga aylandi. Afg'on muammosi va uni keltirib chiqargan tub sabablar hamda ularning oqibatlari to'g'risida Islom Karimov "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafollatlari" (1997) nomli asarida chuqur konseptual xulosalarni

bayon qilgan edi. Ushbu xulosalar bugungi kunda ham afg'on muammosini hal etishning ilmiy va amaliy asosi bo'lib xizmat qilmoqda. Asarda ta'kidlanganidek, 18 yildan beri urush ketayotgan Afg'onistondagi tanglikning chuqurligi va keskinligini, uning mintaqaviy va dunyo miqyosidagi jo'g'rofiy – siyosiy jarayonlarga ta'sirini e'tiborga olib, bu fojeani ko'лами va havfi jihatidan hozirgi dunyoning eng katta mintaqaviy mojarolari jumlasiga kiritish mumkin.

Afg'oniston hududi bugungi kunda ham muammolar tuguni ichida qolgani holda, mintaqamiz va shuningdek, butun dunyo uchun xavf – xatar manbai bo'lib qolmoqda. Bu mamlakatdagi siyosiy, ijtimoiy, harbiy vaziyat o'ta murakkab holatda turibti. Vaziyatni o'nglash bo'yicha shu paytgacha qadar amalga oshirilgan chora va tadbirlar o'zining yetarli darajadagi ijobiy samarasini bermayapti. Afg'oniston hududida tinchlik o'rnatish maqsadlarini ko'plab faoliyat olib borayotgan xalqaro koalitsiya kuchlarining faoliyati shu paytgacha qadar mazkur mamlakatda to'planib qolgan o'tkir va ziddiyatli siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy muammolarning yechilishiga va afg'on jamiyatining barqaror taraqqiyot yo'liga o'tib olishiga sezilarli darajada yordam bera olmayapti.¹

Darhaqiqat, Afg'oniston hududidan xalqaro koalitsion kuchlar olib chiqib ketila boshlanishi va havfsizlik bo'yicha mas'uliyatning Afg'oniston milliy qurolli kuchlari qo'lga topshirilishi jarayoni jafokash afg'on xalqiga uzoq va kutilgan tinchlik va osoyishta hayotning kafolatli tarzda tiklanishiga olib kelishidan umid qilingan edi. Lekin aslida bunday bo'lmayapti. Afg'onistonda ziddiyatli vaziyatning doimiy ravishda saqlanib turishidan manfaatdor bo'lgan ichki va tashqi kuchlar bunga zo'r berib qarshilik ko'rsatmoqda. Bunday kuchlar sirasiga, birinchi navbatda, turli toifadagi terrorchi va ekstremist guruhlar, narkotik moddalar bilan savdo qiluvchilar kiradi.¹

¹ Махмудов Р. Обеспечение безопасности и стабильности на пространстве ШОС (Правовая база и перспективные направления взаимодействия) // Материалы Шестого заседания Форума Шанхайской организации сотрудничества. Т.: ИСМИ при Президенте Республики Узбекистан. 2011. – С. 94-95.

¹ G'oyibnazarov Sh. Xalqaro terrorizm: ildizi, omillari va manbai. T.: "O'zbekiston" NMIU, 2009. – 97-b.

Afg'oniston hududida saqlanib, kuchayib borayotgan o'ta xavfli tahdidlardan biri – bu narkobiznesdir. "Bu mamlakatda giyohvand modda qadimdan yetishtirilgan va tayyorlangan. Biroq ko'knori va heroin hamda boshqa sintetik giyohvand moddalarni yetishtirib, tayyorlash xo'jaligi vayron qilingan bu mamlakatda XX asrning 90 – yillaridagina sanoat asosiga qo'yildi. Turli xalqaro tashkilotlar ma'lumotlariga ko'ra, bugungi kunda jahonda ishlab chiqarilayotgan giyohvand moddalar umumiy hajmining 50 foizdan 75 foizgacha bo'lgan qismi Afg'oniston xissasiga to'g'ri keladi. Afg'oniston XX asr oxirida giyohvand moddalar tayyorlash bo'yicha jahonda yetakchi mamlakat bo'lib qoldi. Narkobiznesni o'z nazorati ostiga olishni istagan uyushgan jinoiy guruhlar boylik orttirishning juda nozik yo'llaridan tobora ko'proq foydalana boshladi.

Tojikistondan Yevropaga yetib borgunicha geroinning narxi 63 barobar oshadi: Tojikiston Badaxshonida 1 kg heroin 4 mingdan 8 ming dollargacha, Dushanbeda 12 – 17 ming dollar, Moskvada 150 – 200 ming, Yevropada 250 – 300 ming dollar turadi. Giyohvand moddalar narxining yo'l bo'ylab bu qadar oshib borishi, ayniqsa, turmush darajasi past bo'lgan Markaziy Osiyo va boshqa davlatlarning ayrim fuqrolarining giyohvand moddani kontrabanda yo'li bilan tashib borishga undaydi. Bu bozorda hukmron bo'lish uchun uyushgan narkoguruhlar o'rtasida, shu jumladan Markaziy Osiyodagi narkoguruhlar o'rtasida ham shiddatli kurash ketmoqda".²

Hozirgi vaqtda Afg'onistonda yetishtirilayotgan narkotik moddalar va ularni xufiyona yo'llar bilan boshqa mamlakatlarga chiqarish hajmi shu qadar ortib ketdiki, endilikda bunday holat butun insoniyatga tahdid soluvchi xatoga aylandi. Aslida, Afg'onistonda harakat qilayotgan terrorchi guruhlar bilan narkotik moddalarni yetishtiruvchi va sotuvchilar o'z faoliyatini birlashtirib oldi. Aynan og'ufurushlar xalqaro terrorizmning asosiy moliyalashtiruvchilariga aylandi. Narkotik moddalar savdosidan tushgun pul mablag'lari terrorchi guruhlar tomonidan qurol – yarog' sotib olishga hamda boshqa yovuz ehtiyojlarni qondirishga, jumladan, terrorchi guruhlar safiga yangi odamlarni yollashga sarf etilmoqda.

² G'oyibnazarov Sh. Xalqaro terrorizm: ildizi, omillari va manbai. T.: "O'zbekiston" NMIU. 2009. – 263-266 - b.

"Mutaxassis ekspertlar xulosa qilganlaridek, Markaziy Osiyo mintaqasining narkotik moddalarini G'arbga jo'natish yo'lidagi "qulay" geografik hududda joylashgani mazkur mintaqada terroristik kuchlarning faollashayotganining sabablaridan biri bo'lib turibti. Ishonchli ma'lumotlar isbotlab turganidek, xalqaro terrorchilar faoliyatining katta qismi Afg'onistondan Tojikiston, Qirg'iziston va O'zbekiston orqali o'tkazishga mo'ljallangan muntazam ishlovchi narkotrafik kanallarni shakllantirishga qaratilgandir".¹

Taassufki, Afg'oniston hududida narkotik moddalar xom ashyosini yetishtirish, jumladan, ko'knori undirish uchun o'ta qulay tabiiy imkoniyatlar mavjud. "Keyingi yillarda ko'knori yetishtiriladigan plantatsiyalar hajmi o'n marta ko'paydi. Bugungi kunda Afg'onistonning 32 viloyatidan 24 tasida turli xil og'u beruvchi o'simliklar ekib yetishtirilmogda. Yetishtiriladigan ko'knorining 90 foizi asosan 5 ta viloyatga to'g'ri keladi. Bular Xilmond (38 foiz), Nangarhor (30 foiz), Badaxshon (9 foiz), O'ruzgon (7 foiz), Qandahor (5 foiz)".²

Jumladan, bugungi kunda Afg'onistonning turli viloyatlarida, shuningdek, Markaziy Osiyo davlatlari bilan chegaradosh hududlarida ekstremistik kuchlar ta'siri kuchayib borayotgani mazkur mamlakatlar uchun terroristik tahdid manbaiga aylanmogda. Umuman, dunyo hamjamiyatining havfsizligi va barqaror taraqqiyoti afg'on muammosining ijobiy ravishda hal qilinishiga ko'p jihatdan bog'lik, degan xulosani bildirsak aslo mubolag'a bo'lmaydi.

Shu munosabat bilan Afg'onistonda vujudga kelgan o'ta noxush va ziddiyatli vaziyatni hal qilishda xalqaro hamjamiyat, xalqaro tashkilotlarning sa'y – harakatlari hamda kuchlarini birlashtirish o'ta muhim ahamiyat kasb etmogda. Chunki, hozirgi vaqtda dunyoda afg'on muammosi dahl qilmaydigan hududning o'zi qolgani yo'q.

Bu o'rinda shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi tomonidan afg'on muammosini hal qilishning yangi konstruktiv yo'llarining taklif etilishi va ularni BMT rahnamoligida amalaga oshirish chora va tadbirlarini ko'rishga yo'naltirilgan izchil tashqi siyosatning olib borilishi dunyoda tinchlik va havfsizlikni

¹ Алимов Р.М. Центральная Азия: общность интересов. – Т.: "Шарк". 2005. – С. 142.

² Алимов Р.М. Центральная Азия: общность интересов. – Т.: "Шарк". 2005. – С. 143.

ta'minlashdek vazifalarning hal qilinishiga ulkan hissa bo'lib qo'shilmogda.

"6+2" (1997-2001) va yangi "6+3" muloqot guruhini shakllantirish g'oyasi. "6+2" muloqot guruhi (1997 – 2001) BMT kotibiyati binosida 1997-yili O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan tashkil topdi. Bu guruh Afg'onistondagi harbiy mojarolarni siyosiy yo'l bilan hal etishga qaratilgan edi. Mazkur guruhga Afg'oniston bilan bevosita chegaradosh bo'lgan 6 ta davlat, ya'ni Eron Islom Respublikasi, Xitoy Xalq Respublikasi, Pokiston Islom Respublikasi, Tojikiston, Turkmaniston, O'zbekiston hamda AQSh va Rossiya davlatlari kirgan edi. Uning birinchi uchrashuvi 1997-yil 16-oktyabrda N'yu – Yorkda bo'ldi.

Afg'onistondagi urushning o'z vaqtida tinch yo'l bilan hal etilmasligi mintaqaviy va global xavfsizlikka tahdid solishi mumkinligini oldindan ko'ra bilgan O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov BMT Bosh Assambleyasining 1993 va 1995-yillardagi sessiyalarida, Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti sammiti (1999) va boshqa qator muhim anjumanlarda xalqaro hamjamiyat diqqat – e'tiborini afg'on xalqini urush dahshatlaridan xalos etish, mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilish masalalariga jalb etdi.

1997-yil 19-20-iyul kunlari "6+2" guruhining Toshkentda dastlabki uchrashuvi bo'lib o'tdi. Unda birinchi bor muxolif tomonlarning yuzma – yuz muzokara olib borishi uchun imkon yaratilganini anjuman yaqinida "Afg'oniston mojarosini tinch yo'l bilan hal etishning asosiy prinsiplari" haqida deklaratsiyaning qabul qilinishini xalqaro jamoatchilik afg'on zaminida tinchlik o'rnatish borasida tashlangan jiddiy qadam sifatida baholadi. Toshkent deklaratsiyasida:

1) Afg'onistonda yagona hokimiyat tuzish (davlat qo'shini harakati bilan tolibon qo'shinini birlashtirish);

2) qochoqlarni vataniga qaytarish;

3) yagona armiyani barpo etish;

4) Afg'oniston davlatiga moddiy yordam fondini ochish va ko'maklashish;

5) narkotik moddalarning oldini olish kabi mintaqaviy dolzarb g'oyalar ko'tarilgan edi. Lekin 2001-yil 11-sentyabrda AQSh da sodir etilgan terroristik xurujdan so'ng NATO blokiga a'zo

davlatlarning harbiy kuchlari Afg'onistonga kiritilib, Hamid Karzay boshchiligidagi yangi hukumat tashkil etilgach, "6+2" guruhi faoliyati to'xtab qoldi.

"6+3" muloqot guruhi. 2005-yildan keyin Afg'onistonda terrorchilik harakatlari yana kuchaydi: odamlarni garovga olish, terroristik aktlar sodir etish boshlandi. O'zbekiston rahbari 2008-yil 3-aprelda Buxarestda NATO (Yevroatlantika hamkorlik kengashi) sammitida ishtirok etib, 30 yildan buyon hozirgacha davom etib kelayotgan Afg'oniston mojarosi yuzasidan quyidagi fikrni ilgari surdi.¹ Jumladan, Afg'onistonda o'z yechimini kutib turgan quyidagi ijtimoiy – siyosiy masalarni hal etish lozimligiga e'tiborni qaratdi:

1) oddiy xalqning ehtiyojlarini qondirish;

2) aholining ish bilan bandligini ta'minlash;

3) hokimiyatning vertikal boshqaruvi va nufuzini mustahkamlash;

4) afg'on xalqining xalqaro koalitsiya kuchlariga nisbatan ishonchini qozonish yo'lini ko'rish;

5) xalqaro hamjamiyat imkoniyatlari hisobidan yordam va ko'mak ajratish;

6) afg'on xalqining diniy, milliy, madaniy qadriyat va urf – odatlarini hurmat qilish;

7) "6+2" muloqot guruhini "6+3" muloqot guruhiga aylantish, ya'ni unda NATO vakolatxonasining ishtirokini ta'minlash lozim.

"6+3" muloqot guruhining faoliyatini yo'lga qo'yish va jonlantirish Prezidentimiz tomonidan qator xalqaro anjumanlarda, sammit va yig'ilishlarda dolzarb masala sifatida qayta – qayta ilgari surildi. Jumladan:

– 2008-yil 3-aprelda Buxarestda NATO / SYeAP sammitida;

– 2008-yil avgustda SHIT sammitida;

– 2009-yil 15-16-iyunda Yekaterinburg (Rossiya) shahrida SHIT anjumanida;

– 2010-yil 27-yanvrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisida;

¹ "Islom diniga nisbatan mutlaqo asossiz xuruj va bo'htonlarga yo'l qo'ymaslik darkor" // Ma'rifi, 2008 yil 5 aprel.

– 2010-yilning 20 sentyabrida BMT Mingyillik taraqqiyot dasturi va boshqa xalqaro tashkilotlar yig'ilishlarida.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "6+3" guruhi harakatlarining bosh maqsadi o'zaro kurash olib borayotgan kuchlar o'rtasida murosaga erishish va koalitsion afg'on hukumatini shakllantirishdan iborat bo'lishi kerak. Ana shu hukumat tarkibida Afg'onistondagi asosiy milliy – etnik va diniy guruhlar o'z o'rnini topgan bo'lar edi.

Ta'kidlash kerakki, bu yechimning boshq munosib muqobil varianti yo'q.¹

"Shanxay hamkorligi tashkiloti" – tinchlik, havfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash, o'zaro savdo – iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish maqsadida tuzilgan davlatlararo xalqaro tashkilot. ShHTga oltita – Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekiston a'zodir.

Kuzatuvchi davlatlar: Mo'g'uliston, Pokiston, Eron, Hindiston.

Muzokaralar bo'yicha sherik davlatlar: Belarus, Shri – Lanka.

Davlat boshliqlari sammitlariga taklifnoma olganlar: MDH, ASYeAN, BMT, YevrAzES, AQSh.

ShHTning shakllanishi 1992-yilda Xitoy bilan chegaradosh besh sobiq ittifoq respublikalarining o'zaro chegaralarni aniqlash bilan bog'lik muammolarni muhokama qilishidan boshlangan. Dastlab "Shanxay beshligi" deb nom olgan bu tashkilot 1996-yilda Shanxayda, 1998-yilda Olmaotada, 1999-yilda Bishkekda besh davlat rahbarlarining sammiti chegaralarni mustahkamlash, chegara hududlarida qurollik kuchlarni qisqartirish kabi masalalarni kelishib-xal qilishga qaratildi. 2002-yil iyulda Sankt – Peterburgda olti davlat rahbarlari "Shanxay hamkorlik tashkiloti xartiyasi" ni qabul qildilar. 2003-yil may oyida Moskvada ShHTning tashkiliy organlari, ramzlari tasdiqlanib, O'zbekiston tashkilotning yangi raisi etib belgilandi. 2003-yil sentyabrida Pekinda "ShHTga a'zo davlatlarning 20 yilga mo'ljallangan savdo – iqtisodiy" hamkorlik dasturi qabul qilinib, mahsulot, kapital, xizmat va texnologiyalar erkin aylanishi shartlari belgilab olindi, ShHTning moliyaviy budjeti ko'rildi. 2004-yil iyundan boshlab tashkilot to'la ravishda ishga kirishdi. 2005-yilda Ostona sammitida va 2007-yil 15-16 avgustda Bishkek uchrashuv-

larida Eron, Pokiston va Hindiston, Mo'g'uliston kuzatuvchi sifatida ishtirok etdi.

Hozirgi kunda ShHT doirasida 130 ga yaqin hamkorlik loyihalari amlaga oshirilmoqda.

ShHT biror bir davlat yoki tashkilotga qarshi qaratilmagani va ochiq faoliyat olib borishi bilan xalqaro munosabatlarning yangi shaklini yuzaga keltirdi. "Shanxay ruhi" tushunchasiga yo'l ochildi. Tashkilotning asosiy maqsadlari:

– a'zo davlatlar o'rtasidagi o'zaro ishonch va yaqin qo'shnichilik munosabatlarini mustahkamlash;

– mintaqada tinchlik, havfsizlik va barqarorlikni birgalikda ta'minlash va saqlab turish; siyosiy, savdo, iqtisodiy, ilmiy texnikaviy, madaniy sohalaridagi hamkorlikka keng yo'l ochib berish;

– energetika, transport, turizm, atrof – muhitni himoya qilish va boshqa sohalaridagi hamkorlikni kuchaytirish.

ShHT rahbar organi – Davlatlar Rahbarlari Kengashi. Barcha davlatlarning soha vazirlari, Bosh prokurorlar, Chegara qo'mitalari rahbarlari muntazam uchrashib, ish olib boradilar. ShHTning doimiy faoliyat yurituvchi organlari ikkita: 2004-yil 17-yanvarda Pekinda ShHT Kotibiyati va Toshkentda Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi ijroiya qo'mitasi ishga tushdi.

2007-yil 15-16 avgustda Qirg'iziston Respublikasi poytaxti Bishkekda ShHT davlat rahbarlari kengashining sammiti (majlisi) bo'lib o'tdi. Unda ShHT faoliyatini yanada takomillashtirish, siyosati hamjihatlikni mustahkamlash, savdo – iqtisodiy aloqalarni kengaytirish bilan bog'lik masalalar muhokama qilindi.

Sammitda Afg'onistonda yuzaga kelgan vaziyat, narkotik moddalar ishlab chiqarish va narkotrafikning nazorat qilib bo'lmaz darajada kengayib borayotganini aytib o'tildi. 1) Afg'onistondagi vaziyatni bartaraf etish uchun harbiylashtirish va kuch ishlatish yo'li bilan emas, balki qurolsizlanish va jahon hamjamiyati yordamida ijtimoiy yo'naltirilgan loyihalarni amalga oshirish, keskin ijtimoiy – iqtisodiy muammolarni hal etish, faol aholini qo'llab – quvvatlash lozim; 2) Markaziy Osiyo mintaqasida suv – energetika resurslaridan oqilona foydalanish g'oyasi ilgari surildi; 3) kommunikatsiya, yoqilg'i – energetika sohasida davlatlararo yirik loyihalarni amalga oshirish; 4) ShHT Bosh kotibi rolini yanada mustahkamlash uchun

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 2012 yil 8 dekabr.

unga a'zo davlat arboblari orasidan 5 yil muddatga tayinlash masalasini bildirdi.¹

ShHTning eng muhim 3 ta vazifasi 2001-yil 15-iyunda "Terro-rizmga, separatizmga hamda ekstremizmga qarshi kurash haqidagi Shamxay konvensiyasi" da qabul qilinib, belgilab berildi:

- 1) terrorizmga qarshi birgalikda kurashish;
- 2) separatizm (ayirmachilik)ga qarshi kurash;
- 3) ekstremizmga qarshi kurash;

ShHT tarkibida faoliyati yo'lga qo'yilgan tuzilmalar:

1. Terrorizmga qarshi birgalikda kurash markazi (2004-yil).
2. ShHTning Ishbilarmonlar kengashi (2005-yil).
3. ShHTning Banklararo assotsiatsiyasi (2006-yil).

4. Narkotik vositalar va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashda bitim asosidagi hamkorlik.

Bizga qo'shni bo'lgan afg'on xalqi boshiga tushgan musibat-larga ham befarq qarash mumkin emas. Buning o'ziga xos jiddiy asoslari bor. Jumladan:

birinchidan, asrlar mobaynida shakllangan qon – qardoshlik tuyg'usining, milliy va ma'naviy, tarixiy va ijtimoiy ikki tomonlama hamkorlikning mavjudligi:

ikkinchidan, Afg'onistondagi og'ir ma'naviy – ijtimoiy vaziyat, kelajakning mavhumligi;

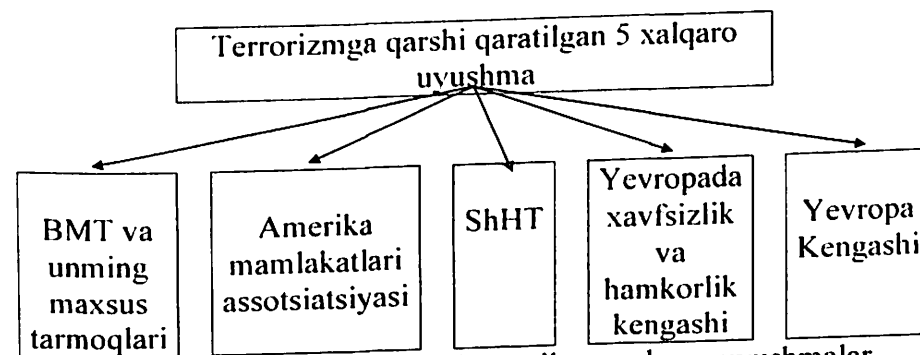
uchinchidan, 30 yildan ortiq vaqt mobaynida davom etib kelayotgan va qachon tugashi noma'lum bo'lgan shafqatsiz urush;

to'rtinchidan, diniy aqidaparastlik, terrorizm va narkobiznes o'chog'iga aylanib qolgan makon sifatida bu mamlakatda o'ta xavfli va tahdidli vaziyatning mavjudligi;

beshinchidan, Shimoliy Afg'onistonda ikki million nafarga yaqin o'zbek yashaydi. Bu etnik yaqinlik, bir chegaraning ikki tomonida ikki xil ijtimoiy – siyosiy muhitda yashayotgan bir millatga mansub xaq taqdiriga befarq qarab bo'lmaydi. Chunki asrlar mobaynida bir makonda, bir tuzumda yashab kelganmiz.

1-rasm. Terrorizmni bartaraf qilishning umumiy omillari

2 – rasm. Terrorizmga qarshi qaratilgan xalqaro uyushmalar

Mutaxassislarining xulosalariga ko'ra, hozirgi paytda dunyodagi mavjud narkotik moddalarning asosiy qismi Afg'onistonda yetish-tirilyapti. Uning 75 foizi esa Yevropa mamlakatlariga tarqatilyapti. Bu millati va elatidan, diniy e'tiqodidan qat'i nazar, insoniyatni halokatga olib boradigan, uni mayib – majruhlikka muhtalo etadigan, boshqacha aytganda, insoniyat taraqqiyotini tanazzulga duchor etadigan dahshatli balodir.

Bugungi kunda O'zbekistonni jahondagi 180dan ortiq davlat tan olgan, davlatimiz dunyodagi 130 ga yaqin mamlakat bilan rasmiy diplomatik munosabatlar o'rnatgan. Yurtimizda 88 ta chet davlat vakolatxonasi ro'yhatdan o'tgan, 24 ta hukumatlararo tashkilot, 13 ta

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 2007 yil 17 avgust.

nohukumat tashkiloti ishlab turibdi. Dunyodagi 30 dan ortiq davlatda O'zbekiston elchixonalari va moliya tashkilotlari teng huquqli asosda faoliyat yuritmoqda. Hozirgi vaqtda chet ellarda mamlakatimizning 48 ta diplomatik vakolatxonasi bor. O'zbekistonda esa 86 ta elchixona va savdo vakolatxonalari akkreditatsiya qilingan. Jahonning 140 mamlakati bilan savdo – iqtisodiy munosabatlar o'rnatilgan. Toshkentda 35 mamlakat o'z elchixonasini ochgan. Mustaqil O'zbekiston diplomatiya sohasida o'z salohiyati va an'analari borasida aniq, asoslangan va uzoq muddatga mo'ljallangan siyosatni olib bormoqda. Diplomatiya kadrlarini tayyorlash uchun Toshkentda 1993-yildan buyon Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekiston 1992-yil 2-martda BMTga qabul qilindi. Prezidentimiz tashabbusi bilan va BMT rahnamoligida 1995-yili Toshkentda Markaziy Osiyo mintaqaviy xavfsizlik muammolariga bag'ishlangan xalqaro seminar bo'lib o'tdi. 1993-yil fevral oyida Toshkentda BMT vakolatxonasi ochildi.

BMT ustavida va xalqaro huquq prinsiplari bo'yicha deklaratsiyada quyidagi 7 ta asosiy prinsip qayt etilgan:

- 1) kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik;
- 2) ziddiyatlarni tinch yo'l bilan bartaraf etish;
- 3) biron – bir davlatning ichki ishlariga aralashmaslik;
- 4) xalqlarning teng huquqliligi va o'z huquqlarini o'zlari belgilashi;

- 5) hamkorlik;
 - 6) davlatlarning suveren tengligi;
 - 7) xalqaro huquq bo'yicha majburiyatlarni vijdonan bajarish.
- Bular YeXHTning 1975-yildagi yakuniy aktida ro'yhatga olinib, 3 ta prinsip bilan to'ldirildi:

- 1) chegaralarning dahlsizligi;
 - 2) hududiy yaxlitlik;
 - 3) inson huquqlarini hurmat qilish prinsiplari.
- Birinchi Prezident Islom Karimov "Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiyava isloh eitshdir" nomli ma'ruzasida (2005-yil 28-yanvar) tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlari haqida to'xtalib quyidagilarni belgilab berdi:

1) davlatimiz tashqi siyosatining ma'no – mazmuni va maqsadi bitta – u ham bo'lsa, O'zbekiston manfaati va yana bir bor O'zbekiston manfaatidir;

2) Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash. Albatta, bunda mintaqada strategik mavhumlik saqlanib qolayotganini ham tan olish kerash;

3) "Qo'shning tinch – sen tinch" hayotiy naqliga rioya etish;

4) BMT doirasida hamkorlikni rivojlantirish. Shuningdek, YeXHT, Yevropa ittifoqi, NATO kabi xalqaro tuzilmalar, AQSh, Rossiya, Yaponiya, Xitoy, Germaniya, Fransiya va boshqa davlatlar bilan demokratik tamoyillar asosida aloqalarni rivojlantirish;

5) xalqaro terrorizm va radikalizmga qarshi kurashda birdamlikni ta'minlash va h.k.

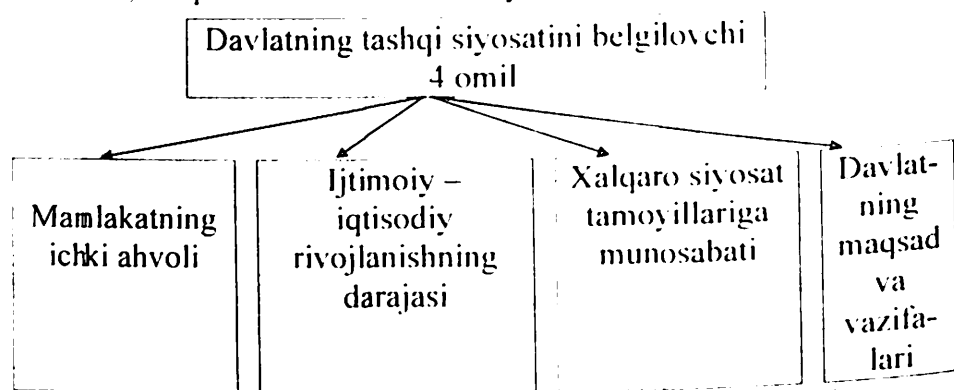
O'zbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4 – bob, 17 – moddasida mamlakatimizning xalqaro munosabatlardagi tashqi siyosatining quyidagi 5 ta huquqiy prinsipi ishlab chiqildi va asoslab berildi:

- 1) davlatlarning suvereniteti, tengligi;
- 2) kuch ishlatmaslik yoki tahdid qilmaslik;
- 3) chegaralarning dahlsizligi;
- 4) nizolarni tinch yo'l bilan hal etish;
- 5) boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik.

Bu prinsiplar O'zbekistonning o'z milliy manfaatlarini ko'zlab siyosat olib borish borasidagi tamoyillari bilan uyg'unlashtirildi. Islom Karimov "O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li" asarida O'zbekiston tashqi siyosatini amalga oshirishning 6 ta amaliy prinsiplarini asoslab berdi, ular:

- 1) milliy davlat manfaatlari ustun bo'lgan holda, o'zaro manfaatlarni har tomonlama hisobga olish;
- 2) umumbashariy qadriyatlar ustuvorligi, xalqaro maydonda tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlash, mojarolarni tinch yo'l bilan hal etish;
- 3) teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik, boshqa mamlakatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, tenglar orasida teng bo'lish;
- 4) mafkuraviy qarashlardan qat'i nazar, barcha davlatlar bilan teng aloqalar o'rnatish;
- 5) ichki milliy qonunlardan xalqaro huquq normalarining ustuvorligini tan olish;

6) ham ikki tomonlama, ham ko'p tomonlama tashqi aloqalarni o'rnatish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:

3 – rasmi. Davlatning tashqi siyosatini belgilovchi omillar
1995-yil 30 avgustda "O'zbekiston Respublikasi harbiy doktrinasi to'g'risida" Oliy Majlis qarori qabul qilindi.

1996-yil 26-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to'g'risida" gi qonun qabul qilindi.

Tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy aloqalarni shakllantirishda O'zbekiston o'z mustaqilligining dastlabki yillaridayoq quyidagi asosiy tamoyillarni ishlab chiqdi va ularga amal qilib kelmoqda:

- 1) o'zaro manfaatlarini har tomonlama hisobga olgan holda davlat milliy manfaatlarining ustuvorligi;
- 2) teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik;
- 3) mafkuraviy qarashlardan qat'i nazar, hamkorlik uchun ochiqlik, umuminsoniy qadriyatlarga, tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiqlik;
- 4) xalqaro huquq normalarining davlatning milliy huquq normalaridan ustuvorligi;
- 5) tashqi aloqalarni ikki tomonlama va ko'p tomonlama kelishuvlar asosida rivojlantirish.

O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishganidan so'ng o'z tashqi siyosatimizni xalqaro hamjamiyatning to'laqonli subyekti sifatida amalga oshirish uchun real imkoniyatlarga ega bo'ldi. Endilikda tashqi siyosat mustaqil tarzda amalga oshirilmoqda.

Jamiyat va davlatlar tarixi shuni ko'rsatadiki, biron – bir mamlakat boshqa davlatlar bilan hamkorlik qilmasdan taraqqiyotga erisha olmaydi. Sharq va G'arb mamlakatlarini bir – biriga

bog'lagan Buyuk ipak yo'lining markazida joylashgan O'zbekiston necha – necha asrlardan buyon dinlar, millatlar va madaniyatlarning tutashuv nuqtasi bo'lib kelmoqda.

Ayniqsa Amir Temur va Temuriylar davrida dunyodagi yirik davlatlar Samarqand bilan o'z aloqalarini o'rnatgan. Amir Temurning Fransiya, Angliya, Ispaniya qirollari, o'nlab qo'shni davlatlarning hukmdorlari bilan yozishmalari o'sha davrdagi jo'shqin siyosiy, madaniy va sado aloqalaridan guvohlik beradi.

Chor Rossiyasi bosqinidan so'ng 130 yildan ortiq davom etgan mustamlaka davri mamlakatimizning tashqi aloqalarini uzib qo'ydi. Xorij bilan barcha munosabatlar istilochilarning nazorati va ruhsati bilan amalga oshirilardi. Bir paytlar dunyoga dong taratgan o'lkamiz chekka bir viloyat darajasiga tushirib qo'yildi. Sovetlar davrida esa chetga chiqarilgan bir – ikki diplomat hamda vazifasi oliy rutbali xorijliklarni mehmon qilishdan iborat bo'lgan Tashqi ishlar vazirligidan boshqa hech narsa yo'q edi.

Bugungi kunda O'zbekiston taraqqiyotining konstitutsiyaviy zamini yaratildi. Shunga mos ravishda inson huquq va manfaatlari to'la ta'minlanmoqda. Xalqimizning ma'naviy salohiyati, unga xizmat qiladigan tabiiy va texnikaviy zaxiralar, mustahkamlanayotgan xalqaro munosabatlar demokratik rivojlanish va inson huquqlariga rioya qilish uchun barcha sharoitlarning bosqichma – bosqich yaratilishiga kafolat beradi.

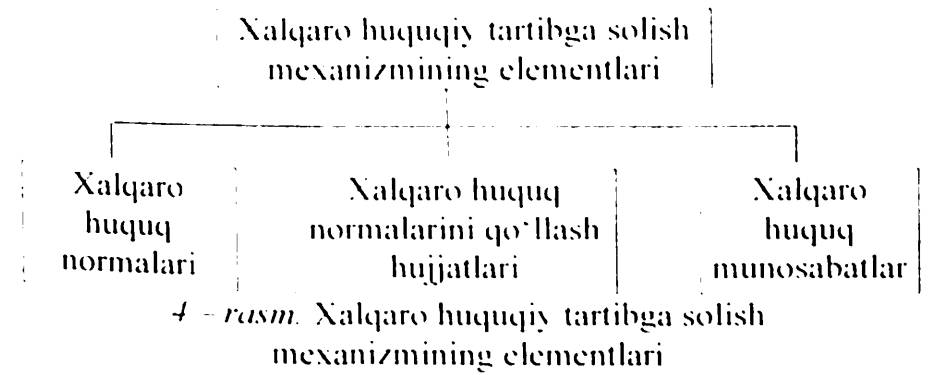
O'zbekiston Konstitutsiyasi "O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida" gi qonunda belgilangan konstitutsiyaviy an'analarni davom ettiradi. Mazkur an'analariga ko'ra, xalqaro huquq davlatimiz qurilishining muhim manbai bo'lib, O'zbekiston o'zining xalqaro huquq normalariga sodiqligini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlab namoyish etmoqda. Bu esa yosh mustaqil davlatimizning eng nufuzli xalqaro tashkilotlarga qabul qilinishi va ularning tarkibida munosib faoliyat ko'rsatishi uchun imkon berdi. O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida boshqa davlatlar tomonidan diplomatik tan olinishiga, xalqaro iqtisodiy munosabatlarga kirishishiga yo'l ochdi.

BMT ustavi, Inson huquqlari to'g'risidagi umumjahon deklaratsiyasi va inson huquqlari haqidagi boshqa xalqaro qat'iyatlar, Xelsinki bitimlari, Parij va Madrid xartiyalari qoidalari Konstitutsiyamizdagi xalqaro huquq prinsiplari va normalariga asos bo'ldi. Bunday

konstitutsiyaviy yondashuv. ayniqsa. Konstitutsiyaning muqaddimasida, 4 – bobida, ikkinchi bo‘limda 22. 23 va 26 – bobda yaqqol ko‘zga tashlanadi. Bu boblarning tegishli ravishda “Tashqi siyosat”. “Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari”. “O‘zbekiston Respublikasining sud hokimiyati”. “Saylov tizimi”. “Mudofaa va xavfsizlik” deb nomlanishi ham fikrimizning dalilidir.

XX asrning so‘nggi o‘n yilligi ijtimoiy dunyoqarash va jahon hamjamiyatining jo‘g‘rofik – siyosiy tuzilishida tub o‘zgarishlar davri bo‘lib tarixga kirdi. Jahon hamjamiyati yangi davrga qadam qo‘ydi. Bu davr o‘zining ikki jihati bilan ajralib turadi. Birinchidan, bu davlatlar, xalqlar o‘rtasidagi yaqinlashuv jarayonlari va har tomonlama hamkorlikning kuchayishi, yaxlit bo‘lgan siyosiy, iqtisodiy va huquqiy makonlarning vujudga kelishi, hozirgi zamon xalqaro huquq normalarining yaratilishidir. Ikkinchidan, “sotsialistik lager”ning yemirilishi, totalitar tuzumlarning tugatilishi, ularning o‘rnida mustaqil davlatlarning paydo bo‘lishidir. Endilikda “sovuq urush”ga barham berildi, “kapitalistik” va “sotsialistik” degan tushunchalar o‘rtasidagi farq amalda yo‘q bo‘lib boryapti. Mafkuraviy aqidalardan xoli bo‘lgan yangi, erkin tafakkurni shakllantirish zarurti paydo bo‘ldi.

Birinci Prezidentimiz Islom Karimov “O‘zbekistonning o‘z istiqbol va taraqqiyot yo‘li” kitobida O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining konsepsiyasi to‘g‘risida, tashqi siyosiy yo‘l, bu yo‘lning huquqiy negizi va uni amalga oshirishi vositali haqida to‘xtalib o‘tgan. O‘zbekiston tashqi siyosatining strategik yo‘li, asosiy qoidalari va maqsadlari, uning ustuvor va mintaqaviy yo‘nalishlari, xususiyatlari negizida mamlakatimizning milliy manfaatlarini joy olgan. Har qanday siyosat aql – idrok bilan ish tutishni taqozo etadi Rivojlanayotgan, tez taraqqiy etish uchun kuchli ilmiy, sanoat kuch – quvvatiga ega bo‘lgan mamlakatning tashqi siyosati ehtirolardan xoli bo‘lishi lozim. O‘zbekiston ana shunday davlatlar sirasiga kiradi. Yangi xalqaro iqtisodiy tartib uchun harakat qilish qoidalari O‘zbekiston uchun ham diqqatga molik masaladir. Bu – xom ashyo va sanoat mahsulotlari narx – navolarining adolatli bo‘lgan nisbati, rivojlanayotgan davlatlarning fan va texnika yutuqlaridan bahramand bo‘lish imkoniyati va hokazolardir.

Manfaat – bu zaruriy ehtiyojdir. Ehtiyojlar esa birinchi galda O‘zbekiston uchun taraqqiyotning muayyan jo‘g‘rofiy va tabiiy, iqlimiy, demografik holatimiz, xalqimizning ko‘p millatli tarkibi, uning tarixiy va madaniy merosi, ma‘naviyat omili, ishlab chiqarish kuchlari taraqqiyotining darajasi, xom ashyo va zamonaviy texnologiya bilan ta‘minlanganlik, davlatning xalqaro munosabatlardagi o‘rni va hokazolardir. Bu omillar O‘zbekistonning ehtiyojlarini belgilaydi. Ehtiyojlar esa manfaatlarda o‘z ifodasini topadi. Davlat manfaatlari uning tashqi siyosiy faoliyati belgilaydi. Shu jihatdan, O‘zbekistonning tashqi siyosiy manfaatlari xalqaro aloqalarni rivojlantirayotgan, uning tuzilmalari va faoliyatini belgilab berayotgan eng muhim omillardan biridir.

Barcha davlat va xalqaro tashkilotlar bilan aloqa qilishda davlatimizning milliy manfaatlaridan kelib chiqiladi. Tabiiyki, bunda sheriklarimiz manfaatlarini, ularning tashqi siyosatidagi ustuvor yo‘nalishlar hisobga olinadi.

O‘zbekistonning xalqaro tashkilotlar va davlatlararo uyushmalar faoliyatidagi ishtiroki mamlakatimiz tashqi siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu tashkilotlar jahon hamjamiyatiga kirish, xo‘jalik aloqalarini o‘rganish, ekologiya, tabiiy muammolarni hal etish, ilmiy – texnikaviy hamkorlikni rivojlantirishda katta yordam bermoqda.

Bu borada Inson huquqlari umunjahon deklaratsiyasi asosidagi kafolatlar, BMT Nizomi va Xelsinki kelishuvi qoidalari, hujum qilmaslik, xalqaro munosabatlarda kuch ishlatish bilan tahdid qilishdan voz kechish, xalqaro huquq qoidalari milliy qonun-

larda ustuvorligi va boshqa prinsiplarga O'zbekistonning qat'iy amal qilib kelayotgani muhim rol o'ynamoqda. Chunki jahondagi barcha taraqqiyparvar mamlakatlar huddi shunday yondashuv tarafdoridir.

O'zbekiston butun dunyo ko'z o'ngida tashqi siyosiy va madaniy aloqalarining boy tarixiga ega bo'lgan, mustaqil ravishda zamonaviy diplomatik aloqalarni amalga oshirayotgan tinchliksevar huquqiy davlat sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro huquq jihatidan O'zbekiston uchun asrlar osha buyuk bo'lib kelgan davlatlar ham, davlatchilik tarixi biznikiga o'xshash yosh mamlakatlar ham teng va barobardir.

XX asrning oxirida dunyoning siyosiy makoni sifat jihatidan o'zgardi. Sovet Ittifoqi xalqlari hamda sobiq "sotsialistik hamdo'stlik"dagi boshqa davlatlar bir partiyaviylik tizimi va markazdan turib rejalashtirib iqtisodiyotidan voz kechishdi. Shu tariqa dunyoda antogonistik ijtimoiy – siyosiy tuzumlarning global qarama qarshiligi barham topdi va jahon siyosatida demokratik jamiyatlar salohiyati ancha oshdi. Yevroosiyo hududida, jumladan, Markaziy va Sharqiy Yevropa davlatlari, shuningdek, sobiq ittifoq hududidagi yangi mustaqil davlatlar ijtimoiy – siyosiy rivojlanishining demokratik yo'liga o'tdi.

O'zbekiston Respublikasining Harbiy (Mudofaa) doktrinasi, uning siyosiy va harbiy jihatlarini. 1995-yil 30 avgustda "O'zbekiston Respublikasining harbiy doktrinasi to'g'risida" Oliy Majlis qarori qabul qilindi. Mintaqadagi harbiy – siyosiy vaziyatdan kelib chiqqan holda, 2000-yil 3-fevralda O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi qabul qilindi. Mamlakatning davlat va milliy xavfsizligini mustahkamlash bilan bog'lik vazifalarni hal etishni ta'minlovchi mazkur Oliy Majlis qarori katta siyosiy va harbiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Mudofaa doktrinasi davlatimizning tinchliksevar tashqi siyosiy yo'lini yana bir bor namoyon etdi. U O'zbekistonning xalqaro obro' – e'tibori va jahon maydonidagi mavqeini oshirdi. O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi 3 qismdan iborat.

I. Umumiy qoidalar. Mudofaa doktrinasi O'zbekiston Respublikasi mudofaa siyosatining negizini tashkil etadi va milliy xavfsizlik konsepsiyasining tarkibiy qismi bo'lib, tashqi siyosat, davlatlararo munosabat masalalariga, urush va tinchlik muammolariga yangicha yondashuvlarga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat

va xalqaro munosabatlarning subyekti sifatida o'z mudofa siyosatini barcha mamlakatlarning tinch – totuv yashashi, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, ularning mustaqilligini, chegaralar buzilmasligi va o'zgarmasligini hurmat qilish prinsiplariga asoslanadi.

II. Doktrinaning siyosiy jihatlarini.

O'zbekiston Respublikasining urushga munosabati. Bunda tashqi siyosatning asosiy vazifasi: xalqaro va davlatlararo muammolarni urush yo'li bilan hal etishdan voz kechish, harbiy mojarolarni diplomatiya vositasida bartaraf qilish, ziddiyatli holatlarga barham berish, tinchlik yo'lida barcha imkoniyatlarni sarflash kabi tamoyillar muhim o'rin tutadi.

Urushning va urush xavfini oldini olish – bosh strategik yo'nalish. Urushlar va harbiy mojarolarning oldini olish, harbiy bloklarga qo'shilmaslik. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini boshqa davlatga qarshi ishga solmaydi, hech kimga tahdid qilmaydi, yadro quroliga ega bo'lmaydi. Umumiy xavfsizlikni saqlashda BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar rolini oshiradi. Markaziy Osiyo mintaqaviy xavfsizligini ta'minlaydi, bu borada samarali tizimni yaratadi. Faqat tinchlik uchun kurash olib boradi. Odam ruhiyatiga halokatli ta'sir etuvchi vositalarni ishlab chiqishni ta'qiqlaydi. Harbiy sohadagi aloqalarni kengaytiradi. Milliy va diniy murosasizlikka yo'l qo'ymaydi. Fundamentalizm, ekstremizm, terrorchilikning kuchayish tendensiyasiga yo'l qo'ymaydi. Tinchlikni saqlashdagi majburiyatlarga amal qiladi va h.k.

III. Doktrinaning harbiy – tashkiliy jihatlarini.

Markaziy Osiyo mintaqasining o'ziga xos xususiyatlari. Ushbu mintaqada xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash uchun qat'iy va izchil harakat qiladi. Xavfsizlikni ta'minlab boradi. Urushlarning oldini oladi.

Harbiy xavfning potensial manbalari. Jahonning turli mintaqalarida qurolli guruhlar yuqori darajada jamlangan va h.k.

Hozirgi zamon urushlarining xususiyati va oqibatlari. Yadro urushi – insoniyat uchun halokat manbai. Insoniyatni yo'q qiluvchi ommaviy qirg'in qurollarining ishlab chiqarilishiga qarshi bo'lib, tajovuzkorlik siyosatini qoralaydi va h.k.

Bosh harbiy – strategik vazifalar. Tinchlik davrida davlatning mudofaa qobiliyatini rivojlantiradi. Urush chiqqan taqdirda o'z kuchlari bilan tegishli shartnomalar orqali harakat qiladi.

Qurolli kuchlar qurilishi va ularni strategik qo'llash prinsiplari. Qurolli kuchlardan foydalanish shartlari.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini, hududini va aholisini mudofaaga tayyorlash harbiy doktrinaning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Xalqaro munosabatlarni rivojlantirishda jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilgan demokratik qadriyatlar, xalqaro huquq asosida o'z tashqi siyosatini yuritish, o'zaro munosabatlarda kuch ishlamasdan, muzokaralar yordamida muammolarni hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik va davlatlarning suvereniteti, hududiy yaxlitligini hurmat qilish muhim ahamiyatga ega'dir. O'zbekiston o'z diplomatiyasini yuqoridagi qadriyatlar asosida olib bormoqda.

O'zbekiston tomonidan mamlakatimiz mustaqilligining birinchi yillaridan boshlab amalga oshirilayotgan strategiyaning mintaqaviy davomi sifatida 2012-yil sentabr oyida qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosiy faoliyati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qonun mamlakatimiz tashqi siyosatida bosh qadriyat va tamoyil bo'lgan o'zining uzoq muddatli quyidagi milliy manfaat va prinsiplarini ko'zlaydi:

- turli harbiy siyosiy blok va al'ianslardan uzoq bo'lish;
- o'zining suvereniteti va hududiy yaxlitligini himoya qilish bo'yicha qat'iy pozitsiyaga ega bo'lish;
- o'z hududida xorijiy davlatlarni harbiy bazalari joylash- tirilishiga yo'l qo'ymaslik;
- ochiq, izchil va faol tashqi siyosat olib borish.

Tayanch so'zlar

Iqtisodiy makon, hududiy yaxlitlik, kollektiv xavfsizlik, strategik hamkorlik, saldo, potensial, spiker, kompaniya, poligon, ayiraboshlash dinamikasi, kompressor stansiyasi, investorlar, konsorsium, resurs, aksiz solik, eksport muhiti, akkredatsiya, mintaqaviy kooperatsiya, grant o'rinlari, radioastronomik observatoriya, modernizatsiya, madaniy hamkorlik, gastrol, kosmik aloqalar, platforma, federatsiya, suveren davlatlar, xavfsizlik zona, kvotalar, radifikatsiya, hamkorlik transformatsiyasi, alternativ tashkilot, lider, markazchilar, konsepsiya, antiter- roristik va antikriminalistik, deklaratsiya, radiolokatsion stansiya, neytral davlat, koalitsiya, harbiy texnik tovar, yadro arsenali. Konfes- siyalar, mafkuraviy manzaralar, mahdudlik, pansovetizm mafkurasi.

koalitsion kuchlar, umumiy tamoyillar, plantatsiya, moliyaviy budjet, xizmat va texnologiyalar, narkotrafik, tanazzul, suveren tenglik, umumbashariy qadriyatlar, real imkoniyatlar, huquqiy makon, erkin tafakkur, demografik holat, diplomatiya vositasi, doktrina, harbiy potensial, harbiy siyosiy blok va alyanslar.

Savol va topshiriqlar

1. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) tashkiloti qanday tarixiy vaziyatda tuzilganligini bilasizmi?

2. O'zbekiston Qozog'iston, Rossiya va MDHning boshqa davlatlari o'rtasidagi har tomonlama aloqalar asosini tushuntirib bera olasizmi?

3. O'zbekistonning Markaziy Osiyoda Ekologik muammolar diniy eksteremizm, giyohvandlikni oldini olish borasida MDH doirasidagi faoliyatini qanday baholay olasiz?

4. Madaniy, ilmiy-texnikaviy va ta'lim sohasidagi hamkorliklarda O'zbekistonning MDHdagi o'rni qanday?

5. Mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlarining hamkorligi qanday yo'lga qo'yilgan?

6. Sobiq Ittifoq (SSSR) parchalangandan keyin MDHning o'rni hamda keyingi bosqichlarda hamdo'stlikning rivojlanishida qanday muammolar ko'zga tashlanmoqda?

7. Bugungi dunyoda jadal o'zgarib borayotgan vaziyat, jarayonlar qanday tahdid va xatarlarni keltirib chiqarmoqda?

8. Mintaqamiz xavfsizligi, barqarorligi va izchil rivojlanishiga qanday mojarolar salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin?

9. O'zbekiston Respublikasi qachondan boshlab BMT rahbarli- gida Afg'onistonga o'z yechimini kutib turgan ijtimoiy-siyosiy masalalarni hal etish bo'yicha muloqot guruhini shakllantirish g'oyasini ilgari surib kelmoqda?

10. "6+3" muloqot guruhi va koalitsion afg'on hukumatini shakllantirishdan ko'zlangan maqsad nimalardan iborat?

11. "O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosiy faoliyati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qonun (2012-yil sentabr) qanday prinsip va strategik ustuvor yo'nalishlarni belgilab bergan?

12. O'zbekiston tashqi siyosatida qanday bosh qadriyat va tamoyillar o'zining uzoq muddatli milliy manfaatlarini ko'zlaydi?

Xulosa

Markaziy Osiyo davlatlari o'zaro hamkorligining asosini iqtisodiy sohada xususan, tabiiy resurslardan foydalanishda xalqlarning umumiy sa'y-harakatlarini birlashtirish, ularning ilmiy-texnik, ishlab chiqarish, texnologik salohiyatini yaqinlashtirish va shu orqali, har bir mamlakatning izchil rivojlanishiga, barcha xalqlarning moddiy farovonligi va madaniy darajasini oshirishga erishish kabi maqsadlar tashkil etadi. Ushbu vazifalarni hal etishning muhim sharti esa Markaziy Osiyo mintaqasida va boshqa Osiyo mamlakatlarida tinchlik va osoyishtalik, barqarorlikni ta'minlashdan iboratdir. Tinchlik va osoyishtalikni ta'minlamay turib, barqarorlikka erishmay turib, hech qanday islohatni amalga oshirib bo'lmayda. Ana shu ma'noda Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli zona deb e'lon qilish to'g'risidagi tashabbusi Osiyo mamlakatlari tomonidan ham qo'llab-quvvatlandi.

Markaziy Osiyo davlatlari o'zining tashqi siyosiy hamkorliklari davomida Orol muammosini hal etish uchun mamlakatlar sa'y-harakatlarini umumlashtirishni ustivor yo'nalish deb hisoblaydi. Bu muammo bugungi kunda nafaqat Markaziy Osiyo uchun, balki butun insoniyat boshiga ham jiddiy xavf solib turibdi.

Birinchiidan, Markaziy Osiyo davlatlari Markaziy Osiyoda tinchlik va kollektiv xavfsizlikni, saqlash shu mintaqadagi mamlakatlar salohiyatini birlashtirish, o'zaro hamjihatlikni mustahkamlash borasidagi xarakatlari jahonda tinchlik va barqarorlikni o'rnatish uchun o'ta muhimdir.

Ikkinchiidan, Markaziy Osiyo davlatlarining Markaziy Osiyodagi tinchliksevar tashqi siyosatining konstitutsion tamoyillari tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiq; shu hududdagi davlatlarning suveren tinchligi va chegaralar daxlsizligini xurmat qilish boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik; inson huquqlari va erkinliklarini xurmatlashdan iboratdir.

Uchinchiidan, Markaziy Osiyoning geosiyosiy holati undagi davlatlarning bir-biriga qarama-qarshi tashqi siyosati yuritilishidan zarar ko'radi. Buning oldini olish uchun mintqa davlatlari xalqaro muammolarga bo'lga yagona tizimli yechimlarni ishlab chiqishlari va bu yechimlar tashqi siyosiy izchillik va ustivorlik tamoyili asosida qo'llab-quvvatlanishi zarur.

To'rtinchidan, Xalqaro munosabatlardagi, xususan Markaziy Osiyoga tegishli masalalarda tashkilotning a'zo davlatlari ShITning mintaqaviy barqarorlik va rivojlanishga qo'shadigan xissasini yuqori baholaydilar.

Beshinchidan, KXShT ning Markaziy Osiyo mintaqaviy xavfsizlik tizimini yaratishdagi ahamiyatini, hamda mintqa davlatlari o'rtasida o'zaro uyg'un tashqi-siyosiy hamda harbiy-siyosiy munosabatlarning shakllanishi va barqaror kafolatlarning yaratilishi amaliy jihatidan samarali xavfsizlik tizimini barpo etishda xal qiluvchi rol o'ynashi shubhasizdir. Shuningdek Markaziy Osiyo davlatlarining salohiyatini uyg'unlashtirish va mustahkamlash borasidagi harakatlari, jahonda tinchlik va barqarorlikni o'rnatish uchun o'ta muhimdir.

Umuman Xalqaro tashkilotlar bilan mamlakatlararo siyosiy hamkorlik, ular o'rtasidagi obyektiv va ongli ravishda o'rnatiladigan siyosiy, iqtisodiy, madaniy sohalaridagi aloqalardan iborat bo'lib, u mamlakatlarni dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashtiradi.

Bunday hamkorliklar:

- umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligini tan olish, inson va tinchlikka, insoniyat sivilizatsiyasiga eng oliy qadriyat sifatida munosabatda bo'lish;

- mojaroli masalalarni tinch yo'l bilan bartaraf etish, muammolarni siyosiy muzokaralar chog'ida hal etish;

- barcha mamlakatlar bilan Hamkorlik qilish;

- Har bir mamlakatda xalqaro mehnat taqsimotida, mintaqaviy va global xavfsizlik tizimlarini yaratishda o'zining munosib o'rnini ta'minlash kabi tamoyillarga asoslanadi.

Xullas, o'tkaziladigan har bir xalqaro siyosiy anjumanlar o'ziga xos xarakterga ega bo'lib, u dunyo mamlakatlarining har tomonlama hamkorligini belgilashda ham katta tarixiy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T. "O'zbekiston", 2016-yil.
- 2.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T."O'zbekiston", 2016.
- 3.Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T."O'zbekiston", 2016.
- 4.Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T."O'zbekiston",2017.
- 5.Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T."O'zbekiston",2017.
- 6.Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –T."O'zbekiston" NMIU, 2018, 1-jild.
- 7.Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. –T."O'zbekiston" NMIU, 2019, 2-jild.
- 8.Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. –T."O'zbekiston" NMIU, 2019, 3-jild.
- 9.I.A.Karimov. O'zbekiston: milliy istiqlof, iqtisod, siyosat, mafkura.T. "O'zbekiston", 1996-yil, 1-jild.
- 10.I.A.Karimov.Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. T. "O'zbekiston" 1996-yil, 2-jild
- 11.O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T. "O'zbekiston", 1997-yil.
- 12.I.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T. "O'zbekiston", 1998-yil.
- 13.I.A.Karimov Xavfsizlik va tinchlik uchun kurashmoq kerak. T. "O'zbekiston", 2002-yil, 10-jild.
- 14.I.A.Karimov.Biz tanlagan yo'l-demokratik taraqqiyot va ma'rifiy dunyo bilan hamkorlik yo'li. T. "O'zbekiston", 2003-yil, 11-jild.

15. I.A.Karimov. O'zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo'lmaydi. T. "O'zbekiston", 2005-yil, 13-jild.
- 16.I.A.Karimov. Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohatlarni chuqurlashtirish, ma'naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish-barcha ishlarimizning mezon va maqsadidir.T. "O'zbekiston", 2007-yil, 15-jild.
- 17.I.A.Karimov. Mamlakatni modernizatsiya qilish va iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish yo'lida. T. "O'zbekiston", 2008-yil, 16-jild.
18. Алимов А. Внешнеэкономическая деятельность Республики Узбекистан: Взгляд в будущее. Т. "Ўзбекистон", 1992 г.
- 19.Azizho'jayev A. Mustaqillik: kurashlar, iztiroblar, quvonchlar. T. "Akademiya", 2010-yil.
- 20.Anvar A.M. Markaziy Osiyo mintaqaviy xavfsizligini ta'minlashda Tojikiston omili. T. "Akademiya", 2007-yil.
21. Абдуллаева Л., Игиталиев Ш. Расширение Европейского Союза и его Влияние на страны Центральной Азии. Журнал «Центральная Азия и Кавказ» 2004 г. №4, С 35-41.
- 22.Arziyev F. Markaziy Osiyo: Integratsiya yanada mustahkamlanmoqda. "Xalq so'zi", 1997-yil, 25-iyun.
23. Арзиев Ф. Сотрудничества на пути прогресса: Узбекистон, Казахстан, Киргызстан. «Народное слово», 1998 йил, 25 марта.
- 24.Алимов Р. Центральная Азия: общность интересов. Т. "Шарк", 2005 йил, с 464.
- 25.Арунова М. Россия и государства Центральной Азии: сотрудничество и сфере безопасности. Журнал. "Россия и мусульманский мир", 2001 г. №9, С 116-118.
- 26.Астанов К. Формирование единого экономического пространства стран СНГ. Журн. "Мировая экономика и международные отношения", 2005 г. №1, С 95-99.
- 27.Ахмеджанов Г. Россия и Центральная Азия, Взаимосвязь в историческом развитии. Москва-Ташкент. 2008г.
- 28.Boboyev A. Azaliy xalqlar doimo til topishadi. "O'zbekiston ovozi". 2001-yil, 21-noyabr.

29. Boboyev A. Markaziy Osiyo: Xavfsizlik va hamkorlik "Xalq so'zi" gaz. 2000-yil, 22-aprel.
30. Boboyev A. Integratsiyani mustahkamlash yo'lida. "Xalq so'zi", 2004-yil, 29-may.
31. Boboyev A. Mushtarak maqsadlar yo'lidagi muhim qadam. "XXI ASR" gazetasi, 2006-yil, 26-yanvar.
32. Boboyev A. "Shanxay ruhi taraqqiyotga xizmat qilmoqda". "Xalq so'zi", 2007-yil, 26-oktabr.
33. Бабак В. Центральная Азия: проблемы постсоветской интеграции. Журн. «Центральная Азия», 1997 йил, №3, с 10-24.
34. Баймуратов Х. Средняя Азия и Казахстан вступают в рынок. Журн. «Проблемы теории и практики управления», 1993 йил, №4, с 30-34.
35. Бахавудинов А., Додихудоев Х. Геополитические ориентиры Таджикистана. Журн. «Россия и мусульманский мир», 2005 г. №6, 138-146.
36. Байбосунов К. Геополитические ориентиры Киргизстана. Журн. «Центральная Азия и Кавказ», 2004 г. №4, с 176-185.
37. Бирюков С. Политика России в отношении Узбекистана. Журн. «Россия и мусульманский мир», 2001 г. №6, с 78-91.
38. Васильев А. Россия и Центральная Азия: Экономические и политические связи с Узбекистаном. Журн. «Азия и Африка сегодня», 1999 г. №4, с 2-5.
39. Грозин А. Влияние мировых центров силы на Казахстан и новые геополитические тенденции в государствах Центральной Азии. Журн. «Центральная Азия и Кавказ», 2006 г. №3, с 44-57.
40. Гуан Пан. Шанхайская организация сотрудничества в контексте международной антитеррористической компании. Журн. «Центральная Азия и Кавказ», 2003 г. №3, с 55-62.
41. Jamolov G. Qadimiy aloqalarni tiklab. "Xalq so'zi" gazetasi. 1999-yil, 11-noyabr.
42. Казахстан, Киргизстан, Узбекистан в социально-экономических структурах современного мира. «Мировая экономика и международное отношение» 1997 г. №1, с 54-56.
43. Jo'rayev S, Axmedov O, Rahimova M. O'zbekiston va jahon hamjamiyati. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi. T. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. 2008-yil.

44. Жўраев С.А., Касимова Н.А. Актуальные вопросы современных международных отношений. Т. «Академия» 2008г.
45. Jaloliddin Safò. Milliy manfaatlar masalasiga yangicha yondashuvlar. "Tafakkur" jurn. 2011-yil, №3. 13-14 betlar.
46. Жуков Р. Резникова О. Россия-центральная Азия: новая модель взаимодействия "Россия и юг возможности и пределы взаимодействия". Москва: Финстатинформ, 1996г. С 203-206.
47. Jo'rayev N. Agar ogoh sen. T. "Sharq", 1998-yil.
48. Забуров А. Органы СНГ и Интеграция Содружества и национальные интересы. М. 2005г.
49. Зевин Л. Экономическое пространство СНГ: возможные пути организации. Журн. «Вопросы экономики»-1994г. №3. с 79-89.
50. Зиядуллаев Н. СНГ в глобальной экономике: стратегия развития и национальная безопасность. «Мировая экономика и международные отношения»-2005 г. №4, с 29-34.
51. "Islom diniga nisbatan mutlaqo asossiz xuruj va bo'htonlarga yo'l qo'yimaslik darkor" "Ma'rifat" gazetasi. 2008-yil, 5-aprel.
52. Иванов А. "Большая-азиатская четвёрка". "Международная жизнь"-1998. №9, с 52-59.
53. Yo'ldoshev M. O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasida barqarorlikni ta'minlashda asosiy tashabbuskor. "Fiiokor" gazetasi. 2004-yil, 26-fevral.
54. Касымов А., Васькин И. Основные направления внешней политики Республики Узбекистана. Т. "Узбекистан", 1994.
55. Касымов А., Неклесса Г. Международно-правовые аспекты создания зон, свободных от ядерного оружия. "Ўзбекистон миллий энциклопедияси", Ташкент, 1999.
56. Ko'charov Ch. Markaziy Osiyoning mintaqaviy integratsion jarayoni muammolari. T. Fan. 2008-yil.
57. Karimbekov K. Xavfsizlik va taraqqiyot yo'lida hamkorlik. "XXI ASR", gazetasi. 2004-yiml, 10-iyul.
58. Karimbekova G. Markaziy Osiyo xavfsizlikni ta'minlashda ShHTning o'rni (xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari). T., 2006-yil.
59. Lafasov M. O'zbekiston Respublikasining xalqaro aloqalari. T. 1995-yil.

60. Mustaqil O'zbekiston tarihi. T. "Sharq". 2000-yil. 3-jild.
61. Морозов Ю. Перестройка политической карта. "Азия и Африка сегодня"-2002, №7, с 9-14.
62. Muzaffarov Z. "Mintaqaviy integratsiya rasmana iqtisodiy sa'yi-harakatlarni taqazo etadi". "Xalq so'zi". 2003-yil. 27-sentabr.
63. Muhammadjonov O. Umumbashariy muammolar. T. "O'zbekiston", 2000-yil.
64. Murodov X., Muhammadiyev N., Jamolov G. O'zbekiston Jahon hamjamiyati safida. T. G'.G'ulomov nomidagi Adabiyot va san'at nashriyot. T. 2000-yil.
65. Muhamedov A. ShXT nima degani? "Huquq" gazetasi. 2004-yil, 16-iyun.
66. Markaziy Osiyo: kecha bugun, ertaga. "O'zbekiston ovozi" gazetasi, 2001-yil, 29-deqabr.
67. Международное сотрудничество Узбекистана в области конкурентной политики. "Экономический вестник Узбекистана"-2003, №5, С 30-31.
68. Markaziy Osiyo: xavfsizlik va hamkorlik "Xalq so'zi". 2000-yil, 22-aprel.
69. Nizomova R. "Uchinchi sektor" va "Beshinchi hokimiyat". "Tafakkur" jurn. 2011-yil №2.
70. Narzullayeva O., Xo'jayev A. Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlik va barqaror rivojlanishni ta'minlashda ShXTning o'rni. "Ijtimoiy fikr-inson huquqlari" jurnali. 2005-yil, №1.
71. Norov V.I. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining ustivor jahatlari. "O'zbekistonda ijtimoiy fanlar" jurn. 1996-yil. №11,12, 3-9 betlar.
72. Нуриддинов Э.З. Вклад Республики Узбекистана в обеспечение региональной безопасности. "Общественные науки в Узбекистане", 1997г. №5, 7-11 стр.
73. Nazarov K., Jo'rayev S. Davlatlar va xalqaro tashkilotlar. "Akademiya nashr". T., 2005-yil, 162bet.
74. Никонов В. СНГ ещё поживет журн. "Россия и мусульманский мир"-2005, №9, С 789-180.
75. Nabyev E.G. O'zbekiston va ShHT (Xalqaro ilmiy amaliy konferensiya materiallari) T. 2007-yil,

76. Овчинников В. Евразийский мост-аналог Великого шелкового пути. Журн. "Азия и Африка сегодня"-1999, №10 с56-57.
77. Омаров О. На пути к Глобальной безопасности: Центральная Азия после 11 сентября 2001 года. —Бишкек 2002г.
78. Пастухов Б. СНГ пересекающееся множества: политическая интеграция. Журн. "Международная жизнь"-2004, №1.
79. По пути углубления интеграции: О заседании Совета Министров Иностранных дел Республики Казахстан, Кыргызской Республики Республики Узбекистан. «Правда востока». 1995, 12 ноября.
80. Rajabov A. O'zbekiston va Markaziy Osiyo mintaqasi. T. Fan. 1998-yil.
81. Rajabova M. Diniy Eksteremizm va terrorizm T. "Sharq", 2000-yil.
82. Rasulov O. Mintaqaviy mojarolarning salbiy oqibatlar. T. "O'zbekiston", 2001-yil.
83. Safayev S. Markaziy Osiyodagi geosiyosat. T., JIDU. 2005yil.
84. Sobirov Sh. Yadro qurolidan xoli zona "Ma'rifat" gazetasi. 2006-yil, 12-iyun.
85. Saidov A. Xalqaro huquq. T. "Adolat", 2001-yil.
86. Saidov A. O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat. T. "O'zbekiston", 1994-yil.
87. Страны мира и международные организаций: Справочник М: УНИИНТЕХ. 2004г, с131.
88. Taraqqiyot va hamkorlik yo'llarida. O'zbekiston tashqi siyosati va diplomatiyasi. T. "O'zbekiston". 1993-yil.
89. Tursunov E. Afg'oniston va Tojikistondagi xunrezliklar T. "O'qituvchi", 1999-yil.
90. Tolipov F. Ma'furaviy kurash va milliy, mintaqaviy xavfsizlik. "Ijtimoiy fikr", 2000-yil, № 1. 29-39 betlar.
91. Толипов Ф. Сравнительный анализ интеграции в СНГ и Центральное Азия Журн. «Центральная Азия и Кавказ» 1999г. № 5, с 143-145.
92. To'rayev B., Ubaydullayev U. O'zbekiston mintaqada tinchlik himoyasida. T. "O'zbekiston", 2001-yil.

- 93.Тоганян В. Шанхайский гамбит (Совешание глав государств стран-членов ШОС. Астана.) "Евразия"-2005. №8 с 39.
- 94.Usmonov Q. O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi. T. "Moliya", 2003-yil.
- 95.Федулова К. Соотрудничества независимых государств 15 лет спустя. Журн. "Мировая экономика и международная отношения", 2006 г, №12.
- 96.Xlopovskix Ye., Azimov A., ShHT: tinchlik va barqarorlikka kafolat. "Mohiyat" gazetasi, 2004-yil, 18-iyun
- 97.Хакимов Б. Коллективная безопасность в СНГ. журн. "Международная жизнь", 2001г, №7, с15-20.
- 98.Хидоятов Г.А. Гуломов Х.Г. Всемирная история. Новейший период. Европа и США после второй мировой войны (1945-1995гг.) Т., 1999.
- 99.Ходжаев А. Шанхайская организация сотрудничества и Узбекистан: перспективы развития отношений. "Право"-2004. №4, С 14-16.
- 100.Шаниязов К. Отношение Республики Узбекистан к разрешению региональных и мировых конфликтов. Журн. "Хозяйство и право",-2004, № 11, с 90-94.
101. "Шанхайская пятерка" плюс Узбекистан ШОС. Журн. "Эхо планеты", 2001, №26, с14.
- 102.Шишков Ю. Период полураспада СНГ закончился. Что впереди? Журн. "Безопасности Евразии"-2002, №1, (Январ-март.)
- 103.Yusupov I. Qo'shning tinch-sen tinch. T. "O'zbekiston", 1999-yil.
104. O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat. T. "Adolat", 1995-yil.
105. O'zbekiston Respublikasi: mustaqil davlatning bunyod bo'lishi. T. "O'zbekiston", 1992-yil.
106. O'zbekiston: mustaqillik odimlari. T. "O'zbekiston", 1995-yil.
- 107.O'zbekiston qaramlik va mustaqillik yillarida. T "O'qituvchi", 1996-yil.

108. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari. T. "O'zbekiston", 2007-yil.
- 109.O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. T. 1995-yil, 5-jild.
- 110.Qirg'izboyev A. O'zbekiston Respublikasining Osiyo mamlakatlari bilan xalqaro hamkorligi.T. Fan. 2004-yil.
- 111.Qudratxo'jayev Sh. Taraqqiyot sari dadil qadam. "Xalq so'zi" gazetasi, 23-iyun.
- 112.Qosimov N. Mustaqillik kurashlar davri. T. "O'zbekiston", 1997-yil.
- 113.Qardosh xalqning qo'shaloq bayrami. "Xalq so'zi" gazetasi, 1997-yil, 16 deqabr.
- 114.G'oyibnazarov Sh. Xalqaro terrorizm: ildizi, omillari va manbai. T. "O'zbekiston", NMNU, 2009-yil, 97 bet.
- 115.G'afurov S. Xavfsizlik srtategiyasi: Markaziy Osiyo Respublikalari va fors ko'rfazi davlatlari amaliyoti. T. A. Navoiy nomidagi milliy kutubxona. Nashriyoti, 2007-yil.
- 116.G'afforov Ya., Xolliyev A. O'zbekiston va jahon hamjamiyati. T. "Universitet", 2003-yil.
- 117.G'afforov Ya.X. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti-xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash yo'lida. "Ijtimoiy fikr-inson huquqlari", jurn, 2005-yil, №4, 37-42 betlar.
- 118.G'afforov Ya.X. Mintaqaviy barqarorlik va integratsion jarayonlar. O'zMU xabarlari, 2011-yil, maxsus son.
- 119.Hakimov R. O'zbekiston va Birlashgan Millatlar Tashkiloti. T. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 2001-yil.
- 120.Hamkorlik va o'zaro anglashuv- umumiy muammolar yechimining yagona yo'li. "O'zbekiston ovozi" gaz. 2002-yil, 8oktabr.

- 7071 -

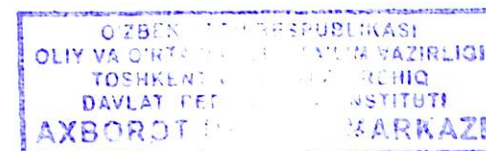
G'AFFOROV YARASH

XALQARO TASHKILOTLAR HAMKORLIGI

(O'quv qo'llanma)

II-Qism

Muharrir: — I.T. Nishanbayeva
Musahhih: — M.X. Mustafayeva
Rassom: — J.R. Azimov
Kompyuterda
sahifalovchi: — J.R. Azimov

Noshirlik faoliyatini boshlagani haqida vakolatli
davlat organini xabardor qilgani to'g'risida
TASDIQNOMA № 3991

2021 yil 3 mayda bosishga ruxsat etildi
Bichimi 60x84, 1/16. Times New Roman garniturası.
Ofset bosma. Shartli bosma tobog'i 16,5.
Adadi 100 nusxada. 25-sonli buyurtma

“Shafolat nur fayz” nashriyoti. Toshkent shahar,
Uchtepa tumani, Maxorat-71